

**A KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK
EGYÜTTMŰKÖDÉSE: 1920-2020**

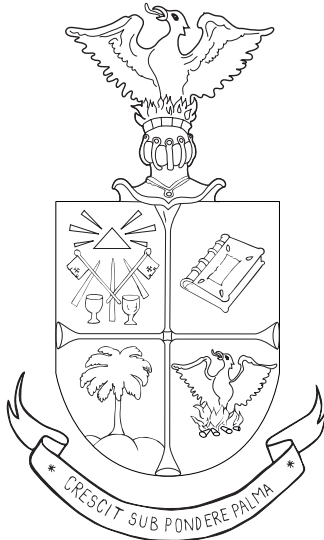
Szerkesztették:

Miklósné Zakar Andrea – Manzinger Krisztián

Becsey Zsolt László

**A KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK
EGYÜTTMŰKÖDÉSE: 1920-2020**

Central-European Co-operation: 1920-2020

Budapest, 2021

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2021

Olvasószerkesztők:

Dr. Manzinger Krisztián – Dr. Miklósné Dr. Zakar Andrea

Szakmai lektor:

Prof. Dr. Hardi Tamás

Az angol nyelvű tanulmányok nyelvi lektorálása:

Profundus Jogi Szakfordítói Iroda

ISBN 978-615-5961-75-5

ISSN 1787-0607

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
---------------------	---

Magyar nyelvű tanulmányok

Miskolczi Bodnár Péter

A háború és a béke közvetlen és közvetett hatásai az 1920-as évek magyar gazdaságára	13
---	----

Manzinger Krisztián – Dajkó Ferenc Dániel

A Trianonban szétvágott vármegyék átszervezése az 1920-as években Magyarországon és a szomszédos államoknak – Állam- és nemzetépítési törekvések	43
--	----

Fazakas Zoltán József

A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem és a romániai magyarság	67
--	----

Becsey Zsolt László – Miklósné Zakar Andrea

A Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás jelentősége és az alapító visegrádi országok Európai Unió csatlakozási folyamatában betöltött szerepe	115
---	-----

Angol nyelvű tanulmányok

Krisztián Manzinger

A Sensitive Anniversary – The Centenary of Trianon in Hungary, Slovakia and Romania	163
--	-----

Ferenc Szilágyi

The Population Change in the Settlements of Historical Bihar between 1900 and 2011	185
---	-----

Erik Štenpien – Lucia Pištejová	
The Emergency of Frontiers in the First Czechoslovak Republic	201
Jarosław Jańczak	
Cross-border Cooperation between the Visegrad States after 1989. Block Building, Regional De-Bordering and Economic Development	225

ELŐSZÓ

A 20. század sorsfordító eseményei döntően hatottak az emberiség sorsára; ezen sorsfordító események közül az első az 1914-1918-as Nagy Háború volt, amely elsöpörte a boldog békeéveket. A háborút lezáró békerendszer alapvetően megváltoztatta azon földrajzi térségek lakóinak sorsát, akik a vesztes államokban éltek, például a máig hatást gyakorló területváltozások révén. Közép-Európa ebben a tekintetben kiemelten érintett volt: a háborút követően megszűnt az a három birodalom – Ausztria-Magyarország, Német Császárság és az Orosz Birodalom – amelyek uralmuk alatt tartották az itteni népeket.

A békerendszer megítélése eltérő egyes népeknél: elsősorban a magyarság éli meg nemzeti tragédiaként a Párizs-környéki békékben meghúzott határokat, míg a többi közép-európai nép nemzeti államának létrejöttét, a nagyhatalmi elnyomás megszűntét eredezteti abból. Az első világháborút lezáró békerendszerből fakadó mai problémák gyökere azonban nem ez, hanem az a tény, hogy az új államok létrejötte még a nemzetek önrendelkezésének elve mentén történt, de határaik kialakítása már nem etnikai, hanem kizárólag stratégiai érdekek mentén. Az ebben a disszonanciában leginkább érintett nemzet, a magyar példáját alapul véve elmondható, hogy az új határokból fakadó legfőbb probléma az volt – és maradt máig – hogy a már kialakult magyar nemzet jelentős részét – akkor harmadát, ma ötödét – az országhatáron kívülre, idegen állampolgárságba kényszerítette, az utódállamok pedig asszimilációs politikát folytattak/folytatnak velük szemben.

A magyar nemzet feldarabolása miatt a legfontosabb történelmi mérföldkövek egyike Magyarország számára az 1920-as trianoni békediktátum, amely aláírásának centenáriumáról tavaly, a ratifikációjának százéves évfordulójáról pedig idén emlékezünk meg. A vissza- és előre tekintés annak ellenére is jelentős szándékként merült fel Magyarországon és a magyar nemzet tagjaiban, hogy az 2020-as és 2021-es éveket a koronavírus-járvány dominálta. A jelen kötet is a visszatekintés és összegzés szándékával született, egybefoglalva a Károli Gáspár Refor-

mátus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete munkatársainak, illetve a kar más tanszékein és külföldi egyetemeken oktató kollégák írásait.

Habár a könyv a trianoni békediktátum aláírásának és ratifikációjának centenáriumaéhoz kapcsolódóan jelenik meg és az írások egy része is visszatekintő jellegű, a kötet célja több ennél: a lényegében változatlan állami és a határokra vonatkozó státus quo tükrében a közép-európai együttműködés 1920 és 2020 közötti különböző aspektusait kívánja bemutatni. Ennek érdekében a magyar és külföldi szerzők különböző nézőpontokból igyekeznek vizsgálni a trianoni békeszerződés egyes kérdéseit vagy hatásait, érzékeltetve a hatások komplex jellegét. Az Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak írásain kívül a kötetben helyet kaptak lengyelországi, szlovákiai és romániai kollégák angol nyelvű tanulmányai is, amelyek által az Állam- és Jogtudományi Kar, illetve a Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet nemzetközi kapcsolatrendszerének erősödését is remélhetjük.

Habár a kötet felépítése szerint elkülöníti a magyar és az angol nyelvű tanulmányokat, de nem mondható az, hogy a magyar nyelvűek kifejezetten magyarországi fókuszúak lennének. A magyar nyelvű cikkek középpontjában a magyar nemzet szempontjából kiemelkedő kérdések állnak, de szinte minden esetben kifejezetten közép-európai relevanciával. Az angol nyelvű tanulmányok kontextusa – a szerzők személyéből fakadóan – egyértelműen Közép-Európa: a határok kialakulása, a határmenti együttműködés és a szimbolikus kérdések – Trianon 100. évfordulója – a fókuszuk.

Miskolczi Bodnár Péter tanulmánya Magyarország Trianon utáni gazdasági helyzetét elemzi. Az elvesztett háború, az ország megmaradt területének kifosztása, a Monarchián és az országon belüli piacok és munkaerőpiacok szétvágása mind olyan tényezők voltak, amelyek jelentősen rontották a magyar gazdaság pozícióit. A cikk ezen felül deklaráltan komplex megközelítést alkalmazva vizsgálja a nemzetközi körülményeket is, amelyek – az ország területének csönkulása mellett – az 1920-as évek gazdasági bajait előidézték. A szerző kitekint a határ mentén fekvő régiók helyzetére is, kapcsolatot teremtve így a következő tanulmánnyal.

Manzinger Krisztián és Dajkó Ferenc Dániel közös írásukban azt vizsgálják, hogy a trianoni határok meghúzását követően hogyan kezelték Magyarország, illetve az utódállamok a hozzájuk került területek közigazgatási határait. Vizsgálják az impériumváltás 1918-1919-es időszakának átmeneti rendelkezéseit, majd különös hangsúllyal az 1920-as évek „nemzeti” szempontú, végleges(ebb)nek szánt reformjait, amelyek központi célkitűzése az új nemzetalkotó elemek érvényesülésének – a jogalkotás változatos eszközeivel is segített – előmozdítása volt. Magyarország tekintetében arra mutatnak rá, hogy a megcsonkított megyék összevonása nemcsak kényszerűség volt, hanem ideiglenesnek tekintett megoldás is, amelyet a tervezett revízió megvalósulásáig remélt a politikum működtetni.

Fazakas Zoltán József az első világháborút követően életre hívott Nemzetek Szövetsége kisebbségi vonatkozású tevékenységének egy szegmensét, a romániai magyar kisebbség panaszainak kezelését vizsgálja írásában. A szerző bevezetőjében vizsgálja a Nemzetek Szövetsége kisebbségvédelmi rendszerét – ami korlátozott jellege ellenére is mérföldkövet jelent a nemzetközi kisebbségvédelem történetében – valamint a kisebbségvédelmi eljárását, Nagy-Románia és benne a romániai magyar kisebbség létrejöttének körülményeit, illetve a román kisebbségvédelmi szerződés korabeli román jogászai megítélését, majd áttekintő jelleggel bemutatja a romániai magyarság Nemzetek Szövetsége elé került panaszait és azok sorsát.

Becsey Zsolt és Miklósné Zakar Andrea tanulmánya a közép-európai gazdasági együttműködést tekinti át alapvetően az EU-csatlakozásig, kiindulópontként véve az Osztrák-Magyar Monarchián belüli „belkereskedelmi” dominanciát. Ezt a természetes gazdasági összefonódást a Párizs-környéki békék és az utódállamok protekcionista gazdaságpolitikája szétrombolták, helyükbe pedig az 1930-as években német, az 1950-es években szovjet, majd az 1990-es évek után ismét német külkereskedelmi dominancia lépett. A térség államai ennek és versenyhelyzetük ellenére is évtizedek óta törekednek arra, hogy az egymással folytatott kereskedelem volumenét növeljék; ennek eszköze a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) is, amelyet a szerzők kiemelten vizsgálnak írásukban. A szerzők további

fontos szempontként vizsgálják a regionális együttműködéseknek az Európai Unió csatlakozási folyamatban betöltött szerepét.

Manzinger Krisztián angol nyelvű írásában Trianon századik évfordulójának állami és esetenként helyi – amennyiben annak országos jelentősége volt – megünneplését vizsgálja Magyarországon, Romániában és Szlovákiában. Kiindulópontja szerint Trianon kérdése elősorban Magyarországon és a magyaroknak fontos, de a másik két országban – épp az ott élő magyar lakosság lélekszáma miatt – a kormányzat, a politikum és a társadalom viszonya Trianonhoz képes az interetnikus kapcsolatokat megbolygatni és ezzel negatívan befolyásolni a társadalmi és az államközi viszonyrendszert. Az írásban a magyarországi megemlékezésen túl két szomszédos ország 2020-ban mutatott megközelítését összevetve mutatja be azt, hogy mennyit számít, ha egy megfelelő pozícióban levő személy – jelesül Igor Matovič akkori szlovák miniszterelnök – képes a nacionalista retorikán felülemelkedve empátiát mutatni. Az ellenpélda Románia, amely nemhogy gesztust nem tett 2020-ban a magyarságnak, de június 4-ét állami emléknaprá nyilvánítva újabb feszültségforrást generált így is megterhelt magyar-román viszonyban.

Tanulmányában Szilágyi Ferenc egy szétvágott határtérség, Bihar demográfiai helyzetét vizsgálja 1900 és 2011 között. A szerző a teljes Bihar (vár) megye területén felvett utolsó előtti magyar népszámlálástól (1900) kezdve az utolsó, 2011-ben végrehajtott magyar és román népszámlálások eredményeinek számbavételével vizsgálja a történelmi Bihar megye településeinek demográfiai változásait az összlakosság száma szempontjából.

Erik Štenpien és Lucia Pištejová tanulmányukban az első Csehszlovák Köztársaság határai kialakulásának kérdéseit járják körbe, bemutatva, hogy habár a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia széthullásának nemzetközi elismertsége a nemzetek önrendelkezési jogának érvényesülésén alapult, a háborúban nagyhatalmak által meghúzott határok már kizárólag stratégiai és gazdasági szempontokat vettek figyelembe. Ez a kettősség eredményezte azt, hogy az új állam több milliós német és közel egymilliós magyar kisebbséggel a határain belül jött létre. A határok meghúzása kapcsán a legélesebb vita a szintén győztes – és 130 év után újra feltámasztott – Lengyelországgal folyt, aminek részleteire szintén kitérnek a szerzők.

Írásában Jarosław Jańczak szintén a Visegrádi Négyek kérdését vizsgálja, de a határmenti együttműködés kérdését helyezve a középpontba. Felhívja a figyelmet a határok érzékeny jellegére a közép-európai térségben, illetve rámutat arra, hogy ezek a határtérségek többnyire periférikus jellegűek még a V4-en belül is. A határmenti együttműködés kérdését EU-s, nemzeti és régiós szinten is vizsgálva, külön kiemelve Szlovákia 1990-es évekbeli tartózkodását – közte kiemelt okként az ország déli területein élő magyar közösség törekvéseitől való félelmet – és a helyi önkormányzatok jelentőségét. Külön is megvizsgálja három, az 1919-20-ban meghúzott határok révén szétvágott „páros-város” helyzetét, amelyből kettő a magyar-szlovák határon található.

Az 1920 és 2020 között eltelt 100 év nemcsak időbeli közelsége miatt kínál számtalan elemzési lehetőséget, hanem azért is, mert a történelem során először nyílt a térség népeinek lehetősége arra, – habár a nagyhatalmak teremtette kereteken belül – hogy önálló állami életükkel meghatározzák a közép-európai valóságot. A kötetben szereplő nyolc tanulmány ennek a komplex kérdéskörnek természetesen csupán néhány apróbb szegmensét tudja megvilágítani, de reméljük, hogy mindegyik hozzá tud járulni a közös tudományos gondolkodáshoz, és akár további kutatások eredményességéhez is.

A szerkesztők

Miskolci Bodnár Péter¹

A HÁBORÚ ÉS A BÉKE KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT HATÁSAI AZ 1920-AS ÉVEK MAGYAR GAZDASÁGÁRA²

Absztrakt

A tanulmány az 1920-as évek magyar gazdaságának helyzetét tekinti át. A szerző a trianoni békeszerződés közvetlen következményeitől igyekszik elhatárolni más negatív hatásokat. Ezek sorában említi azt, hogy Magyarország a háború vesztesei közé tartozott, az országot megszállták, és az I. világháborút követő békeszerződések más vesztes hatalmakra vonatkozó rendelkezései is hátrányosan érintették a magyar gazdaságot. Az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnésével beszűkültek a piacaink. A világháborút követő belpolitikai események is gátolták a hadigazdaságról a békés termelésre való visszatérést.

A trianoni békeszerződés által kialakított határok egy évszázadok alatt logikusan kialakult munkamegosztást számoltak fel. A kitermelés-feldolgozás-értékesítés korábbi összhangja megszűnt, a trianoni Magyarország ipara jórészt nyersanyag nélkül maradt, és jelentősen csökkent a vásárlóerő. Magyarország a trianoni békeszerződés közvetlen gazdasági hatásaival összemérhető nagyságú hátrányokat szenvedett el közvetett gazdasági veszteséggént az 1920-as években.

---

1 Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, dékán, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék, tanszékvezető

2 „This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.”

Abstract

The study presents the economic situation of Hungary in the 1920s. After Hungary losing the war, considerable parts of the country's territory were first occupied and later awarded to the neighboring countries, profoundly deteriorating the economic situation. The reduction of the national, and if taking into account the whole of Austria-Hungary, the loss of the imperial market, the limited access to raw materials and work force greatly worsened the economic situation. Beyond these, the author also intends to highlight other economic effects not caused by the Treaty of Trianon directly, by presenting the return to peaceful production from the former military economy system or the difficulties caused by hyperinflation for instance.

Bevezetés

Trianon – érthető okokból – Magyarországon máig sokakat foglalkoztató nemzeti trauma. Jelen tanulmány a magyar gazdaság világháború utáni helyzetét kívánja áttekinteni. A magyar gazdaság sorsát alapvetően meghatározta az I. világháború elvesztése, az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése és a Magyarországot feldaraboló trianoni békeszerződés.

A hazai irodalomban sokan foglalkoznak a trianoni veszteségekkel, az elcsatolt területekkel, azok lakosságával. Mivel ezek – többé-kevésbé – ismertnek tekinthetők, ezért jelen tanulmány csak a gazdasági kérdésekre koncentrálna. Trianon gazdasági szempontból is tragikus következményekkel járt. A magyar gazdaság nehézségei azonban nem a trianoni békeszerződéssel kezdődnek és – sajnos – nem is érnek véget a trianoni békeszerződés közvetlen következményeivel, az elvesztett ipari, mezőgazdasági kapacitásokkal, az infrastrukturális veszteségekkel.

A szerző több szempontból is szélesíteni kívánja a vizsgálódást.

Egyrészt a világháborút lezáró békeszerződésnél tágabb perspektívát rajzol fel, ezen belül a világháború és annak globális hatásait is érzékeltetni kívánja, rámutatva arra, hogy a gazdaságot hátrányosan érintő jelenségek egy része (hiperinfláció, pénzcseré, piacok elvesztése, ellenséges nemzetközi légkör stb.) nem magyar sajátosság, hanem a

vesztes oldalhoz tartozó más országokban, sőt az antant országok egy részében is megfigyelhető. A gazdasági hatásokra vonatkozó vizsgálódást azért sem szűkítjük le az Osztrák-Magyar Monarchiára vonatkozó békeszerződés következményeire, mivel az I. világháborút követő békeszerződések más vesztes hatalmakra vonatkozó rendelkezései is érintették a magyar gazdaságot.

A nemzetközi tendenciákon túl a magyar történelemnek vannak olyan sajátos eseményei, amelyek a trianoni békeszerződés gazdasági következményeitől elkülöníthető hatást gyakoroltak a magyar gazdaságra. A nemzetközi tendenciák és a hazai történések felelevenítésével arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy Trianon bármennyire tragikus sorsfordítója a magyar történelemnek, de a gazdaságra fókuszáló jelen tanulmány szempontjából csak egyik – bár kétségkívül súlyosan negatív következményekkel járó – kiváltó eleme az 1920-as évek gazdasági problémáinak.

A tanulmány másik témaköre jobban kötődik a trianoni békeszerződéshez, mégis olyan jelenségeket vizsgál, amelyek sokszor kívül esnek a Trianonnal foglalkozók érdeklődési körén. A szerző annak az áttételes hatásnak a feltárására törekszik, amely a megváltozott geográfiai-politikai-demográfiai körülmények között a mai Magyarország területén maradó gazdaságot érte. Az áttételes hatásokra összpontosuló figyelem azt eredményezi, hogy a mező- és erdőgazdaság problémái csak annyiban képezik a vizsgálódás tárgyát, amennyiben alapanyagot (gabonát, cukorrépát, faanyagot) szolgáltatnak az ipar számára. A tanulmány elkészítésével a szerző tudatosítani szeretné azt, hogy országunk a trianoni békeszerződés közvetlen gazdasági hatásaival összemérhető nagyságú hátrányokat szenvedett el közvetett gazdasági veszteséggént az 1920-as években.

1. Sokrétű nemzetközi hatások

Az 1920-as években a magyar gazdaságot nem egyedül a trianoni békeszerződés következtében érték negatív hatások. Az ok-okozati összefüggés korrekt feltárása hozzájárulhat ahhoz, hogy tisztább képet alkothassunk azokról az eredőkről, amelyek meghatározták a magyar gazdaság sorsát a XX. század későbbi részében. Azért is fontos ez az induló elhatárolás, mert Magyarországon hajlamosak vagyunk min-

dent gondot, problémát Trianonra visszavezetni. Emberileg érthető ez a megközelítés, mivel az országot ért hatások közül valóban kimagasló súlyú volt a trianoni békeszerződés, de kutatóként érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy más – alábbiakban jelzett – negatív hatások is érték a magyar gazdaságot.

1.1. A világháború közvetlen hatásai

Hazánk a központi hatalmak oldalán vett részt az I. világháborúban. A háború önmagában is súlyos következményekkel járt, a vesztes oldalhoz tartozás ezt tovább fokozta.

a) Emberveszteség

A háború gazdasági következményei közül első helyen a háborús emberveszteség említendő. „Az első világháborúban több mint harminc ország és hetvenmillió katona vett részt, akik közül tízmillióan elestek, húszmillióan megsebesültek, tizenötmillióan pedig maradandóan megrokkantak. (...) A háborúzó országok együtt lakosságuk 1%-át veszítették el.”³ Az Osztrák-Magyar Monarchia egymillió-egyszázezer katonát veszített, ami az akkor 56,8 milliós lakosság 1,9%-a.⁴ A hősi halált halt katonák az Osztrák-Magyar Monarchia minden részéből származtak, hiányuk minden tartományt, a békeszerződést követően minden utódállamot sújtott. Az emberveszteség általános hatása a gazdaság számára rendelkezésre álló munkaerő csökkenése volt.

b) Az ipari termelés visszaesése

A hadiipari felfutása ellenére az ipari termelés minden hadviselő államban csökkent a világháború alatt.

---

3 TOMKA Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015. p. 263.

4 Forrás: BROADBERRY, Stephen – HARRISON, Mark (eds.): *The economics of World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. p. 27.

c) Hadigazdaság⁵

A háborús évek alatt értelemszerűen változott a gazdaság. A háborús szükségleteknek megfelelően nőtt meg bizonyos termékek – mindelelőtt a hadsereg ellátásához szükséges felszerelések, ruházat, élelem – előállítás, és a háborús években csökkenő fizetőképes kereslethez alkalmazkodva mérséklődött más termékek gyártása.

Mindez az 1920-as évek gazdaságát elsősorban úgy érinti, hogy a hadigazdaságot fel kellett számolni és a gazdaságot a békeidőszak szükségleteihez kellett igazítani. A háborús években aránytalanul fel-futtatott hadiipari termelés visszaesése olyan összetevője a gazdaságnak, amiről nem szabad megfeledkezni. Ez a negatív hatás akkor is érvényesült volna, ha a békeszerződés Magyarországra nézve méltányos feltételeket tartalmazott volna.

d) Nemzetközi kapcsolatok romlása

„Az első világháború öröksége volt a háborús jóvátételek és adósságok körüli nemzetközi vita, a súlyos hiperinfláció a húszas évek első felében, majd ezt követő mély gazdasági depresszió és végső soron a második világegés is.”⁶

---

5 „A hosszan elhúzódó világháború hatalmas erőforrásigényét a piacgazdaságok működésének átalakításával, a civil fogyasztás korlátozásával, az állami gazdasági intervenció új formáinak bevezetésével kísérelték meg biztosítani. A kiépítésre kerülő hadigazdaságban a piac helyébe az alapvető gazdasági folyamatok állami irányítása, a gazdasági tervezés elemi formái léptek.”
POGÁNY Ágnes: A nagy háború hosszú árnyéka: az I. világháború gazdasági következményei. In: TOMKA Béla (szerk.) 2015, pp. 264-265.

6 BROADBERRY, Stephen – O’ROURKE, Kevin H.: Introduction to Volume 2. In BROADBERRY – O’ROURKE (eds.): The Cambridge Economic History of Modern Europe Vol. 2: 1870 to the Present. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press, 2010. pp. 1-2., idézi POGÁNY Ágnes p. 276.

1.2. A világháború közvetett hatásai

Az I. világháború következtében áttételes negatív hatások is érték a nemzetközi gazdaságot.

a) A világkereskedelem zsugorodása

„A nemzetközi kereskedelem nagysága még 1929-ben sem érte el az 1913. évi értéket. Globálisan a nemzetközi kereskedelem GDP-hez viszonyított aránya az 1913. évi 22%-ról 1929-re 15%-ra zsugorodott. Felerősödött a kereskedelmi elzárkózás, a protekcionista kereskedelempolitika, a gazdasági nacionalizmus. A húszas évek közepén a vámtarifák jóval magasabbak voltak Európa számos országában, mint 1913-ban.”⁷

b) Infláció

„Az első világháború egyik súlyos következménye a pénz tartós értékvesztése volt szinte mindegyik háborúzó országban. A kialakuló inflációs folyamatok legfontosabb oka a háború finanszírozásában rejlett. ... A háborúban részt vevő országok mindegyike alapvetően külföldi és belföldi kölcsönök felvételével, államkötvények (hadikölcsönök) kibocsátásával fedezte a katonai kiadásokat, és az adóknak csak kisebb szerep jutott. ... A növekvő államháztartási deficit és eladósodás az infláció egyik fő okának bizonyult. A háború után felgyorsult az árszínvonal emelkedése, és hiperinfláció (havi 50%-nál nagyobb árszínvonalemelkedés) alakult ki többek között Németországban, Oroszországban, Ausztriában, Magyarországon, Lengyelországban és a balti államokban. A folyamat a pénz és a megtakarítások teljes értéktelenedésére vezetett, és súlyos traumát okozott az érintett társadalmakban. A pénzügyi stabilitás megteremtésére többnyire a húszas évek első felében került sor, amelynek során gyakran teljes pénzcserere és új jegybank felállítására volt szükség.”⁸

---

7 POGÁNY Ágnes p. 270.

8 POGÁNY Ágnes p. 271.

2. Gazdasági hatással bíró sajátos magyarországi események

2.1. A Tanácsköztársaság és leverése

Az 1918 őszi és 1919 márciusi forradalmak megosztották a nemzetet és elvonták az erőforrások egy részét a gazdaságtól. A Tanácsköztársaság leverésében a szomszédos országok csapatai is részt vettek, így hadműveletek folytak a mai Magyarország területén. A háború Magyarország számára tovább tartott. A román⁹ és szerb¹⁰ megszállás önmagában sem tett jót a gazdaságnak, hiszen ellátásukról Magyarországnak kellett gondoskodni. A román csapatok – a Monarchia által a háború során országuknak okozott károk megtérítése fejében – „a gyárakban gépeket szereltek le, a raktárakat kiürítették, a marhaállományt elhajtották és a vasutak gördülő anyagát az országból kivitték”.¹¹ A román megszálló csapatok elsősorban a hadiüzemeket gépeit vitték magukkal.¹² A mozdonyok és vasúti kocsik számának háborús csökkenéséhez

---

9 A román csapatok 1919. november 20-ig Budapestet, 1920 márciusáig a Tiszántúl nagy részét megszállva tartották.

10 „Az egyetlen pécsi feketeszén-medence jugoszláv megszállása következtében egy évig nélkülözni kellett a gazdasági vérkeringés megindítása szempontjából fontos pécsi szenet.” BEREND T. Iván – RÁNKI György: Magyarország gazdasága az első világháború után. Budapest: Akadémia Kiadó, 1966. pp. 26-27., 30-37. In FARAGÓ Tamás – KÖVÉR György (szerk.): Magyar Gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII-XX. század. Budapest: Aula, 2003. p. 351.

11 VARGA István: Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése Budapest 1932. pp. 3-10. In: FARAGÓ Tamás – KÖVÉR György (szerk.), 2003. p. 349.

12 „Egyedül a Weiss Manfréd Művek csepeli üzeméből – a leszerelések 1919. november 15-i kimutatása szerint – három hónap alatt 1516 gépet, ezer tonna fémet, mintegy 5 ezer tonna hadfelszerelési anyagot, szerszámacélt vittek el, kereken 240 millió korona értékben. A másik fő tételt a legjelentősebb háborús létesítmény, az 1913-ban alapított és a háború időszakában üzembe helyezett Győri Ágyúgyár Rt.-ből elszállított 1930 db gép, 86 vagon vas- és acélrúd, valamint nagy mennyiségű egyéb anyag képezte. A magyar gyáriparban alkalmazott mintegy 6 ezer db dinamó és egyéb motor közül 500 db a gyáripar gépparkjából, összesen mintegy 3 ezer nagyobb és 5 ezer kisebb gép elszállítására került sor.” BEREND T. Iván – RÁNKI György: Ma-

a megszállás jelentősen hozzájárult.¹³ A rekvirálások csökkentették a nemzeti vagyont. „A román megszállás által okozott közvetlen gazdasági károkat 3094 millió, a jugoszláv megszállás által okozott károkat 178 millió svájci frankban állapították meg. Ezek a károk ijesztően magasak. Hiszen Csonka-Magyarország nemzeti vagyona a háború előtti adatok alapján csak 23 000 millió svájci frank lehetett, s tudnunk kell, hogy a nemzeti vagyon összegének a fele az ingatlanokból állott, s hogy a nemzeti vagyont 5600 millió svájci frank adósság terhelte a külfölddel szemben.”¹⁴ Az idézett számok alapján az ingatlanok nélküli, azaz mozdítható nemzeti vagyon, tartozásokkal csökkentett értékének közel felét veszítettük el a megszállás következtében. Még ez az adat is eltöprel ahhoz képest, hogy a megszállás idején Magyarország léte, fennmaradása is komoly veszélybe került.

A Tanácsköztársaság idején elkövetett jogsértések reakciójaként megjelent a fehérterror. A különítmények megtorló akciókat vezettek. Magyarország külföldi megítélésének nem tett jót a bírósági ítéletek nélküli kivégzések sora. Mindezt a jogállamiság hiányaként értékelték. A munkásmozgalmi vezetők bebörtönzése és a népbiztosok pere a nyugat-európai szociáldemokrácia szemében volt szálka.

2.2. Sztrájkfelhívás – gazdasági blokád

„A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség 1920. március 6-án egy felhívást fogalmazott meg a fehérterror ellen. ... A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség két követeléssel lép fel: egyfelől a magyar kormány mindenféle üldözést szüntessen be. Másfelől az antant-országok kötelezzék

---

gyarország gazdasága az első világháború után. In: FARAGÓ Tamás – KÖVÉR György (szerk.), 2003. p. 350.

13 A mozdonyok száma 4949-ről 1549-re (31,3%), a vasúti személykocsiké 8718-ról 2284-re (26,2%), a vasúti teherkocsiké pedig 105 837-ről 18 010-re csökkent (17%). A vasúti gördülőállomány ilyen mérvű csökkenésében a területi változások mellett a háború és az azt követő román katonai megszállás is szerepet játszott. RÓZSA Dávid – ROVÁCS Barna (szerk.): *A számontartott nemzet: a Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországának statisztikai térképeken*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2020. p. 276.

14 VARGA István p. 349.

Magyarországot a gyilkosságok megszüntetésére, a börtönben és internálótáborokban lévők szabadon bocsátására. E követelések nem teljesítése esetén a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség felszólít minden szállítómunkást, illetve vasúti, postai és távírdai dolgozót, hogy ... adandó jelre minden szolgálati munkát utasítson vissza. ... A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség 1920. június 20-ra tűzte ki a Magyarország elleni bojkott megkezdését. ... A bojkott következtében megszakadt Magyarországgal a postai – telefon, távirat és levél – összeköttetés, a vasúti és közúti közlekedés. A nemzetközi vonatok elkerülték az országot. Mindezzel nyomasztóan hatott az ország gazdasági életére.”¹⁵

„Az utódállamok a békeszerződés aláírásáig gyakorlatilag gazdasági blokáddal vették körül az új országot. A csehek nem engedték át a Magyarországra irányuló lengyel és német szénzállítmányokat, a szerb meg szállás miatt az ország nem jutott hozzá a pécsi medence feketeszenéhez, a románok rövid ideig még a posta-, telefon- táviró- és vasúti forgalmat is akadályozták.”¹⁶

Részben a bojkottal összefüggésben 1920. június 26-án a Simonyi-Semadam-kormány lemondott. A bojkott 1920. augusztus 7-én véget ért.

2.3. A közvetlen háborús hatások érvényesülése Magyarországon

Az alábbiakban az 1.1. pontban bemutatott közvetlen háborús hatások hazai érvényesülését kívánjuk érzékeltetni.

- a) A háborús emberveszteség Magyarországon főként a mezőgazdaságot sújtotta. A kormány 1919-1922. évi működéséről szóló jelentés a hősi halottak számát 250 000 főre tette.
- b) „A világháború komoly megrázkódást jelentett az ipar számára: 1920-ban a termelés a háború előtti szint 35-40%-a körül mozgott.”¹⁷

---

15 MÉSZÁROS Károly: *Horthy és Teleki 1919-1921 Kormánypolitika és Trianon*. Budapest: Nesztor Kiadó, [é.n.] ISBN 963 7523 197. p. 126.

16 HONVÁRI János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Budapest: AULA, 2006. p. 24.

17 RÓZSA Dávid – ROVÁCS Barna (szerk.), 2020. p. 274.

- c) A hadigazdaságról a piacgazdaságra átállás késedelmesen valósult meg Magyarországon. „A háborús szükségintézkedéseket a nyugat-európai államok 1919-1920 táján felszámolták, Magyarországon azonban a kényszerrendszabályok lényegében 1924-ig, a stabilizációig érvényben maradtak.”¹⁸ A hadigazdaság két intézményét 1920 januárjában megszüntették, ismét lehetővé vált a külföldi pénznemek forgalma, mivel „1920. január 19-én megszűnt a hadigazdálkodás egyik jelképévé vált Devizaközpont, a másik (...) a január elsejével megszüntetett Haditermény Rt. volt, így a mezőgazdasági termékek szabad forgalma is beindulhatott.”¹⁹ Sajnálatos módon az egyre erősödő infláció miatt a – mai kifejezéssel élve – liberalizációs intézkedések sora nem folytatódhatott, sőt a devizafelajánlási kötelezettséget ismételten bevezették. Az export és az import 1923-1924-ben is engedélyköteles volt. Kötött devizagazdálkodás volt érvényben, az exporttermék ellenértékeként kapott külföldi fizetőeszközt fel kellett ajánlani a Devizaközpontnak. A háborúhoz legszükségesebb központi gazdaságirányítási intézmények megszüntetése könnyebben megoldható feladatnak látszott, mint az üzemeknek a hadigazdaságról a béke idején szokásos termelésre való visszaállítása. Egyes gyáraknak ez megoldhatatlan feladatot jelentett, a Ganz-Danubius például torpedórombolókat, tengeralattjárókat és gyorscirkálókat gyártott korábban, teherszállító és utasszállító hajókra viszont az 1920-as években nem volt kereslet.
- d) Gazdasági kereskedelmi bezárkózás
- A nemzetközi kapcsolatok romlása egész Európát érintette, az 1920-as években általános jelenség a protekcionista kereskedelempolitika, a gazdasági nacionalizmus. Magyarország sajátos geopolitikai helyzete tovább erősítette ezt a nemzetközi folyamatot.
- A szerb és román megszállás súlyosan érintette az országot, ráadásul a szomszédos országok egyre erősödő szövetségbe tömörültek. Magyarországnak a körülötte alakuló új államokkal – Ausztriát is ideértve – területi vitái voltak. Egyedül a ma-

---

18 HONVÁRI János 2006. p. 42.

19 KORÁNYI G. Tamás: Sztellázs ügylet ultimóra – A Budapesti Áru- és Értéktőzsde története 1864–1948. Budapest: Budapesti Értéktőzsde, 2014. p. 71.

gyar-horvát határ esett egybe/maradt a korábbi belső határvonalal, de Magyarország itt is elveszítette Fiumét, amelyet pedig korábban települések sorának átengedése árán szerzett meg. Hazánk egyoldalú vámmentességet biztosított az utódállamokból érkező importtermékekre. Ennek a lépésnek nem a kapcsolatok normalizálása volt a célja. Magyarország reménykedett abban, hogy a demarkációs vonalak nem jelentenek majd végleges határt. Így 1919 őszéig nem állított fel vámhatárt, ezzel is demonstrálva azt, hogy nem tekinti külföldnek az idegen katonaság által megszállt területeket. Erre tekintettel a szomszédos országok a vámmentesség biztosítását aligha tekintették gesztust értékű lépésnek. Az a tény, hogy nem kellett vámot fizetni, legfeljebb a belföldi áruhiány mérsékléséhez járulhatott hozzá.

Az új Magyarország háború sújtotta országok között, ellenséges politikai légkörben tevékenykedett. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az országon belül évszázadok során, szerves fejlődés eredményeként kialakult gazdasági kapcsolatok a háborút követően nem éledtek újra határon átnyúló, vagy éppen országok közötti együttműködésként. A közép-kelet-európai országok közötti együttműködés sokáig nem érte el a Trianon előtti szintet.

- A Monarchián belüli Magyarország korábbi fő kereskedelmi partnerei vesztes országok, maguk is jóvátétel fizetésére kötelezettek, szintén területi veszteségeket szenvedtek el, és kénytelenek voltak nehézségek sorával megküzdve újjá szervezni gazdaságukat. Mindez nem könnyítette meg Magyarország számára sem a gazdasági kapcsolatok korábbi szintre felhozatalát, sem azt, hogy az elvesztett piacok helyett termékeit ezekbe az országokba exportálja.

2.4. A közvetett háborús hatások érvényesülése Magyarországon

A nemzetközi hatások érvényesülése alól Magyarország sem tudta kivonni magát.

- a) A világkereskedelem zsugorodásának megfelelően a magyar kül-

kereskedelem is visszaesett, annak ellenére, hogy az örökös tartományokkal, továbbá a korábban Magyarország részének minősülő, de elszakadó területekkel lassan újraeledő, de nem túl magas szintű kereskedelmi kapcsolat már külkereskedelemnek minősült. Magyarország és új szomszédjai is protekcionista kereskedelempolitikát folytattak.

- b) Az infláció Magyarországot is erősen sújtotta, logikus következményeként annak, hogy a háború során külföldi és belföldi kölcsönök felvételével, államkötvények kibocsátásával fedezte a katonai kiadásokat, és ezeket a kölcsönöket a háború után vissza kellett fizetni. Ráadásul a központi hatalmak a hadiköltségeknek csak viszonylag kis részét fedezték adóbevételeikből.²⁰ A Monarchia által felvett kölcsönök arányos részének a visszafizetésére ugyan a trianoni békeszerződés is kötelezte hazánkat, de sem az adósság, sem a tartozás megfizetésének kötelezettsége nem a békeszerződéssel, hanem már korábban keletkezett.
- c) Késedelmes pénzcseré²¹. Az utódállamok közül Magyarország az utolsók között²² adta fel a Monarchia közös pénzének használatát. Erre csak 1920 tavaszán került sor, másfél évvel később, mint a Fiumei Kormányzóság, egy évvel később, mint Csehszlovákia és a Szerb-Horváth-Szlovén Királyság eseteiben. A késedelem nyilvánvalóan összefüggésben áll az országban folyó harcokkal, az ország megszállásával (lásd 2.1. pont). A késlekedés azzal a hátrányos következménnyel járt, hogy a Monarchia utódállamaiban már nem használható korona Magyarországon még törvényes fizetőeszköz volt, így jelentős mennyiségű pénz áramlott külföldről az országba, csökkentve az ekkor igencsak szűkös árualapot. Magyarország csak

---

20 „Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a kiadások közel harmadát a rendes költségvetési bevételekből fedezte, Franciaország már csak a hadi kiadások 15%-át, Németország 6%-át, az Osztrák-Magyar Monarchia viszont mindössze 1,8%-át teremtette elő ilyen módon.” POGÁNY Ágnes, p. 271.

21 Magyarország a pénzcserét a Monarchia közös pénzének, a koronának a felülbélyegzésével valósította meg, akként, hogy a bankjegyekre a „Magyarország” feliratot nyomtatták.

22 Románia is 1920 tavaszán cserélte le a koronát, de Magyarország lépett utolsóként.

1927. január 1-jén cserélte le a felülbélyegzett koronát a pengőre.
- d) Más vesztes országok békefeltételei. Kevésbé elemzett része az első világháborút lezáró békeszerződéseknek a magyar gazdaságra gyakorolt hatása. Álláspontunk szerint fontos lenne tanulmányozni ezt a kérdéskört, mert például a Németországra vonatkozó békefeltételek külkereskedelmi embargót írtak elő az ország számára, ami 1924-ig korlátozta a magyar agrárexportot is. Ez hazánk számára azért volt különösen hátrányos, mert egy egyébként potenciálisan jó felvevő piacra való bejutást akadályozta abban az időszakban, amikor a magyar agrárium elvesztett piacait kellett volna sürgősen pótolni.
  - e) Gazdasági válság. Csak jelezzük lezáró korszakhatárként, hogy 1929-ben elkezdődött egy különösen nagy világgazdasági válság, amely hozzáadódik az országunk gazdaságát hátrányosan érintő külső hatásokhoz.

Összefoglalóan rögzíthető, hogy hiába ért véget a háború, az 1920-a évek még nem mutatják a boldog békeidők gazdasági prosperitását. Ez Európa egészére elmondható. A világháború közvetlen és közvetett hatásai – az általános utóhatások közül különösen a nemzetközi kereskedelem szűkülése, az infláció – Magyarországot a többi vesztes országnál súlyosabban érintették. „A vesztes országok gazdasági életében jelentkező súlyos problémák Magyarország esetében különösen kiélezett formában és messze ható speciális mozzanatokkal tetézve törtek felszínre. A béketermelés kiépítését itt nem csupán a vesztes országokban általában fellépő dezorganizáltság, anyagihiány, gazdasági kimerültség stb. hátráltatta.”²³ A sajátos magyar körülmények – harcok még 1919-ben is, megszállás, blokád – miatt a negatív hatások felerősödtek, más vesztes országoknál is erőteljesebben sújtották a magyar gazdaságot. Ezeket a körülményeket azzal a céllal tekintettük át, hogy láttassuk nem lehet mindenért Trianont okolni. Más kérdés, hogy a trianoni békeszerződés több szempontból még tovább fokozta a már korábban – más okból – kialakult nehézségeket.

---

23 BEREND T. Iván – RÁNKI György, p. 351.

3. A békekötés közvetlen hatásai

Röviden áttekintjük a trianoni békeszerződés közvetlen gazdasági hatásait. Ezek a negatívumok szoros összefüggésben állnak a békedekrétummal, annak – a jóvátételt részben leszámítva – azonnali következményei. „Az új magyar állam a régi nemzeti vagyon 38%-ával rendelkezett.”²⁴

3.1. Jóvátétel

„Mint minden vesztes államnak, Magyarországnak is háborús jóvátételt kellett fizetnie. A reparáció mértékének megállapítását a trianoni békeszerződés a Jóvátételi Bizottságra bízta. A bizottság a húszas évek elején egyelőre csak természetbeni jóvátételt szabott meg. A békeszerződés előírta, hogy Magyarország öt évig, 1926 szeptemberéig napi 880 tonna szenet köteles a pécsi medencéből Jugoszláviának szállítani. Ezenkívül 28 000 db vágóállatot kellett Olaszországnak, Jugoszláviának és Görögországnak átengedni.”²⁵ „1923 októberében állapították meg a jóvátétel végleges összegét, amit a Jóvátételi Bizottság 1924. február 21-i ülése fogadott el. ... Eszerint Magyarországnak – a már említett szénszállításokon, valamint a fegyverszüneti egyezményben felsorolt 13 millió aranykorona értékű vasúti gördülőanyagon túl – készpénzben az 1927/28-as költségvetési évtől 1942/43-ig évi 5 millió aranykoronáról indulva évről évre emelkedő részletekben, átlagosan mintegy évi 10 millió, összesen 179 millió aranykoronát kellett volna fizetni.”²⁶

A jóvátételre és a vele összefüggő pénzügyi rendelkezésekre vonatkozó szabályokat a békeszerződés VIII. és IX. része tartalmazza.

---

24 ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Helikon, 2020. p. 186.

25 HONVÁRI János 2006. p. 24.

26 HONVÁRI János 2006. p. 25.

3.2. Zálog

„A győztes hatalmak a jóvátétel végleges összegének megállapításáig zálogként lefoglalták Magyarország összes állami bevételét és minden vagyonát.”²⁷

3.3. Bányászat

A trianoni békeszerződés miatti területvesztés a gazdaságban legsúlyosabban a bányászatot érintette. „Az ipar nyersanyagforrásainak túlnyomó többsége az elcsatolt területeken helyezkedett el. A sóbányákból, amelyek a háború előtt évi 2,5 millió mázsa sót termeltek, egyetlenegy sem maradt Magyarországon. Nagybánya, Körmöcbánya és Selmecbánya elcsatolásával megszűnt az arany, az ezüst, a réz, a horgany, és a mangán bányászata.”²⁸ A vasérctermelés 11%-a maradt meg az ország területén.²⁹ Érzékeny veszteség érte a kőolaj-, bauxit-, és antimon bányászatot is, valamint a kőbányák nagy része is az elcsatolt területeken maradt.

3.4. Ipar

A békeszerződés a magyarországi ipar egészét negatív módon érintette. A megkésett gazdasági fejlődés miatt a magyar gyáripar – nyugat-európai léptékkal – lemaradásban volt, kivételt jelentett ez alól a malom-, a cukor- és a szeszipar, a vas- és gépipar, valamint a faipar, Trianon azonban ezeket is visszavetette. „A történeti Magyarország 4241 gyárából 2075 (48,9%) a gyáripari lóerőből több mint 50%, gyáripar összes termelési értékéből 55,1% maradt a lecsökkent területen.”³⁰ A hátrányok nem egyformán érintették az egyes iparágakat. A békeszerződés alapján megváltozott országhatárok a cukoripart, a kohászatot, faipart³¹ és papíripart sújtották leginkább. „A cukoripar 31 gyárából

---

27 HONVÁRI János 2006. p. 24.

28 ROMSICS Ignác 2020. p. 185.

29 RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 276.

30 HONVÁRI János 2006. p. 21.

31 A faipar legfőbb termékei a fűrészárú, a hordódonga és vasúti talpfák voltak.

12 maradt meg az új országterületen.”³² A vaskohászat 31%-a maradt meg az ország területén.³³ „A faiparnak csak 22,3%-a maradt a trianoni területen.”³⁴ „A határvonalon belül maradó összes papírgyárak termelési értéke az 1913. évi termelésnek pusztán 1%-át teszi ki.”³⁵

3.5. Közlekedés, infrastruktúra

„A magyarországi vasút hálózatának 60%-át elvesztette.”³⁶ Ez főleg a vidéki nagyvárosok összeköttetését gátolta (és részben gátolja a mai napig).

A hajózható folyók (Duna, Tisza Dráva) összefolyási pontjai Magyarországtól délre kerültek, ami nehezítette a folyami áruszállítást. A hajózható útszakasz 6011 km-ről 2128 km-re rövidült³⁷ és a Dunán szállított áruk mennyisége is csökkent.³⁸

„Az épületek és egyéb ingatlanoknak mintegy 58%-a maradt kívül az új országterületen.”³⁹

3.6. A békeszerződés gazdasági rendelkezései

A trianoni békeszerződés X. része gazdasági rendelkezéseket tartalmaz, amelyek érdemben korlátozzák a vesztes ország külkereskedelmi és vámügyi önállóságát.⁴⁰

---

32 KAPOSÍ Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 2002. p. 290.

33 RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 276.

34 HONVÁRI János 2006. p. 22.

35 RAFFAY Ernő: *Trianon titkai, avagy Hogyan bántak el országunkkal*. Budapest: Tornado Dannenija, 1996. p. 158.

36 KAPOSÍ Zoltán 2002. p. 74.

37 HONVÁRI János 2006 p. 22.

38 TÓRY K. *A Duna és szabályozása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952, pp. 190-191.

39 KAPOSÍ Zoltán 2002. p. 277.

40 Lásd például a vámokra illetékekre vonatkozó 200. és 201. cikket, vagy egy ország számára biztosított kedvezményeknek a Szövetséges és Társult Államok számára történő kötelező megadásáról szóló 203. cikket.

A 206. cikkely szerint Magyarország a háborúban győztes országoknak – viszonyosság nélkül – köteles a háború előtt alkalmazott legkedvezőbb vámtételeket biztosítani 6 hónapra, egyes cikkekre vonatkozóan 30 hónapra.⁴¹

3.7. A trianoni békeszerződés nemzetközi tendenciákat erősítő hatásai

- a) A békés termelésre átállást nehezítő hatások a békeszerződésben
- A trianoni békeszerződés két szempontból tovább nehezítette a minden országban megvalósítandó átszervezést.
- Magyarországon a békeszerződés rendelkezései nyomán a hadsereget drasztikusan le kellett építeni, ebből fakadóan honvédelem gazdasági igényei nagyobb mértékben csökkentek, mint a győztes hatalmaknál, így a hadiipari termelést még a békeidőszakban egyébként szokásos mértéknél is alacsonyabb szintre kellett mérsékelni.
  - A békeidőszakban megnövekvő kereslet folytán az ipari termelés növekedése általában képes ellensúlyozni a hadigazdaság leépítése során jelentkező negatív hatásokat. A speciális körülmények között azonban a magyar gazdaság kevésbé volt alkalmas arra, hogy pótolja a drasztikusan csökkenő hadiipari termelést, munkalehetőséget biztosítson a hadigyárakból elbocsátott dolgozóknak. Hadihajók helyett nem lehetett tengeri kereskedelmi hajókat gyártani, mert Fiume elcsatolásával megszűnt az ország korábbi egyetlen tengeri kikötője, és folyami kereskedelmi hajók gyártására sem lehetett átállni az országban belüli hajózható folyószakasz hosszának és a folyami áruszállítás mértékének csökkenése miatt.⁴²

---

41 1924 közepéig kellett a békeidők legkedvezőbb vámtételét alkalmazni a hentesárura, élő szárnyasra, tojásra gyümölcsre és főzeléknövényekre.

42 Más kérdés, hogy a tanulmányunkban vizsgált időszakot követően az 1930-as évektől növekedésnek indult a dunai hajózás és a Dunán keresztül a magyar tengerhajózás. Elindult a Duna-tengerjáró flotta kiépítése, ehhez a kikötői és hajógyártó kapacitás kiépülése. Lásd KATONA M.: *A magyar Duna-tengerhajózás*

- b) Infláció. A svájci frank 1914 első felében még közel egyenlő értékű volt a koronával, de 1920-ra 45-ször értékesebbé, 1921-re 75-ször értékesebbé vált.⁴³ A hazai infláció pedig 1922-től gyorsult fel igazán, havi két számjegyűvé válva, időnként megközelítve a havi 100%-ot is. A forgalomban lévő pénz mennyisége 1921 nyara és 1924 májusa között több mint 150-szörösére nőtt.⁴⁴ „1924-ben a tojásért a háború előtti ár 36 818-szorosát kellett fizetni. A barna kenyér 1914-hez képest 22 875-ször került többbe.”⁴⁵ Az 1.2. b) pontban láthattuk, hogy az infláció a háborús költségek finanszírozására vezethető vissza. Ezt a valamennyi országban érvényesülő hatást hazánkban – néhány más, többnyire vesztes országhoz hasonlóan – hiperinflációvá fokozódott. Ebben szerepet játszott a békeszerződés számos rendelkezése, többek között a jóvátétel fizetési kötelezettség és az, hogy Magyarország számára hátrányosan határozták meg a Monarchia tartozásaiból törlesztésként fizetendő arányos részt.

4. A békekötés közvetett hatásai

Közvetett hatásként értékelem azokat a következményeket, amelyek visszavezethetők a békeszerződésre, de nem annak azonnali egyértelmű hatásai, hanem valamilyen áttételen keresztül, és jellemzően hosszabb időtávon jelentkeznek. Ezek a közvetett hatások valójában túlnyúlnak az 1920-as éveken. Az 1929-33-as gazdasági válság miatt azonban különösen nehéz lenne a későbbi időszakban objektíven elhatárolni azt, hogy mely jelenség vezethető vissza a békefeltételekre

---

regénye. Salgótarján: Pat–Press Bt., 2000.; VAS Leó: *Az európai Dunabizottság 75 éves működése.* Vízügyi Közlemények, 1933. 1. pp. 184–212.; VAS Leó: *A nemzetközi Dunabizottság első tíz éve (1920-1930).* Vízügyi Közlemények, 1933. pp. 213–223.; SPULBER, N.: *The Danube–Black Sea Canal and the Russian control over the Danube.* Economic Geography, 1954/3. pp. 236–245.

43 Forrás: *A m. kir. kormány 1919-1922. évi működéséről, az ország közállapotáról szóló jelentés.* Budapest: Atheneum, 1926. pp. 330-331.

44 „1921 nyarán 17,3 milliárd korona volt forgalomban, ami ... 1924 májusára 2520 milliárd koronára emelkedett.” HONVÁRI János 2006. p. 30.

45 HONVÁRI János 2006. p. 30.

és melyek kiváltó okai között húzódnak meg más, vagy részben más körülmények. Ezért vizsgálódásunkat az 1920-as évekre korlátozzuk.

4.1. Kapacitásproblémák

A világháború előtt a hazai ipar fejlődése igazodott a körülményekhez, olyan területeken erősödött, amelyhez az ország mezőgazdasága nyersanyagot szolgáltatott és amelynek termékére az országban kereslet mutatkozott. Az export viszonylag csekély szerepet játszott, talán a liszt kivittelt leszámítva. A békeszerződés több magyar iparágban is kapacitásproblémát okozott. Kihasztnátlanul maradt a világháború előtt kiépített kapacitások egy része. A gondok kettős gyökerei voltak, mindkettő kapcsolatban állt a békeszerződés által megváltoztatott határokkal. Egyrészt Magyarország Trianon után lecsökkent területe arányosan kevesebb mezőgazdasági nyersanyaggal tudta ellátni az élelmiszeripart és bizonyos bányászati nyersanyagok egész egyszerűen nem voltak elérhetőek. Másrészt míg korábban a belföldön, de legalábbis a közös vámterülethez tartozó területen élők megvásárolták a honi ipar termékeit, addig a határ túloldalára került vevők nem maradtak feltétlenül a magyar ipar termékeinek fogyasztói. „Számos iparágban, pl. a malom-, cukor-, sör-, bőr-, mezőgazdasági gépiparban a csonka-magyarországi üzemek kapacitása jóval nagyobb, mint a megmaradt értékesítési lehetőségek.”⁴⁶ A nyersanyaghiány miatti kapacitás kihasználatlanság inkább átmeneti jelenségnek bizonyult, mert egy viszonylag rövid időt igénylő átszervezésnek köszönhetően a hazai mezőgazdaság fejlesztésével, kisebb részben importtal annyi nyersanyagot tudtak biztosítani az ipar számára, amennyi gyártmányt értékesíteni lehetett. A piacvesztés miatti kapacitásfölösleg egy része viszont tartósan megmaradt. Fizetőképes keresletet találni ugyanis nehezebb volt, mint nyersanyagot.

Legrosszabb helyzetbe a malomipar került, ahol mind a nyersanyaghiány, mind a piacvesztés problémát okozott, amelyek egymást erősítették.

- A nyersanyaghiány miatt kihasználatlan őrlőkapacitások
„A malomipar 1920-ban 65 millió mázsa őrlőkapacitással rendelkezett, az új ország szántóterülete viszont – a kiváló minőségű

---

46 VARGA István p. 348.

bácskai, bánági és csallóközi földek nélkül – a legjobb esetben sem biztosíthatott többet évi 20–28 millió mázsa gabonánál.⁴⁷ „Az 1920 évi határok között termelt gabona mennyisége az első világháború előtt 28 millió mázsát tett ki az 53 milliós össztermeléssel szemben.”⁴⁸

- A piacok egy részének elvesztése miatt fölöslegessé vált kapacitások A környező országok nem vásároltak annyi magyar lisztet, mint amennyit a békekötés előtt ugyanezen földrajzi területeken értékesítettek. „A malmok a két világháború között mindvégig krónikus kapacitás-kihasználatlansággal küszködtek.”⁴⁹ „Az élelmezési ipar, főként a vezető szerepet játszó malomipar piacait a Monarchia felbomlása zsugorította össze, hiszen termelésének korábban mintegy harmadát az örökös tartományok piaca vette fel.”⁵⁰ A környező országokban elvesztett piacok egy részét Nyugat-Európába irányuló export növelésével lehetett volna pótolni, de a földrajzi távolság okozta lényegesen nagyobb szállítási költségek miatt nem lehetett minden piacon ügyletet kötni, és a költség-növekedés még így is jelentősen csökkentette az elérhető hasznot. Összességében nem nőtt, hanem csökkent a nyugatra irányuló liszt kivitel.

4.2. Nyersanyaghiány

Nyersanyaghiány nem csak a malomiparban⁵¹ jelentkezett, hanem az ipar szinte minden területén, de különösen a faiparban, a bőrgyártásban, húsiparban⁵² és a kőolajfinomításban.

---

47 ROMSICS Ignác 2020. p. 186.

48 BEREND T. Iván – RÁNKI György p. 353.

49 HONVÁRI János 2006. pp. 22-23.

50 BEREND T. Iván – RÁNKI György p. 353.

51 1920-ban az új határokon belüli gabonatermelés nem volt elegendő az ellátás biztosítására, így Magyarország Argentínából búza behozatalára és az Egyesült Államokból liszt importjára szorult.

52 Az 1920-as évek legelején argentin és dán húst kellett importálni egy olyan országban, amely történelme folyamán mindig élőállat- és húsexportőr volt.

Átmenetinek bizonyult a nyersanyaghiány a cukorgyártásban,⁵³ mert a hazai mezőgazdaság végül ellátta cukorrépával a belföldön maradt cukorgyárakat.

Kiszolgáltatott helyzetbe került a hazai papíripar is, amely alapanyagként a fenyőfából gyártott cellulózt használta, de a fenyőerdők szinte teljesen az elcsatolt területeken voltak.⁵⁴ Ennek ellenére a papíripar fejlődésnek indult.

A vasgyártásnak azzal a nehézséggel is szembe kellett néznie, hogy a határon túlra került vasércbányákkal a jó minőségű nyersanyagot vezérelte el, tehát nem csupán mennyiségi, de minőségi problémákat is meg kellett oldani.

4.3. Piacvesztés

- a) A malomipar szenvedte meg leginkább korábbi hagyományos piacainak elvesztését. „A boldog békeidőkben Minneapolis után Budapest volt a világ második legnagyobb malomvárosa az itt található 13 nagymalom évi őrlési kapacitását legkevesebb 10 millió q-ra becsülték.”⁵⁵ Az I. világháborút megelőző évtizedekben Magyarország exportálta a legtöbb lisztet az Egyesült Államok után. A magyar liszt legnagyobb vásárlója – Ausztria után – Nagy-Britannia volt. Trianon után mindkét országba csökkent a magyar liszt értékesítés, Ausztria esetében a megváltozott vámfeltételekkel magyarázhatóan (immár exportnak minősül a liszt kivitel), Nagy-Britannia esetében döntően a szállítási költségek növekedése miatt.
- b) A magyar söripart kettős trianoni hatás sújtotta. A sörfogyasztók száma jelentősen csökkent egyrészt, mert sokan külföldivé váltak,

---

53 1922-ben még cukorimportra szorult az ország. RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 309.

54 „Katasztrófális mértékű volt az erdőterületek csökkenése. A tölgyerdők 32,5%-a a bükk és más lombos erdők 13,5%-a a fenyőerdőknek pedig mindössze 2,8%-maradt az új határokon belül.” – állapítja meg BUDAY László: Magyarország küzdelmes évei – részlet (1923). In: ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon, Kortársak – Tudományos igényvel*. Budapest: Osiris, 2003. pp. 633-647. hivatkozás helye: pp. 637-638.

55 HONVÁRI János 2006. pp. 22-23.

másrészt, mert a borexport – szintén a békeszerződésre visszavezethető – megszűnését követően az alacsony borárak a söripar termékeinek belföldi fogyasztóközönségét is jelentős részben elhódították.

- c) Gépgyártás „A gépgyártás egyik legfejlettebb ágának, a közlekedési eszközök gyártásának a kapacitása a történeti Magyarország, illetve részben a Monarchia igényeihez volt méretezve.”⁵⁶ A korábbi belföldi piacok határon túlra kerülése különösen a közlekedési ipart, mindenekelőtt a vasúti járműgyártást és a hajógyártást érintette hátrányosan.⁵⁷

4.4. Munkamegosztás

A korábban kialakult – komparatív előnyökre alapozott – munkamegosztás két körülmény miatt is felborult: megszűnt az Osztrák-Magyar Monarchia és Magyarország is darabjaira hullott. Az új határok közé kényszerült ország a nemzeti egység tekintetében eltérően ítélte meg ezt a két változást, gazdaságilag azonban mindkettő egyértelműen negatív hatású volt, még akkor is, ha a Monarchia közös vámhatárának megszűnéséből egyes hazai iparágaknak előnye is származott.

- a) „A magyar gazdaság a kapitalizmus kibontakozása során az Osztrák-Magyar Monarchia keretében, a soknemzetiségű állam piac- és nyersanyagforrás tekintetében jóval nagyobb lehetőségei alapján fejlődött és épült ki. Belső arányai – a fejlődés minden ellentmondásossága ellenére – e szélesebb gazdasági egység kereteihez igazodtak. Ennek megfelelően a mezőgazdaság játszott benne a vezető szerepet. A gyorsan iparosodó osztrák-cseh területek a magyar agrártermékek korlátlan felvevőpiacául szolgáltak.”⁵⁸
- b) A Monarchia részét képező Magyarországon belül is kialakult egyfajta munkamegosztás, elsősorban a hegyvidék és az Alföld között. A hegyvidék természeti adottságai a bányászatnak, erdőgazdaságnak, faiparnak kedveztek, míg a síkságokon főleg gabonatermesztésre és állattenyésztésre nyílt lehetőség.

---

56 HONVÁRI János 2006. p. 22.

57 RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 276.

58 BEREND T. Iván – RÁNKI György p. 354.

„A szlovákok által is lakott észak-magyarországi terület és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra volt utalva. Az alföldiek a felföldről szereztek be sójukat, fájukat és ott értékesítették állataikat, gabonájukat, élelmiszereiket. A szlovákok által lakott terület ugyanis sóban, fában, vízben rendkívül gazdag, de nagyon szegény mezőgazdasági terményekben. A Felvidék elszakítása ezt a természetes cserét megszüntette.”⁵⁹

A Trianon előtti Magyarország egyes földrajzi egységei közötti gazdasági kooperáció nem pusztán barterszerű árucserét jelentett. A hegyvidék agrárnépsége korábban azzal kereste kenyerét, hogy az Alföldre járt aratni.⁶⁰ Munkajövedelemhez jutottak, amelynek egy részét alföldi termények megvásárlására költötték. Az országrészeket elválasztó határok külföldi munkavállalássá tették és teljesen megszüntették ezt a bevett gyakorlatot és ezzel együtt megszüntették a mezőgazdasági termékek munkavállalók számára történő értékesítését.

4.5. A gazdaságfejlesztés politikai korlátjai

A trianoni békeszerződés egyes rendelkezései úgy érintették az ország gazdasági önállóságát, hogy lehetőséget teremtettek annak későbbi korlátozására.

„Magyarország beleegyezik abba is, hogy gazdasági erőforrásai közvetlenül felhasználtassanak jóvátételre.” (Békeszerződés 166. cikk)

„A Magyar Kormány meg fog adni a Bizottságnak minden olyan felvilágosítást, amelyre annak Magyarország és állampolgárai pénzügyi helyzetét, pénzügyi műveleteit, javait, termelőképességét, készleteit, nyersanyagkitermelését és ipari termelését illetően szüksége van.” (Békeszerződés 170. cikk)

A békeszerződésnek a Jóvátételi Bizottság hatáskörére vonatkozó II. Függelékének 12. §-a – többek között rögzítette, hogy „Magyarország fizetőképességének visszatérő időszakonként foganosítandó becslése alkalmával a Bizottság megvizsgálja Magyarország pénzügyi rendszerét

---

59 RAFFAY Ernő 1996. p. 160.

60 BUDAY László [1923] 2003. p. 637.

abból a szempontból, hogy: 1. Magyarország összes bevételei, ideértve minden belső kölcsön kamatfizetésre és törlesztésre rendelt jövedelmeket is, elsősorban a jóvátételi összegek fizetésére fordítottassanak, és 2. bizonyoságot szerezhessen arra nézve, hogy Magyarország adórendszere aránylag általában legalább is olyan terhes-e mint a Bizottságban képviselt bármelyik hatalomé.

Az 1921. évi május hó 1. napjától kezdve a Magyar Kormányt kamatfizetési kötelezettség terheli a Bizottság részéről meghatározandó összegű tartozás után.” (Békeszerződés II. Függelék 16. §)

„Magyarország részleges jóvátétel címén a Szövetséges és Társult Kormányok mindegyikének opciót biztosít az alább felsorolt anyagoknak⁶¹ a jelen szerződés életbe lépésétől számított öt év tartama alatt.” (Békeszerződés V. Függelék 1. §)

„Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi követelések megfizetéséért és azokért az egyéb terhekért, amelyek a jelen szerződésből vagy az azt kiegészítő szerződésekből és egyezményekből vagy pedig azokból a megállapodásokból származna, amelyeket Magyarország a Szövetséges és Társult Hatalmakkal az 1918. évi november hó 3-án aláírt fegyverszünet ideje alatt kötött” (Békeszerződés 180. cikk)

Hosszasan lehetne sorolni a hasonló korlátozó rendelkezéseket az aranykiviteli tilalomtól (180. cikk), a megszálló csapatok ellátási költségeinek viselésén át (181. cikk), a behozatali tiltó szabályok létesítését korlátozó előírásig (200. cikk). A győztesek kikötötték maguknak a legnagyobb kedvezmény elvét (203. cikk).

További vizsgálatot érdemelne ez a kérdés, mivel a gazdaság jelentősebb átalakítása feltételezte a nyugati nagyhatalmak engedélyét, a szanálásra a népszövetségi főbiztos felügyelete mellett kerülhetett sor, és az ország gazdasági talpra állításához szükséges külföldi kölcsön megszerzése is csak többszöri nekifutásra sikerült.

---

61 Épületfa- és fatermékek, vas és vasöntvények, szén.

4.6. Külkereskedelem

Magyarország világháború előtti külkereskedelme a közös vámterületre összpontosult, kis eltéréssel és ingadozással az exportnak a háromnegyede irányult a Monarchián belüli tartományokba, illetőleg az importnak a háromnegyede a Monarchia más tartományából származott.⁶²

„A Monarchia felbomlásával Magyarország az egyik pillanatról a másikra kikerült a világpiacra, külkereskedelemre utalt országgá vált. A háború előtt az ország nemzeti jövedelmének alig valamivel több mint 13%-a realizálódott a külkereskedelemben. ... A nyitott szerkezetű, kis hazai felvevőpiaccal rendelkező Magyarország nemzetgazdaságában a külkereskedelem különleges jelentőségre tett szert. Az ország a magas külkereskedelmi ráta miatt erősen függött a világszervi konjunktúra alakulásától.”⁶³

Az egykor fát exportáló ország faimportőr lett.⁶⁴ 1923-tól megszűnt a borexport.⁶⁵ Mind a külkereskedelmi, mind a fizetési mérleg krónikusan passzív volt. „A háború kitörése óta állandó hiánnyal zárt a költségvetés, ezért egyre nőtt az államadósság.”⁶⁶ „Magyarország 1929-re Kelet-Közép-Európa legeladósodottabb országává vált.”⁶⁷

4.7. Vámrendszer

A Monarchián belüli kereskedelmi és vámszövetség hivatalosan 1867-től volt érvényben, de gyakorlatilag már 1851 óta vámmentesen le-

---

62 A magyar exportnak a 71-77%-a irányult a Monarchián belüli tartományokba, az importnak pedig a 73-86%-a a Monarchia más tartományából származott. GYIMESI Réka: A kereskedelem. In: RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. pp. 294-313. hivatkozás helye: p. 295.

63 HONVÁRI János 2006. p. 21.

64 „Magyarország 1920 előtt faexportőr volt, a háború után viszont hosszú ideig a nyers és bárdolt fa jelentette az import legjelentősebb tételét.” HONVÁRI János 2006. p. 23.

65 RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 309.

66 HONVÁRI János 2006. p. 33.

67 HONVÁRI János 2006. p. 39.

hetett kereskedni a birodalmon belül. Ez biztos piacot jelentett a magyar agrártermékeknek, a lisztnek és más élelmiszeripari termékeknek, másfelől a magyar vásárlóközönség főleg osztrák és cseh textilipari termékeket vásárolt.

A Monarchia megszűnését követően valamennyi utódállam vámoikat vezetett be. Ez hátrányosan érintette a magyar exporttermékeket, másfelől viszont költségvetési bevételt jelentett, amire égető szükség volt, és főleg a hazai textilipar és bőripar fejlődésének kedvezett. Mindent egybe véve a vámhatárok felállítása a gazdasági bezárkózás felé tett lépést jelentett és a vámok miatt növekvő árak összességében korlátozták az eladásokat, mivel – főleg az 1920-as évek első felében – a fizetőképes kereslet sem Magyarországon, sem a környező államokban nem nőtt érdemben.

4.8. Csődök

A kapacitáskihasználtság 4.1. pontban bemutatott alacsony foka, különösen, amikor ezt a felvevőpiacok hiánya okozta egy idő után magával vonta az ilyen problémával érintett gyárak bezárását. „Számos üzemet feladtak, épületeiket esetleg más iparágak szolgálatába állították. Ez volt a helyzet pl. a malomiparban, amelyben több malmot raktárházzá alakítottak át, a söriparban, amelynek épületeiben csokoládé- és cukorkagyárakat, de textilipari üzemeket is rendeztek be.”⁶⁸

„1925-ben az előző évihez képest a csődök száma közel hatszorosára, a csődön kívüli kényszeregyezségeké pedig csaknem tizenkétszeresére emelkedett. (Az 1925. évi nagy fizetési képtelenségi hullám a szanáláson kívül a rossz mezőgazdasági évnél is betudható.)”⁶⁹

4.9. Migráció

Nem közvetlenül a békeszerződés következménye, de áttételesen mégis a területvesztéssel, a korábban a Monarchiához tartozó területeken megjelenő új közigazgatással, a nyelvhasználati szabályokkal, a

---

68 VARGA István p. 349.

69 HONVÁRI János 2006. p. 42.

magyar ajkú lakosság félelmeivel magyarázható az, hogy sok magyar költözött át az „Anyországba”.⁷⁰ Az országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1924-ig jugoszláv területről 44 903, a Felvidékről 106 841, Erdélyből pedig 197 035, összesen 348 779 fő menekült át Magyarországra.⁷¹ Az Erdélyből átköltözők számát román népszámlálási adatok is megerősítik.⁷²

Az elcsatolt területekről átköltözés létszámban ellensúlyozza a háborús embervesztést „Az 1920. december 31-én tartott népszámlálás, mely természetesen Magyarországnak csak arra a területére vonatkozhatott, amely azon időben tényleg magyar igazgatás alatt volt, az előzetes eredmények szerint 7 945 878 főnyi népességet talált, mely ugyanezen területnek 1910. évi lakosságához képest kerek 5%-os növekedést jelent, a természetes szaporodásával jóformán teljesen egyenlőt.”⁷³ A hazaköltözők jelentős része azonban munkanélküli volt, jövedelem hiányában bérlakást sem tudott fizetni. Lakásínség alakult ki, az áttelepülők sokáig vagonokban laktak.⁷⁴ A rászorultaknak fizetett segélyek, majd a szociális lakásépítés beindulása rontotta a költögetési egyensúlyt.

4.10. Állami fejlesztési lehetőségek korlátozott volta

Az 1873. évi gazdasági válságból való kilábalást nagy mértékben segítették az állami beruházások, elsősorban az infrastruktúrába, főként a vasútfejlesztésbe történő befektetés. Az 1881-től kezdődő időszakban született ipartámogatási törvények adó- és illetékmenteséggel, vámkedvezménnyel, vasúti szállítási kedvezményekkel, szubvenciókkal, gépsegélyekkel támogatták elsősorban a könnyűipart, míg a közszál-

70 „1920 őszéig kb. 350 ezer magyar menekült vissza a megcsonkított országba.” KAPOSZ Zoltán 2002. p. 276.

71 A számokat idézi RAFFAY Ernő 1996. p. 168.

72 „Román népszámlálási adatok szerint 1918-1923 között 197 000 Fő költözött át a trianoni Magyarországra. A Csehszlovákiából áttelepülő magyarok számát 125 000 főre becsülik a források.” HONVÁRI János 2006. p. 23.

73 BUDAY László [1923] 2003. p. 645.

74 „A lakásínség következtében 4387 vagon lakás céljára használtak.” HONVÁRI János 2006. p. 23.

lítási rendszer kiépítésével a nehézipart.⁷⁵ Hasonló támogatási lehetőségek nem álltak az 1920-as években rendelkezésre, egyrészt, mert a jóvátételi kötelezettség lekötötte az állami források jelentős részét, másrészt mert maga a békeszerződés tilalmakat állított fel, amelyek betartását a Jóvátételi Bizottság ellenőrizte. Így az állam gazdaságpolitikai mozgásteret a korábbinál jóval szűkösebb volt. Ennek egyik jele, hogy a vasútfejlesztés visszaszorult,⁷⁶ és nem voltak a korábbi időszakhoz mérhető folyószabályozási, árvízvédelmi munkálatok.

4.11. Határmenti régiók

A gazdaság egészének nehézségei mellett a határmenti régiókat külön sújtotta az, hogy a helyben kialakult munkamegosztást szó szerint keresztbe vágta az új határ.

- a) A vidéki nagyvárosok (Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Újvidék, Eszék) az őket összekötő vasutakkal együtt a trianoni határokon kívülre kerültek. Ez a változás azzal a következménnyel járt, hogy e városok vonzáskörzetének magyarországi része elvesztette korábbi gazdasági kapcsolatait. Ez elsősorban a városokat zöldséggel, gyümölcssel ellátó falvak helyzetének romlását okozta. Ezt a negatív következményt fokozta az, hogy az itt élők munkalehetőséget sem találhattak a határ túloldalára került városokban. Ezzel együtt beszerzési lehetőségeik is romlottak, vásárlás és hivatalos ügyek intézése végett kénytelenek voltak egy olyan távolabbi magyar városba utazni, amellyel korábban nem álltak szoros kapcsolatban. A közlekedés sem mindenütt volt erre felkészülve. Sok szempontból romlott a gazdasági-kereskedelmi-kulturális központjuktól elszakított régiók lakosságának helyzete.

---

75 A közszállítási rendszer keretében az államhoz kapcsolódó közintézmények, vasutak, hajózási vállalatok és az állami kedvezményben részesülő üzemek kötelesek voltak az iparcikket hazai gyáráktól megvásárolni, ha az megfelelő minőségben elérhető volt.

76 „1920 és 1928 között összesen négy helyen építettek néhány kilométernyi vasutat, mindenhol a hajózás kiszolgálása érdekében.” RÓZSA – ROVÁCS (szerk.) 2020. p. 326.

- b) „Számos magyar város (Balassagyarmat, Salgótarján, Sátoraljaújhely, Gyula, Szeged, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Szentgotthárd) közvetlen határszéli várossá vált elveszítve korábbi természetes vonzás- és piackörzetük, illetve a Nyugatra irányuló kereskedelemben korábban játszott közvetítő funkciójuk nagy részét.”⁷⁷

A Monarchián belüli Magyarország ipara egészen más körülmények között fejlődött, mint amilyenben a békeszerződést követően kényszerült. Az ipar nyersanyagszükségletét eredetileg egy a trianoni Magyarországnál háromszor nagyobb ország biztosította és egy ekkora ország jelentette a felvevőpiacot is, mivel a hazai ipar⁷⁸ a háború előtt döntően belföldre termelt. A békeszerződést követően iparunk egyrészt azzal nézett szembe, hogy hagyományos forrásból nem tudja megszerezni a nyersanyagokat, másrészt, hogy a termékeit nem tudja értékesíteni. Egyik pillanatról a másikra felbomlott egy olyan munkamegosztás, amely hosszú idő alatt fejlődött ki és igazodott az egyes régiók sajátosságaihoz. A helyzetet a forráshiány és a jóvátétel fizetési kötelezettség tovább nehezítette. A békeszerződés egyes feltételei tovább korlátozták az állam lehetőségeit. Megoldásra várt az infláció, a munkanélküliség és a lakásínség. A komparatív előnyökre épülő munkamegosztás megszűnésének „nagybani” problémája a határmenti régiókban a külföldre került nagyvárosokat élelmiszerral és alkalmi munkaerővel ellátó falvak tekintetében szintén jelentkezett. Külföldi források megszerzése, az ipar átalakítása, az exportorientáció és egy védővámrendszer kiépítése jelenthette a kiútkeresés némi reménnyel kecsegtető lépéseit, de a trianoni békedekrétum számos korlátozó feltétele nehezítette a megfelelő megoldások megtalálását.

„Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával, ill. a trianoni békeszerződéssel Magyarország teljesen új létfeltételek közé került. A gazdaság szerkezetét hozzá kellett igazítani a megváltozott körülményekhez és követelményekhez. Ez még akkor is meglehetősen nehéz feladat lett volna, ha egyébként az ország gazdasága

---

77 HONVÁRI János 2006. p. 20.

78 A magyar mezőgazdaság még nagyobb piaccal rendelkezett, mivel az agrártermékek egy része a Monarchia nyugati részén talált gazdára.

normálisan működik. A gazdaság strukturális átalakítását azonban egy vesztett háború és bukott forradalmak után kellett megvalósítani, ami a feladat nehézségét, bonyolultságát tovább fokozta.⁷⁹

5. Összegzés helyett

A szerző szeretné felhívni a figyelmet arra, hogy nincs olyan gazdasági válság, amelyből ki ne lehetne lábalni. Jó helyzetfelméréssel, távlati gondolkodással, bátor szerkezetátalakítással a gazdasági mélyrepülésből stabilizáció, majd fellendülés érhető el.

„Az 1919-1920-ban általános pesszimista prognózisokkal szemben, melyek az új Magyarország életképtelenségéről szóltak, a magyar gazdaság viszonylag gyorsan és sikeresen alkalmazkodott az új feltételekhez. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 1929-re nemcsak elérte, hanem jelentősen meg is haladta az 1913-ast. Az egyik legmegalapozottabb számítás szerint az 1913-as egy főre jutó GNP 1913-ban – a trianoni magyar területre vetítve – az európai átlag 69%-ának, 1929-ben pedig 74%-ának felelt meg.”⁸⁰

A szakadék mélysége, amiből a magyar gazdaságnak ki kellett mászni, érzékelteti a teendők sokaságát. Külön tanulmányban, vagy tanulmányok sorában lehetne csak elemezni a magyar gazdaságot növekedési pályára állító lépések sorát.

Jelen tanulmány nem vádirat egy korábbi kor politikusaival szemben, hanem tisztelgés azon gazdasági, pénzügyi szakemberek tevékenysége előtt, akik a tanulmányban bemutatott körülmények ellenére újraindították a gazdaságot. A Covid-19 vírus miatti gazdasági válság közepén a csődök szaporodása, a munkájukat elvesztők tömege idején merítsünk erőt az egy évszázaddal korábbi tragédia gazdasági oldalának felidezéséből. A múlt szolgáljon számunkra reménnyel, és adjon számunkra biztatást arra nézve, hogy egy – a jelenleginél súlyosabb – gazdasági válságból is volt kilábalás. Emlékezzünk továbbá arra is, hogy a válság után a gazdaság működése nem ugyanúgy folytatódik. Erősödnünk és változnunk kell, ahogy elődeink is tették.

---

79 HONVÁRI János 2006. p. 24.

80 ROMSICS Ignác 2020. p. 186.

A TRIANONBAN SZÉTVÁGOTT VÁRMEGYÉK ÁTSZERVEZÉSE AZ 1920-AS ÉVEKBEN MAGYARORSZÁGON ÉS A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKNAK – ÁLLAM- ÉS NEMZETÉPÍTÉSI TÖREKVÉSEK

Absztrakt

Az első világháborút követően Magyarország megszállt területein részben az érintett területen többséget alkotó kisebbségek, részben – Észak-Magyarországon azonnal, a Délvidéken 1919 tavaszától – az új állam működtette a magyar közigazgatási struktúrákat. Ebben az átmeneti időszakban a cél a működőképesség biztosítása volt, de a trianoni béke aláírását és ratifikálását követően alapvetően megváltozott a helyzet. Ekkor már mindenhol – utolsóként Románia vette át az erdélyi románoktól a kelet-magyarországi területek igazgatását 1920 tavaszán – a szomszédos nemzetállamok nemzetépítő törekvései dominálták a területi közigazgatást. Ennek alapján az 1920-as évek végén minden utódállamban olyan reformra került sor, amelynek egyik fő célja a magyarság arányszámának leszorítása volt az érintett közigazgatási egységekben, hogy ezzel nyelvhasználati jogaikat és politikai érdekérvényesülésük lehetőségét korlátozzák. Magyarországon szintén

---

1 A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának adjunktusa és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Stratégiai Tanulmányok Intézetének munkatársa.

2 A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának hallgatója és az egyetem Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tanszéki demonstrátora.

megtörtént a megyék határainak rendezése, itt viszont az alapeszme – a területi revízió szándékának a lakosság felé közvetítése érdekében – az ideiglenesség hangsúlyozása volt, így a nevükben is ezt sugalmazó, közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéket hoztak létre.

Abstract

After the neighbouring states occupied the territories of Hungary in 1918 and 1919, the former minorities, forming a local majority, ensured a certain continuity of the Hungarian administrative structures, with the exemption of Upper Hungary, where the Czechoslovak state immediately started to carry out this duty. Later the successor states – the Serb-Croat-Slovene state in the spring of 1919, while Romania only a year later – took over the operation of the administrative systems, and after the ratification of the Treaty of Trianon they started to form them according to their goals in terms on state and nation building. This resulted in an administrative reform in all successor states intending to limit the use of minority languages in their 'national' administrative systems and to decrease the possibility of an effective political representation since the electoral and administrative districts were often identical. In Hungary, on the other hand, the legislator intended to represent the provisional feature of the new borders by merging the smaller parts of Hungarian counties cut by the Treaty of Trianon as temporarily united counties.

Bevezetés

Az első világháború lezárása teljesen átrajzolta Közép-Európa térképét: soknemzetiségű birodalmak tűntek el, helyet adva új, önmagukat nemzetállamnak deklaráló, valójában soknemzetiségű kisebb államoknak. Amíg a háborút megelőzően a közigazgatási határok nem játszottak nemzetiségi szempontból lényeges szerepet az egyes államokon belül, addig ez 1920 után teljesen megváltozott: az utódállamokban az 1920-as években több közigazgatási reformra került sor, ezek áttekintő vizsgálata kutatásunk célja.

Jelen írásban nem vizsgáljuk a Magyarország és az utódállamok Trianonban meghúzott határainak létrejöttét, ezt a kérdést az elmúlt évszázadban rengetegszer járta körbe – legutóbb, számtalan eddig ki nem mutatott részletre és összefüggésre rámutatva a Magyar Tudományos Akadémia Trianon 100 Kutatócsoportja.³ Amit itt ezen írás vonatkozásában rögzíteni érdemes, az az, hogy a trianoni határok nem etnikai, hanem stratégiai okok alapján lettek meghúzva, így jelentős magyar lakosságú területek kerültek a szomszédos államokhoz, részben a határmenti térségekben. Kivételt ez alól a magyar-osztrák határ és a magyar-jugoszláv határszakasz Dráva menti, vagyis Horvátország felé eső része képezett, ahol a határ vagy a nyelvhatáron húzódott, vagy annál valamivel kedvezőbb volt a magyarság irányában.

A magyarlakta határmenti térségek komoly befolyást gyakoroltak az utódállamok közigazgatási struktúrájának alakítására, amely természetesen az egyes államok nemzet- és államépítési törekvéseinek volt alárendelve e tekintetben. *Gerrymandering*-nek nevezzük azokat a beavatkozásokat, amelyek valamely politikai párt előnybe hozását kívánják elősegíteni a politikai vetélytársak rovására a választókerületek átszabásával és a választók „csoportosításával”. A gerrymandering kapcsán a szakirodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy annak alkalmazása nem minden esetben negatív hatású;⁴ azonban az ebben a cikkben bemutatott adminisztratív beavatkozások kifejezetten azt célozták, hogy az utódállamok – más jogszabályokkal és adminisztratív eszközökkel – a magyar közösség arányszámának leszorításával szűkítsék a nyelvhasználati lehetőségeiket és politikai képviselőjük mozgásterét annak érdekében, hogy az asszimilációjukat felgyorsítsák.

Jelen írásban Ausztriát nem vizsgáljuk, hiszen ott – mivel nem léteztek – fel sem merülhetett a magyar többségű területek különböző közigazgatási egységbe való visszaélészerű beosztása.

---

3 A Trianon 100 Kutatócsoport publikációi elérhetőek: <https://trianon100.hu/publikaciok>

4 Gerrymandering révén megteremthető vagy fenntartható például valamely társadalmi csoport politikai reprezentativitása. A kérdés kapcsán jó áttekintést ad STEPHANOPOULOS, Nicholas O.: Redistricting and the Territorial Community, *University of Pennsylvania Law Review* Vol. 160, No. 5 (April 2012), 1379-1477

Magyarország

Az első világháborús katonai vereség és az állam összeomlása következtében 1918-1919-ben Magyarország elveszítette a háború előtti területének jelentős részét és lakosságának több mint felét is. Az új határ az 1914-es 63 megye közül mindössze tíz – Békés, Borsod, Hajdú, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Fejér, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Tolna és Veszprém – területét hagyta csonkítás nélkül Magyarország háború utáni területén, és 25-öt – Abauj-Torna, Arad, Baranya, Bács-Bodrog, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Esztergom, Gömör-Kishont, Győr, Hont, Komárom, Moson, Nógrád, Pozsony, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Torontál, Ugocsa, Ung, Vas, Zala, Zemplén – részben. A magyar közigazgatás alatt maradt csonka megyék területe eltérő volt, volt amelyikből csak lakatlan terület vagy egy-két község(rész) maradt az országban és volt olyan is, amely önmagában alkalmas volt arra, hogy a továbbiakban is önálló megyeként működjön.⁵

Az 1923. december 31-ig tartó átmeneti időszakban a Magyarországon maradt csonka megyék önállóan, korábbi törvényhatósági jogukat megőrizve működtek, így például Ung megye el nem csatolt két községe – Záhony és Győröcske – is külön megyét alkotott 16 km²-en 1.400 lakossal.⁶ Így került sor például 1924. január 2-án Szatmár és Bereg megyék egyesítésére – ideértve az Ugocsa megyétől itt maradt lakatlan területet is –, ami jogilag azt jelentette, hogy a korábbi törvényhatóságokból – ideiglenes jelleggel – egy új törvényhatóság jött létre.⁷

Az egyesítéseket a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről szóló 1923. évi XXXV. tc. írta elő, ennek 12. cikke rendelkezett úgy, hogy „a *közigazgatásilag egyesített vármegyéket közigazgatási szerveik szempontjából*

5 Az idegen megszállások időszakában a megszálló – elsősorban román – hatóságok által véghez vitt és a magyar hatóságok által később anulált közigazgatási átalakításokat itt nem vizsgáljuk.

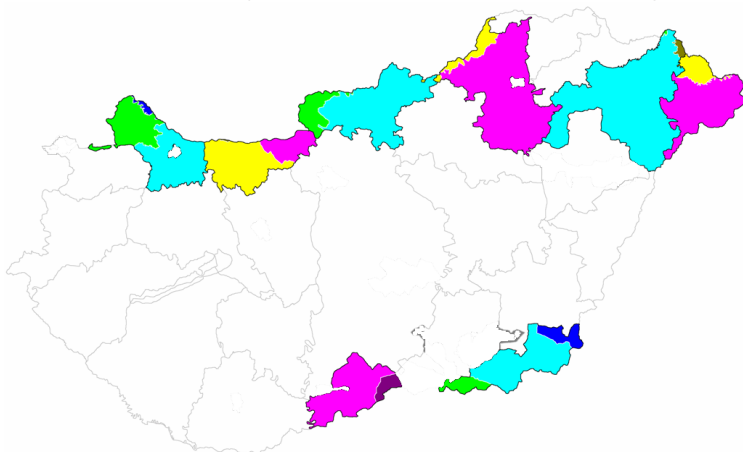
6 Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti statisztikai helynévtára, 16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*, Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási Főosztály, Budapest 2000, 55.

7 FÁBIÁN Sándor: *Krónika az egyesülés éveiből*, in. FÁBIÁN Sándor (szerk.): *Magyar városok és vármegyék monográfiája 28. Szatmár, Ugocsa és Bereg K. E. E. vármegyék 1924-1938*, Budapest 1939, 89-90.

úgy kell tekinteni, mintha az egyesített vármegyék együtt alkotnának egy-egy vármegyét". A törvény 10. cikke Dél-Komáromot (a korábbi Ó-Szónyt) – tekintettel a városmag Csehszlovákiához csatolásának tényére – megfosztotta a szabad királyi város jogállásától és rendezett tanácsú városként Komárom megye fennhatósága alá helyezte, míg a Szabadka területéből Magyarországon maradt területeket Tompa és Csikéria községek, valamint Kelebia lakott hely néven Bács-Bodrog vármegye fennhatósága alá rendelte.⁸ A 11. cikk a csonka vármegyék összevonásáról, székhelyéről és járásainak számáról rendelkezett, így lettek „– a törvényhatóságok területeinek általános rendezéséig – ideiglenesen” egyesítve

1. Győr, Moson és Pozsony
2. Komárom és Esztergom
3. Nógrád és Hont
4. Borsod, illetve Gömör és Kishont
5. Szatmár, Ugocsa és Bereg
6. Szabolcs és Ung, valamint
7. Csanád, Arad és Torontál megyék

1. ábra. Az 1923-as megyerendezés során összevont vármegyék

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Megyerendezes_1923.png

8 Emellett további apróbb módosításokra, egyes községek más megyékhez csatolására is sor került a megyék területének kikerekítése érdekében.

Felmerült a Magyarországon maradt 1.679 és 1.775 km²-es, illetve 1920-ban 85.817 és 136.159 fős Abaúj-Torna és Zemplén megyék összevonása is, de ez a heves tiltakozások miatt végül elmaradt; ennek a következménye lett például az alig 5.000 lakosú Szikszó község Abaúj-tornai megyeszékhellyé válása.⁹ Hasonlóképpen községi jogállásúak voltak Berettyóújfalu és Mátészalka, Bihar és Szatmár megyék új székhelyei is és habár felmerültek közigazgatási reformtervek a két világháború közötti időszakban,¹⁰ politikai szempontok miatt végig az ideiglenességet jelentő és ezzel a területi revízió lehetőségét lebegtető „közigazgatásilag egyelőre egyesített” vármegyék rendszere maradt fent,¹¹ részben még a felvidéki területek 1938-as visszacsatolását követően is.

Csehszlovákia

Az észak-magyarországi területek elszakadását a helyi szlovákok képviselői mondták ki 1918. október 30-ítúrócszentmártoni nyilatkozatukban, de – eltérően a kelet-magyarországi (erdélyi) románoktól – nem voltak képesek a csehszlovák katonai megszállás alá kerülő területeken saját igazgatási rendszert kiépíteni. Ennek következtében a katonaság előnyomulásával egyidejűleg az egységes állam kiépítése érdekében Prága vonta közvetlen ellenőrzése alá a területet.¹² A korábban Ausztriához és Magyarországhoz tartozó területek megszállása során a 64/1918. sz. törvény értelmében részben a rend fenntartása, részben a működőképesség megőrzése érdekében Csehszlovákia fenntartotta az osztrák és magyar jogrendszert

---

9 Turkovics Barnabás (szerk.): *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára, 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye*, Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási Főosztály, Budapest 1996, 33-34.

10 Ld. pl. HAJDÚ Zoltán – RÁCZ Szilárd: A területi magyar közigazgatás modernizációs kihívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2019, 61-74.

11 HAJDÚ Zoltán. A közigazgatási térfelosztás változásai Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 1996, 10.1, 5-21.

12 ZELENÁK, Peter: Szlovákia 1918-1939 közötti politikai és területi integritásának problémája, in. Pásztor Cecília (szerk.): „...*Abol a határ elvadászt!*” – *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*, Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Várpalota 2002, 184-185.

és a közigazgatási kereteket,¹³ az újonnan alkotott jogszabályok azonban többnyire már a köztársaság egészének – 1918-1919-ben még formálódó – területét szabályozták.¹⁴

Ennek megfelelően a szlovákiai és kárpátaljai területeken – Kárpátalja jogilag 1919-1945, ténylegesen pedig 1919-1938/1939 között Csehszlovákia része volt – a magyar közigazgatási rendszert vették át szinte változtatás nélkül, megőrizték a megyéket és még a négy szabad királyi város – Pozsony, Kassa, Komárom, Selmec- és Bélabánya (ezek egynek számítottak) – státuszát is fenntartották. Kivételt az 1919. januári cseh megszállással kettévágott Komárom és Esztergom megyék, illetve Győr megye Dunától északra eső néhány községe képeztek, amelyeket 1919. január 31-én Komárom székhellyel összevontak. További változtatás volt, hogy Ung megye Csehszlovákiához került részét¹⁵ kettévágták, a magyar többségű Nagykaposi (VelkéKapušany) és a szlovák többségű Szobránci (Sobrance) járását Zemplén megye nem csehszlovák megszállás alá került részéhez csatoltak.¹⁶ Szükségszerűségből néhány megye székhelye is megváltozott: Nógrádé Losonc (Lučenec), Zempléné pedig Nagymihály (Mihalovce) lett a Magyarországon maradt Balassagyarmat és Sátoraljaújhely helyett. Ezt a közigazgatási beosztást – átmeneti jelleggel – a megyei és járási hivatalok felállításáról szóló 126/1920. sz. törvény is megőrizte.¹⁷

Tekintve, hogy a magyar közigazgatásnak – leszámítva a kifejezetten „etnikai jellegű”, középkori eredetű egységeket, mint a székely vagy szász székek, illetve a Kunság vagy a Jászság – nem volt vezérlőelve a

---

13 VOLKO, Viliam – KIŠ, Miloslav: *Stručnýprehľadvývojaúzemného a správnehočlenenia Slovenska*, MinisterstvomútraSlovenskejRepubliky, Bratislava 2007, 25-26.

14 VOSKA, Jaroslav – SVARO, Ven: *Judicial System of a War-bornNation, AuthoritativeSummary of theLegalMachinery of Czechoslovakia*, *American Bar Association Journal*, November 1920, Vol. 6, No. 6 (November1920), pp. 133-141.

15 A megyéből Záhony és Győröcske községek Magyarországon maradtak, a többi rész Csehszlovákiához került.

16 Volko–Kiš: i.m. 27.

17 126 Zákonzedne 29. února 1920, o zřízenížupníchaokresníchúradů v republiceČeskoslovenské, <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsyqxgq3brfuya>

magyar etnikum többségbe juttatása valamely közigazgatási egységben, a Csehszlovákiához került megyék és megyerészek – leszámítva Komárom megyét – nem magyar többségű területek voltak. A csehszlovák közigazgatás a későbbiekben az etnikai szempontok érvényesítését helyezte a közigazgatási határok és szabályok alakításának fókuszába, de a berendezkedő állam számára még nem ez volt a prioritás. Így a 210/1920. évi törvény hiába hatalmazta fel a csehszlovák kormányt, hogy a közigazgatás végleges struktúrájának kialakítását megelőzően ideiglenes jelleggel megváltoztassa a közigazgatás szerkezetét, így járásokat vonjon össze vagy rendezett tanácsú városokat községgé minősítsen vissza, ezen törvényi felhatalmazás csak apróbb módosulásokat eredményezett: az összesen 16 megye között az 1919-es népszámlálás szerint 92,4%-os magyar többségű Komárom is megmaradt.¹⁸ A közigazgatás jellege viszont gyökeresen megváltozott: a hatalom a kormány által kijelölt tisztviselőkhöz került a korábbi választott megyei és helyi hatóságoktól.¹⁹

Már a 126/1920. sz. törvény előírta új nagymegyéek létrehozását a köztársaságban, de a törvény gyakorlatba ültetése végül a tervezettnél sokkal korlátozottabb lett és ahol végre is hajtották, ott is módosított formában valósult meg. A nagymegyerendszer 1923. január 1-jén lépett hatályba, de csak Szlovákiában – így sem a csehországi, sem a kárpátaljai részekben. A csehországi részen a végrehajtás amiatt maradt el, hogy egyes tervezett megyék német többségűek lettek volna.²⁰

Szlovákiában a végrehajtás a 280/1922. sz. kormányrendelettel kezdődött, amely összevonta Abaúj-Torna, Sáros és Zemplén megyéket. Egy pillantás a térképre azonban egyértelműsíti, hogy a vonatkozó

---

18 1919-ben még relatív magyar többségű volt Gömör-Kishont megye Csehszlovákiához került része is, míg Hont, Abaúj-Torna megyék elcsatolt része és Kassa városa már 1919-ben elvesztették magyar többségüket. Az adatok forrása: LÓKKÖS János: *Trianon számokban*, Püski, Budapest 2000, 296-297. és TIŠLIAR, Pavol: *Mimoriadne Sčitanie ľudu na Slovensku z roku 1919*, Statis, Bratislava 2007, http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Tisliar_cenzus1919.pdf, 121-126.

19 VOLKO–KIŠ: i.m. 29. Azt fontos azonban kiemelni, hogy Magyarországon a választójog rendkívül korlátozott volt, így egy viszonylag szűk réteg választhatta meg a közigazgatás tisztségviselőit, de 1918, a Csehszlovákiához kerülés után ez is – ideiglenesen – megszűnt.

20 Volko–Kiš: i.m. 37.

jogszabályok és így a szlovákiai megyék kialakításának egyik kiemelt, ha nem a legfontosabb célja a déli határ mentén élő magyarság minél nagyobb számú közigazgatási egységbe való beosztása, így azokban az arányszámuk leszorítása volt. Az átszervezés következtében a dél-szlovákiai magyar nyelvterületet a létrejött hat szlovákiai megye közül öt területébe tördelték be. A végül kialakított nagymegyékben az 1921. évi népszámlálás szerint a magyarság aránya a következők szerint alakult: XV. Pozsony – 30,2%, XVI. Nyitra – 30,5%, XVII. Vágmellék – 0,6%, XVIII. Zólyom – 26,2%, XIX. Tátraalja 14,5%, XX. Kassa 16,6%.²¹A magyarság széttördelésére irányuló törekvés legnyilvánvalóbb példája a Magyarországgal is határos Rozsnyó (Rožňava) és Tornaľa (Tornaľa) járások az azokból közúton vagy vasúton csak nagy kitérővel elérhető Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš) központú Tátraalja megyéhez csatolása.

2. ábra. Szlovákia megyéi 1923-1928.

Obrázok č. 2 : Mapa prvého župného zriadenia na Slovensku v rokoch 1923 – 1928

Forrás: <https://www.malachovo.sk/news/material-pre-pripravovanu-pamatnu-kinhu-zupy-xviii-zvolenskej-z-roku-1927/>

21 Kocsi Károly: A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Szlovákia területén a XX. században, in. Pásztor Cecília (szerk.): „...Abol a határ elvlaszt” – Trianon és következményei a Kárpát-medencében, Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Várpalota 2002, 137.

A korszak közigazgatási átszabásainak oka nemcsak az volt, hogy ne jöjjön létre magyar többségű megye, illetve, hogy minél kevesebb járás legyen magyar többségű, hanem az is, hogy a magyarság arányát lehetőség szerint minél több helyen szorítsák 20% alá, illetve minél több magyart tördeljenek olyan földrajzi egységbe, ahol a magyarság aránya 20% alatt van. Csehszlovákiában ugyanis törvényben szabályozták a kisebbségi nyelvek használatát: a 122/1920. sz. törvény lehetővé tette a kisebbségi nyelvek használatát a közigazgatásban azokban a bírósági járásokban, ahol a magyarság aránya a 20%-ot meghaladta, azoknak a hatóságoknak pedig, amelyek működési területén ilyen járás volt, kötelezővé az ilyen nyelven előterjesztett kérelmek befogadását és az azon való válaszadást.²²

Az állam részéről több módon is igyekeztek ezeket a szabályokat kijátszani: 1923 elején például felszámolták a magyar többségű Ipolysági (Šahy)járást, amelyet beolvasztottak a teljesen szlovák lakosságú Korponai (Krupina) járásba (15/1923. sz. korm. rend.). Még korábban, a 275/1922. sz. kormányrendelettel Pozsony és Kassa kivételével valamennyi – két szabad királyi és 35 rendezett tanácsú – várost nagyközséggé fokoztak le és így beolvasztották azokat az őket körülvevő járásokba. Az átalakítások az 1920-as években folytatódtak, elsősorban a magyar többségű járások száma csökkent, de azoké is, amelyekben a magyarság aránya meghaladta a 20%-ot: ebbe a kategóriába 1921-ben 81 járásból 22, 1930 után a 79-ből már csak 20 esett.²³A manipuláció harmadik eszköze a népszámlálások lebonyolítása volt, amelyek közül különösen az 1921-es számított hírhedten magyarellenesen magvalósítottnak.²⁴

Végül a szlovákiai nagymegye-rendszer is csak átmenetinek bizonyult: 1928-ban felszámolták. Ekkor Csehszlovákia egészét tartományokra – Csehországra (Země Česká), Morvaország-

---

22 OROSZÖRS (szerk.): *A hely nevei, a nyelv helyei – A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918-2012*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012, 32.

23 TÓTH László–FILEP Tamás Gusztáv: *A (Cseh)Szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 I.*, Ister, Budapest 1998, 95.

24 Az 1921. évi csehszlovák népszámlálás visszaéléseivel kapcsolatban ld. POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945*, *Regio*, Budapest 1991, 47-65.

Sziléziára (Země Moravskoslezská), Szlovákiára (Slovenská krajina) és Kárpátaljára (Podkarpatskoruská zem) – osztották, első ízben hozva létre egységes közigazgatási struktúrát az országban. Megmaradt viszont a tartományokon belül a járások rendszere, de azokban az 1930-as népszámlálást követően tovább folytatódott a „csehszlovák” erősödés, sőt a Rozsnyói járás ekkor lett csehszlovák többségű.²⁵

Az első világháború után szintén Csehszlovákiához került Kárpátalja sajátos helyzetben volt az elcsatolt területek között: már a Magyar Népköztársaság autonómiát adott a területnek 1918 decemberében, aminek meg is kezdődött a kiépítése, majd a Magyar Tanácsköztársaság alatti átalakítása is, mielőtt 1919. április végére csehszlovák és román katonai megszállás alá került. Az 1919. szeptember 10-i saint-germain-en-laye-i békeszerződés Csehszlovákiához csatolta, területi autonómiát biztosítva neki az új államon belül. A régió egy része ekkor még román katonai megszállás alatt volt – a kivonulás 1920 augusztusára fejeződött be – amire tekintettel a csehszlovák állam a régiót 1922. április 26-ig szükségállapot alatt tartotta.²⁶

A kárpátaljai közigazgatás 1919 végén négy zsupára épült: Ung megye Nagykaposi és Szobránci járások, illetve a Magyarországon maradt két falu nélküli keleti részére, a munkácsi és beregszászi központú részekre osztott korábbi Bereg vármegyére – az előbbihez tartozott Máramaros megye Dolhai járása, míg az utóbbihoz Ugocsa megye Kárpátaljára eső Nagyszőlősi járása, valamint Máramaros megye Huszti járása is – illetve Máramaros maradék Csehszlovákiához került Tiszától északra eső részére.²⁷ Még a szlovákiai átszervezést megelőzően, 1921. október 15-

---

25 Kocsi: i.m. 138.

26 Habár helyütt nincs lehetőségünk a kérdésre részleteiben kitérni, fontos annak leszögezése, hogy a korszakban Szlovákiától eltérően a területen a magyar-csehszlovák dimenzió mellett Kárpátalján jelen volt a csehszlovák-ruszin kérdés is: ez részben a békeszerződésben biztosított autonómia megvalósításának, másrészt nyugati, Szlovákia felé eső határa kérdésében jelentkezett.

27 FEDINEC Csilla: Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918-1944, in. Pásztor Cecília (szerk.): „...*Abol a batár elválaszt*” – *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*, Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Várpalota 2002, 420-421.

én átalakították a megyerendszert, visszaállítva a magyar közigazgatás alatt használt megyehatárokat, illetve a Nagyszőlősi járást nem Bereg, hanem Máramaros zsupához sorolták be. Ez változatlan is maradt 1926-ig, amikor a 84/1926. sz. korm. rendelet a három megyét Munkács székhellyel összevonta Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa” néven, ami ezt követően 1928-ban Csehszlovákia egyik tartományává vált. A városok lefokozása Szlovákiához hasonlóan itt is megtörtént, a 171/1923. sz. korm. rend értelmében csak Ungvár és Munkács tarthatta meg rangját, a többi várost – közte a korábbi megyeszékhely Beregszászt (akkor Berehovo, ma Берегове, Ukrajna) és Nagyszőlőst (akkor Velká Sevluš, ma Виноградів, Ukrajna) is – nagyközséggé fokozta le, és itt is csökkentették a magyar többségű járásokat a Mezőkaszonyi járás felosztásával.

Románia

Románia jelentős terület- és lakosságszám növekedéssel került ki az első világháborúból: területe 137.903 km²-ről 295.049 km²-re, lakossága pedig 7,3 millióról 14,7 millióra nőtt 1913 és 1919 között.²⁸ Az ország az 1877-es függetlensége óta asszimilációs politikát folytatott kisebbségeivel szemben, aminek elsődleges eszközei a zsidó lakosság kizárása volt az állampolgárságból,²⁹ a Dobrudzsában a kisebbségi románság többségbe juttatása érdekében alkalmazott telepítéspolitiká,³⁰ illetve a moldvai csángók elrománosítását célzó, a római katolikus egyházzal együttműködésben alkalmazott nyomás voltak.³¹ 1918-1919-

---

28 TUDOREL, Andrei: *România – Un secol de istorie, Date statistice*, Institutul Național de Statistică, București 2018, 12., 26.

29 ROSENTHAL, Herman: Roumania and the Jews, in: *The North American Review* Vol. 186, No. 624 (Nov., 1907), 400-404., A kérdésben tett amerikai diplomáciai lépések kapcsán lásd SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003, 55–58.

30 IORDACHI, Constantin: «La Californiedes Roumains» L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913, *Balkanologie*, Vol. VI (1-2), décembre 2002, 167–197.

31 DIÓSZEGI László: „... nálunk most es a Templomban a nyelvünk tiltva vann.” *Regio*, 2010/4, 163–191.

ben azonban jelentős nemzetiségek lakta területek kerültek Bukarest ellenőrzése alá, amire már sokkal kiterjedtebb politikai és államigazgatási tevékenységgel kellett reagálniuk.

A legerősebb politikai és társadalmi szervezettséggel Magyarországon a román kisebbség rendelkezett, amely sok esetben még a román hadsereg beérkezése előtt kezébe vette a közigazgatást és a rendfenntartást Kelet-Magyarországon. Nem véletlen, hogy a román hadsereg a belgrádi fegyverszünet után először a magyarlakta Székelyföldet, vagyis azt a területet szállta meg, ahol az erdélyi románság nem rendelkezett elegendő káderrel az irányítás megszerzésére. Az erdélyi román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) az 1918. december 1-jei gyulafehérvári, Erdélynek és Kelet-Magyarország románlakta megyéinek Romániával való egyesülését kimondó határozatát követően kezdte meg a tevékenységét Nagyszebenben (Sibiu). Az akkor még bizonytalan kiterjedésű területet az 1918. december 11-i 3631. sz. rendelet törvény egyesítette Romániával – amely azonban egy szót sem ejtett a gyulafehérvári határozat további pontjairól. Ugyanaznap adta ki a román kormány a 3632. sz. rendelet törvényt is, amelynek értelmében a külügyek, hadügy, közlekedésügy (vasút, posta, távirat, telefon), vámügy, állambiztonság, valamint a belső állami kölcsönre vonatkozó ügyeket leszámítva – amelyek a bukaresti kormány hatáskörébe kerültek – minden más ügyben „*átmenetileg, az integer Románia végleges megszervezéséig*” a Kormányzótanács volt illetékes dönteni.³²Ez egyedüli jellegű szabályozás volt az összes megszállás, majd elcsatolás alá eső korábbi magyar államterületen és mutatta egyrészt a magyarországi románság felkészültségét egy ilyen feladat végrehajtására – hangsúlyozottan a román hadsereg jelenlétében – és Románia képtelenségét az igazgatás azonnali átvételére.

Az 1920. április 4-ig tartó átmeneti állapotban az erdélyi románok vezette Kormányzótanács a létező magyar közigazgatási rendszert működtette, a

---

32 *Decret-lege nr. 3.632 din 11 decembrie 1918 privitor la instituirea conducerii serviciilor publice în Transilvania*, kihirdette a Hivatalos Közlöny 212/1918. száma (december 13.) <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/31034>

magyar jog alkalmazásával,³³ de a kisebbségek kirekesztésével.³⁴ Habár a közigazgatás struktúrájához kezdetben nem nyúltak, a hatalomátvételt követően megkezdték a román királyra való hűségeskü letételének megkövetelését a megszállt területek közigazgatásában dolgozóktól; akik megtagadták, azokat elbocsátották.³⁵ A cél a közigazgatás feletti tényleges és szimbolikus hatalom minél gyorsabb átvétele volt, így 1918. december végén és 1919. január elején 15 főispánt neveztek ki az ellenőrzésük alatt álló megyék és fontosabb városok élére, míg február 7-én rendelettel változtatták meg a magyarországi románok által addig használt közigazgatási kifejezéseket, „egységesítve” azokat a román közigazgatási terminológiával; így lett a *comitat*-ból *județ* (megye), a *cerc*-ből *plasă* (járás), a *comitesuprem*-ből *prefect* (főispán), *vicecomite*-ből *subprefect* (alispán) stb.³⁶ Az átmeneti időszakban a közigazgatási határokat nem változtatták, mindössze Ugocsa és Torontál megyék Romániának jutott részeit olvasztották be Szatmár, illetve Temes-Torontál megyékbe.

A különállás 1920-as felszámolását követően a terület és annak közigazgatási rendszere beilleszkedett a romániaiába, habár az első egységes, az egész országra kiterjedő közigazgatási rendszert csak a 95/1925. sz. törvény hívta életre.³⁷ Ennek 380. cikke a román kormány legfelső közigazgatási tanács jóváhagyásához kötött hatáskörébe utalta a megyék határainak, megnevezéseinek és székhelyeinek meghatározását – mindezt pedig királyi rendelettel rendelte kihirdetni –, míg a belügyminiszter legfelső közigazgatási tanács jóváhagyásához kötött, a megyei prefektusok előterjesztése alapján készített rendelethez a járások járásainak kijelölését és székhelyük kiválasztását.³⁸ A megvalósítás egyértelműen a román elem

---

33 A Kormányzótanács 1918/1. sz. (október 31.) rendelete értelmében a jogfolytonosság érdekében további rendelkezésig, átmenetileg minden magyar törvény és más jogforrás hatályban maradt.

34 NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár 1944, 177.

35 MIKÓ Imre: *Huszonkét év*, Studium, Budapest 1941, 16-17.

36 GYÖRKE Zoltán: *Instituțiaprefecturiînperioadainterbelică (1923-1938). Proiectulegislativ*, *RevistaTransilvană de ȘtiințeAdministrative* 3 (27)/2010, 84.

37 A törvényt a 167/1929. évi törvény felváltotta és hatályon kívül helyezte.

38 *Legeanr. 95/1925 pentruUnificareaAdministrativă*, *Text publicatîn Moni-*

favorizálását mutatta, egyrészt igyekeztek a megyehatárokat úgy alakítani, hogy azokban a románok többségbe kerüljenek, másrészt pedig hogy a megyeszékhelyek román többségű településekre kerüljenek.

Habár az erdélyi románok az 1918-as gyulafehérvári pontokban,³⁹ Románia pedig az 1919-es kisebbségvédelmi szerződésben tett ígéretet kisebbségi önkormányzat létesítésére,⁴⁰ a román politikum többet nem kívánt autonómiáról hallani. Ennek alapvetően két oka volt: egyrészt nézetükben az autonómia ellentétes a célul tűzött nemzetállamépítéssel – erre reflektált az 1923-as alkotmánymódosítás, amely az állam önmeghatározásába beépítette az *egységes és nemzeti* jelzőket, annak ellentételezéseként, hogy az 1919-ben aláíratott kisebbségi szerződéssel az antanthatalmak kétségbe vonták a román állam nemzeti jellegét és megkíséreltek „*Nagyromániából egy új és szerencsétlen Ausztria-Magyarországot csinálni*”⁴¹ –, másrészt nem tartottak kívánatosnak

---

torul Oficial, Partea I nr. 128 din 14 iunie 1925, <https://lege5.ro/Gratuit/gezdiobthe/legea-nr-95-1925-pentru-unificarea-administrativa>

- 39 III. 1. pont „*Teljes nemzeti szabadság az itt lakó népeknek. Mindenik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által. Minden nemzet a törvényhozási képviseletre és az ország kormányzásában való részvételre népességének számarányában nyer jogot.*” Románia a gyulafehérvári deklaráció érvényességét a nemzetiségi autonómia tekintetében nem ismerte el, a király egy kerettörvénnyel (az 1918. dec. 13-i 212. sz. Monitorul Oficial-ban megjelent 3631. sz.) elrendelte az érintett – Erdély, a Bánság és Magyarország összes románjai által lakott – területek egyesítését Romániával, úgy, hogy magából a határozatból semmi mást nem emelt át a román jogszabályba. Az elcsatolt területek Romániába illesztését egy másik törvénnyel szabályozták (az 1918. dec. 13-i 212. sz. Monitorul Oficial-ban megjelent 3632. sz. rendelettörvény). Nagy: i.m. 16–18.
- 40 A Románia által a székelyeknek és a szászoknak ígért autonómia szűkebb körű lett volna, mint amire a csehszlovák állam a kárpátaljai ruszinok tekintetében tett ígéretet – az állam egységével összeegyeztethető legszélesebb autonómia (10. §). BARANYAI Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*, Oriens Nemzetközi Könyvkiadó és Terjesztő Részvénytársaság, Budapest 1922, 25, 114.
- 41 VintilăBratianu pénzügyminiszter szavait idézi Nagy: i.m. 26. A parlamenti vita során a Nemzeti Parasztpárt részéről IuliuManiu, illetve Neculai-Costăchescu arra hívták fel a figyelmet, hogy az egyesülési határozatok révén a kormány és a korona nemcsak erkölcsileg vannak elkötelezve az

az elkülönülést lehetővé tevő semmiféle önkormányzatot, még egy, a magyar felekezeteknek adandó olyan egyházi autonómiát sem, mint ami a magyarországi román ortodox egyháznak lehetővé tette 1918 előtt több ezer román tannyelvű felekezeti iskola fenntartását.⁴²

Az 1925. október 7-i 220. sz. Hivatalos Lapban megjelent 2465. sz. királyi rendelet melléklete tartalmazta Románia új területi beosztását Krassó-Szörény (Caraş-Severin) és Temes-Torontál (Timiş-Torontal) megyék nélkül, amelyek területi beosztása később készült el. Az 1925-ös beosztás eltöröltegyes régi, történelmi megyeneveket, így lett Beszterce-Naszódból Naszód (Năsăud), Alsó-Fehérből Fehér (Alba), Szolnok-Dobokából Szamos (Someş), Torda-Aranyosból Torda (Turda), Kolozsból (Cojocna) Kolozsvár (Cluj), Maros-Tordából pedig Maros (Mureş). A megyeszékhelyek közül a magyar Nagyenyed (Aiud) helyett a román Gyulafehérvárt (Alba Iulia), a magyar Nagykároly (Carei) helyett a magyar többségű, de román vidéken fekvő Nagyányát (Baia Mare), a magyar többségű Dicsőszentmárton (akkor Diciosân Martin, ma Târnăveni) helyett pedig a román püspöki székhely Balázsfalvát (Blaj) tette meg Fehér-, Szatmár-, illetve Kisküküllő megyék székhelyeivé.

A megyehatárokat úgy módosították, hogy azokban a magyarság arányát leszorítsák, vagy épp ellenkezőleg, maximalizálják, annak érdekében, hogy az elcsatolással a korábban magyar többségű megyékben élő helyi román lakosság identitását „megerősítsék”. Ennek eredménye az lett, hogy az 1910-ben még – a színmagyar Marosvásárhellyel – 134.166 magyar és 72.907 román lakossal rendelkező Maros-Torda megye 1930-ban már 132.719 román (45,8%) és 123.317 magyar (42,6%) nemzetiségű lakossal rendelkezett.⁴³ Hasonlóképpen csinált adminisztratív úton a román kormányzat az 1910-ben még relatív magyar többségű – magyar-német-román lakosságú – Brassó megyéből relatív

---

újonnan egyesült tartományokkal szemben, hanem a határozatok képezik a jogi kapcsolatot a régi királyság és az új tartományok között. A vita során hangoztatták problémáikat az erdélyi és besszarábiai románok, valamint a magyarok és a németek is. Uo. 27–29.

42 A kérdés kapcsán lásd BALOGH Júlia: *Az erdélyi hatalommiváltás és a magyar közoktatás 1918-1928*, Püski, Budapest 1996, 56-75.

43 Nagy: i.m.178.

román többségű – román-magyar -német – lakosságú megyét 1930-ra. A románság „megerősítésének” szándékával került 1925 után a színromán lakosságú Bodza-völgy Háromszék megyétől Brassóhoz, Borszék (Borsec) és Gyergyóholló (Corbu) vidéke Csík megyétől Maroshoz – hozzájárulva ott a románság etnikai súlyának említett megerősítéséhez – illetve Gyergyóbékás (Bicazu Ardelean) a Kárpátokon túli Neamț megyéhez.

3. ábra. Nyugat-Románia megyéi az 1925-ös megyereform után

Forrás: <http://historymaps.ro/?p=2053>

Az igazi nagy átalakítás azonban a Partiumban, Bihar, Szatmár és Szilágy megyék vonatkozásában következett be. Az 1910-es magyar népszámlálás szerint az előző kettő magyar, Szilágy pedig román többségű megye volt,

de mindháromban jelentős volt a másik nemzetiség aránya. A trianoni béke Bihar és Szatmár megyéket szétvágtá – Bihart ketté, Szatmárt pedig a végül Csehszlovákiához kerülő Nagypalád település révén három részre. A Magyarországon maradt megyecsonkok egyértelműen magyar többségűek voltak, de még a Romániához került – Szatmárnémeti nélkül vett – Szatmár megyei részen is – éppen – elérte az 50%-ot a magyarság aránya, így többséget képezett a románsággal szemben, a várossal együttpedig meghaladta az 54%-ot, miközben a románságé 41,6% volt. Bihar vármegye elcsatolt része már román többségű volt: Nagyvárad nélkül 59,4%-ot, Nagyváraddal együtt 52,5%-ot tett ki a románok és 37,5%-ot, illetve 44,5%-ot a magyarok aránya 1910-ben.⁴⁴

A román közigazgatás számára kulcsfontosságú volt ebben a határmenti országrészben a magyarság számának és arányának leszorítása. Ezért annak érdekében, hogy mind a három megyében román többség alakuljon ki, az 1910-ben 80,8%-ban, illetve 86,4%-ban magyar lakta Nagykárolyi (Carei) és Érmihályfalvi (Valealui Mihai) járásokat elcsatolták Szatmár, illetve Bihar megyétől és a román többségű Szilágy megyéhez sorolták. Annak elkerülése végett, hogy az utóbbi az átcsatolások miatt magyar többségűvé váljon, Szilágy megyéhez csatolták a teljesen román lakosságú Kápolnokmonostori (Copalnic-Mănăştur) járás egy részét.

A törekvéseket kiegészítette a Nagykároly környéki asszimilálódott svábok és izraeliták leválasztása a magyarságról és németként, illetve zsidóként való szerepeltetése. Ennek köszönhetően 1930-ban a magyarság már csak a harmadik etnikai csoportot tette ki (hivatalosan) a járásban 28,3%-os aránnyal; a románság aránya ekkor 36,3%, a németeké 26,8%, a zsidóké 5,2% volt.⁴⁵ A politikai beavatkozások következtében a magyarság aránya – papíron – jelentősen csökkent 1930-ra: Bihar megyében 30%-ot,⁴⁶ Szatmár megyében 25,2%-ot,⁴⁷ Szilágy megyében

---

44 Lőkkös: i.m. 312.

45 Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, 384.

46 Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, 543.

47 Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, 394.

pedig 31,4%-ot⁴⁸ tettek ki.⁴⁹Az erdélyi megyehatárok módosításával nemcsak a magyar többségű megyék számát sikerült csökkenteni, de annak különös jelentősége lett a két háború közötti minden politikai választásnál is, ahol a megyei többségnek mindig döntő befolyása volt.⁵⁰

Jugoszlávia

Az új balkáni állam születése a szerb és a horvát nacionalizmus versengése mellett ment végbe, ennek megfelelően sokáig kérdéses volt, hogy a horvát, szlovén igényeknek megfelelően egy olyan állam jön-e létre, ahol erőegyensúly áll fönt az államalkotó népek között, vagy a szerb uralkodó és a nacionalisták által támogatott irányvonal érvényesül és egy szerb vezetésű ország alakul a Balkán-félsziget északnyugati részén. A térségi realitások következtében először a Monarchiához tartozó területek függetlenedtek, 1918. október 29-én Zágrábban kiáltották ki a Szlovén-Horvát-Szerb Államot, amelynek élére a három nemzet képviselői kerültek. A Magyarország déli részén élő szerbek azonban nem értettek egyet a döntéssel és november 25-i újvidéki gyűlésükön deklarálták a Szerbiához való csatlakozásukat, egy nappal azután, hogy a két terület közötti közlekedési kapcsolatokat biztosító, többségében szerb lakta Szerémség elszakadt a Szlovén-Horvát-Szerb Államtól és szintén kimondta egyesülését a Dunától délre fekvő királysággal.

A délszláv népek nacionalizmusa kezdetben különbözött egymástól: amíg a szerbek a délszláv népek egységét célozták, addig a horvátok és a szlovének elsősorban saját önállóságukat, az 1918-as év azonban azt eredményezte, hogy az elszakadás legbiztosabb útja a szerb elképzelések szerinti megvalósítás lett, ami különösen a jakobinista felfogású I.

---

48 Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, 384.

49 A román közigazgatási határokat figyelembe véve a három megyében a magyarság aránya 1910-ben még 42,4%, 46,2% és 49,4% volt. Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év – A romániai magyarság története 1919-1989*, Magyarországtudató Intézet, Budapest 1990, 37.

50 Nagy: i.m. 178.

Sándor király (1929-1934) uralkodása idején jelentkezett.⁵¹ Az állam alapja a jugoszlavizmusban egyesült „egy nemzethez tartozó három törzs”, a szerbek (ideértve a montenegróiakat és a macedónokat is), a horvátok és a szlovének voltak, ami viszont nemcsak a kisebbségek, de a szlovének és horvátok számára is kezdettől fogva a nagyszerb hegemonia megtestesülését jelentette.⁵² A szerb dominanciára törekvés a „legyőzött” népekkel szemben még nyilvánvalóbban jelent meg, így a Magyarországtól elfoglalt területeken is tapasztalható volt.

A magyarországi területek közül egyedülként a Délvidék már akkor idegen (szerb) megszállás alatt volt, amikor az adott területen élő kisebbségi lakosság egyes képviselői kimondták az elszakadásukat Magyarországtól. Az említett 1918. november 25-i népgyűlés által választott Nagy Nemzeti Tanács december 4-én felállította a megszállt területek közigazgatásáért felelős Nemzeti Igazgatóságot, amely leváltotta a magyar főispánokat és helyettük újakat nevezett ki. Az egységes Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot ekkoriban, 1918. december 1-jén kiáltották ki,⁵³ 1919. január 7-én egy királyi rendelettel pedig Vajdaság néven összevonták a megszállt magyarországi területeket, majd ezt követően a Nemzeti Igazgatóság megszállt területek feletti hatásköreit 1919. március 11-én átvette a belgrádi kormány.⁵⁴ A

---

51 BATAKOVIC, Dusan T.: Les frontières balkaniques au XXe siècle, *Guerres mondiales et conflits contemporains*, Janvier 2005, No. 217 (Janvier 2005), p. 38.

52 SIMIC, Predrag: Le conflit serbo-croate et l'éclatement de la Yougoslavie, *Politique étrangère*, 1994 Vol. 59, No. 1 (printemps 1994), p. 132. A délszláv állam kialakulásának eszmétörténeti és reálpolitikai kontextusa kapcsán ld. PROTIC, Milan St.: The Yugoslav Idea and Unification, *Balkanika* 1996 (27), 157-182.

53 Szerb részről elégedetlenek voltak az 1918. novemberi genfi nyilatkozat által felvázolt állam struktúrával, amely Szerbia, illetve a Szlovén-Horvát-Szerb állam föderációjára épült volna, amelyhez Montenegró szándéka szerint csatlakozhatott volna. A szerb uralkodó és a politikai vezetés egységes – szerb dominancia alatt álló – államban gondolkodott, az 1918. novemberi és későbbi események ennek a célnak a megvalósításával történtek. Habár ebben az írásban nincs lehetőségünk a kérdés elemzésére, fontos hangsúlyozni, hogy Jugoszlávia fennállásának leg súlyosabb kérdése végig ehhez, az államalkotónak elismert szláv népek jogállásának problémájához kapcsolódott.

54 ÖRDÖGH Tibor: A Vajdaság politikatörténete, in. Ördögh, Tibor (szerk.) *Vajdaság I. – Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*, Vajdasági Magyar Dokumentációs és Kutatók Szervezete, Szabadka 2017, 15-17.

magyar igazgatás kivezetése a térségben mindenhol okozott gondokat, de a legtöbbet az igazságszolgáltatás területén: a tisztségviselők budapesti utasításra kollektíven megtagadták a hűségüket, így szerb katonai bíróságok vitték a polgári peres ügyeket, 1919. október 21-én pedig egyes bűncselekmények vonatkozásában bevezették a rögtönítélő bíráskodást.⁵⁵

A Vajdaságon belül megmaradt a megyerendszer, így 1919-1922 között létezett a területen Torontál-Temes (Торонталско-тамишка жупанија) megye (zsupa), és Bácska-Baranya megye (Бачко-барањска жупанија), amelyek a trianoni határokon belülre kerülő korábbi magyar vármegyék területeiből álltak össze. Az 1921-es jugoszláv népszámlálás szerint egyik megyében sem alkotottabszolút többséget egyetlen nemzetiség sem: Bácska-Baranyában 35,4%-kal a magyarság, Torontál-Temesben a 42,8%-kal a szerb-horvátok alkották a legnagyobb etnikai csoportot.⁵⁶

Baranya megyéből csak a trianoni határtól délre eső terület került besorolásra Bácska-Baranya megyébe, az ettől északra fekvő, de 1918 novemberében szintén szerb megszállás alá került magyarországi területeken külön Baranya megye – odacsatolva Somogy és Tolna megyék megszállt részét is – és Baja vidék jött létre. A szerbek az 1918-1921 közötti megszállás során végig törekedtek a szénben gazdag terület megszerzésére, a békekonferencia 1919 tavaszán, majd – habár addigra kiépítették a délszláv közigazgatást⁵⁷–1919 végén is elutasította a törekvést.⁵⁸Végül, utolsó – szintén elbukott – vállalkozásként 1921. augusztus 14-én Pécssett kikiáltották a Baranyai Szerb-Magyar Köztársaságot, aminek a néhány nappal későbbi magyar katonai bevonulás vetett véget.⁵⁹

---

55 A. SAJTI Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbségek – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*, Napvilág Kiadó, Budapest 2004, 20., 24.

56 <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf>, 2.

57 Az 1919 tavaszán megszállt Tiszántúlon a románok is átvették a közigazgatás működtetését, leváltottak egyes vezetőket és átalakítottak egyes közigazgatási határokat, de a békekonferencia sürgetésére végül 1920 márciusában kiűrtették a területet.

58 HORNYÁK Árpád: A Bácska határainak változása 1919-1920-ban, in. Pásztor Cecília (szerk.): „...*Abol a határ elvászott*” – *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*, Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat-Várpalota 2002, 534-536.

59 1918-1921 között a területet a szerbek elkülönítve kezelték a többi megszállt területtől, mert bár itt is megtörtént a közigazgatási tisztségviselők

A délszláv állam tartományokra épített struktúrája 1922-ig állt fenn, amikor – igazodva az 1921-1929 között hatályos Szent Vid napi „szerb centralista” alkotmány célkitűzéseire – 33 körzetre osztották az ország területét. A 33 körzetből négy részesedett a volt – Horvát-Szlávnországgal nélkül vett – Magyarországtól elcsatolt területekből: a Muravidék és a Muraköz⁶⁰ a Maribori körzethez került, Dél-Baranyát a Bácska nyugati felével az újvidéki központú Bácska körzetbe, a Tiszától nyugatra eső kelet-bácskai magyar tömböt a Bánság Tisza mellett fekvő keleti részével együtt a belgrádi körzethez, míg Versec (Врсца/Vršac) környékét a szendrői központú Dunamenti körzetbe sorolták be (ld. 2. ábra).

4. ábra A délszláv állam 1922-1929 közötti körzetei az állam északi részén

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Scs_kingdom_oblasts_1922_1929_en.png

Az átalakítás célja az volt, hogy a szerb elem a lehető legtöbb körzetben alkothasson többséget – ezért került a Tisza két oldalán élő magyarság

délszlávokra cserélése, a kétnyelvűséget a látszat érdekében fenntartották. A terület 1918-1921 közötti története kapcsán ld. Szűts Emil: *Az elmerült sziget – A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság*, Pannónia Könyvek, 1991

⁶⁰ A horvát nemzeti törekvések szempontjából kiemelt fontosság

a Belgrádi körzetbe, hiszen Bácska-Baranya megye lakosságának relatív magyar többsége volt az 1921-es jugoszláv népszámlálás szerint –; így viszont Magyararkaniza, Zenta, Ada és Óbecse Belgrádhhoz csatolásával mindkét körzetben biztosították a délszláv többséget. A magyarság a szerb uralkodóhoz és a szerb politikai élet két meghatározó pártjához köthető egységesítő törekvés⁶¹ áldozata lett – amelynek elsődleges célja a horvátok gyengítése volt,⁶² így a Vajdaság területi igazgatásának átalakítása is azt célozta jelentős részben, hogy a térség felett Zágráb ne tudjon befolyást szerezni.⁶³

Összegzés

Közép-Európa államhatárai az első világháborút követően döntő mértékben és máig hatóan változtak meg: a középkori eredetű államok a háborúban győztes nagyhatalmak geopolitikai érdekeinek megfelelően és a térségi győztes kisállamok törekvéseinek megfelelően összeomlottak, helyükön pedig nemzetállami ideológiára épülő új vagy területileg megnagyobbodott államok jöttek létre. Ez a folyamat kiemelten érintette Magyarországot, amely a trianoni békeszerződésben területének kétharmadát és a kisebbségi lakosságának 90%-a mellett a magyar nemzetiségű lakosságának egyharmadát is elveszítette.

Az új határok átvágták az ország területén ezer év alatt kialakult megyehatárokat, a területi egységek újragondolása pedig minden érintett államnak kihívást jelentett. Kezdetben az utóállamok – Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság – is a magyar megyéket és városokat vették át, sőt Kelet-Magyarországon 1920 tavaszáig a nagyszabású román Kormányzótanács igazgatta ezeket,

---

61 DRAGOVIĆ-SOSO, Jasna: Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the 'National Question' in Historical Perspective, *Contemporary European History*, May, 2004, Vol. 13, No. 2, 172-173.

62 A horvátok háttérbe szorítása annyira nehéz helyzetbe hozta az államot, hogy 1929-ben királyi diktatúrát kellett bevezetni, ami az 1921-es alkotmány felfüggesztését is eredményezte, majd annak megszünte után, 1931-ben új alkotmányos alapokra kellett helyezni az állam működését.

63 RADOJEVIĆ, Mira: Srpsko-hrvatski sporoko Vojvodine 1918-1941, *Istorija 20. veka* 1996 Vol. 14, No. 2, 39-73.

autonóm módon a kialakuló Nagy-Romániában. Észak-Magyarországon a szlovák kisebbség képtelen volt a magyar közigazgatási rendszer átvételére és működtetésére, így ott kezdettől fogva „csehszlovák” intézmények tevékenykedtek, míg a Délvidéken a helyi szerb kisebbség megpróbálkozott az autonóm működéssel, de már 1919 elején felszámolta Belgrád az autonómiájukat és közvetlen irányítás alá helyezte a területet.

Az 1920-as évek legelejéig – Magyarország kivételével – mindössze olyan apróbb változtatásokra került sor, mint az utódállamokhoz került csonka megyék összevonása: így jött létre a csehszlovák megszállás alatt álló területen például Komárom megye Esztergom, Győr és Komárom megyék Dunától északra eső részein, így olvasztotta be járásként Ugocsa megye déli részét az erdélyi román közigazgatás Szatmár megyébe és így vonták össze a baranyai háromszöget Bács-Bodrog megye Jugoszláviához csatolt részeivel. Ezek az intézkedések még tisztán adminisztratív jellegűek voltak, a döntések mögött nem voltak „nemzeti” megfontolások, így kifejezetten magyar jellegű közigazgatási egységeket is működtettek a megszálló adminisztrációk.

A trianoni béke aláírását követő néhány éven belül a helyzet alapvetően változott meg: az új államterületen minden hatalom saját etnikai bázisának megerősítésére törekedett, ennek egyik – jelen írásban vizsgált – eljárása a közigazgatási egységek határainak nemzeti szempontú átrajzolása volt: a Szerb-Horvát-Szlovén államban 1922-ben, Csehszlovákiában 1923-ban, Romániában pedig 1925-ben történt meg az átalakítás. Az első kettőben a kialakított körzet-, illetve megyerendszer átmenetinek bizonyult és már 1929-ben, illetve 1928-ban megszűnt, míg Romániában változtatásokkal, de a második világháborúig fennmaradt, sőt ott még jelentős részben még a megyék neveit sem változtatták meg, csak a magyar megnevezést átírták románra. Eltérően alakult a helyzet Magyarországon, ahol az 1923-as vonatkozó jogszabály a kezelhetőség érdekében, de az ideiglenesség hangsúlyozásával közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegyék néven összevonta a trianoni határmegvonás után az ország területén maradt megyecsonkokat.

Fazakas Zoltán József¹

A NEMZETEK SZÖVETSÉGE ELŐTTI KISEBBSÉGVÉDELEM ÉS A ROMÁNIAI MAGYARSÁG

Absztrakt

Az I. világháborút lezáró békerendszer általánosan ismert következményei mellett jóval kevesebb hangsúlyt kap annak azon eredménye, amely megteremtette a kisebbségvédelem első nemzetközi fórumát a Nemzetek Szövetségén belül. A tanulmány bemutatja a kisebbségvédelmi rendszer fejlődési útját és felvázolja a Nagy-Romániaként nevesített állam megalakulásához vezető történeti és alkotmányjogi alapokat rámutatva a román államcél és a kisebbségvédelmi kötelezettségek ellentmondásos kapcsolatára. A tanulmány ennek megfelelően emeli ki, hogy a nemzetiségi kérdést az önrendelkezési jog alkalmazása nem oldotta meg, a nemzetiségi kihívás megismétlése a II. világháború kitörésének egyik okaként fentmaradt. Annak ellenére, hogy a Nemzetek Szövetsége alapvetően nem töltötte be feladatát, elvégre a politikai megoldásokat favorizálta a bírói út helyett, nem ismerte el a kisebbségek jogalanyiságát, eljárása nem jogi jellegű, hanem politikai érdekeknek alárendelt volt, fennállásának pusztán ténye alkalmas volt a nemzetállami cél túlkapasainak mérséklésére.

Abstract

In addition to the well-known consequences of the peace system that ended World War I, much less emphasis is placed on the outcome of its creation of the first international forum for the protection of

---

1 egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék; főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet Tudományszervezési Főosztály.

national minorities operating within the League of Nations. Based on this, the paper presents the path of the historical development of the system of minority protection, and then outlines the historical and constitutional foundations leading to the formation of Greater Romania. The constitutional foundations point to the contradictory relationship between the Romanian state's goal and its obligations for the protection of minorities. In accordance with these facts, the paper highlights that the issue of minorities was not resolved by the application of the right to self-determination and the recurrence of the challenge posed by national minorities becoming one of the causes leading to the outbreak of World War II. Basically, the League of Nations did not fulfill its role, due to the fact that it favoured political solutions over judicial ones and that it did not recognize the legal personality of minorities. Although its procedures were not juridical, but subordinated to political interests, its mere existence was enough to mitigate the excesses posed by the goals of the nation-state.

1. Bevezető gondolatok

A világ magyarsága 2020-ban emlékezett az I. világháborút Magyarországon *de iure* lezáró 1920. június 4-én aláírt – annak elfogadhatatlanságát és igazságtalanságát hangsúlyozó, megváltoztatása mellett hitet tevő nemzetgyűlési tárgyalását követően² az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel³ beiktatott – trianoni békeszerződés megkötésének centenáriumáról. Annak ellenére, hogy a trianoni, illetve az Amerikai Egyesült Államokkal az 1921. évi XLVIII. törvénycikkkel beiktatott⁴, Budapesten 1921.

---

2 A trianoni békeszerződés ratifikációjának vitája a Nemzetgyűlésben – Részletek (Budapest, 1920. november 13.). In: ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon*. Budapest, Osiris Kiadó. 2020, 297–310.

3 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh–Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

4 1921. évi XLVIII. törvénycikk az Amerikai Egyesült-Államokkal 1921. évi

augusztus 29-én megkötött békeszerződés rendelkezéseit felülírta a közvéleményben elfeledett, de Magyarország államisága szempontjából jelenleg hatályos 1947. február 10-én aláírt – az 1947. évi XVIII. törvénnyel⁵ beiktatott – párizsi békeszerződés,⁶ mind a társadalom, mind a társadalomtudományok összessége Trianont tekinti a magyar nemzet történetének egyik, ha nem a legnagyobb tragédiájának.⁷

Trianon ugyanakkor a történelmi Magyarország utódállamaiban is – különösen Romániában – döntő jelentőségű történelmi tény és viszonyítási pont. A hatályos román Alkotmány⁸ 12. cikk (2) bekezdése az 1918. december 1-i gyulafehérvári román nemzetgyűlés napját tette meg Románia kizárólagos nemzeti ünnepévé. A gyulafehérvári nemzetgyűlés ugyan csak egy volt a területében megnövekedett román állam létrehozatalát társadalmilag megalapozó események sorozatában,⁹ azonban az akkor elfogadott Gyulafehérvári Határozatok¹⁰

-
- augusztus hó 29. napján Budapesten kötött békeszerződés becikkelyezéséről
- 5 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában
  - 6 BARACS János – CSÁNK Béla – CZEBE Jenő – FAY Béla – SNYDER Árpád – SZABÓ Imre – VIRÁGH Zoltán: *A Párizsi Magyar Békeszerződés és Magyarárzata az Atlanti-óceáni Alapokmány és a Fegyverszüneti Egyezmény teljes szövegével*. Budapest, Gergely R. R.-T. Kiadása, 1947, 5–68.
  - 7 ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 7–11.
  - 8 A Hivatalos Lap 2003. október 29-i 758. számában kihirdetett módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt Románia Alkotmánya – Constituția României
  - 9 Besszarábia 1918. február 6-án – román megszállás alatt – kiáltotta ki függetlenségét, amelyet román nyomásra 1918. április 9-én a Romániával való egyesüléssel váltott fel az 1918. május 7-i bukaresti béke és később a Párizs környéki békerendszerrel is elismerve. Bukovina Általános Gyűlése 1918. november 28-án Csernovicban nyilvánította ki Bukovina és Románia egyesülését, amit az Ausztriával kötött saint-germaini békeszerződés 1919. szeptember 10-én szentesített. A Kvadriláter, azaz Dél-Dobruzsza esetében nemzetgyűlés került összehívásra, a terület Romániához való visszacsatolását a Bulgáriával 1919. november 27-én kötött neuilly-i békeszerződés szentesítette, helyreállítva az 1913. augusztus 10-i bukaresti béke szerinti korábbi határokat.
  - 10 A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata Magyarország románok által lakott részei és Románia egyesüléséről (Gyulafehérvár, 1918. decem-

területi rendelkezéseit Trianon szentesítette. A trianoni békeszerződés által vált Gyulafehérvár és Trianon politikai szinonimává és a modern román nemzettudat alapjává, *történelmi igazságtételként* és *'nagy egysülésként'* rögzült fogalomként. Ennek megfelelően a két állam ellenkező előjellel viszonyul Trianonhoz, illetve az ekkor Romániához csatolt területekhez – amelyeket ma összefoglaló elnevezéssel a történelmi Erdélyi Fejedelemség után Erdélynek nevezünk – mindmáig megakadályozva egy semleges, pártatlan, objektív szintézis kialakulását a kérdésben.¹¹

A Trianonhoz való viszony ellenkező előjele döntően a területi rendelkezések megítéléséből fakad, ugyanakkor kevésbé tárgyalt az I. világháborút lezáró békerendszer azon eredménye, amely felállította a kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszerét és amelynek magyar-román viszonyban való vizsgálatát különös jogi és ténybeli szempontok indokolják. A ténybeli alap köztudomású, a területében megnövekedett Románia kisebbségei közül mindmáig a legnagyobb lélekszámú a magyar nemzetiség. Az elemzés jogi indoka pedig abban lehelhető fel, hogy a hatályos párizsi békeszerződés a trianoni békeszerződésnél is súlyosabb *különösen abból a szempontból, hogy rendelkezéseiben a kisebbségvédelem csak mint az általános emberi jogok védelmének egyik közvetett aspektusa jelenik meg.*¹² A fenti indokok kapcsolóeleme a vizsgálat jelenre vonatkozó következtetések levonásának céljával azon álláspont elfogadása, amely szerint a jogtörténet művelése a jelenre kiható aktualitással bír, a vizsgált jogintézmények kialakulásának, működésének ismerete a jelen megértésének és a jövő formálásának eszköze.¹³

---

ber 1.). In: ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2020, 39–40.

11 DJUVARA, Neagu: *Lebet-e igaz a történetírás?* Kolozsvár, Koinónia Könyvkiadó, 2017, 126–128.

12 SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003, 146–147.

13 VERESS Emőd: Erdély mint jogtörténeti tér. In: VERESS Emőd (szerk.) *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, Forum Iuris, 2018, 19.

2. A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem alapjai, annak jogi és politikai természete

2.1. Áttekintés

A filozófiai, politikai és jogi gondolkodást évszázadok óta foglalkoztatta egy olyan univerzális szervezet megalapítása, amely az államok közötti együttműködés, a nemzetközi béke és biztonság letéteményese és fóruma lehet. A szervezet az Amerikai Egyesült Államok kezdeményezésére a Nemzetek Szövetségének megalapítása által¹⁴ az I. világháborút követően *részben* valóssá vált.¹⁵ A Nemzetek Szövetségének megalapítása és működése, annak ellenére, hogy *elsősorban politikai*¹⁶ és *nem jogi kereteket* biztosított a vitás kérdések rendezéséhez kiemelkedő jelentőségű különösen a kisebbségvédelem területén. A Párizs környéki békerendszer és a Nemzetek Szövetsége *ténylegesen áttörte a korábbi állami szuverenitás abszolút felfogását és működése örökségeként a kisebbségi jogok individualista felfogása végleg meghaladottá vált.*

2.2. A kisebbségvédelem mint a nemzetközi jog tárgya az I. világháború végéig

A nemzetállami eszme megjelenése és ezáltal a nemzetiségi kihívás okai először a nagy francia forradalom hármaskövésében megtestesített politikai programra vezethetők vissza, így a nemzeti kisebbségekre vonatkozó jogi gondolkodás 1789-et megelőzően alapvetően nem értelmezhető.¹⁷ A kisebbségvédelem jogi gyökerei azonban 1789

---

14 TEGHZE Gyula: *Nemzetközi jog*. Debrecen, Városi Nyomda, 1930, 326–329.; SZALAYNÉ SÁNDOR 62.

15 A Nemzetek Szövetsége az univerzalitás igényével került megalapításra, azonban annak még kezdeményező Amerikai Egyesült Államok sem vált tagjává több más állam mellett, továbbá a kizárás és a kilépés lehetősége is az egyetemesség célja ellen hatott.

16 BALOGH Arthur: A Nemzetek Szövetsége és a romániai magyar kisebbség. *Magyar Kisebbség*, 1940. XIX/18. 409–419.; TEGHZE 357–358.

17 SZABADFALVI József: A nemzet. In: BÓDIG Máttyás – GYÖRFI Tamás (szerk.): *Államelmélet. A mérsékelt állam eszméje és elemei II. Alapelvek és alapintézmények.*

előtt is fellelhetők, azonban *ez a kisebbségvédelem – az isteni legitimációt valló korszellemnek megfelelően és a nemzetiségi eszme hiányában – a vallási kisebbségek tényhelyzetéből fakadó kihívásokra adott válaszok voltak döntően a reformációt követő időszakról.*¹⁸

A vallási kisebbségek tárgyától való elmozdulás elsőként az 1814–1815. évi bécsi kongresszus során figyelhető meg, ahol már megjelent a nemzetállami eszme a német és lengyel területek kérdésében.¹⁹ A bécsi kongresszus alapját azonban *nem a nemzetállami eszme, hanem a nagyhatalmi egyensúly, a stabilitás iránti igény*²⁰ *és a dinasztikus érdekek egyfajta uralkodói szolidaritásként felfogott együttműködése* képezte,²¹ *amely által a nacionalizmusok elleni fellépés annak alapelvévé vált.* A nagyhatalmak *statusaik* rögzítésével áttörték az államok egyenlőségének elvét. A nagyhatalmak a legfontosabb kérdésekben a döntés jogát a másodrendű államok kizárásával az I. világháborút lezáró Párizs környéki békerendszerig nemzetközi konferenciákon és kongresszusokon maguknak tartották fent mintegy *pentarchiaként*,²² ismertek el – feltételeket tűzve – államokat, alkottak új határokat, szövetségi rendszereket az európai egyensúly és rend biztosítása érdekében.²³

Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002, 244–251.; EÖTVÖS József: *A nemzetiségi kérdés.* Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-t., 1903, 9.

- 18 AJTAY Gábor: A kisebbségek nemzetközi jogvédelme. In: ASZTALOS Miklós (szerk.): *Jancsó Benedek Emlékkönyv.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1931, 216–217.; BALOGH Arthur: *A kisebbségek nemzetközi jogi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján.* Berlin, Ludwig Vögggenreiter Verlag, 1928, 11–13.; GAFTOESCU, I. *Vintilă: Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților.* București, Imprimeriile „Curentul” S.A. 1939., 68–71.
- 19 BUDIȘTEANU, Radu: *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat,* București, „Voinea” Const. Antonescu, 1928, 19.; AJTAY 217.
- 20 KISSINGER, Henry: *Diplomácia.* Budapest, Panem Könyvkiadó, 2008, 69–73.
- 21 KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003., 33., 225.
- 22 A kor öt európai nagyhatalmát hagyományosan Ausztria-Magyarország, Franciaország, Nagy-Britannia, Németország és Oroszország jelentette.
- 23 FERGUSON, Niall: *A tér és a torony.* Budapest, Scolar Kiadó, 2017, 174–176., 195–196., 240–250.

A korszak kiemelkedő jelentőségű eseményeként az 1878. évi berlini kongresszus a *kisebbségi jogok nemzetközi biztosítását* a konstitutív módon értelmezett²⁴ államelismerés feltételeként²⁵ *általános szabállyá* tette.²⁶ A berlini kongresszus tétele szerint amennyiben valamely állam az európai közösségbe kíván tartozni, köteles előzetesen elismerni a valamennyi európai állam szervezetének alapját képező elveket, különösen a vallásszabadságot²⁷ mint alapvető emberi jogot, értve alatta az egyházszervezetek létrehozásának szabadságát, a hivatalviselés jogát vallási és származási különbség nélkül.²⁸ *A felállított tétel eredményeképpen a kisebbségvédelem áttörte az állami szuverenitás hagyományos középkori eredetű abszolút felfogását,²⁹ így az államelismerés feltételeként nem lehetett többé az adott állam belügye.*

A történelmi folyamat hamarosan túllépett a vallási kisebbségek kérdéskörén. A nagyhatalmi rendezéssel szembeni elégedetlenség, különösen a meg nem valósított nemzetállamok és a másodrendű államok ténye, a jogegyenlőséggel szemben álló kiváltságok fenntartása együttesen vezetett el a nemzeti eszme megerősödéséhez.³⁰ A kulturális jellegű nemzeti eszme politikai elégedetlenséggel való találkozása nacionalizmusként elvezetett az önrendelkezési jog gyökereihez, a nemzetállamok megalakításának nyílt programjához, magában hordozva a soknyelvű, soknemzetiségű államok kereteinek szétfeszítését.³¹

---

24 SHAW, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2008, 343.; TEGHZE 189.

25 BÚZA László: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930, 72–73.

26 BUDIȘTEANU 20–21.

27 BÚZA 72.; BUDIȘTEANU 21.; TEGHZE 511.

28 SZALAYNÉ SÁNDOR 47.

29 KOVÁCS 43.

30 ZAMOYSKI 576–578.

31 SZALAYNÉ SÁNDOR 30–31., 44.; 50.

2.3. Az I. világháborút lezáró békerendszer és a nemzeti kisebbségek

Az I. világháború megszüntette a korábbi európai hatalmi rendet, az európai koncert által befolyásolt világpolitikát,³² a bécsi kongresszus által meghatározott korábbi rendezési elvek végletes feladásával és Európa politikai térképének alapvető megváltoztatásával járt.³³ A változásokat egymással összehangolt békeszerződések rendszerével szentesítették a győztes Szövetséges és Társult Főhatalmak,³⁴ amelynek megalkotása során a legyőzött hatalmak megbüntetésére irányuló szándéokra³⁵ jelentős hatást gyakorolt az egymással is versengő nacionalizmusok, illetve az antanthatalmak gazdasági és politikai érdekei és biztonsági céljai.³⁶ A tárgyalások egyoldalúsága a békerendszertől várt stabilitás célját illuzórikussá tették, egyrészt általános rendező elvek nem álltak rendelkezésre,³⁷ másrészt – a konszenzusos és stabil rendezést eleve kizárva – a vesztes államokat meg sem hívták meg a békekonferenciára.³⁸ A békeszerződések rendszerét kiegészítették az új, illetve területükben megváltozott államokkal kötött kisebbségvédelmi szerződések,³⁹ de azok megalkotása

---

32 SALANȚIU, Tudor: Impactul evenimentelor sistemice asupra sistemului de pace de la Versailles. In: PUȘCAȘ, Vasile, SAVA, N. Ionel (ed.): *Trianon, Trianon. Un secol de mitologie politică revizionistă*. Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, 71–83.; SZALAYNÉ SÁNDOR 59.

33 GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Maecenas, 1989, 20–21.; LUKACS, John: *A huszadik. század rövid története*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014. 36–39.

34 SALANȚIU 83–85.; ZEIDLER 33–34.

35 FERGUSON, Niall: *A világ háborúja – A gyűlölet évszázadának története*. Budapest, Scolar Kiadó, 2016, 141.

36 CORNELIUS, Deborah S.: *Magyarország és a második világháború*. Budapest, Rubicon– Ház Kft., 2015, 27.

37 Az 1919-es párizsi békekonferencia szervezete, elvi alapjai, valamint a magyarkérdéssel kapcsolatos munkálatai c. összefoglaló a Külügyminisztérium béke-előkészítő osztálya számára (1946–1947.). In: GECSÉNYI Lajos, MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula. 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008. 713.

38 KISSINGER 227–228.

39 AJTAY 216., 218–219.; BALOGH (1928) 57–63.; KOVÁCS 317.; ZEIDLER 36–37.

során – a meg sem hívott legyőzött államok, akiknek nemzeti *kisebbségeit* érintették a szerződések – *nem adhatták elő álláspontjukat*. A békerendszer részeként felállításra került a Nemzetek Szövetsége, amelynek feladatát képezte békeszerződésekben, illetve az egyedi kisebbségvédelmi szerződésekben meghatározott jogok biztosítása és védelme.⁴⁰

A békerendszer általános rendező elveként szoktak hivatkozni az I. világháború idején nemzetközi jelentőségre szert tett *önrendelkezési jog*⁴¹ intézményére, amelynek érvényre juttatása azonban a Szövetséges és Társult Főhatalmak utoljára deklarált háborús célja volt.⁴² A háborús célok igazolása a háború érdekekhez kötött politikai realizmusának azon eleme, amely annak erkölcsi igazolását, igazságosnak való feltüntetését jelenti.⁴³ A népek önrendelkezési joga, amely Wilson amerikai elnök 1918. január 4-én nyilvánosságra hozott 14 pontja⁴⁴ X. pontjában nyerte el a békerendszer rendezésének *egyik alapelvének státusát*, összetett fogalomként tartalmazta *az egyéni szabadságjogok individualista megközelítését, a nemzetek jogát a szuverén állami létre és végezetül az államterületen élő nemzetiségek jogát legalább nemzeti és kulturális jogaik biztosítására*.⁴⁵ A békerendszer megalkotása során *azonban az önrendelkezési jog nem vált általános rendező elvvé*. Az új országhatárok elsősorban katonai, gazdasági, politikai szempontból kerültek kialakításra, a politikai realitás *a népek önrendelkezési jogát mindig felülírta, így az csak kiegészítő jelleggel játszott szerepet*,⁴⁶ annak érvényesítése nyilvánvalóan más határok kialakításához vezetett volna Magyarország

---

40 BALOGH (1928) i.m. 38–44.

41 BÚZA 18–22.

42 GLANT Tibor: *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917-1918.*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020. 9–24.; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig. 1918–1920.* Budapest, Kossuth Kiadó. 2020. 21–28.

43 SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet.* Miskolc, Bíbor Kiadó. 2015. 250.

44 Woodrow Wilson amerikai elnök 14. pontja (1918. január 8.). In: GECSENYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula. 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből.* Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, 361–363.

45 BÚZA 18–22.

46 GLANT 39., 41.; ZEIDLER 24., 27–28.

esetében, de a német diaszpóra vagy Ausztria okán Németország területe még növekedett volna is.⁴⁷ A *politikai és katonai realitás és az önrendelkezési jog elvének konfliktusát mindig az előbbi javára döntötték el* és csak a legyőzöttekkel szemben érvényesítették, következőképpen az elv érvényre juttatását zászlójukra tűző Szövetséges és Társult Hatalmak *elsődleges háborús céljaikat az önrendelkezési jog mögé rejtve érvényesítették* a legyőzött Központi Hatalmakkal szemben.⁴⁸

A Párizs környéki békerendszer *kialakította* a nemzetközi szerződéseken alapuló *nemzetközi kisebbségvédelmi jogot*,⁴⁹ amelynek további jogforrásait képezték az egyes államoknak a Nemzetek Szövetsége előtt tett és elfogadott nyilatkozatai, az egyes államok között kötött bilaterális kisebbségi szerződések, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának és közgyűlésének határozatai, valamint az Állandó Nemzetközi Bíróság tárgyi döntései és szakvéleményei.⁵⁰ *A Szövetséges és Társult Főhatalmak a felállított nemzetközi jogi intézményekkel közvetlenül ismerték be a nemzetiségi kérdés – államhatárok módosításával és részben új államok megalkotásával való – általuk eszközölt megoldásának kudarcát*, a több-nemzetiségű államok problematikájának megismétlését.

A nemzetiségi elv alkalmazásának lehetetlensége és a határrevíziók elutasítása a kisebbségvédelmet még hangsúlyosabbá tették⁵¹ meghaladottá téve a berlini kongresszus által felállított fenti tételt, amely a nemzetközi előírásokhoz nem rendelt külön biztosítékrendszert és a kötelezettségek teljesítését legfeljebb az államelismerés feltételeként értékelte. *A korábbi tapasztalatok a Szövetséges és Társult Főhatalmakat így a nemzeti kisebbségek jogvédelmének ténylegesen biztosítására sarkallták és kisebbségvédelemhez nemzetközi garanciarendszert társítottak.*⁵² A kisebbségvédelem egyebekben egyfajta kompenzációként is értelmez-

47 FERGUSON (2016) 160–164.

48 AJTAY Gábor: A nemzetiségi elv az ántánt szolgálatában a világháború alatt. *Magyar Kisebbség*, 1926. V/10. 374–383.; GYURGYÁK János: *Európa alkonya?* Budapest, Osiris Kiadó, 2018, 103.; ZEIDLER 27–28.

49 ALBRECHT Ferenc: A kisebbségi jogok jogi természete. *Magyar Kisebbség*, 1922. I/4. 102–104.

50 BALOGH (1928) 38–39.; TEGHZE 559–560.

51 GALÁNTAI 35–40.; TEGHZE 236–237.

52 SZALAYNÉ SÁNDOR 65–66.

hető volt,⁵³ a kisebbségi népesség megnyugtatója és az új helyzettel való megbékélése mellett⁵⁴ a békés asszimiláció politikai célját magában foglalva azt kifejezetten kívánatosként pártolta.⁵⁵

A kezdeti tervek egy univerzális kisebbségvédelem megteremtésére irányultak, de az Amerikai Egyesült Államok hatására – amelynek fókuszában az új és területileg megnövekedett államok kötelezettségei álltak – végül nem valósult meg.⁵⁶ A *Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya így sem a kisebbségvédelmi szabályokat,*⁵⁷ *sem az önrendelkezési jogot nem tartalmazta*⁵⁸ *alapvetően tagadva meg a korábbi évek ezen jogra alapított politikáját és a békerendszer ideológiai alapjait.* A Szövetséges és Társult Főhatalmak programja végül arra irányult, hogy *partialis* jelleggel, pozitív jogi előírásokkal teremtsék meg az új, illetve területükben megnövekedett államokban élő kisebbségi közösségek fennmaradásának feltételeit a békeszerződésekbe és az egyedi kisebbségvédelmi szerződésekbe épített garanciarendszerrel és az azokba foglalt alaptörvényi klauzulával.⁵⁹ A *partialis* kisebbségvédelmi rendszert a békekonferencia *Commission des Nouveaux Etats – Comission on New States and Minorities* nevű különbizottsága készítette elő⁶⁰ a lengyel kisebbségvédelmi szerződés szövege alapján⁶¹ a lengyel, a csehszlovák, a szerb-horvát-szlovén, a román és a görög kisebbségvédelmi szerződés-

---

53 Georges Benjamin Clemenceau kísérőlevele a lengyel kisebbségvédelmi szerződés átadásakor Ignacy Jan Paderewskinek, a lengyel kormány elnökének, 1919. június 24-én. In: GALÁNTAI JÓZSEF: *Trianon és a kisebbségvédelem.* Budapest, Maecenas, 1989. 193–200.

54 BALOGH (1928) 57–58.

55 BÚZA 200–202.; SZALAYNÉ SÁNDOR 77.

56 SZALAYNÉ SÁNDOR 67–71.

57 TEGHZE 235–236.

58 SHAW i.m. 218.

59 NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában.* Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1944, 20–25.; GAFTOESCU 115–116.; SZALAYNÉ SÁNDOR 66–67.; TEGHZE 237.

60 GALÁNTAI 71–76.; SZALAYNÉ SÁNDOR 71–73.

61 L. BALOGH Béni: Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, 53.; GAFTOESCU 75–78., 138–139.; GALÁNTAI 76–81., 92.; SZALAYNÉ SÁNDOR 71–72., 88–95.

sek megszerkesztésével, valamint Ausztria, Bulgária és Magyarország békeszerződéseik kapcsolódó fejezeteinek megalkotásával.

A kisebbségvédelmi szerződések az új államok, illetve azok területének elismerésének feltételeként kerültek előterjesztésre, azonban a kötelezett államok rendkívül heves ellenállást tanúsítottak velük szemben,⁶² azokat egyenlőtlennek tartották,⁶³ abszolút és érintetlen szuverenitásuk elleni támadásként értékelték⁶⁴ és alkotmányaik jogegyenlőségi klauzulái okán feleslegesnek ítélték.⁶⁵ Az ellenérvek ismeretében a kisebbségvédelmi szerződések aláírásához, a szerződések átültetéséhez valós akarat és szándék nem társult a kötelezettek részéről, így a rendelkezések végrehajtásához fűzött remények már aláírásuk pillanatában illuzórikusak voltak. A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem elemeit a romániai magyarság esetében a trianoni békeszerződés és a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919. december 9-én aláírt Párizsi kisebbségvédelmi szerződés⁶⁶ (a továbbiakban: Párizsi kisebbségvédelmi szerződés) tartalmazta.

---

62 L. BALOGH 53–56.; SZALAYNÉ SÁNDOR 78.

63 MICESCU, N. Istrate: *Problema minorităților etnice: în raport cu temelile organizării constituționale și legale a Statului Român și cu supra-suveranitatea Ligii Națiunilor*, București, Societate Anonimă Curierul Judiciar, 1937, 6–7.; SZALAYNÉ SÁNDOR 74.

64 NEGULESCU, Paul: *Tratat de drept administrativ Volumul 1.*, București, „Tipografile Romane Unite”, 1925, 143.; SOFRONIE George: *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*. București, „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I, N. Copuzeanu, 1936, 15., GALĂNTAI 82–85.

65 GAFTOESCU 134–137.

66 A Hivatalos Lap 1920. szeptember 23-i 140. számában kihirdetett 3699. törvény a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria között 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-ben kötött békeszerződés és a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919. december 9-én Párizsban kötött kisebbségvédelmi szerződés becikkelyezéséről – Lege Nr. 3699. prin care guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute tratatul de pace împreună cu anexele lui, încheiat de Puterile Aliate și Asociate cu Austria, în Saint Germain, la 10 septembrie 1919, și Tratatul asupra minorităților semnat la Paris la 9 decembrie 1919.

2.4. A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelmi rendszer biztosítékai és eljárásrendje

A megkötött kisebbségvédelmi szerződések és az abban foglalt jogok nemzetközi kötelezettségekként a Nemzetek Szövetségének védelme alatt álltak, azokat a Nemzetek Szövetsége Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem lehetett megváltoztatni.⁶⁷ A rendelkezések kettős védelmet jelentenek, egyrészt a Nemzetek Szövetségének ellenőrzését, másrészt az alaptörvényül elismert rendelkezések Nemzetek Szövetsége Tanácsa hozzájárulása nélküli megváltoztathatatlanságát.⁶⁸ A szerződésekben a kötelezett államok hozzájárultak ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét a szerződéses kötelezettségek valamelyikének megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja és hogy a Tanács oly módon járhasson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak. Ez a rendelkezés tehát nem jogi, hanem döntően politikai és államérdekeknek alárendelt⁶⁹ intézkedéseket vont maga után, megelőlegezve a rendszer nehézségét és kiszámíthatatlanságát, amelynek különös hangsúlyt adott az eljárási rendszer kiépítésének elmulasztása.⁷⁰ A jogforrásokban egyebekben nem került tisztázásra sem a kisebbség fogalma,⁷¹ sem a kisebbségek jogalanyiségának elismerése,⁷² azaz a *kisebbségek jogalanyiségük az eljárásokban nem minősültek félnek, nem illették meg az ebből fakadó jogok, a nemzetközi jog őket az eljárás tárgyának, esetleg kedvezményezettjének tekintette*⁷³ pontosan azokat fosztva meg a panaszok előadásától, bizonyításától, perképességétől, akiknek jogait voltak hivatottak a szerződések védeni. A panaszok így legfeljebb információs

---

67 BÚZA 144.; GAFTOESCU 118–120.; SHAW 262.

68 BÚZA 142–143.

69 MATEIU, Ion: *Doctrina de stat a problemei minoritare*. București, Imprimeriile „Independența”, 1929, 30–31.

70 GALÁNTAI 128–130., 140.

71 TEGHZE i.m. 235–236.

72 GAFTOESCU 154.; SZALAYNÉ SÁNDOR 111–112.

73 BALOGH (1928) 101–103.

jellegűek lehetnek államok közötti jogvitákban, amely eljárások nem kisebbségek nevében, hanem csak érdekükben indulhatott.⁷⁴

*A szerződések három feladatot értek a Nemzetek Szövetsége védelme alatt, az állandó ellenőrzést, a közbelépést szerződésszegés vagy annak veszélye esetén, végezetül a Nemzetek Szövetségének tagjainak fenntartott jogot a szerződésszegés vagy annak veszélyének jelzésére, amely jog gyakorlására maguk a kisebbségek, illetve más államok is felhívhatták a tagok figyelmét, amely azonban nem keletkeztetett eljárási kötelezettséget.*⁷⁵

A kisebbségvédelem – többször módosított – eljárásrendje később az ún. Tittoni-jelentés⁷⁶ alapján épült ki.⁷⁷ Az eljárást megindító panasz a Nemzetek Szövetsége Főtitkárságához kerülhetett benyújtásra, amely döntött annak elfogadásáról. A panasz befogadása esetén azt közölték az érintett állammal, aki ellenvetést tehetett, így a panasz a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elnöke elé került. A Tanácsa elnöke a kérdést – adott esetben két másik tanácstaggal együtt – eldöntötte, vagy a bepanaszolt állam indítványára a Tanács napirendjére tűzte.⁷⁸ Amennyiben a panasz elfogadhatónak minősült, a bepanaszolt állam három héten belül tehetett nyilatkozatot észrevételezési joga gyakorlása tárgyában, amelyet követően – indokolt esetben meghosszabbítható – két hónapos határidőn belül tehetette meg érdemi megjegyzéseit.⁷⁹ A panasz és az észrevételek együttesen kerültek közlésre a Tanács tagjaival, míg Nemzetek Szövetsége többi tagja csak külön kérés esetén kaphatta meg az információkat.⁸⁰ Ezt követően a Tanács elnöke felkérte a Tanács két másik tagját a panasz kivizsgálására, így megalakult az *ad hoc* hármas bizottság. Amennyiben a hármas bizottság vagy a Nemzetek Szövetségének bármely más tagja úgy ítélte meg, felhívhatta a panaszra a Tanács figyelmét, kérhette annak napirendre tűzését, amely

74 AJTAY 225.; SZALAYNÉ SÁNDOR 116–117.

75 AJTAY 222–223.; SZALAYNÉ SÁNDOR 117–118.

76 Tittoni – a Nemzetek Szövetsége Tanácsa által 1920. október 22-én jóváhagyott – jelentése. In: GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Maccenas, 1989, 213–216.

77 SZALAYNÉ SÁNDOR 117–119.

78 AJTAY 222–223.; BÚZA 174–175.

79 BÚZA 160.

80 SZALAYNÉ SÁNDOR. 126.

esetben egyhangú döntést kellett hozni a szerződések megsértésének, vagy a megsértés veszélyének kérdésében, illetve adott esetben a jogsérelem megszüntetése iránt a megfelelő, de közelebbről nem definiált, a szerződések szerint szükséges, alkalmas és hathatós intézkedéseket kellett fogantatosítani.⁸¹ *Az eljárásrend nem tartalmazott klasszikus bizonyításra vonatkozó szabályokat, így nagyfokú diszkréció érvényesült az adatok beszerzése, a felek meghallgatása, és a helyszíni vizsgálat tekintetében.*⁸² *Az érintett kisebbség ügyfélminősége, perképessége hiányában az eljárások nem jogi, hanem politikai jellegűek maradtak.* A Tanács az eljárás során az érdekelt államtól további felvilágosításokat kért, megbízta az előadót, a főtítkárságot vagy egy – adott esetben különleges jogász – bizottságot, hogy az érdekelt állammal közvetlenül tárgyaljon, illetve vizsgálja meg az ügyet. Az eljárásrend a bepanaszolt állam képviselőjének nyilatkozattételi jogát favorizálta és az érdekelt államok közvetlen tárgyaláshoz való jogát elismerve a saját eljárását felfüggesztette, esetlegesen helyszíni vizsgálatot rendelt el, valamint az Állandó Nemzetközi Bíróságtól véleményt kért.⁸³

A panasz eljárás eredményeként amennyiben jogsértés, vagy annak veszélye egyhangúlag megállapítást nyert, azaz a panaszt politikai úton nem sikerült a rendezni, a Nemzetek Szövetségének Tanácsa határozatot volt köteles hozni, azaz *nem lehetett egyszerűen napirendre térni a panasz felett.*⁸⁴ A határozathozatal során a Tanács szabad volt, olyan utasításokat adhatott, amelyek az adott esetben alkalmasnak és hathatósaknak bizonyulhattak. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa ennek megfelelően utasíthatta, gyakorlatilag felkérhette a bepanaszolt államot a kisebbségekre sérelmes jogszabályok lehető legrövidebb időn belüli megváltoztatására vagy hatályon kívül helyezésére. A Tanács *effektív szankciórendszer és végrehajtás hiányában döntően féléhivatalos módon kért tájékoztatást az érintett államtól a panasz rendezésének módjáról és amennyiben az akceptálható volt, úgy azt elfogadta.*⁸⁵

---

81 SZALAYNÉ SÁNDOR 126–127.

82 BÚZA 197–198.

83 BÚZA 198.

84 BÚZA 198.

85 SZALAYNÉ SÁNDOR 127.

A Nemzetek Szövetsége mint az I. világháborút lezáró békerendszer eredménye és annak biztosításának intézménye e békerendszer tartóságához volt kötött. A békerendszer válsága majd szétesése a Nemzetek Szövetségének válságát és *de facto* szétesését jelentette. Románia 1935-ben jelentette be, hogy nem tesz észrevételt a panaszokhoz és nem vesz részt a hármasszövetség munkájában, és bár 1937-ben visszatért a kisebbségvédelmi rendszerhez,⁸⁶ végül 1940-ben kilépett a Nemzetek Szövetségéből.⁸⁷

2.5. A kisebbségvédelmi szerződések rendelkezései és Románia

A kisebbségvédelmi szerződésekben védett jogok alapvetően öt csoportra – más rendező elvek szerint az egyéni jogok, kollektív jogok, illetve a területi autonómia létrehozatalára csoportjára⁸⁸ – oszthatók.⁸⁹

Az első csoportba az ország valamennyi lakosát megillető jogok, alapvetően a klasszikus emberi jogok tartoznak, így az élethez és a szabadsághoz való jog, valamint jog a vallás szabad gyakorlásához,⁹⁰ amelyet Románia esetében a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 2. cikke tartalmazott.

A második csoportba állampolgárság kérdése tartozik, amelyet a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 3-7. cikkei részletesen szabályoztak az államterület megnövekedéséből kifolyólag⁹¹ a román állampolgárságra való optálás és az alakítás nélküli román állampolgárság elismerése elvei alapján.

A harmadik csoportba tartozó jogok élvezetének alapfeltétele az adott állam fentiek szerint konstituált vagy deklarált állampolgársága. E jogok alapján a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó állam-

---

86 SZALAYNÉ SÁNDOR 138.

87 JAKABFFY Elemér: Románia kilépéséhez. *Magyar Kisebbség*, 1940. XIX/14. 313–314.

88 DEZSŐ Márta: A szuverenitás. In: KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 132–133.

89 SZALAYNÉ SÁNDOR 89–90.

90 BÚZA 66–67.

91 GAFTOESCU 115.

polgárokat a törvény előtti egyenlőség megkülönböztetés nélkül illette meg, amely magánjogi és közjogi egyenlőséget egyaránt jelentett.⁹² A kisebbségi állampolgárokat megillette az anyanyelv használatának joga a magán és az üzleti életben, a vallásgyakorlat során, a sajtó útján történő vagy bármilyen egyéb természetű közzététel során, értve ezalatt a sajtószabadság akadályok nélküli biztosítását, valamint a gyülekezési jog gyakorlását is.⁹³ Az anyanyelv használatának joga kiterjedt az igazságszolgáltatásra, valamint arra, hogy a kisebbségek saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális, oktatási, kulturális vagy más intézményeket létesítsenek.⁹⁴ E jog alapján a kisebbségeket megillette a jog azokon a területeken, ahol jelentékeny arányában éltek, hogy az állami elemi iskolákban anyanyelvű oktatásban részesüljenek, illetve, hogy a javukra méltányos részt biztosítson a közvagyonból az állam nevelési, vallási vagy jótékonyági céljaikra.⁹⁵

A negyedik csoportba a kisebbségvédelem biztosítékrendszerének két eleme tartozott, a belső alkotmányjogi garancia és a nemzetközi jogi garancia. *A tételesen rögzített jogok és kötelezettségek belső alkotmányjogi garanciaként alaptörvényi elismerésben részesültek,⁹⁶ amelynek további lényeges eleme szerint a kisebbségvédelmi szerződésben foglaltakkal szemben egyetlen törvény vagy rendelet vagy hivatalos intézkedés sem állhatott ellenében, illetve nem volt, nem lehetett hatályos.* A kötelezettséget Románia a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 1. cikkében vállalta. A szerződésekben megnevezett jogok és kötelezettségek a Nemzetek Szövetségének védelme a nemzetközi jogi biztosítékot jelentette a fentiek szerint.⁹⁷

Az ötödik csoportba, azaz a különleges helyi adottságok alapján megalkotott rendelkezések körébe tartozott a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 11. cikke, amelyben Románia hozzájárult – de nem teljesíté-

---

92 BÚZA 71.; GALÁNTAI 62–66.; SOFRONIE 18-19.

93 BÚZA. 68–69.; TEGHZE 236–237.

94 BÚZA 73–75.; GALÁNTAI 66–68.; TEGHZE. 237.

95 TEODORESCU, Anibal: *Tratat de drept administrativ*. București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S.A. 1929, 65.; BÚZA 86–88.; TEGHZE 237.

96 BALOGH (1928) 241–243.; GAFTOESCU 115–116.; L. BALOGH 56.; NAGY 24–25.; TEODORESCU 62., 66.; SZALAYNÉ SÁNDOR 66–67.; TEGHZE 237.

97 GAFTOESCU 118–120.; TEODORESCU 66.

tette –, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben való helyi önkormányzatot hozzanak létre.⁹⁸

3. Nagy-Románia megalakulása és a nemzeti kisebbségek védelme

3.1. Áttekintés

Az I. világháború megvalósította a román nemzeti és állami célokat, megalakult a korabeli és a jelenlegi köztudat által Nagy-Romániaként azonosított állam. Az új államhatárok közötti Románia, amelynek területei korábban nem álltak egy kormányzat alatt *több elődállam komplex nemzetiségi viszonyait örökölte meg*,⁹⁹ összetett társadalmi, gazdasági és jogi viszonyai egyenesen vezettek a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés és a román alkotmányos rend, valamint államcél ütközéséhez.

3.2. A „nagyromán” államcél

A román alkotmányjogi és történeti gondolkodás a román államiság és jog gyökereit az ókori Dák Királyságban,¹⁰⁰ a Római Birodalomban és annak Dacia provinciájában és azok jogrendszereiben lelte fel.¹⁰¹ A független Románia alapjait azonban a XIV. században kialakult,¹⁰² kezdetben magyar, illetve lengyel hűbér alatt álló, később az Oszmán

---

98 BUDIȘTEANU 39.; GAFTOESCU 116.; SZALAYNÉ SÁNDOR 97.

99 BOIA, Lucian: *Románia elrománosodása*. Kolozsvár, Koinónia Könyvkiadó, 2016, 43–47.

100 MURZEA, Cristinel Ioan – MATEFI, Roxana: *Evoluția statului și dreptului românesc*. București, Editura Hamangiu, 2015, 7–13.

101 ALEXIANU, George: *Dreptul constituțional*. București, Editura Librăriei Socec & Co., 1926, 61–64.; DIȘCESCU, G. Constantin: *Dreptul constituțional*. București, Editura Librăriei Socec & Co., 1915, 323–328.

102 MARCU, P. Liviu: Constituirea statelor statului feudale române de sine stătătoare. In: CETERCHI, Ioan (ed.): *Istoria Dreptului Românesc Vol. I.*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 164–168.; MURZEA – MATEFI 41–44.

Birodalom szuverenitása alá került két fejedelemség¹⁰³ – Havasalföld és Moldova – képezte, ugyanakkor az erdélyi területeket és az Erdélyi Fejedelemséget a hagyományos román történetírás szintén román államalkulatként nevesíti.¹⁰⁴ A román államok egységének XIV-XV. századtól eredeztetett ideája¹⁰⁵ betetőzését Mihai Viteazul uralkodása képezi,¹⁰⁶ aki perszónalunióban – a román történetírás főárama szerint valódi politikai entitásban – egyesítette a románok által is lakott területeket akkor, amikor még modern nemzetfogalom és ezáltal nemzetiállami cél sem létezett.¹⁰⁷

A fenti alapok határozták meg a román államcél, az irredentizmust, amely valamennyi román, illetve román állam egy államkereten belüli egyesítését jelentette¹⁰⁸ Havasalföld és Moldova mellett Erdélyt is beleértve ezen egységbe.¹⁰⁹

---

103 MATEI, Ioan: Statutul autonom al țărilor române. Conținut și funcționalitate. In: CETERCHI, Ioan (szerk.): *Istoria Dreptului Românesc Vol. I.*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 465–468.

104 DISSESCU 328–334.; MURZEA – MATEFI 41–44.

105 IORGA, Nicolae: Istorica constituție românești. In: DISSESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene.* București, Institutul Social Român, 1922. 8–9.; MARCU, P. Liviu: Concepții asupra centralizării puterii. Ideea originii și unității poporului român. In: CETERCHI, Ioan (szerk.): *Istoria Dreptului Românesc Vol. I.*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 584–588.;

106 POP, Ioan-Aurel: Mihai Viteazul și Transilvania. In: POP, Ioan-Aurel, NÄGLER, Thomas, MAGYARI András (ed.): *Istoria Transilvaniei Vol. II.* Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 81–103.

107 BOIA, Lucian: *Történelem és mítosz a román köztudatban.* Bukarest – Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 1999, 100–144, 162–170.; MAKKAJ László: *Magyar-román közös múlt.* Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1989, 99–105.; SZENCZEI László: *Magyar-román kérdés.* Budapest, Officina, 1946, 14–15.

108 JÁNCÓS Benedek: *A román irredentista mozgalmak története.* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor Kft., 2004, 11–12.

109 MOLDOVÁN Gergely: Magyarok, románok. A nemzetiségi ügy kritikája. Máriabesnyő, Attraktor 2011. 21–24.; MURZEA, MATEFI 134–142.; SZENCZEI 88–90.

A két fejedelemség egy állammá alakulása Alexandru Ioan Cuza 1859. évi moldovai, illetve havasalföldi fejedelemmé választása által perszonál-, majd reálunió útján valósult meg.¹¹⁰ Oláhország és Moldova Egyesült Fejedelemsége 1862-ben vette fel a Románia nevet, majd 1866. június 29-én fogadta el első Alkotmányát.¹¹¹

Az 1866. évi Alkotmány *1. cikke az egységes és oszthatatlan állam tényét – mint alkotmányos és jogalkotási értékválasztást*¹¹² – rögzítette¹¹³ és a jogok gyakorlását nem csak állampolgársághoz, hanem a román morális minőséghez is kötötte.¹¹⁴ Az egységes, oszthatatlan román nemzetállam ekkor kodifikált értékválasztása és a román morális minőség értelmezése lényegét tekintve 1866 óta változatlan. E változatlanság által a nemzetállami alapállás érinthetetlen tétellé vált, a román jogalkotás a mai napig annak alárendelt és annak korlátai közé szorított,¹¹⁵ amelyet a hatályos Alkotmány 152. cikk (1) bekezdése *ki is zár az alkotmánymódosítás köréből*.

Románia *függetlenségét* az 1877-1878-as orosz-török háborúban nyerte el, amelyet *de iure* az 1878. évi berlini kongresszus ismert el.¹¹⁶ A függetlenség egyik feltételét a berlini szerződés 44. cikke a lelkiismereti és vallásszabadság biztosításához, a vallási téren való teljes jogegyenlőség megteremtéséhez, a polgári és politikai jogok vallási különbség nélküli egyenlő biztosításához kötötte, elsősorban a zsidó lakosság megoldatlan helyzetére reagálva.¹¹⁷ Mindezek alapján 1879-ben módosításra került az 1866. évi Alkotmány,¹¹⁸ azonban a nemzetközi kötelezettség *teljesít-*

---

110 MURZEA – MATEFI 150–152.; NEGULESCU 206.

111 A Hivatalos Lap 1866. június 1-i 142. számában kihirdetett Románia Alkotmány – Constituția României din 1866

112 SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*. Miskolc, Bíbor Kiadó. 2005, 225., 240–242., 272–274.

113 ALEXIANU 118–119.; MURZEA – MATEFI 95.

114 DISSESCU i.m. 619., 622–623.

115 MURZEA – MATEFI i.m. 243.

116 ALEXIANU 82.; TEGHZE 72.; 163.; TEODORESCU 106.

117 BALOGH (1928) 14–15.; BUDIȘTEANU 21., 43.; DISSESCU 631–632.; GAFTOESCU 73–74.; TEGHZE 191.

118 IONESCU, Cristian: *Tratat de drept constituțional contemporan*. București, Editura C.H. Beck, 2019, 728.; ALEXIANU 82.; DISSESCU 370.; GALÁNTAI 53.

tése formális volt,¹¹⁹ elvégre a román állampolgárság megszerzése az állampolgársági kérelem külön törvénnyel való parlamenti elfogadásától függött.¹²⁰ A berlini szerződés kötelezettségének negligálását, annak *contra legem et ratio* megoldását a kortárs román szakirodalom is elismerte.¹²¹ A kérdés a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 7. cikkében külön kiemelés nyert, újra rendezve a romániai zsidó lakosság megoldatlan állampolgárságának kérdését, rámutatva Románia több mint négy évtizedes mulasztásra.¹²²

A függetlenség elnyerését követő évtizedekben Románia a nagyhatalmak szomszédjaként csak korlátozott módon jeleníthette meg nemzeti politikáját, a nagyromán államcél hivatalossá tételét a politikai realitások nem engedték meg, sőt Románia 1883-ban Bécsben *titokban* csatlakozott a Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia és az Olasz Királyság szövetségéhez, az ún. Hármasszövetséghez.¹²³ Románia alkotmányos rendszere *tényleges lehetőséget adott a nemzetközi szerződések titokban tartására és törvényhozási ellenőrzése alóli kivonására*,¹²⁴ így az irredenta államcél a közvélemény előtt változatlanként fent maradhatott.

Az I. világháború kitörésekor Románia szövetségi kötelezettségének nem tett eleget, közhangulata pedig egy új román korszak eljövételét hirdette.¹²⁵ E remény és a nagyromán államcél megvalósítása érdekében Románia szövetségi kötelezettségével ellentétesen lépett be a Központi Hatalmakkal szemben az I. világháborúba 1916-ban.¹²⁶ A hadba lépésre az 1916. augusztus 17-én Románia és Nagy-Britannia, Franciaország,

---

119 DJUVARA, Neagu: *A románok rövid története*. Kolozsvár, Koinónia Könyvkiadó, 2010, 250–251.; DISSESCU 632–641.; SZENCZEI 98–100.

120 BUDIȘTEANU 43.; DISSESCU 625–627.; TEODORESCU 34.

121 DISSESCU 632–641.

122 BUDIȘTEANU 32–33.; SZALAYNÉ SÁNDOR 102.

123 DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Budapest, Maecenas Könyvek, 1998, 160.

124 HORVÁTH Pál: A modern jog, a felzárkózás típusjegyei. In HORVÁTH Pál (szerk.) *Egyetemes jogtörténet II*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1999, 128–130.

125 DISSESCU 293.

126 DJUVARA (2010) 270–275.

Olaszország és Oroszország Bukarestbe delegált követei által megkötött bukaresti titkos politikai és katonai megállapodások¹²⁷ alapján került sor, amelyben a hadba lépés ellentételezéseként a szerződő nagyhatalmak elismerték Románia jogát az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó, a megállapodás 4. cikkben foglalt és körülírt területekre vonatkozóan.¹²⁸ A megállapodásban a felek vállalták, hogy sem különbékét, sem általános békét másként, mint együttesen és egy időben nem kötnek, a béke előkészítése és tárgyalása során pedig Románia ugyanolyan jogokat élvez, mint a szerződő fél nagyhatalmak.¹²⁹ A bukaresti titkos megállapodás alapján hadba lépett Románia egy év alatt teljes katonai vereséget szenvedett és megszegve a fenti megállapodást a Központi Hatalmakkal 1918. május 7-én különbékét kötött Bukarestben.¹³⁰ *A nagyromán államcél megvalósítása 1918 nyarán elveszettnek tűnt.*

A román parlament által 1918. június 28-án ratifikált bukaresti béke kihirdetését I. Ferdinánd király a háború kedvező fordulatában bízva megtagadta.¹³¹ A király reményei pár hónappal később a Központi Hatalmak összeomlása okán valósággá váltak. Franciaország töretlen támogatása¹³² és az Amerikai Egyesült Államok politikájának változása – különösen a bukaresti béke igazságtalannak nyilvánítása és a nemzeti-ségekre vonatkozó álláspont módosítása – új alapokra helyezte Románia

---

127 Az antant és Románia titkos szerződése Románia hadba lépéséről (Bukarest, 1916. augusztus 17.). In: GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula. 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből.* Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008. 353–355.

128 VESA, Vasile: Transilvania în timpul Primului Război Mondial (1914–1918). In: POP, Ioan-Aurel, NÄGLER, Thomas, MAGYARI András (ed.): *Istoria Transilvaniei Vol. III.* Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane–Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei. 2016, 471.

129 ORMOS 16–17.

130 DURANDIN 213.

131 I. Ferdinánd román király levele III. Viktor Emánuel olasz királynak Románia nemzetközi helyzetének alakulásáról. Bukarest, 1919. február eleje. In: L. BALOGH Béni: *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, 125.

132 L. BALOGH 23–24.

külpolitikáját.¹³³ A bukaresti békeszerződést megszegve Románia újra szervezte hadseregét és 1918. november 10-én ismételen belépett az I. világháborúba megszállva Erdélyt,¹³⁴ valamint egyéb magyar területeket és Budapestet is.¹³⁵ *1918 novemberének végére a területében megnövekedett Románia államcélja a megvalósulás útjára lépett.*

3.3. Nagy-Románia megalakulása

Nagy-Románia 1918-ban – a bevezető gondolatokban is említettek szerint – több történelmi esemény lépcsőzetes eredményeként alakult meg,¹³⁶ amelyek közül a legjelentősebb és egyben utolsó, valamint mai napig hatályos lépést a *Magyarországtól* megszerzett területek kérdése képezte. Alexandru Vaida-Voevod 1918. október 18-án a magyar Országgyűlésben bejelentette a román nemzetiség teljes önrendelkezésének igényét,¹³⁷ amelyet az aradi Román Nemzeti Tanács 1918. november 9-i magyar kormányhoz címzett ultimátuma 23 erdélyi és partiumi vármegye teljes, 3 magyarországi vármegye részleges megjelölésével – és elutasítás esetén az 1848/49. évi események megismétlése lehetőségének nyomatékosításával¹³⁸ – nevesített.¹³⁹ A Román Nemzeti Tanács a magyar kormánnyal folytatott eredménytelen aradi tárgyalásokat követően 1918. november 20-án deklarálta a románok lakta magyarországi területek Romániához csatlakozását, majd 1918. december 1-én Gyulafehérváron *a magyaror-*

---

133 FODOR János: Magyar nemzetiségpolitikai törekvések 1918 őszén. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.) *Impériumváltás Erdélyben Kolozsvár*, Komp-Press Kiadó – Iskola alapítvány Kiadó, 2020. 103.

134 ORMOS: 117–121.

135 L. BALOGH 40–52.

136 MURZEA – MATEFI 224.; TEODORESCU 102.

137 MURZEA – MATEFI 228–229.

138 APÁTHY István: Erdély az összeomlás útján. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.) *Impériumváltás Erdélyben*, Kolozsvár, Komp-Press Kiadó – Iskola alapítvány Kiadó, 2020, 30–31.

139 A Román Nemzeti Tanács ultimátuma gróf Károlyi Mihály kormányához (Arad, 1918. november 9.). In: GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula. 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, 389–390.

szági román nemzetiség nemzetgyűlése elfogadta a Gyulafehérvári Határozatokat az önrendelkezési jog alapján kimondva Erdély és a magyarországi románok által lakott vármegyék Román Királysággal való egyesülését.¹⁴⁰ Az erdélyi magyarság 1918. november 28-án a marosvásárhelyi székely,¹⁴¹ majd 1918. december 22-én Kolozsváron tartott magyar nemzetgyűlésen¹⁴² szintén a népek önrendelkezési jogára hivatkozva a Magyarországgal való egység fenntartása mellett határozott. Az erdélyi szászok 1919. január 8-án tartott megyesi gyűlésen fogadták el a Román Királysággal való egyesülést.¹⁴³ A román megszállás ténye – amely helyenként valóban emlékeztetett az 1848/49. évi polgárháború időszakára¹⁴⁴ – a székely és a magyar nemzetgyűlések határozatait felülírta, így az erdélyi területek birtokeában lévő Románia a párizsi békekonferencia Legfelső Tanácsánál 1919. februárjában bejelentette területi igényét¹⁴⁵ a bukaresti titkos megállapodásra és a Gyulafehérvári Határozatokra alapozva. Az igény csekély módosításokkal 1919. március 18-án nyert végleges jóváhagyást¹⁴⁶ és a trianoni békeszerződés aláírásával 1920. június 4-én nyert szentesítést.¹⁴⁷

A területében megnövekedett Románia egyetlen közös nevezővel, a többségi román nyelvel rendelkezett,¹⁴⁸ így az államépítés az eltérő állami örökségekből fakadó különbségeket sikerrel feloldó integrációs politikát feltételezett. Az integrációs politika elemeit a nemzetgyűlési határozatok jelenthették, amelyek közül csak a Gyulafehérvári Határozatok rögzítettek kidolgozott tételket. A Gyulafehérvári Határozatok III. pontja, a többnemzetiségűvé váló új Román Királyság alkotmányos berendezkedésével kapcsolatban fogalmazott meg alapelveket,¹⁴⁹ mintegy az

140 APÁTHY 39.; IONESCU 733.

141 ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Helikon Kiadó, 2020, 72.

142 ABLONCZY Balázs: *A visszatért Erdély 1940-1944*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2011, 25.

143 ABLONCZY (2011) 25.

144 ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020. 50–51.

145 A román béke delegáció memorandumja Románia területi követeléseiről – Részlet (Párizs, 1919. február 8.). In: ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2020. 52–58.; ORMOS 160–162.

146 L. BALOGH 39.

147 ROMSICS 163–165.

148 DJUVARA (2010) 278.

149 MANTIU, Iuliu: *Problema minorităților. Extras din volumul „Politica Externă a*

egyesülés feltételeit a korábbi, a magyar állammal szemben képviselt nemzetiségi álláspontok és igények román állammal szembeni megfogalmazását eszközölve.¹⁵⁰ A III. pont alaptétele *a teljes nemzeti szabadság elismerését rögzítette valamennyi nemzetiségnek, amely alatt az anyanyelvű oktatást, közigazgatást és igazságszolgáltatást értették*, emellett tartalmazta a *nemzetiségi arányok szerinti törvényhozói és közigazgatás képviselő elvét*. *Az egyenlő jogok és a vallásszabadság kérdésében, a gondolat- és sajtószabadság, a gyülekezési jog és az egyesülési jog kérdésében eltérés a magyar alkotmányos rendtől nem lehető fel, így ezen előírások a román alkotmányos rend hiányosságaira világítanak rá. A földreform igénye és hatása elsősorban a magyar és német nemzetiség tulajdonában álló földterületek kisajátításának megelőlegezésével és a román nemzetiségük javára való átadásával a nemzetállam politikai célját szolgálta.*

A Gyulafehérvári Határozatok közül kizárólag az I. pont, a területek egyesítése Romániával került a román jogrendbe becikkelyezésre 3631. számú rendelet törvény¹⁵¹ által. Az integrációs politika alaptételeit tartalmazó III. pont kodifikációja nélkül a román állam alkotmányos berendezkedése és nemzetállami alapállása nem változott, így a Párizs környéki békekonferencián a román küldöttség Románia érinthetetlen szuverenitás felfogását és nemzetállami értékválasztását képviselte.

3.4. A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés román értelmezése

A Párizs környéki békekonferencián Románia – a bukaresti titkos megállapodás megszegésének egyetlen releváns szankciójaként – nem nyert a nagyhatalmakkal azonos pozíciót, alárendelt szerepéből fakadóan kénytelen volt a kisebbségvédelmi rendszer részesévé válni.

Romániai”. București, Institutul Social Român, 1925, 5–8.

150 Szász Zoltán: Forradalmak és nemzeti mozgalmak a Monarchia összeomlása után (1918-1919). In: KÖPECZI Béla (szerk.): *Erdély rövid története*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 569.

151 A Hivatalos Lap 1918. december 13-i 212. számában kihirdetett rendelet törvény az erdélyi, bánáti, körösvidéki, szatmárvidéki és máramarosi területeknek a Román Királysággal való egyesüléséről – Decretul-lege nr. 3631/1918 privitor la alipirea Transilvaniei la Regatul României

A Szövetséges és Társult Főhatalmak a nagyszámú nemzetiség béke-rendszer stabilitását veszélyeztető körülményén túl az 1878-as berlini szerződésből fakadó kötelezettségek késedelmes teljesítését¹⁵² értékelve még az államterületek jogi átadása előtt, annak *feltételeként*¹⁵³ eszközölték a nemzetközi jogi garanciák érvényesítését Romániával szemben.

A tárgyalások során Románia nyíltan bírálta a Szövetséges és Társult Főhatalmak fenti magatartását, függetlensége és szuverenitása elleni támadásként értékelte a berlini kongresszusra való utalásokat,¹⁵⁴ valamint az államok szuverén egyenlősége elvébe ütközőnek ítélte a kisebbségvédelmi szerződések rendszerét arra hivatkozva, hogy annak elemei a Nemzetek Szövetségének nem minden tagállamára kötelezőek.¹⁵⁵ *A felfogással szembeni legegyszerűbb jogi érv, hogy a Párizsi kisebbségvédelmi szerződést az államok szuverén egyenlőségéből fakadóan nemzetközi szerződéses formában rögzítették,*¹⁵⁶ *annak megkötésére Románia mint a nemzetközi jog szuverén alanya nem volt köteles – igaz ebben az esetben nem vagy csak csekélyebb területi nyereségre tett volna szert a jogok ellentételezéseként.* Románia végső hivatkozása szerint a szerződésben foglalt jogokat Románia kisebbségei számára már biztosította külön kötelezettségvállalás nélkül, így annak megkötése felesleges.¹⁵⁷

A Szövetséges és Társult Főhatalmak a román érveket elutasítva ultimátumot intéztek a román kormánynak.¹⁵⁸ *A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés megkötését kiváltó ultimátum azonban döntő jelentőségű, elvégre a szerződésben rögzített rendelkezések elfogadásához, az azokból fakadó jogok biztosításához, a megfelelő jogalkotáshoz és joggyakorlathoz*

---

152 NAGY 22.

153 Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök beszéde a békekonferencia plenáris ülésén, 1919. május 31-én. In: GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem.* Budapest, Maecenas, 1989. 189–192.

154 TÍLEA, Viorel Virgil: Románia diplomáciai működése. 1919 novembertől 1920 márciusig (Harmadik közlemény). *Magyar Kisebbség*, 1926. V/6. 212.

155 SOFRONIE 12-13., 15.

156 ALBRECHT Ferenc: Államszuverenitás és kisebbségi jogok. *Magyar Kisebbség*, 1923. II/6. 202–203.; JAKABFFY Elemér: Mít tettünk? *Magyar Kisebbség*, 1923. II/12. 435–439.

157 GAFTOESCU, 134–137.

158 TÍLEA 210–213.

hiányzott a román állam valós akarata,¹⁵⁹ így később egyes rendelkezéseket hallgatólagosan hatályon kívül is helyezték.¹⁶⁰ Románia magatartása a Párizsi kisebbségvédelmi rendelkezések lényegével ellentétes volt a későbbiekben, felvetve a nemzetközi jog primátusának kérdését.

A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának, hierarchiájának tisztázása – a monista és dualista álláspont szerint – a nemzetközi jog alapkérdése.¹⁶¹ A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés értelmezésével kapcsolatban a grotiusi *pacta sunt servanda* elv,¹⁶² azaz a nemzetközi szerződések betartásának kötelezettsége és ezáltal a nemzetközi szerződés belső joggal szembeni elsőbbsége¹⁶³ a döntő kérdés. *A román álláspont e körben egyértelmű volt, nevezetesen egyetlen nemzetközi szerződés sem írhatta felül a román Alkotmányt és nem vezethetett belügyi nemzetközi ellenőrzésre.*¹⁶⁴ A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés dualista alapon álló ratifikációjával annak jogforrási jellege nyilvánvalóvá vált,¹⁶⁵ azonban a rendelkezéseinek alkotmányba foglalására nem került sor, így a Párizsi kisebbségvédelmi szerződést Románia a jogforrási hierarchiában a mindenkorai alkotmány alatti törvényi szintre helyezte és a nemzetközi jog és a belső jog közötti összeütközést a belső jog javára döntötte el.

A román alkotmányos rendszerben a jogértelmezés egysége és az alkotmányos konfliktusok feloldása a Semmitő- és Ítélszék, azaz a *Curtea de Casație și Justiție* feladatát képezte.¹⁶⁶ A *Semmitő- és Ítélszék a nemzetközi jog és a belső jog konfliktusával kapcsolatban azt az álláspontot*

---

159 L. BALOGH 56.

160 NAGY 74., 77–78.

161 KOVÁCS 45., 57–62.

162 KOVÁCS 62.; TEGHZE 395.

163 KOVÁCS 43–44., 123–124., 128.

164 Ion I. C. Brătianu levele Victor Antonescu párizsi követnek a kisebbségi szerződésről való megállapodás feltételeiről (Bukarest, 1919. november 2.).

In: L. BALOGH Béni: *Románia és az erdélyi kérdés 1918-1920-ban*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. 214–215.

165 BALOGH Arthur: *Kisebbségi jogok és azok védelme Romániában* (III-ik közlemény). *Magyar Kisebbség*, 1925. IV/9. 337–340.

166 GANE, N. Alexandru: *Zece ani de activitate*. In: *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București, Institutul de Arte Grafice „Lucaefărul” S.A. 1936, 37.

képviselte, hogy a becikkelyezett nemzetközi szerződésnek csak az általános törvényekkel egyenlő hatálya és ezen törvényekkel azonos jogforrási helye lehet,¹⁶⁷ így a *lex posterior derogat lex priori* elve alapján a későbbi törvényhozás a korábban becikkelyezett nemzetközi szerződést módosíthatta.¹⁶⁸ Az értelmezés nyilvánvalóan szemben állt a *pacta sunt servanda* elvvel, valamint az *in claris non fit interpretatio*, továbbá a nemzetközi szerződések felek közötti értelmezésének és módosításának elvével. A Semmitő- és Ítélszék egy későbbi döntése megállapította továbbá, hogy a törvényhozás csupán a nemzetközi szerződések hasznossága és alkalmassága felett jogosult dönten a ratifikáció által, ratifikáció nem keletkeztet a kormányzat számára végrehajtási kötelezettséget, a nemzetközi szerződések végrehajtása a kormányzat diszkrécionális joga és bírói úton nem ellenőrizhető.¹⁶⁹ A román alkotmányjogi gondolkodásban később uralkodóvá vált az az értelmezés, hogy a nemzetközi jog szabályai nem képezhetik a törvénytervezetek alkotmányellenessége értékelésének kritériumát sem.¹⁷⁰ Következésképpen a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés alkotmányjogi biztosítéka nem szolgálhatta a szerződés céljának megfelelő védelmet, így a kisebbségvédelem a Nemzetek Szövetsége előtt érvényesülhetett.

3.5. Nagy-Románia 1923. évi Alkotmánya és a kisebbségek

Az I. világháború által megvalósított a román nemzeti és állami célok következményeként került elfogadásra Románia 1923. évi Alkotmánya.¹⁷¹

Az alkotmányozás során a tudományos élet és a politikum képviselői¹⁷² fontos elképzeléseket és javaslatokat fogalmaztak meg annak

---

167 BALOGH Arthur: A Semmitőszék a kisebbségi szerződés erejéről. Magyar Kisebbség, 1940. XIX/6. 129.

168 NAGY 52.; TEODORESCU 78.

169 NAGY 54–55.

170 VASILIU, G. Constatin: Consiliul Legislativ și interpretarea constituției. In: *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București, Institutul de Arte Grafice „Lucaefărul” S.A. 1936, 316.

171 A Hivatalos Lap 1923. március 29-i 282. számában kihirdetett Románia Alkotmánya – Constituția Românei din 1923

172 SULLYOK István: Könyvszemle-Románia új alkotmánya. *Magyar Kisebbség*, 1922. I/4. 121–128.; IONESCU 742–744.

érdekében, hogy új alaptörvény egy valóban hatékony alkotmányosság alapja legyen.¹⁷³ Egyes szerzők kiemelt szerepet tulajdonítottak a Gyulafehérvári Határozatoknak és alapelveinek,¹⁷⁴ a decentralizációnak és a régiók sajátosságainak,¹⁷⁵ a *többségi álláspont azonban változatlanul az egységes nemzetállam koncepcióját* vallotta,¹⁷⁶ nyíltan megtagadva a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés előírásait kiemelve, hogy *kisebbségek alapvetően nem léteznek a minden polgár egyenlőségén alapuló román államban.*¹⁷⁷

Az egységes nemzeti állam ilyen felfogása ab ovo kizárta a nemzetiségek bármilyen szintű jogokban részesítését. Jogi szempontból a kisebbségvédelem tárgyában a román állam fiktív akarattal rendelkezett és tagadta a nemzetközi jog *primátusát*, politikai szempontból a szuverenitás felfogás mellett az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésének tanulsága volt döntő faktor.¹⁷⁸ Ausztria-Magyarország esetében az *eltérő mértékű, de a nemzetiségi kihívást elismerő és azt alkotmányosan kezelő állam által adott jogok a Monarchia szétesését eredményező nemzetiségi mozgalmak megerősödéséhez és az önrendelkezési jog gyakorlásához vezettek.* Az ezen eredményt kívánó, azokat megalapozó mozgalmakban aktív szerepet vállaló nemzeti-

---

173 NAGY 25.

174 BOILĂ, Romul: *Principiile constituției noi*. In: DIȘESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București, Institutul Social Român, 1922, 383.

175 GRIGOROVICI, G: *Constituția sovietică și constituția democratică*. In: DIȘESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București, Institutul Social Român, 1922, 70–71.

176 GUSTI, Dimitrie: *Cuvânt de deschidere*. In: DIȘESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București, Institutul Social Român, 1922, 2.

177 BALÁZS Sándor: *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008, 34–35.

178 BRĂȚIANU, I. Vintilă: *Nevoile statului modern și constituția României Mari*. In: DIȘESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București, Institutul Social Român, 1922. 27–28.

ségi vezetők már az új román állam politikusaiként és törvényhozóiként vonhatták le a dualista monarchia szétesésére vezető folyamatok tanulságait és tagadták meg az általuk korábban szorgalmazott jogok kodifikációját.

Az 1923. évi Alkotmány 1. cikke így változtatlanul az egységes és oszthatatlan állam, és már deklarálta is a nemzetállam alapján állt¹⁷⁹ amelynek tényleges megteremtése érdekében Románia mindvégig központosító politikát folytatott¹⁸⁰ államszervezeti változásoktól függetlenül valamennyi jogalkotási, végrehajtási és jogalkalmazói aktusban érvényesítve a megváltozhatatlan értékmérőként és közös nevezőként aposztrofált nemzetállami célt.

A nemzetállami alapállást pontosította az 1923. évi Alkotmány 5. cikkében foglalt jogegyenlőség azon felfogása, mely szerint a nemzet tagjai egyének, akik nemzetként összetartozásuk tudatában egyfajta spirituális-lelki közösséget alkotnak.¹⁸¹ Az így felfogott nemzet közösségként letéteményese a népakaratnak és ezáltal a szuverenitásnak, mint az állam fogalmi elemének.¹⁸² A román alkotmányjogi gondolkodásból tehát az a következtetés vonható le, hogy a nemzet tagja csak az lehet, aki a fenti lelki összetartozást vallja. A román lelki összetartozás egyéni megvallása és az azzal való azonosulás hiányában a kirekesztés, a politikai, gazdasági és jogi kiszolgáltatottság,¹⁸³ azaz a kisebbségek alárendeltsége alkotmányjogi legitimitást nyert. A román alkotmányjog a jogok élvezete tekintetében tűzött individualista alapállása¹⁸⁴ és azonosulási feltétele ellehetetlenítette a többség-kisebbség viszonyát és az integrációt,¹⁸⁵ amely politika lényegét – ezáltal a nemzetközi kötelezettségek román felfogását és illúzió természetét – Constantin Angheliescu oktatási miniszter, későbbi miniszterelnök akként foglalta össze, hogy a román állampolgárság mellett a magyarok nem maradhatnak meg magyaroknak.¹⁸⁶

---

179 BRĂTIANU 28.; IONESCU 745.; MURZEA – MATEFI 239.; TEODORESCU i.m. 25.

180 HITCHINS, Keith: *Románia 1866-1947*. București, Editura Humanitas, 2013, 445–446.; CORNELIUS 144–146.

181 BUDIȘTEANU 13.; TEODORESCU 49–50.

182 ALEXIANU 10.; DISSESCU 619.

183 NAGY 65–69.

184 GAFTOESCU 59–60., 68., 79–85., 148–150.

185 BOTTONI, Stefano: Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960), Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 2008, 6–7.

186 „És mi román állampolgárok, de magyarok is maradunk!” – emelte ki

4. A romániai magyarság és Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem

4.1. A Nemzetek Szövetsége előtti panasz eljárás és Románia

A fentiekben kifejtett alkotmányjogi alapállás eredményeképpen a román szakirodalom és politikum a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés által meghatározott jogokat *következétesen privilégiumoknak* tekintette és velük szemben a kisebbségek *lojalitását*¹⁸⁷ és *a kisebbségeket terhelő – a nemzetközi jogban nem ismert és a szerződéseken éppen ezért nem is nevesített – kötelezettségeket kérte számon*.¹⁸⁸ A korszakban ezért valamennyi panasz eljárást Románia elleni támadásként és az állam iránti hűtlenség bizonyítékaként értelmeztek.¹⁸⁹ Az álláspont nyilvánvalóan a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 12. cikkében foglalt panaszjog és az 1923. évi Alkotmány 30., 53., és 107. cikkeiben rögzített állampolgárokat megillető kérvényezési jog tartalmi kiüresítésével egyenértékű, amelyet büntetőjogi eszközökkel kívántak tovább szűkíteni. A II. Károly büntetőtvénycsok¹⁹⁰ szabadságvesztéssel, valamint jelentős pénzbüntetéssel és politikai jogainak felfüggesztésével rendelte

---

Sándor József, amelyre válaszként Constantin Anghelescu kijelentette: „Ez nem lehetséges.” – Sándor József beszéde az alkotmánytervezetről (1923. március 17.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008. 229., 234.

187 JAKABFFY Elemér: Lojalitást és bizalmat! *Magyar Kisebbség*, 1927. VI/22. 822.; COTTELY István: A kisebbségek lojalizmusa mint jogkérdés. *Magyar Kisebbség*, 1933. XII/5. 137–142.; SOFRONIE 29.

188 BÁNFFY Ferenc: Jogok és kötelességek. *Magyar Kisebbség*, 1927. VI/13. 491.; SOFRONIE 4.

189 A tétel legeufémikusabb megfogalmazását Ion Gheorghe Duca külügyminiszter, később miniszterelnök az alábbiakban foglalta össze: „Hígyjék el, Bukarest közelebb van önmagához, mint Genf és Bukarestben mindig többet el tudnak érni, mint a Nemzetek Szövetségénél. A kormány meghallgatja a panaszokat és ami különösen őt illeti, az ő ajtajai mindig tárva állanak a romániai magyar kisebbség képviselői előtt.” In: BOTOS János: Román politikusok nyilatkozatai választások idejében. *Magyar Kisebbség*, 1926. V/1. 11.

190 A Hivatalos Lap 1936. március 18-i 65. számában kihirdetett II. Károly büntetőtvénycsok – Codul Penal Carol al II-lea

büntetni azt, aki külföldön – értve ezalatt a Nemzetek Szövetségét is¹⁹¹ – valótlan, célzatos vagy túlzott híreket terjeszt, amelyek a román államnak vagy a román nemzetnek becsületét érintik, vagy érdekeit sértik. A jogszabályt csak az Országos Magyar Párt panaszeljárása nyomán módosították.¹⁹²

A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem alapja a szerződésben biztosított jogok, így a panaszjog esetében is az állampolgárság volt, ezért a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés kiinduló tétele optálás hiányában az alakítás nélkül megszerezhető a román állampolgárságot rögzítette.¹⁹³ Az állampolgársági kérdés végleges rendezéséig mind a Párizsi kisebbségvédelmi szerződésben mind az 1923. évi Alkotmányban *biztosított jogok többségének* élvezete tényleges *akadályokba ütközött*. Az 1924. évi állampolgársági törvény¹⁹⁴ ugyanakkor a nemzetközi jog által előírt *otlakás feltételével és alakszerűség nélküli eljárásával szemben az illetőség fogalmához és ezáltal* – évekig elhúzódó – honosítási *eljáráshoz kötötte az állampolgárság megszerzését*,¹⁹⁵ amelynek *hiányában a politikai jogok, így a kérvényezési jog sem volt gyakorolható*.

A Nemzetek Szövetségéhez a nehézségek ellenére a romániai magyarsággal kapcsolatban negyvenhét panasz került benyújtásra.¹⁹⁶ Romániából egyéni, egyházak részéről benyújtott, illetve az Országos Magyar Párt részéről benyújtott panaszokat tartunk számon,¹⁹⁷ emellett panaszok kerültek benyújtásra a General Presbyterian Alliance, az amerikai unitárius bizottság, különböző magyarországi civil és egyházi

---

191 NAGY 147.

192 MIKÓ Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium, 1941, 186–187., 306., 308.

193 NEGULESCU 98., 143–144.; SZENCZEI 133.; TEGHZE 85.

194 A Hivatalos Lap 1924. február 24-i 41. számában kihirdetett román állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvény – lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române

195 Willer József felszólalása a felirati vitában (1936. november 24.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008, 510–511.; NAGY 77–79.; SZENCZEI 133–134.

196 MIKÓ 303.; SZENCZEI 145.

197 MIKÓ 304–306.

szervezetek és a magyar kormány részéről.¹⁹⁸ A benyújtott panaszok több mint fele, 28 vagy elutasításra került, vagy nem eredményezett érdemi elintézés, a valamilyen kedvező eredményt nyert esetek minden esetben politikai kompromisszum útján születtek meg.¹⁹⁹

Az egyedi panaszokat megelőzően az 1922. április 10. és május 19. között Genovában tartott európai gazdasági és pénzügyi konferenciát kell kiemelni. A konferencián Magyarország jegyzékben adta elő a vele szomszédos államokban élő kisebbségek helyzetét mint állandó elégedetlenségi és feszültség forrást, amelyhez hasonló előterjesztést tett a bolgár miniszterelnök is.²⁰⁰ A konferencia a békeszerződések és a kisebbségvédelmi szerződések rendelkezései alapján az előterjesztéseket áttette a Nemzetek Szövetsége Tanácsához, amelynek 1922. július 20-i ülése azokat azzal az indokkal nem tárgyalta, hogy az előterjesztésekben foglaltak túl általánosak.²⁰¹ Ezt követően általános jellegű panaszok helyett konkrét ügyek kerültek a Nemzetek Szövetsége elé, alapvetően a földreform, az oktatási jogok, illetve egyéb sérelmek tárgyában azzal, hogy a román diplomácia a román alkotmányjog fent ismertett nemzetállami alapállását képviselte az észrevételei megtétele során.

---

198 Az erdélyi magyar kisebbség védelme a nemzetek szövetsége előtt. In: ASZTALOS Miklós (szerk.): Jancsó Benedek Emlékkönyv. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1931. 235–257.; BÁRDI Nándor: A régió problémái a Nemzetek Szövetségéhez beadott panaszokban. In: BÁRDI Nándor, PÁL Judit (szerk.): *Székelyföld története III. kötet*. Budapest – Kolozsvár – Székelyudvarhely, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Erdélyi Múzeum Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, 2016, 480–481.

199 SZENCZEI i.m. 145.

200 BÚZA 339–340.

201 BÚZA 340.

4.2. A Nemzetek Szövetsége előtti romániai magyarságot érintő panaszok

4.2.1. A földreformmal kapcsolatos panaszok

Az 1923. évi Alkotmány 131. cikke a korábbi *partialis* földreformok jogszabályait²⁰² – ellentétben a kisebbségi jogokkal – alkotmányba illeszthetőnek tartva annak részének ismerte el.²⁰³ Az állampolgársági kérdés rendezetlensége, a *partialis* jogszabályok eltérő rendelkezései, valamint az 1923. évi Alkotmány 18. cikke, amely szerint csak román állampolgárok rendelkezettek földtulajdonnal, idegenek csak annak értékével²⁰⁴ előre vetítették a panaszeljárásokat, figyelemmel arra, hogy a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés állampolgárságra optálás esetében kimondta, hogy az ingatlan tulajdonjogát az optálók megtarthatják.

A földreformmal kapcsolatosan a magyar kormány 1920 és 1921 között intézett beadványokat, amelyeket kiegészített a kisebbségi szerződések sérelmeivel és oktatási kérdések panaszaival.²⁰⁵ A Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé végül a magyar kormány 1923. március 15-i beadványa került,²⁰⁶ amelynek alapját az idézett román jogszabályok

---

202 A Hivatalos Lap 1921. július 17.-i 87. számában kihirdetett olteniai, munténiai, moldovai és dobrudzsai, azaz az ókirálysági földreform törvény – lege din 17 iulie 1921 pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea (din vechiul regat); A Hivatalos Lap 1920. március 13-i 258. számában kihirdetett 1036/1920. számú dekrétum a besszarábiai földreformról – Decretul nr. 1036/1920 de reformă agrară pentru Basarabia; A Hivatalos Lap 1921. július 30-i 93. számában kihirdetett 3610/1921. számú törvény az erdélyi, bánáti, körösvidéki és máramarosi földreformról – Legea nr. 3610/1921 pentru Reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș; A Hivatalos Lap 1921. július 30-i 93. számában kihirdetett 3608/1921. számú bukovinai földreform törvény – Legea nr. 3608/1921 pentru reforma agrară din Bucovina

203 ALEXIANU 168–169.; HITCHINS i.m. 386–390.

204 ALEXIANU 169.

205 MIKÓ 303–304.

206 MATHEOVITS Ferenc: *A román-magyar birtokper*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1929, 53–55.

azon elemei képezték, amelyek szerint a távollévők mezőgazdasági területei teljes egészében kisajátíthatók az 50 holdnál kisebb területek kivételével.²⁰⁷ A távollévők alatt a jogszabályok kifejezetten azokat értették, akik egy meghatározott időtartam alatt – lényegében a román katonai megszállás időszakában amikor jelentős magyar népesség menekült el Erdélyből²⁰⁸ – voltak távol. A panasz indokolása szerint a tulajdonjogtól való megfosztás legitim lehetőségeként a kisajátítás elfogadott, de tárgyi esetben a kártalanítás összege a valós érték alig 1%-aként vagyonelemeként jelent.²⁰⁹ Románia ellenvéleményében kiemelte, hogy a földreform ügye már az I. világháborút megelőzően is kérdése volt a román jognak, az eljárás a jogegységesítés alkotmányos teljesítésének részeként²¹⁰ semmiképpen sem lehetett kisebbségek ellen irányuló, illetve a panasz *quasi* privilégiumot adna a magyar ingatlantulajdonosoknak, így sérti az egyenlő elbírálás elvét a többi kisebbséggel szemben. Az optánsok tulajdonjoga ugyan a nemzetközi szerződésekben garantált, de annak állami korlátozása elfogadott és a kártalanítás összege és állampapírokban való kiegyenlítés okán megfelelő, így nem állapítható meg jogsérelem.²¹¹ Az ügy japán előadója Adatci Mineitciro az Állandó Nemzetközi Bíróság eljárására tett javaslatot, amelyet a román fél szociálpolitikai indokokra hivatkozva elutasított,²¹² így a felek közvetlen, de eredménytelen tárgyalásokat folytattak Brüsszelben,²¹³ majd az ügy ismételen a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé került.²¹⁴ A magyar érvelés a a korábbi álláspont fenntartása mellett kiemelte, hogy a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeket a belső jog szabályai nem írhatják felül, a távollévők román törvényi megfogalmazása súlyosan sértő, elvégre a trianoni békeszerződésig a területek *de iure* Magyarországhoz tartoztak, így a román jog

---

207 WILLER József: A Nemzetek Szövetségének munkássága. *Magyar Kisebbség*, 1923. II/15-16. 606–609.

208 MATHEOVITS 54–55.

209 BÚZA 330–331.; MATHEOVITS. 68–70.; MIKÓ 37.

210 MATHEOVITS 18–19.

211 BÚZA 331.

212 MATHEOVITS 55–58.

213 MATHEOVITS 58–68

214 BÚZA 331–333.

hatályát ezen időszakban nem lehetett volna kiterjeszteni.²¹⁵ Az ügy a párizsi magyar-román Vegyes Döntőbíróság elé került 348 felperes keresetével, amely szintén nem tudott határozni döntően így a kérdést ismét a Nemzetek Szövetsége tárgyalta minden eredmény nélkül.²¹⁶ A két fél közvetlen tárgyalásai és diplomáciai jegyzékváltása sem vezettek eredményre, így végleges megállapodást nem került megkötésre.²¹⁷

Érdemi eredménnyel zárult bánági és erdélyi magyar telepesek ügye.²¹⁸ A panasz alapja és lényege abban foglalható össze, hogy a magyar kormány Erdélyben és a Bánágban a magyar kincstár tulajdonát képező területeken telepesközségeket létesített 1904-t követően, ahol a telepesek az ingatlanok vételárát 50 évi részletfizetés útján fizették. A telepesek az ingatlanokon tulajdonjogot szereztek a részletek telek-könyvi teherrel való bejegyzésével, amelyekre azonban döntően csak 1919 tavaszán került sor.²¹⁹ Trianon után a területek Romániához kerültek, amely a földreform törvények alapján kisajátításokat eszközölt. A román jog egyebekben semmisnek tekintette és megsemmisítette a magyar állam vagyonát érintő 1918. december 1-ét követő hatósági aktusokat – így a tulajdonjog bejegyzéseket – függetlenül az alapügylet idejétől.²²⁰

A benyújtott panaszra a román kormány előadta, hogy a telepítés a magyar állam *magyarosítási politikájának része volt és román nemzetiségű nem juthatott földhöz.*²²¹ A román álláspont kiemelte a kisajátítás célja a föld egyenlő elosztása, amely nem teljesíthető az általános kisajátítási maximum alkalmazásával, illetve intézkedései belügynek tekintendők, így a

---

215 BÚZA 333–335.

216 MATHEOVITS 71–167., 246–267.

217 MATHEOVITS 168–209.; ZEIDLER 67.

218 Parecz Béla interpellációja a telepesek ügyében (1929. május 2.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008, 301.; SÜLYÖK István: Az agrárreform és a telepesek. *Magyar Kisebbség*, 1922. I/1. 20–24.; MIKÓ 116–118.

219 JAKABFFY Elemér: A régi telepesek pusztulása. *Magyar Kisebbség*, 1923. II/9. 319–323.; Az erdélyi és bánági telepesek panaszja a Nemzetek Szövetsége előtt. *Magyar Kisebbség*, 1925. IV/7. 262–270.

220 MIKÓ 35.

221 BÚZA 285.

panasz nem tartozhat a Nemzetek Szövetsége elé.²²² A brit, svéd és brazil tagból álló hármas bizottság a Nemzetek Szövetsége Tanácsa naprendjére utalta az ügyet, amely ülésig Románia vállalta a *status quo* fenntartását. Az ülésen a román delegáció fenntartotta korábbi indokolását kiegészítve azzal, hogy a telepések nem teljesítették a tulajdonjog megszerzéséhez támasztott valamennyi feltételt, így a román állam ezen ingatlanokat jogszerűen vehette vissza, egyebekben *tagadta a kisajátítás kisebbségellenes aspektusait kiemelve*, hogy a telepések *döntő részben magyarok* voltak.²²³ A kiegészített álláspont a tulajdonjog feltételeinek teljesítése esetében hibás és időelőtti, elvégre a feltételek teljesítésére ötven év állt volna rendelkezésre, illetve a kisebbségi szempontok semlegességének érve sem állhat meg, *elvégre maga a román delegáció emelte ki argumentum ad absurdum a telepések döntően magyar nemzetiséghez tartozását*. A román kormány – az érveinek fenntartása mellett – összesen 700 000 arany frank kártalanítási összeget ajánlott fel az ügy békés elintézése érdekében.²²⁴ Az ügy brazil előadója, Afrânio Mello-Franco kijelentette, hogy bár aggályok merültek fel az esettel kapcsolatban, a felajánlott összeg alkalmas lehet a rendezésére, így annak elfogadását javasolta.²²⁵ Az eljárás a panaszosok ügyfélminőségének hiánya okán azok álláspontjának megismerése nélkül így nem jogi, hanem politikai úton került lezárásra.²²⁶ A kártalanítási összeg szétosztása érdekében egy szabályzat került megalkotásra a román delegáció és a brazil előadó által, és teljesítésről a román kormánynak jelentést kellett tennie.²²⁷ A kifizetések során azonban a kártalanítási összegből levonták a telepések magyar állammal szembeni tartozását,²²⁸ így a megállapított összeg csökkentett módon került kifizetésre.

---

222 BÚZA 285–286.

223 BÚZA 286–287.

224 Nemzetek Szövetsége 35. c Tanácsi, P. V. 9. ülési szám. 35-ik tanácsi ülészak. A szombaton, 1925 szeptember 5-én délután 3 óra 30 perckor tartott 9-ik (nyilvános) ülés ideiglenes jegyzőkönyve. *Magyar Kisebbség*, 1925. IV/19. 734–743.

225 BALOGH 270.

226 BÚZA 287–288.

227 BÚZA 288–289.

228 JAKABFFY Elemér – PÁLL György: *A bánági magyarság húsz éve Romániában 1918-1938*. Budapest, „Studium” Kiadása, 1939, 211–212.

A földreform tekintetében lényegi elintézés nem nyert a korábbi I. székely gyaloghatárőrezred leszármazói vagyonának, az úgynevezett „csíki magánjavak”-nak az elkobzása.²²⁹ Az eset kisebbségellenes célját bizonyítja, hogy az azonos jogi természetű és célú, azonos jogalapon álló román naszodi II. és a karánsebesi XIII. határőrezred közös vagyona mentesült a kisajátítás alól.²³⁰ Az ügy alapja, hogy 1869-ben az I. és II. székely határőrezredek korábban elkobzott birtokait a király Csík, illetve Háromszék vármegye közönségének örökre és feloszthatatlanul, magántulajdon címén visszaadta.²³¹ A román állam arra hivatkozva, hogy erre a vagyontömegre csak haszonélvezetet állapított a visszaszolgáltatás és így az magyar állami vagyon volt – annak ellenére, hogy a telekkönyvi bejegyzések és állami vagyonleltárok állami vagyonként azt soha nem nevesítették²³² – a magyar állam jogutódjaként elvette. Kezdetben kisajátítási eljárás került lefolytatásra, ahol a földreform határértékre vonatkozó szabályait nem tartották be és rendkívül alacsony kártalanítást határoztak meg.²³³ A jogorvoslati kérelmek *Comitetul Agrar*, az agrárbizottsági hatósági felülvizsgálata során a kisajátítási határozatokat megsemmisítették azon az alapon, hogy *a vagyontömeg a korábbi magyar állam vagyonaként a román államot illeti, így nem lehet kisajátítás tárgya, azt a román állam tulajdonosi jogon veheti el*²³⁴ kártalanítás nélkül.

A fenti indokolás a „csíki magánjavak” hatósági elkobzását eredményezte,²³⁵ sértve a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezésein

---

229 Şerban Mihály kisebbségi alminiszter urnak átadott emlékiratunk. *Magyar Kisebbség*, 1933. XII/6. 184–185.; WILLER József: A csíkiek elkobzott panaszához. *Magyar Kisebbség*, 1923. II/19. 712–715.; MIKÓ 118–121.

230 KOCSIS Lajos: *A Csíki Magánjavak története (1869–1923)*. Doktori értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar. 2006. 128–130.; BALÁZS 174–178.

231 BÁRDI 481.

232 KOCSIS 133–134.

233 KOCSIS 130–133.

234 BÍRÓ Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2002, 273.

235 BALOGH Arthur: A csikmegyei magánjavak. In: SÜLYOK István – FRITZ László (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929., I. évf.*, Kolozsvár, „Juventus” Kiadás, 1930. 223–225.; MIKÓ 34–35.

túl 1923. évi Alkotmány 12., 15. és 17. cikkeit is, amelyek garantálták a törvényes bírói utat, kizárták a vagyonek kobzást, valamint kiemelték, hogy senki tulajdona sem volt kisajátítható másként, mint közérdekből, az igazságszolgáltatás által megállapított igazságos és előzetes kártérítés után. A tulajdonjog kérdésében egy hatóság járt el olyan jogi érvelést alkalmazva, amelyre alapvetően az igazságszolgáltatásnak lett volna hatásköre. A „csíki magánjavak” kérdése a belpolitikában is kiemelt jelentőségű volt, annak megoldását az Országos Magyar Párt Averescu tábornokkal kötött, *csucsai paktum* néven ismert választási megállapodásának VII.4. pontja is tartalmazta.²³⁶ A belpolitikai megoldás kudarca okán a Nemzetek Szövetségéhez 1929. június 25-én került panasz benyújtásra és ez esetben is politikai megoldás tárgyává vált, amely alapján és a román államot a területek 18,5 %-ának, a vagyon értékének 1,5%-ának visszatérítésére, illetve a „csíki magánjavak” alkalmazottai nyugdíjának viselésére szólították fel, amely döntést azonban Románia nem hajtott végre.²³⁷ A részleteket szabályozó jogszabályban a román állam akkor teljesítette volna a felszólítást, ha a „csíki magánjavak” igazgatótanácsa véglegesen lemondott volna a többi igényéről, amely feltételt nem vállalta a jogosult.²³⁸

A Nemzetek Szövetsége elé került a csikkarcfalvi és környékbeli legelők ügyében 1930. május 14-én előterjesztett, valamint 1934. augusztus 25-én a zentelki és kalotaszentkirályi erdők és legelők ügyében benyújtott panasz eredményeképpen az érintett területeket a román állam megvásárolta.²³⁹ Az Országos Magyar Párt 1936. július 28-án a dévai csángó telepések földjeinek elvétele ügyében benyújtott panasz is némi anyagi kártalanításra vezetett.²⁴⁰

---

236 MIKÓ 47–49., 282.

237 BÁRDI 482–483.; MIKÓ 308.

238 KOCSIS 141.

239 BÍRÓ 282–283.; MIKÓ 186., 304–305., 308.

240 BÍRÓ 282.; MIKÓ 252., 306.

4.2.3. Az oktatási jogokkal kapcsolatos panaszok

Az oktatási kérdések tárgyalása elválaszthatatlan a korban a lelkiismereti és vallásszabadság kérdésétől a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés 8-10. cikkei alapján. Az 1923. évi Alkotmány 22. cikke bár rögzítette a lelkiismereti szabadság korlátlanágát és a *felekezeti egyenjogúságot*,²⁴¹ de ugyanezen jogszabályhely nemzetiségi alapon rangsort felállítva az *ortodox és görögkatolikus* egyházakat román egyházakká minősítette *elsőbbségi jogot* állapítva részükre.²⁴² Az alkotmányos különbségtétel 1925-ben nyert törvényi²⁴³ szabályozást, amelynek különös okát képezte, hogy a római-katolikus és protestáns egyházak hívei *kivétel nélkül idegenek, nem románok és külföldi kapcsolataik léte idegenségüket erősíti*.²⁴⁴

Az 1923. évi Alkotmány 24. cikke az oktatási jogokat rögzítette az oktatási szabadság alapján.²⁴⁵ Az állami elemi oktatás kötelező és ingyenes jellege mellett megindult annak teljes nacionalizálása, így a kisebbségi anyanyelvi oktatás döntően a felekezeti magánoktatás területére szorult vissza.²⁴⁶ Az 1924. évi elemi oktatásról szóló törvény²⁴⁷ a

---

241 ALEXIANU 179–184.; MATEIU 26.; TEODORESCU 68.

242 PASCU, Iuliu: *Autonomia administrativă bisericii ortodoxe*. In: *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București, Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A. 1936. 229.; DURANDIN 239–240.; NAGY 69.

243 A Hivatalos Lap 1925. május 6-i 97. számában kihirdetett román ortodox egyház szervezetéről szóló törvény – lege pentru organizarea bisericii ortodoxe române; A Hivatalos Lap 1925. május 6-i 97. számában kihirdetett román ortodox egyház szervezeti szabályzata – organizarea bisericii ortodoxe române

244 CÂNDEA, R.: *Organizația bisericească în constituție*. In: DISSESCU, G. Constantin (szerk.): *Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București, Institutul Social Român, 1922, 345–348.

245 ALEXIANU 219–221.

246 FRITZ László: *Az erdélyi magyarság iskolaügyének tíz éve*. In: SÜLYOK István – FRITZ László (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929.*, I. évf., Kolozsvár, „Juventus” Kiadás, 1930, 74–77.

247 A Hivatalos Lap 1924. július 26-i 161. számában kihirdetett az állami elemi iskolai oktatásról és tanítóképzésről szóló törvény – lege pentru învățământul primar al Statului - școale de copii mici, școale primare, școale și cursuri de

román oktatási nyelv alapján az egységes nemzetállam megteremtése programja szerint a centralizált oktatási rendszer és a hazafias nevelés alapján állt²⁴⁸ és nyelvvizsga kötelezettséget írt elő a tanerők számára. A jogszabály 8. cikke a *román eredetű állampolgárok számára megtiltotta az alanyi nyilatkozaton alapuló identitás meghatározását*²⁴⁹ kijelentve, *hogy a román eredetű román állampolgárok nem tartozhattak a nyelvi kisebbségek közé, így az anyanyelvű oktatás jogával ezen személyek nem élhettek és kizárólag román tannyelvű iskolát látogathattak.*²⁵⁰ A román faji eredet alapján zárt ki egyes állampolgároknak a kisebbségek köréből az 1925. évi magánoktatási törvény²⁵¹ is.²⁵² Ennek megfelelően a hatóságok a román származás vizsgálatát,²⁵³ a névelemzést a szülők kifejezett nyilatkozata ellenére is elvégezheték.²⁵⁴ A nemzetállami cél érdekében az 1924. évi elemi oktatásról szóló törvény 159. cikke felállította az ún. *kultúr-zóna* intézményét,²⁵⁵ amely alapján a kisebbségek

---

adultți, școalele și clasele speciale pentru copiii debili și anormali educabili și învățământul normal primar

- 248 GÁL Kelemen: Kétnyelvűség: a népiskolában és Dr. O. Ghibu tanár felfogása. *Magyar Kisebbség*, 1925. IV/4. 128–133.; BOILĂ 386–387.; FRITZ 74–77.
- 249 BETHLENDI András – ILYÉS Zsolt: Educația în limba maghiară în România. In: FÁBIÁN Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*. București, Editura Hamangiu, 2020. 5–6.
- 250 Gyárfás Elemér felszólalása a felirati vitában (1934. december 13.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008, 464.; BIRÓ 357–359.; MIKÓ 50.; NAGY. 66.
- 251 A Hivatalos Lap 1925. december 22-i 283. számában kihirdetett 1925. december 19-i 3793. számú királyi rendelettel elfogadott magánoktatási törvény – lege asupra învățământului particular Promulgata prin Inaltul Decret Regal Nr. 3793 din 19 Decembrie 1925
- 252 Gyárfás Elemér szenátor hozzászólása a középiskolai oktatásról szóló törvény vitájában (1928. április 3.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008. 294–295.
- 253 Bethlen György felszólalása a felirati vitában (1935. december 3.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008. 474.; ZEIDLER 197.
- 254 NAGY 121.
- 255 VÉCSEI Károly: Adatok, gondolatok a fogyatkozó erdélyi magyarságról. In: VÉCSEI Károly: *Magyarok és nem magyarok Romániában*, Csíkszereda, Státus

által lakott területeken letelepedett román tanítókat 50%-os fizeték-kiegészítéssel és egyéb előnyökkel, így ingatlanadománnyal jutalmazták.²⁵⁶ A kultúrzónák településeit nemzeti jellegüket elveszített, azaz *desnaționalizat*²⁵⁷ községeknek tekintették ahol a *visszarománosítás*²⁵⁸ programja alapján állami támogatással civil és egyházi szervezetek vér-vizsgálatokat, nyelvkurzusokat és templomépítéseket szerveztek.²⁵⁹

A fenti jogi környezet alapján az erdélyi magyar egyházak 1925. május 6-án nyújtottak be panaszt.²⁶⁰ A felállításra került brit, francia és japán hármas bizottság előtt a román kormány előadta, hogy a jogszabályok megalkotása során az érintett egyházakkal konzultáltak és bizonyos módosítások is történtek, így a hármas bizottság az ügyet érdemi döntés nélkül lezárta.²⁶¹ A hármas bizottság szerint a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés nem ad jogalapot az állami és magániskolák teljes egyenlőségének elismerésére, állami bizonyítványok kiadására, valamint a román nyelvvel kapcsolatos előírások is megfelelőek.²⁶² A hármas bizottság annak a reményének adott hangot, hogy a békülékenység szellemében a román állam és a kisebbségek viszonyában enyhülés állhat a felek őszinte együttműködése által.²⁶³

Kiadó, 2002.; ABLONCZY (2011) 29.; MIKÓ 50–51.

256 Bethlen György beszéde az Averescu-kormány kisebbségpolitikájáról (1926. július 8.) In: BALÁZS Sándor: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2008. 256.; BÍRÓ 363–365.; MIKÓ 50–51.; SZENCZEI 136.; ZEIDLER 197.

257 A Hivatalos Lap 1939. szeptember 1-i 201. számában kihirdetett 154.205-1939. számú oktatási miniszteri döntés és mellékletei – Nr. 154.205. decizie ministerul educațiunii naționale

258 MAKKAI 275.

259 BÁRDI Nándor: Az „ASTRA tevékenysége. In.: BÁRDI Nándor, PÁL Judit (szerk.): Székelyföld története III. kötet. Budapest – Kolozsvár – Székelyudvarhely, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Erdélyi Múzeum Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, 2016, 457–463.

260 GYÖRGY Béla: *Az Országos Magyar Párt története (1922-1938. Doktori Disszertáció*. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudomány Kar Történelemtudományi Doktori Iskola, 2006, 204–208.; MIKÓ 116–118., 305.

261 BÚZA 343–346.

262 BÚZA 346–347.

263 BÚZA 347.

Az oktatás kérdéséhez kapcsolódó 1925. augusztus 9-én benyújtott, a szászvárosi Kuún Kollégium elvétele miatti panasz eredményekéént a román állam azt megvásárolta.²⁶⁴ A kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium 1937. évi panasz nyomán a tanárok számára előírt román nyelvvizsga és a román nyelv bevezetése haladékot nyert.²⁶⁵ Az Országos Magyar Párt 1934. június 15-én a felekezeti tanerők nyelvvizsgálója ügyében benyújtott panasz eredményeképpen az újabb nyelvvizsgától eltekintettek.²⁶⁶

Nem vezetett eredményre az Országos Magyar Párt 1930. május 25-én és 1935. március 10-én benyújtott panasz a névelemzés, valamint az 1937. július 23-án a benyújtott panasz a felekezeti iskolák államsegélyének, illetve a kultúrzónák kérdésében.²⁶⁷ Nem indult eljárás az 1937. február 21-én a felekezetek által a trianoni békeszerződést megelőzően a magyar államnak átadott iskolaépületek ügyében benyújtott panaszok esetében sem.²⁶⁸

4.2.4. Egyéb panaszok

A Nemzetek Szövetsége elé terjesztett egyéb panaszok tekintetében érdemi elintézés nyert a Dóczi Imre kiutasítása elleni 1933. augusztus 18-i panasz és a kiutasítását visszavonták.²⁶⁹ Az Országos Magyar Párt 1935. május 20-án a II. Károly büntető törvénykönyv panaszjogot érintő rendelkezésével kapcsolatban,²⁷⁰ valamint az 1935. augusztus 25-én a közigazgatási törvénnyel kapcsolatban benyújtott panaszai nyomán a jogszabályokat csekély mértékben módosították,²⁷¹ illetve vissza kellett vonni a román ipar és kereskedelemügyi miniszternek az etnikai arányszámot tartalmazó azon körlevelét, amely a román elem elsőbbségét volt hivatott biztosítani.²⁷²

---

264 MIKÓ 51–53., 305., 308.

265 MIKÓ 187., 305., 308.

266 GYÖRGY 209.; MIKÓ 186., 305., 308.

267 GYÖRGY 209.; MIKÓ (1941) i.m. 306.

268 MIKÓ 122–124., 187–188., 306., 308.

269 MIKÓ 305., 308.

270 GYÖRGY 209.; MIKÓ 308.

271 GYÖRGY 209.; MIKÓ 186–187., 306., 308.

272 GYÖRGY 209.; MIKÓ 187., 306., 308.

A Nemzetek Szövetsége előtt nem nyert érdemi elintézés az 1937. január 27-én a magyar helységnevek használatának sajtóban való használati tilalma ügyében, az 1937. május 8-án a magyar nyelvű cégtáblák használati tilalma ügyében az Országos Magyar Párt által benyújtott panasz.²⁷³ Nem indult eljárás az Országos Magyar Párt 1935. március 20-án a postai alkalmazottak és 1935. november 20-án a magyar közalkalmazottak elbocsátása ügyében benyújtott panasz esetében sem.²⁷⁴

Megjegyzésre érdemes a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé nem terjesztett, de hivatalos kiadványaiban szereplő besszarábiai orosz kisebbség ügye, amely bizonyítja, hogy a többnemzetiségű román állam politikája egyéb kisebbségekre is hátrányos volt.²⁷⁵

5. Záró gondolatok

*A nemzetiségi kérdést az önrendelkezési jog békerendszerben való alkalmazása nem oldotta meg és ismét többnemzetiségű államok megalkotásához, a nemzetiségi kihívás megisméltéséhez*²⁷⁶ – sőt magasabb szintű feszültségekhez²⁷⁷ – vezetett, így a II. világháború kitörésének egyik okaként fennmaradt.²⁷⁸ *A korszakban a kisebbségek védelmének kötelezettsége és a türelmetlen nacionalizmus nemzetállami célja antagonisztikus ellentétben állt egymással,*²⁷⁹ így a nemzetközi jog által garantált belső alkotmányjogi biztosítékok nem érvényesültek, így a Nemzetek Szövetsége előtti eljárásokra helyeződött a kisebbségvédelem hangsúlya. A Nemzetek Szövetsége azonban alapvetően nem töltötte be feladatát, amely a román állam jogi utat elkerülni kívánó magatartásán túl

---

273 GYÖRGY 209.; MIKÓ 122–124., 187–188., 306., 308.

274 MIKÓ 185–186.

275 BÚZA 343.

276 SMITH, J. David: Minority Territorial and Non-Territorial Autonomy in Europe: Theoretical Perspectives and Political Challenges. In: KÁNTOR Zoltán (ed.): Autonomies in Europe: Solutions and Challenges. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L'Harmattan Kiadó, 2014. 16.; GYURGYÁK 130–132.

277 ORMOS 159.

278 SZALAYNÉ SÁNDOR 51.

279 BOIA (2016) 45–46.

arra vezethető vissza, hogy maga a Nemzetek Szövetsége is a politikai megoldásokat favorizálta a bírói út helyett, nem ismerte el a kisebbségek jogalanyiságát, eljárása nem jogi jellegű, hanem politikai érdekeknek alárendelt volt. Mindazonáltal a kisebbségvédelmi eljárás pusztán ténye és a Nemzetek Szövetsége tekintélye²⁸⁰ egyes esetekben alkalmas volt arra, hogy egyes sérelmeket orvosoljon visszafogva a nemzetállami cél túlkapásait, azonban a nemzetközi jogi védelem valójában véve illuzórikus volt, nem akadályozta meg, nem szorította tényleges korlátok közé a nemzetközi kötelezettségeket negligáló román államot.

A kisebbségvédelem területén általános és univerzális védelmi rendszer azóta sem került felállításra, a *partialis* kisebbségvédelmi rendszer kudarca a nemzetközi jog hangsúlyát az emberi jogok egyetemes védelmére helyezte.²⁸¹ Napjainkban a kisebbségvédelem helyett az egész emberiség védelme a nemzetközi jog alapja és a felállított Egyesült Nemzetek Szervezetének fundamentuma.²⁸² A kisebbségvédelem univerzális elemeként a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya hatályos, a kisebbségvédelem döntően regionális, illetve kétoldalú megállapodások tárgyát képezi.²⁸³ *Következésképpen a nemzeti kisebbségek védelme és jogainak érvényesítése a mai keretek között kizárólag a két állam, illetve a román kormányzat és a romániai magyar kisebbség párbeszédén alapuló őszinte együttműködésén és a történeti tanulságok újraértékelésén alapulhat.*

Az újraértékelés alapjaként rögzítendő, hogy a modern államok a többség-kisebbség viszonyában a kirekesztő, együttműködő, illetve befogadó modellt alkalmazzák. A kirekesztő modell közvetlenül vagy közvetetten sérti a kisebbségek jogait és a többséggel szembeni jogegyenlőséget, az együttműködő modell alapvetően jogegyenlőségre törekszik individualista alapállást vallva, míg a befogadó modell a kisebbségek közösségi jogait is elismeri.²⁸⁴

---

280 BÁNFFY Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai – Emlékeimből – Huszonöt év.* Budapest, Helikon Kiadó, 2013, 350–351.

281 KOVÁCS 302–308.

282 SZALAYNÉ SÁNDOR 146–147.

283 KOVÁCS 309–316.; SZALAYNÉ SÁNDOR 183–234.

284 TRÓCSÁNYI László: Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok. In: HOMOKI-NAGY

A hatályos román Alkotmány 1. cikk (1) bekezdése lényegét tekintve 1866. óta változatlan nemzetállami alapon áll,²⁸⁵ ugyanakkor a 6. cikk (1) és (2) bekezdése az identitáshoz való jog körében az *együttműködő modell*hez hasonló rendelkezéseket tartalmaz,²⁸⁶ amelynek alkalmazása tényleges korlátok közé szorul a nemzetállami alapállásból kifolyólag. Románia Alkotmánya 4. cikk (1) bekezdése a konfliktus feloldásaként rögzíti, hogy a román nép egysége és állampolgárainak szolidaritása – *de nem együttműködése* – az állam alapja.²⁸⁷ Az alkotmányos rendelkezések szerint *a román nemzetállam az állampolgárok szolidaritása alapján egyoldalúan elismeri és biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.*²⁸⁸ *Az egyoldalú megközelítés a párbeszéd és együttműködés hiányát jelenti, amelyet tovább árnyal, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védő intézkedéseknek azonban meg kell felelniük a többi román állampolgárhoz viszonyítva az egyenlőség és a diszkrimináció tilalma elvárásainak.*²⁸⁹

Az identitáshoz való jog fenti felfogása tehát az együttműködő modellt egyoldalú deklarációként kezeli annak ellenére, hogy annak fogalmi eleme a legalább kétoldalú megközelítés. Az együttműködés párbeszédet feltételez a többség-kisebbség viszonyát érintő kérdések konstruktív tisztázása, a társadalmi igények feltárása és ezáltal a jogalkotás alapjainak megteremtése érdekében. Az egyoldalú alkotmányos alapállás természetéből fakadóan párbeszéd nélkül a nemzetiségi kihívásra nem adhat választ.

Romániával szemben az együttműködő modell hatékony és kétoldalú alkalmazása így minimum elvárásként fogalmazható meg. Az együttműködő modell nem valós végrehajtása és a kisebbségek legitim igényeinek

---

Mária: *Emlékkönyv dr. Ruszoly József 70. születésnapjára.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. 2010, 893–894.

285 DELEANU, Ion: *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat.* Arad, Editura Servo-Sat, 2003, 298., 302–303.; IONESCU 801–805.

286 DELEANU 264–266.; IONESCU 866–868.

287 DELEANU 264., 277.; IONESCU 844.

288 IONESCU 850–862.

289 IONESCU 871–872.

negligálása bár hosszabb távon képes asszimilációs eredményeket felmutatni, de a nemzetiségi kihívást egy jelentős arányú nemzeti kisebbségekkel rendelkező államban nem oldhatja meg. Figyelemmel arra, hogy a kisebbségi jogok individualista alapállása az I. világháborút követően meghaladottá vált,²⁹⁰ az együttműködő modell alkalmazásán túl a befogadó modell kulturális autonómia formájának universalis, valamint területi autonómia formájának partialis átültetése is indokolt, elvégre a nemzedékeken keresztül következetesen kinyilvánított autonómia igényt a formális jogegyenlőséget tartalmazó unitárius alkotmányokkal vissza-szorítani napjainkban nem igazolható.²⁹¹ E körben a nemzetközi jog már rögzíti, hogy a jogok érvényesülésének hatékony biztosítása legitim módon töri át a formális jogegyenlőség és a diszkrimináció tilalmának alkotmányos tételeit olyan eredmény elérése érdekében, amely egyensúlyt hoz létre a tényleges helyzetek között az igazságosság és észszerűség alapján, csökkentve, megszüntetve az egyenlőtlenség körülményeit, okait.²⁹² A jogtörténeti és nemzetközi jogi elemzés tanulsága így az identitáshoz való jog és a diszkrimináció tilalmának román alkotmányjogi felfogásával szembeni eredményre vezet a valós együttműködés és párbeszéd érdekében.

---

290 PONGRÁCZ Kálmán: A szórványvédelem jelentősége és az asszimiláció problémája a kisebbségi életben. *Magyar Kisebbség*, 1938. XVII/5. 125–127.

291 BAUBÖCK, Rainer: Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek. *Pro Minoritate*, 2002/nyár. 140.

292 SHAW 257.

A KÖZÉP-EURÓPAI SZABADKERESKEDELMI MÉGÁLLAPODÁS JELENTŐSÉGE ÉS AZ ALAPÍTÓ VISEGRÁDI ORSZÁGOK EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁSI FOLYAMATÁBAN BETÖLTÖTT SZEREPE

Absztrakt

Tanulmányunkban a kelet-közép-európai régió számára kiemelt fontosságú regionális együttműködéseknek, a Visegrádi csoportnak és az általuk megalapított Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodásnak a szerepét elemezzük, amelyek hozzájárultak a vizsgált országoknak az európai integrációs folyamatba való bekapcsolódásához. A tanulmány kitér a közép-európai gazdasági kapcsolatok korábbi szerepére, majd a kapcsolatok rendszerváltás utáni újjáépítésére, a Visegrádi csoport és a CEFTA megalakulására, elemzi a CEFTA alapító tagok kereskedelmi integrációjának adatait egymás és az EU irányába, az országok mérlegét, és az árufőcsoportokat, amelyek fontos szerepet játszottak a visegrádi országok egymás közötti kereskedelmében.

-
- 1 Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, intézetvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs
  - 2 Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, intézetvezető, egyetemi docens

Abstract

In our study, we analyse the role of the Visegrad Group and the Central European Free Trade Agreement. These are forms of regional cooperation of high importance for the Central and Eastern European region, and played an important role in the European integration process of the studied countries.

The study deals with the previous role of Central European economic relations, the reconstruction of relations after the regime changes in 1989 and 1990, the formation of the Visegrad Group and CEFTA, analyzes the trade integration of CEFTA founding members towards each other and the EU, the balance sheets of the countries, and the main commodity groups that played an important role in the trade between the Visegrad countries.

Bevezetés

Magyarország Európai Unió és atlanti integrációs törekvései már a rendszerváltással egy időben külpolitikánk sarokkövévé váltak. A rendszerváltás utáni első szabadon választott parlamentnek felelős Antall-kormány hármas külpolitikai céljából kettő (a határon túli magyar közösségek iránti felelősség és a jó szomszédsági politika) közvetlenül térségünket érintette, de a harmadik, a nyugati integráció is konszenzust élvezett nemcsak Magyarországon, de egész Kelet-Közép-Európában is.³ A felelősség a határon túli magyarokért, illetve a jó szomszédsági kapcsolatok megvalósítása gyakran egymással is ütköző elképzelése a kilencvenes években a következő kormányoknál is nagy hangsúlyt kapott külpolitikánkban. Talán ezért is volt annyira fontos a nem közvetlenül szomszédos, de a közeli és távoli történelemben hasonló sorsot osztó csehekkel és lengyelekkel a kapcsolatok szorosabbra fűzése, hiszen esetükben – a szlovákokkal ellentétben – nem merült fel a kisebbségeinkkel kapcsolatos problémakör.⁴

---

3 Ld. Antall kormány külpolitikai programja. <https://www.parlament.hu/naplo34/005/0050004.html>

4 A kollektív magyar bűnösséget kodifikáló Beneš dekrétumokkal kapcsolatos

A közép-európai regionális kapcsolatok szintje azonban nagyon alacsony volt a rendszerváltáskor a gazdasági területeken, – erre később kitérünk –, ezért főleg a közös biztonságpolitikai örökség rendezése – nevezetesen a szovjet típusú politikai rendszer megszüntetése és a csapatok kivonulása, a Varsói Szerződés megszüntetése – állt az első helyen közös törekvéseink sorában. Ebben Magyarország volt viszonylag a legkönnyebb helyzetben, hiszen egyrészt nem volt határos a NATO-val, mint Csehszlovákia vagy a német egyesülés utáni Lengyelország, másrészt jóval hamarabb, 1991 közepére, még a Szovjetunió fennállása alatt befejeződött a csapatkivonás, ami nem volt hasonlóan gyors a másik két közép-európai ország esetében. Végül az évtized közepére a három, majd négy ország katonailag függetlenné vált, ami a közös biztonságpolitikai jövőt – a NATO partnerséget – is kilátásba helyezte. A tanulmány mégsem ezt helyezi középpontba, hanem a gazdasági, valamint a politikai-kulturális dimenziót, mely a térség számára hosszú távon is meghatározta a szorosabb együttműködést.

I. A CEFTA előtti korszak

I. 1. A közép-európai gazdasági kapcsolatok korábbi szerepe és újjáépítése a rendszerváltás után

Az nem szorul különösebb magyarázatra, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában, a viszonylag liberalizált és védett kereskedelmi viszonyok között, azonos birodalomban, szorosabb kapcsolatok jöttek létre a magyar-cseh és a Bécsből ellenőrzött lengyel területek között.⁵ (1912-ben hazánk exportjának 73%-a irányult Ausztriába, importjának 72%-a származott onnan, ehhez képest Németország néhány százalékos súlya a magyar külkereskedelemben eltörpült.)

örökségből eredő gondjainkra itt nem térünk ki, hiszen ez a szlovák és cseh szétválás után már kétoldalú szlovák-magyar problémává változott, akárcsak a Bős-Nagymaros Vízlépcső projekttel kapcsolatos ellentétek is.

5 Ld. BEREND T. Iván, valamint RÁNKI korábbi műveit, illetve ld: KÖVES András: A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. Közgazdasági Szemle, L. évf., 2003. július–augusztus, pp. 635–653.

Az azonban nem annyira köztudott, hogy a Párizs környéki békeszerződésekkel létrehozott utódállamok között milyenek voltak a kereskedelmi viszonyok. A magyar terület- és lakosságvesztés miatt igen feszült viszony uralkodott a trianoni megcsonkított Magyarország és az ún. utódállamok között, ennek külgazdasági lecsapódása figyelhető meg abban, hogy a térség országai a kezdeti háború utáni konjunktúrát követően magas védővámokat vezettek be egymással szemben is. Megkezdődött egy kevésbé hatékony önellátás kiépítése, olyan iparágak fellendítése, mely a Monarchia idején és keretében megvalósult belső piaci szakosodás révén még nem volt szükséges.⁶ Csak azokra a nyersanyagokra születtek kisebb tarifák, amelyek szükségesek voltak a meglévő feldolgozóipari kapacitások kihasználásához, ahelyett, hogy szakosodást megtartó preferenciális rendszert vezettek volna be. Mégis a nyugatiasodás és az európai gondolat gyakorlati megnyilvánulásának tekinthető az, hogy mind a három későbbi visegrádi ország csatlakozott a Népszövetséghez, sőt a vesztes és kivérzett Magyarország ennek segítségével tudta külső hitelfelvétellel megkezdeni gazdasági konszolidációját. Az is a későbbi közép-európai regionális integráció kontúrjait vetítette előre, hogy a Monarchia utódállamai a húszas években minden feszültség ellenére leginkább egymással kereskedtek intenzíven – a politikai és védővámproblémák ellenére is –, valamint az, hogy a harmincas években mind a három – a háború alatt négy – ország a németek egyre nagyobb gazdasági függésébe került – nemcsak a kereskedelmi, de a tőkekapcsolatokban is –, mely folyamat a háború alatt nyert torzítottan domináns formát.⁷

---

6 Magyarország a 20-as években építette ki a könnyűiparát, hiszen 1920 előtt ezeket a termékeket inkább Csehországból vagy Ausztriából szereztük be, ld. erről DOMONKOS Endre: Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között. Aposztróf Kiadó, 2016., illetve GULYÁS László: Az Osztrák-Magyar Monarchia mint közös piac szétesése. In: Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században, BGE-Veritas Konferencia kötet, 2018. pp. 22-53. már szintén idézi a számszerűsítésre –versenyképesség miatti gazdasági növekedési ütemvesztés – törekvő tanulmányokat, elemzéseket.

7 Hazánk 1912-ben az export 73, az import 72%-át a Monarchián belül bonyolította le, emellett csak Németország volt jelentős, 7-10%-os partnere. A 20-as években is ez a reláció volt domináns, nem véletlen az, hogy Kö-

Örökségként mégis megmaradt az, hogy a klíring elszámolás révén – a szabad devizafizetést nagyrészt kikapcsolva – magas szintű német technológiához és cserében agrárpiachoz tudtak jutni, ami egyébként örökségként a 2. világháború utáni időszakot, sőt a rendszerváltás előtti és utáni közvetlen helyzetet is dominálta.

Szintén közös örökség volt a visegrádiaknál a szovjet megszállás és az 1947 utáni gyorsított szovjetizálás, vagyis a szovjet típusú tulajdon- és termelési viszonyok kialakítása, amelybe beletartozott nemcsak az ipari vállalatok teljes államosítása, hanem a külkereskedelem monopolizálása, az ár és értékesítési viszonyok mesterséges torzítása, sőt a mezőgazdaság kolhozosítása is, bár a lengyeleknél a családi gazdaságok megszüntetése végül nem történt meg.

Az egymás közötti viszony gazdasági vonatkozásában azonban a KGST megalakulása volt a meghatározó, mely révén a szovjetizált rendszerek barterkereskedelme indult meg a világ- és európai gazdaságból való részleges kiszakítással. Az ötvenes évekre a gazdasági kapcsolatok a Nyugattal, melyek akkor csak inkább kereskedelmi jellegűek voltak, visszaestek és elsősorban a Szovjetunióval megvalósított sugaras típusú kereskedelmi kapcsolatokká egyszerűsödtek.⁸ Egy idő után ez a szovjet motor mégis kifulladt, viszont nem tudott a helyébe lépni a keresztirányú nagyobb közép-európai „kis-KGST” együttműködés.

Maga a rendszerváltás feleslegessé tette az addig ismert KGST mechanizmust, és helyébe a már kibontakozó nyugati kötődés lépett

---

zép-Európa reintegrációjáról beszéltünk a 90-es években, amikor ugyanez a helyzet állt elő – ld: KÖVES, 2003, illetve Domonkos Endre: Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a második világháború idején. Aposztróf Kiadó, 2017.

8 A sugaras függés elleni szervezkedés a Balkánon Sztálin Titóval szembeni szakításának egyik fő oka volt. Jugoszlávia kitartott, de Bulgária visszalépett, Albánia bezárkózott, majd fokozatosan Kína felé orientálódott, a többi KGST ország pedig nem is próbálkozott a sugaras szerkezet megbontásával – Ld. HORVÁTH Jenő – PARAGI Beáta – CSICSMANN László: Nemzetközi Kapcsolatok története, 1941-1991, Antall József Tudásközpont, 2014.

szinte minden aspektusban.⁹ Ennek volt kiegészítő lépése a CEFTA¹⁰ megalapítása 1992-ben, mely hozzájárult ahhoz, hogy az újonnan oda belépő közép-európai államok között a kereskedelmi viszonyok ne csak az EU belépés után tudjanak kibontakozni. Tanulmányunk főleg erre a korszakra, a hosszú 90-es évekre fókuszál, amire nem igazán történt utalás a szakirodalomban, de 2021-ben mindezekre a folyamatokra visszatekintve fontos következtetések levonására nyílhat alkalom. A témát 2004-ig – a visegrádi országok EU-csatlakozásáig – elemezzük, mivel ezek utána már egy másik CEFTA korszak – az ún. CEFTA 2006 rendszer – következik, de ennek vonatkozásait írásunk már nem érinti, lévén, hogy az alapító visegrádi országokat ez már nem érintette, a megmaradt keret ugyanis a délkelet-európai integrációs elképzelésekhez adott formát,¹¹ így kitekintésünk inkább csak röviden és kivételesen tárgyalja az EU tagság utáni 16 év fejlődését.

I. 2. A szovjet korszak

A KGST akkor alakult, miután a Marshall-tervből a szovjetek megszálta blokk kivonult, és alapvetően a szovjet elképzeléseknek megfelelően egy zárt belső kereskedelemre szakosodott. Lényege az volt, hogy sajátos struktúrában, elsősorban a Szovjetunióhoz kötve a kisebb tagokat, alakítsa a kereskedelmi kapcsolatokat, később azonban a gazdasági együttműködés több területen is kibontakozott. Az első szakaszban – az 1950-es években – elsősorban az ötéves fix ún. világpiacon számolt barterkereskedelem uralkodott, kizárólag bilaterális áruforgalmi szerződésekkel, és célja minden új szocialista állam támogatása, hogy ezzel egy

---

9 Sem a megreformált szovjetrendszernek, sem a kínai-vietnámi modellnek, sem az erőskezdő vezetéssel megvalósult kistigrises váltásnak nem volt számottevő támogatottsága Közép-Európában.

10 Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement).

11 MOSTETSCHNIG, Anna Maria: The CEFTA and the Single Market: An Appropriate Preparatory Exercise? Natolin, College of Europe, 2011. vagy ADAM, A. – KOSMA, Th. – MCHUGH, J.: Trade-Liberalisation Strategies: What Could Southeastern Europe Learn from the CEFTA and BAFTA? IMF Working Paper 03/239, 2003.

időben teremtsék és szilárdítsák meg a szocialista tulajdonviszonyokat, majd váljanak agrár országból ipari-agrárországgá.¹² Ehhez kapcsolódóan a strukturális átalakításnál tanulmányunk szempontjából kiemelhetjük, hogy a nyugati kereskedelmi szálak elvárása a három későbbi közbülső, nyugati keresztény vallási körhöz kötődő államnál – Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia – valósult meg a leglassabban.¹³

Mint az 1. táblázat is mutatja, 1950-ben a három közép-európai ország exportjának és importjának 54-66%, illetve 55-61% közötti hányada irányult a szocialista tömbbe, és a Szovjetunió ebből a felénél is kevesebbet képviselt. A másik három sztálinizált szocialista országban – Albánia, Románia és Bulgária – ez az arány több mint 90% volt, és számukra a Szovjetunió önmagában is abszolút többséget alkotott mind a kivitel, mind a behozatal vonatkozásában. Ez hatalmas váltás volt a harmincas évekhez képest, amikor a szovjetek csak néhány százalékot képviseltek ezen országok nemzetközi áruforgalmában, ellenben hatalmas német dominancia jellemezte a külkereskedelmet.¹⁴

1. táblázat: A KGST országok külkereskedelmének %-os viszonylati megoszlása 1950-ben

Partner	Exporthányad			Importhányad		
	Szovjetunió	Többi szocialista	Összes Szocialista	Szovjetunió	Többi szocialista	Összes Szocialista
Csehszlovákia	25	28	54	30	25	55
Lengyelország	24	32	56	29	32	61
Magyarország	29	37	66	25	32	57
Albánia	63	37	100	37	63	100
Bulgária	54	37	92	50	36	86
Románia	62	31	93	46	33	79

Forrás: DOMONKOS 2019. p. 231.¹⁵

12 Ld. BLAHÓ András – SZITA János: A szocialista országok gazdasági együttműködése a KGST keretében. MKKE, Tankönyvkiadó, 1984.

13 DOMONKOS Endre: Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete 1945-53 között. Aposztróf kiadó, 2019.

14 DOMONKOS 2016, KÖVES 2003, és DOMONKOS 2017.

15 Megjegyzés: Albánia csak a 60-as évek elejétől kezdett eltávolodni a szovjet

A KGST országok 1960 után elkezdtek a rugalmatlan külkereskedelmi rendszereket átszervezni, ezért 1960 után megalapították a közös elszámoló pénzügyintézetüket, létrehozták a nemzetközi hitelezéssel foglalkozó bankjukat, megteremtették a mesterséges elszámolási pénznemet, a transzferábilis rubelt és a szófiai árelv alapján meghatározták az ún. fő árakat, melyek többé-kevésbé követték, ha nem is vették át a világszintű árakat. Megindult a makrogazdasági koordináció és a termelési kooperáció.¹⁶ Az 1973-as olajsokk után azonban válságba került a korábbi brit birodalmat tükröző sugaras modell, mivel a szovjetek bevezették az ötéves fix árak helyett a csúszó árrendszert az olajra és a keménydevizáért is értékesíthető nyersanyagokra, sőt nem tudták a szükséges mennyiségű stratégiai nyersanyagot sem biztosítani a közép-európai partnereiknek. Cserébe viszont az áruforgalmi megállapodásokban azt kívánták, hogy a közepesen fejlett – ipari és agrár – feldolgozóiparuk adjon a végtelen szovjet piacnak olcsó, közepesen jó minőségű termékeket. Emellett az együttműködés terén még hiteleket és közös finanszírozási kötelezettségvállalást is elvártak. A három közép-európai partner így a fokozatosan romló keleti és nyugati cserearányviszony mellett, egyre inkább a nyugati gép- és stratégiai nyersanyagimport növelésére kényszerült. A barter elv alapján feladták a KGST és főleg a szovjet viszonylatú export növelésének célját.¹⁷ Ennek következményeként a közép-európaiak, mivel a nyugati piaci viszonyok zártsága révén nem tudták növelni a kivitt technológia import fedezetét a számukra fontos területeken – nyersanyagok, agrár- és textiltermékek –, 1990-re fokozatosan eladósodtak annak ellenére, hogy még nőtt is a nyugati irányú külkereskedelem aránya. Az eladósodási politikát a lengyel és a magyar vezetéskor ezenkívül az is erősítette, hogy legitimációs okokból

---

tömbtől és Kínához közeledni.

16 Bővebben ld. BLAHÓ –SZITA 1984. p. 57.

17 A cserearányok Magyarország esetében például a keleti viszonylatban is rendkívüli módon romlottak ebben az időszakban, amit pótlólagos szállításokkal kellett volna ellensúlyozni. Ld. GERŐCS Tamás – PINKASZ András: *Conflicting interest in the Comecon Integration - State Socialist Debates on East-West-South Relations*. In: *East Central Europe*, Vol. 45, Issue 2-3., 2018. pp. 336-365. – p. 352. DOI: <https://doi.org/10.1163/18763308-04502012>

tartani akarták az életszínvonalat, ami növekvő fogyasztási importtal járt a gazdasági növekedés lassulása miatt.¹⁸ (A csehszlovák vezetés a válság, a lassulás mellett – főleg 1968 után – az eladósodást nem engedte a belső fogyasztás növelését annyira eluralkodni, ezért is következett be később a válság és volt gyorsabb lefolyású a rendszerváltás.¹⁹)

2. táblázat: A KGST és a fejlett országok részesedése a visegrádi országok külkereskedelmében a szocializmus későbbi szakaszában

Partner	KGST		Fejlett világ		Fejlődő világ	
	1960	1978	1960	1978	1960	1978
Ország/év						
Magyarország	63,1	52,1	23,3	34,8	5,5	9,1
Lengyelország	56,6	54,7	29,8	36,2	7,1	6,5
Csehszlovákia	63,8	68,5	17,8	20,7	10,4	6,6

Forrás: BLAHÓ-SZITA 1984. p. 57.

A 2. táblázatból látványosan észrevehető, hogy a KGST országok egymás felé való kereskedésének súlya csökkent az ortodoxabb vezetésű csehszlovákok kivételével, náluk később indult el a centrifugális kipörgés.²⁰ A KGST alkonyát jelezte az is, hogy a szokásos árucserre jegyzőkönyvek mellett kialakult egymás irányába az ún. kemény áruk listája olyan termékekkel, melyeket elvileg nyugaton – és így egymás között – dollárért

18 Bővebben ld. KOZMA Ferenc: *Külgazdasági Stratégia*. Aula kiadó, Budapest. 2001.

19 GRAY, Gavin: *Poland, European Tiger* Euromoney Publications, London, 1995., BOD, Péter Ákos: *A magyar gazdaságpolitika 1989 és 2019 között*. In: *Gazdaság és Pénzügy*, 6 (1). 2019, pp. 16–38. DOI <https://doi.org/10.33926/GP.2019.1.2>

20 A románoknál ez még látványosabb volt, mivel a KGST súlya ekkorra náluk már 40%-ra esett és nemcsak a fejlett országok részesedése ugrott meg 33,6%-ra, hanem a fejlődő országoké is meghaladta a 18%-ot. (Ekkor indult meg a román adósság-visszafizetési ciklus). A csehszlovákokhoz hasonlóan tartotta azonban arányait a relatíve fejlett NDK is, ugyanakkor még a szovjetek KGST irányú kereskedelmének aránya is csökkent. Ebből lehetett látni, hogy melyik országnak fogyott el – és melyiknek nem – a tartaléka a rendszer fenntartására, és melyiknek kellett az adósság stabilizálása miatt Nyugat felé és a fejlődő világ felé nyitnia. Ld. BLAHÓ-SZITA 1984 p. 57.

is el lehetett adni a költségek fedezésével.²¹ Mindezek folytán azonban a nyugati váltást választó későbbi visegrádi országcsoport sem tudta elkerülni az eladósodást, ami nemcsak a nyugati import ellentételezésének hiánya miatt alakult ki, hanem a KGST-n belül a hatalmas beruházási programok finanszírozásából is, amelyekből később nem, vagy csak korlátozottan lett eredmény.²²

Mindezen közben elindult a külön utas külgazdasági mozgás is.²³ A szóban forgó visegrádi országok – a későbbi CEFTA alapítói – már a hetvenes évek elejéig beléptek a GATT-ba, vagyis a korábban a régióinkban nagyrészt elutasított globális kereskedelempolitikai egyezménybe.²⁴ A visegrádiak GATT státusza azonban egymástól eltérő volt. Csehszlovákia esetében egy alapító államról van szó, és formálisan a kommunista hatalomátvétel után is megmaradt a szervezetben, de lényegében alvó tagsággal. Az amerikaiak nem akarták a csehszlovákokat 1948 után kitaszítani, de az elégtelen reformok miatt megvonták tőlük a legnagyobb kedvezmény elvét, amire csak a rendszerváltás után kaptak lehetőséget, egy teljesen eltérő helyzetben.

Lengyelországtól kikényszerítették a 1967-es belépés után egy importnövelési ígéretet – amelyet két fázisban azok végre is hajtottak, de

---

21 Ld. többek között: MARINOVICH Endre: Nemzetközi gazdasági kapcsolatok a tervutasításos rendszerben. In: Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században, BGE-Veritas, Konferencia kötet, 2018. pp. 131-138. – hivatkozott hely: p. 135.

22 Voltak sikeres közös programok az energetika vagy az infrastruktúra fejlesztése terén, de a KGST végnapjaira számunkra a tengizi és az eocénprogramok túlzó költségei maradtak meg a szovjetek vonatkozásában. Leginkább azonban csehszlovák viszonylatban a Bős-Nagymarosi Vízlépcső beruházás jelentett gondot, mivel úgy vettünk fel rá nyugati hiteleket, hogy az annak fedezetéül számított beruházás nem készült el teljesen, illetve termelni a hitelek visszafizetésére már nem tudott.

23 Ld. SCHULTZ, Siegfried: Countries in transition and GATT/WTO: Issues, expectations, prospects. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin. DIW Discussion Papers, No. 121, 1995.

24 A románok is beléptek 1971-ben, a jugoszlávok még korábban, de az ő motivációjukban szerepet játszott a fejlődő országoknak biztosított kedvezményes státusz lehetősége. Ld. SCHULTZ 1995.

a legnagyobb kedvezményes státuszt csak évente adták meg számukra. 1977 után a gazdasági és fizetési nehézségei miatt aztán Lengyelország nem tudta azt a további importliberalizációt végrehajtani, amelyet a tagok elvártak cserébe azért, hogy számára is bővebb piaci hozzáférést adjanak.

Magyarország a hatvanas évek végén meghozott gazdasági reformjai után – amikor közelítette egymáshoz a hazai és a külkereskedelmi árakat – a legbiztatóbbnak nevezhető szocialista partner volt a fejlett világ szemében arra, hogy egy szovjetek által uralt országot közelítsék a nyugati struktúrákhoz. 1973-ban meg is született a GATT tagságunk, amitől mi az EU és más fejlett piachoz való könnyebb hozzáférést reméltünk a devizaínség csillapítása miatt. Több piaci jellegű lépés után – például a vámtarifák bevezetése majd csökkentése, vagy a külkereskedelem kezdeti decentralizálása, az árfolyampolitika modernizálása a kettős rendszer révén – biztató volt, hogy az amerikaiak kivételével a tagok megadták az MFN (most favoured nation) státuszt. (Az USA-ban ezt évente vizsgálták felül, akárcsak a románoknál.) Végül a reformok felemássága miatt nem sikerült a világgazdaságba való teljes bevonásunk, még akkor sem, ha a nyugati országok ehhez fűzték a legnagyobb reményt Schultz szerint. Közös volt azonban minden visegrádi ország esetében az, hogy velük szemben megmaradt többfajta kereskedelmi védelmi intézkedés lehetősége, amelyek akadályozták a piacra jutást, aminek révén a fokozódó importigény kielégítéséhez remélhettük a szükséges deviza kitermelését.²⁵

Végző soron a szovjetekkel (Gorbacsov révén) csak 1988-ban sikerült elfogadtatni azt, hogy a KGST országok külön is formális diplomáciai kapcsolatra léphessenek az Európai Gazdasági Közösséggel, és elsőként Magyarország kötötte meg kereskedelmi szerződését a szervezettel. Ezt később követte a többi térségbeli ország is, így Csehszlovákia és Lengyelország is. Ez a kereskedelmi szerződés volt hivatott arra, hogy eltörölje a diszkriminatív elemeket többek között a visegrádiak felé. Ez azonban csak részlegesen történt meg, és több ún. szelektív – vagyis egyedi – védintézkedési lehetőséget tartott fenn velünk szemben. Ezért ez nem segítette a fenti országok számára azt az áttörési lehetőséget, hogy

---

25 Ld. IZIKNÉ HEDRI Gabriella – PALÁNKAI Tibor (szerk.): *Európa ma és holnap*. Balassi Kiadó, 1998. Részletesebben a GATT és az EU piacra jutásról ld. BALÁZS Péter: *Az Európai unió külpolitikája*, Wolters Kluwer, 2016.

növekvő exporttal tegye lehetővé a deviza kitermelését az importhoz, de előrelépést jelentett ebbe az irányba.

Így a rendszerváltást mind Magyarország, mind Lengyelország fokozatos eladósodottsággal érte meg. (Mint korábban kitértünk rá, Csehszlovákia ezt nagyrészt a hazai polgáriasabb lakosság és ezáltal az ortodox vezetés miatt is ezt elkerülte, míg a lengyel és magyar politikai vezetés különböző okokból legitimációs tényezőnek tekintette az életszínvonal erősítését.) 1989-ben Magyarország 21 milliárd USD, Lengyelország 40 milliárd USD, míg Csehszlovákia 7,2 milliárd USD adóssággal kezdte meg a rendszerváltás folyamatát, vagyis a magyar és lengyel adósság volt nagyon magas, főleg az exportbevételekhez képest. Míg a csehszlovákok az 1968 utáni politikának köszönhetően – a Husak-féle vezetés inkább törleszteni szeretne volna az adósságát a Nyugat felé a függetlenség jegyében – nem léptek jelentős adóssággal és így törlesztéssel sem a demokrácia és a piacgazdaság útjára. (A fizetéseképtelenség veszélye belengte természetesen a magyar és lengyel '80-as éveket, nem véletlen, hogy 1982-ben Magyarország, míg 1986-ban Lengyelország tagja lett az IMF-nek és Világbank csoportnak. Csehszlovákia 1945-ben, győztes államként alapító tag lehetett, de 1954-ben kilépett és csak a rendszerváltás után, 1990-ben lett tagja a folyó fizetési mérlegeket is segítő pénzügyi világszervezetnek.)

Érdemes még megjegyezni, hogy 1982-ben a rendkívüli állapot bevezetése után, a lengyel kommunista vezetés – a korábbi magyarhoz hasonlóan – megpróbálkozott egy reformmal, de ez az évtized végére kifulladt. Magyarországon 1985-ben megpróbálkoztunk egy gyorsító programmal, de ez sem volt sikeres, sőt a folyó fizetési mérlegen keresztül ez végletesen megemelte az adósságállományt.²⁶

I.3. A KGST alkonya, kikerülés a szabad világba

Mint azt már a hetvenes éveknél jeleztük, a KGST modellben megállt a kereskedelem fejlődése és lassan a környék országai számára elkezdett hatni a centrifugális erő és a devizahiány, valamint a technológiák frissí-

---

26 Ld. KOZMA 2001., GRAY, Gavin: Poland, European Tiger Euromoney Publications, London, 1995.

tése okán a kereskedelem súlypontja áthelyeződött a nyugati relációba.

A Szovjetunió az évtized végén még megtartotta a 20% fölötti exporthányadot a későbbi visegrádi országoknál, de már ekkor a fejlett országok 24% körüli aránnyal vettek részt exportunkban. Vagyis a KGST nyújtotta piaca jutási lehetőségek ekkor még fontosak voltak, akárcsak a fejlődő világgal folytatott kereskedelem, ahova az exportnak még több mint 18%-a irányult. Ekkor futottak ki azok a háromoldalú ügyletek – fejlett volt gyarmatosítók, a KGST országok és az újonnan függetlenné vált, főleg szocialista orientáltságú országok triója között –, amelyek számunkra is jelentős piaccal és a deviza kitermelési lehetőségekkel kecsegtettek.²⁷

Közben a szovjetrendszer összeomlásával megkérdőjeleződött a KGST fennállásának létalapja. A sugaras szerkezetben lévő kis országok már nem akarták folytatni azt az előzőekben vázolt kelet-nyugati ún. konverziós mechanizmust,²⁸ melynek révén egyre inkább eladósodtak, mesterséges árképzésen keresztüli kereskedelmet folytattak, és ahol ráadásul a kiegyenlített kétoldalú szállításoknak sem volt most már sok értelme. Egyrészt 1990-ben átálltak a szabad devizakereskedelmi rezsimre – közben az NDK is valutaunióra lépett az NSZK-val –, másrészt 1991-ben, amikor a Szovjetunióban is eltörölték a barterkereskedelmet, a KGST megszűnését a még hivatalban lévő, de végnapjait élő szovjet vezetés is elfogadta.²⁹

Mindez kettős hatással járt. Egyrészt fokozatosan visszaesett a volt KGST-országok közötti kereskedelem, hiszen a sugarasan bekötött országok egymás közötti gazdasági kapcsolata nem volt jelentős kötőerő a tőkeszegény országok számára. Másrészt a volt szovjet tagországok-

---

27 Ld. GERŐCS – PINKASZ 2018., AVERY, Graham – CAMERON, Fraser: *The Enlargement of the European Union*. Sheffield Academic Press, 1998.

28 Ld. KOZMA 2001.

29 Megjegyzendő, hogy ekkor merült fel az, hogy az utolsó évek egyenlő kereskedelme már felborult, és hazánk jelentős követeléssel került ki a Szovjetunióval szemben a transzferábilis rubel viszonylatból, amit nehéz tárgyalásokon sikerült dollárra váltani, majd később már az Antall kormány tisztázta le ezt Jelcin orosz elnökkel, megállapodva az orosz törlesztés részleteiben.

ban, – ahol nagyon súlyos és hosszú volt a gazdasági visszaesés és így a keresletcsökkenés a kilencvenes években –, elsősorban Oroszországban, nyílt versenyben kellett megküzdeni a piacon, miközben a nemzetközi gazdasági integrációjuk (pl. a WTO-ba) lassan haladt. Nagyon visszaesett az exportlehetőség ezekbe az országokba, az import is főleg a stratégiaiilag fontos nyersanyagokra – szénhidrogén, uránérc – kezdett szorítkozni.³⁰

Ezzel párhuzamosan a regionális gazdasági együttműködés jelentősége egyre inkább felértékelődött Közép- és Kelet-Európában, mivel a térség országai a megállapodás előtti időszakban a KGST megszűnését követő – már vázolt – instabil gazdasági helyzetben újfajta kapcsolatrendszer lehetőségeit keresték, másrészt pedig a régió országai jobbra kis, kontinentális országok voltak. A függetlenedési és demokratizálódási folyamat szintén jelentős hatással volt a regionális szemlélet felértékelődésére, és a nemzetközi regionális együttműködések távlatai új lehetőségeket villantottak fel. Egyes szerzők ezeket a folyamatokat ennek ellenére csak kezdeti kísérletként értelmezik, melyek elmaradnak a nyugat-európai gazdasági együttműködés sajátosságaitól, és habár a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (a CEFTA-t) a régió fontos együttműködési lehetőségének tekintik, mégse látnak benne mást, mint egy szabadkereskedelmi eszközrendszert felhasználó társulást, amelyen belül „legalább nem diszkrimináljuk a szomszédainkat”.³¹

A közép-európai országok regionális együttműködésének felélénkülése az 1990-es évek legelején egyrészt a – már részben vázolt – közös érdekek, a hasonló történelmi, regionális, gazdasági háttérnek is volt köszönhető, illetve azoknak a politikai és gazdasági változásoknak, amelyek az átmenet időszakában, a demokratizálódási folyamatban és a

---

30 Ld. RÉTI Tamás: Kelet-közép-európai kereskedelem: Gazdasági együttműködés a szomszédos kis országokkal. In: *Közgazdasági Szemle*, 2000. január. pp. 64–80.; ROSATI, D. (ed.): *New Europe: Report on Transformation to XV*. Economic Forum, Krynica, 2005.; KÖVES 2003.; BOD 2019. Megjegyezzük, hogy Oroszország csak 2012-ben lett például a WTO teljes jogú tagja, nem csatlakozott az OECD-hez, akárcsak a baltiakon kívüli többi volt szovjet köztársaság, ami nehezítette a kapcsolatok piaci alapokra helyezését.

31 ILLÉS Iván: A regionális együttműködés feltételei Közép- és Kelet-Európában. *Tér és Társadalom*, 11, 1997/2. szám, pp. 17–28. idézet helye: p. 18.

piacgazdaságra való átállás korszakában jellemezték a térséget. Az 1991. február 15-én aláírt *Visegrádi nyilatkozat* három kelet-közép-európai ország együttműködési szándékát rögzítette, és, ahogyan a nyilatkozat címéből is kiderül, a dokumentum a jövőjüket „az európai integráció útján” elképzelő és eltervező államok kezdeményezéseként született.³² A „történelmileg szerves fejlődésre épülő együttműködést”³³ a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság vezetői annak a közös akaratnak a fényében írták alá, amely az „egyesült Európa”, az „összeurópai integráció”³⁴ megteremtését célozta. Az elsődleges cél tehát az európai integráció felé való nyitás, a visegrádi országok Európai Unióhoz való csatlakozásának elősegítése, amely viszont az országok között versenyhelyzetet is teremtett, hiszen a csatlakozási folyamatok az államok szintjén zajlanak.³⁵ A Nyugat-orientáció tekintetében a csoport új nemzetközi profiljának kialakítását is jelentősnek mondhatjuk.³⁶

A később négy országot felölelő formáció (a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság felbomlása után a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság részvételével) a Visegrádi 4-ek, V4 elnevezést kapta, mely csoport legnagyobb előnyeként a rugalmasságot emeli ki a szakirodalom.³⁷ Ez a rugalmasság az intézményesülés hiányából,³⁸ illetve abból a

---

32 VISEGRÁGI NYILATKOZAT <https://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=37>

33 VISEGRÁGI NYILATKOZAT p. 1.

34 VISEGRÁGI NYILATKOZAT p. 1.

35 RÉTI Tamás: A gazdasági átmenet tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában (1989–2000). *Tér és Gazdaság*, 2003/2. szám, pp. 263–285.

36 DUNAY Pál: Subregional Co-operation in East-Central Europe: the Visegrád Group and the Central European Free Trade Agreement. In: *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 2003/1. pp. 45–56.

37 JAROLÍM Antal: A V4 együttműködés jelentősége az EU-csatlakozás folyamatában. In: Stepper, Péter (szerk.) *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 2019. pp. 81–92. és TAKÁCS, Szabolcs: Európa jövője és a Visegrádi csoport helyzete. In: STEPPER, Péter (szerk.) *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 2019. pp. 137–151.

38 JAROLÍM 2019. és TÖRÖ, Cs. – BUTTLER, E. – GRÜBER, K.: Visegrád: The

rendszerből fakad, amely révén az együttműködés folyamán a tagállamok nem gyakorolnak nyomást egymásra, de fontos regionális ügyekben képesek közös álláspont kialakítására.³⁹ A politikai konstelláció is ideálisnak számított a csoport létrejöttének időszakában, a regionális együttműködésben részt vevő országok kormányai hasonló jobb-közép, konzervatív értékek mentén gondolkodtak.⁴⁰ Kettős tendenciáról beszélhetünk tehát: egyrészt egy ismételt Nyugat-orientációról, másrészt pedig új regionális csoportképződésről. A regionális együttműködés szükségességét a Független Államok Szövetségének krízise is sürgette, hiszen az energia és nyersanyag-ellátás került veszélybe.⁴¹

A Visegrádi csoportot megalapító nyilatkozat tartalmazza a kiemelt célokat, amelyek mentén az együttműködést alapvetően szükségesnek tartották:

- biztonságpolitika és az európai intézményekkel való együttműködés;
- közlekedési infrastruktúra fejlesztés, távközlési hálózat közös fejlesztése, energiarendszerek összehangolása;
- szubregionális és mikro-regionális projektek kiépítése;
- kulturális kapcsolatok erősítése;
- intézmények, egyházak közötti és vállalkozói együttműködések elősegítése;
- együttműködés a nemzeti kisebbségek jogai területén;
- ökológia területén az együttműködés erősítése⁴²

Ugyanakkor Kelet-Közép-Európában – így a visegrádi országokban is – megindult a modernizációs program: lényegében az eddigi sugaras szovjet központú viszony helyett a világgazdaságba való bekapcsolódás, a centrumhoz való visszatérés igénye került a középpontba, ahol a

---

Evolving Pattern of Coordination and Partnership After EU Enlargement.
In: Europe Asia Studies, 2013.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/09668136.2013.855392>

39 TAKÁCS 2019.

40 RÉTI 2003.

41 BAKOS Gábor: After COMECON: A Free Trade Area in Central Europe?
In: EUROPE-ASIA STUDIES, Vol. 45, No. 6, 1993, pp. 1025-1044.

42 VISEGRÁGI NYILATKOZAT p. 1. és BAKOS 1993.

lényeges technológiát és tőkét – főleg működő tőke formájában – fogadták be. Sajnos nem sikerült a világpiacon szintre átmenteni azoknak a kemény áruknak – pl. személyautó, autóbuszok, exkluzív élelmiszerek – a kereskedelmét sem, amelyeket a szocialista világban egymásnak és dollárelérlésben is értékesíteni tudtak, ráadásul ezek termelésének nagy része is visszaesett vagy eltűnt. Mindez nemcsak a gazdaságpolitikák, hanem a lakosság fogyasztási hozzáállásának (a hirtelen elérhető nyugati termékek preferenciájának) is az eredményeként értékelhető.⁴³

A visegrádi országok – ahogyan ezt az előbb is érintettük – jónéhány alapvető politikai lépést is megtettek ahhoz, hogy az európai és atlanti integrációjuk gyorsan és rendezetten valósuljon meg. Megegyeztek a szovjetekkel (majd az oroszokkal) a KGST-időkből származó adósságok kérdésében, tető alá hozták a szovjet – majd orosz – csapatkivonási szerződéseket, feloszlatták a Varsói Szerződést és azonnal politikai és katonai kapcsolatokat alakítottak ki a NATO-val. (A Partnerség a Békéért státusz már 1992-ben megszületett.) Új típusú szomszédsági szerződést kötöttek, mely keretében a magyarok alapszerződéseket írtak alá szomszédjaikkal – így 1996-ban Szlovákiával is – a határok és a kisebbségek kérdésében, vagy hazánk megegyezett a csehszlovákokkal – majd később a szlovákokkal – abban, hogy a gennyes göcként örökölt Bős-Nagymaros Vízlépcsőrendszer (BNV) kérdését egy ideiglenes rezsim életbeléptetése mellett a Hágai Bíróság elé viszik.⁴⁴ Lengyelország pedig – Magyarországtól eltérően – olyan súlyosnak ítélte meg adóssága helyzetét, hogy az első szabadon választott vezetés a nyugati hitelezőkkel

---

43 1988-89-ben például Magyarországon a politikai vezetés megengedte a Gorenje turizmust, mely révén elképesztő mennyiségű deviza került a Lajtán túlra, rontva a magyar fizetési mérleget és devizaadósságot, de hasonló ösztönös vásárlási láz tört ki az NDK-ban a valutaunió után, amikor használt nyugatnémet műszaki cikkekre vetették rá magukat az NDK polgárok a hirtelen német márkára átváltott megtakarításaikkal.

44 Itt azt is megjegyezzük, hogy legnagyobb hozadéka ezeknek a politikai megállapodásoknak valójában az EU csatlakozási kérelem beadása és a belépési tárgyalások elindítása volt, hiszen mind az alapszerződéses, igazi gondokat kerülő politika, mind a BNV hágai végkifejlete, vagy az adósságok miatt a magas adósságszolgálatok fennmaradása önmagában csak hátrányosnak tekinthető Magyarországnak szempontjából, de erről jelen tanulmányban nem tárgyalunk.

folytatott tárgyalások révén 1994-re gyakorlatilag megfelezte a külföldi adósságát, ezáltal az visszaesett a magyar szintre, míg a szintén súlyosan eladósodott Magyarország ezt nem tette meg, folyamatosan törlesztette adósságát, igaz 1998-ig az IMF gondozása is kellett ahhoz, hogy ezt törleszteni tudja (ld. később). Csehszlovákia pedig elkezdte először a lakosságot előtérbe helyező kuponos privatizációt egy kemény neoliberais programmal kísérve, mely során Václav Klaus vezetésével megszabadultak minden történelmileg feleslegesnek ítélt tehertől, és melynek keretében a cseh GDP 8 százalékára rúgó szlovákiai tőketranszfer terhét is lerázták, és 1993-tól szétvált a két ország.⁴⁵

Az FDI-ra épülő regionális modell – ld. később – a visegrádi országok kibontakozását is meghatározta, sőt a világgazdaságba való betago-lódásukat a mai napig meghatározza.

Magyarországon és Lengyelországban elindult a készpénzes privatizáció az állandó devizaéhség miatt, ami a régmúlt nagyon sok vállalkozását ellehetetlenítette. A részletek kifejtése helyett itt most csak arra hagyatkozunk, hogy az akkori elit számára a pénzügyi – értelemszerűen a régióban a bankokra kell gondolni – szektor rendbetétele jelentette a legfontosabb feladatot, vagyis a privatizációs vagy kölcsöntökével nemcsak megtisztították a bankokat, hanem megszabadultak a rossz hitelektől azzal, hogy a reálszférában megörökölt termelési kapacitásokat – a viszonylag modern, az akkori közelmúltban új technológiákkal is drágán felszerelt feldolgozóipari kapacitásokat – bezárták vagy eladták. (A nyugati privatizátorok pedig ezeket gyakran bezárták, vagy csak nagyon marginális szerepet adtak nekik.)

---

45 FARKAS Beáta: Piacgazdaságok az Európai Unióban. Akadémiai Kiadó, 2017. Balladur francia miniszterelnök 1993-ban indította el a Stabilitási Egyezmény kezdeményezést, melyben a szovjet megszállás alól felszabaduló régiókat szerette volna olyan helyzetbe hozni, amely révén az egymással fennálló politikai viszony kellően rendezett lehessen Európa újra egyesüléséhez. A csehek 8%-os szlovák transzfere kapcsán emlékeztetnének arra, hogy a korábbi jugoszláv modellben a horvátok sokallták a GDP 2%-át felzárkóztatási transzferként, és a katalánok is hasonlóan gondolkoznak a Madridnak átutalásra kerülő 3-4%-os ilyen transzferről, míg a briteknek az EU-ban a nettó fél százalék is soknak bizonyult ahhoz, hogy egyik fő érvként felhasználva kilépjenek az EU-ból.

I.4. A gazdasági orientáció átállása

Mint arról Bod Péter Ákos is beszámolt, a nyugati tanácsadók – akiket a nemzetközi szervezetek küldtek hozzánk – jóval optimistább képet festettek a közép-európai átalakulás lefolyásáról, mint ahogy az a végső megvalósítás során kiderült.⁴⁶ Néhány éves átrendeződés után fényes jövőt jósoltak a régiónak, tevékenységükkel utat nyitottak a beáramló nyugati működő tőkének, valamint a kereskedelmi kapcsolatok – az EU-val megkötött Európai Megállapodások révén is – teljesen nyugati orientációs irányt vettek.⁴⁷

Néhány éven belül teljesen liberalizálták az árakat, mely révén hatalmas infláció bontakozott ki és ugyanez történt a külkereskedelemmel is, hiszen gyorsan leépültek az importkorlátozások a kilencvenes évek folyamán. Az akkor domináló washingtoni konszenzus filozófiája alapján, a dereguláció-liberalizáció-privatizáció hármasság fogatában hívő nemzetközi szféra és térségbeli követői a legtöbb országban azon nyomban munkához is láttak, miközben teljes mértékben elfogadtatták ezeket a tanokat. A gazdasági átalakulás szempontjából ez a vitatott liberális filozófia vált a makrogazdasági stabilizáció modelljévé.⁴⁸ Sajátos módon Horvátország – mely súlyos háborút folytatott ekkor – és Szlovénia követett a tagjelöltté váló országok közül hosszú távon is saját utas, a külföldi működő tőkét óvatosan beengedő reformpolitikát, míg a közép-európai országok közül éppen Csehország volt az, mely 1996-ig kitartott a belső forrásokra épülő privatizációs és konszolidációs modell mellett, vagyis nem engedte meg a pénzügyi szférát előtérbe helyező konszolidációt. De Klaus modellje az évtized közepére lassuláshoz és

---

46 BOD 2019.

47 Tanulságos elolvasni a magyar OECD tagság utáni első jelentést a szervezet részéről 1997-ből. Nagyon örültek annak, hogy hazánk egyre élesebb piacgazdasági reformokat indított, liberalizált, és a külkereskedelmi – folyó fizetési mérleg – hiányt is könnyen orvosolhatónak tartották azzal, hogy a bejövő turizmus ezt ellensúlyozni is fogja majd. Ez csak jó 10 év múlva valósulhatott meg.

48 MENYES Roland: A V4-országok gazdasági átalakulása (1989-2004) In: STEPPER, Péter (szerk.) *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 2019. pp. 34-65.

liberális szemszögből strukturális gondokhoz vezetett, és a cseh vezetés végül is utat adott a külföldi tőkének, a bankrendszer – nem volt a régióban másik számottevő pénzügyi közvetítői rendszer – konszolidálásának, a rossz portfóliók kitörlésének, a rossz cégek leválasztásának és végül ezen pénzügyi intézetek eladásának, külföldi kézre juttatásának.⁴⁹ (Horvátország és Szlovénia e téren tartózkodóbb volt, és lényegében a 2008-as válságig ellenállt ennek nyomásnak, cserében viszont 2010-16 között hosszabban megviselte őket a válság, mint régiós társaikat.)

A rendszerváltó országok a korábban vártnál jóval később érték el újra az 1989-es GDP szintjüket. Ebben a prímét Lengyelország vitte a visegrádiak közül (hiszen a visszaesést már a nyolcvanas években részben „teljesítette”), de a kilencvenes években a többieknek ezzel a visszapattanással nagyobb nehézségük volt, és csak az évtized végére állt helyre az a helyzet, amit vártak. Nem volt szerencsés 1990 után az NDK helyzetéhez sem hasonlítani magunkat, hiszen ott a belnémet felzárkóztatási források mellé még megérkezett az EU felzárkózási segítsége is, viszont ott is nagyon lassan – a 2000-es években – érték el az 1989-es fejlettségi szintet.⁵⁰

3. táblázat: Az átlagos gazdasági növekedés és a 1989-hez viszonyított fejlődés a visegrádi országokban (PPS)

	GDP átlagos növekedés (%), 1990-2003	GDP (1989=100) 2004
Lengyelország	4,2	142
Csehország	1,4	114
Magyarország	2,4	120
Szlovákia	2,5	121

Forrás: MATKOWSKI, Z.-RAPACKI, R. 2005. p. 85.⁵¹

49 Ld. FARKAS 2017.

50 Ld. KÖVES 2003., ROSATI (ed.) 2005.

51 MATKOWSKI, Z. – RAPACKI, R.: The Economic Situation and the Progress of Market Reforms. In: ROSATI, D. (ed). New Europe: Report on Transformation to XV. Economic Forum, Krynica, 2005, pp. 75-148. Megjegyezzük, hogy ebben a szakaszban a volt szovjet köztársaságok sem igazán tudták meghaladni az 1989-es szintet, és Oroszország is csak a 82%-on állt 2004-ben.

Mivel a visegrádi országok GDP-termelésének egyre nagyobb hányada jutott külföldiek kezére, ezért a reálberek terén még lassúbb volt a felzárkózás, amiben benne volt az is, hogy az FDI vonzására épülő modell az olcsó bérekkel igyekezett javítani versenyképességén és segíteni a működő tőke vonzást.

Kényszer volt-e ez a modell, mely a mai napig gondot okoz, nem tud a régió kitörni abból a kényszerű modellből, amibe a '90-es évek elején helyezte magát? Ehhez érdemes megfigyelni azt a ritkán elemzett összefüggést, amely a külső és belső adósságteher, a külső fizetési képesség, valamint ebben a beáramló működő tőke szerepének tulajdonít jelentős szerepet.

A korszakban két nagy pozitívum azért Nyugatról is érkezett. Egyrészt a teljes liberalizációval együtt meghozta az aszimmetrikus uniós piacra jutást a termékeink számára. Ezért már a kilencvenes évek közepére sikerült egyensúlyba hozni legalább az EU-val a magyar külkereskedelmi mérlegeket, igaz a globális értékláncokba kapcsolódás és a szénhidrogén import révén a teljes árumérleg ekkor végig negatív volt.

Másrészt az Európai Unió is preferálta a regionális együttműködés kibontakozását, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy a CEFTA megalakult 1992-ban. (Ugyanez érvényes a balti államok közötti Balti Szabadkereskedelmi Szerződésre is.)

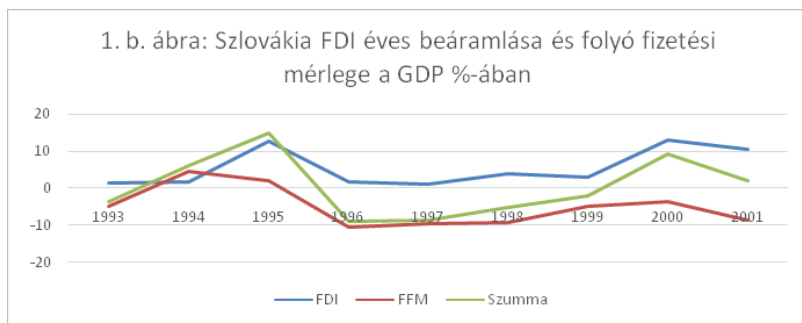
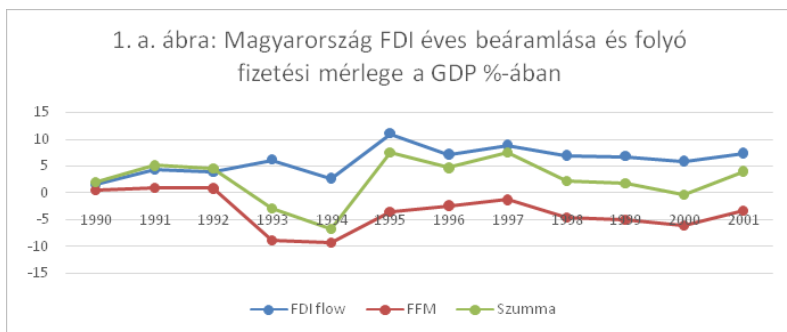
Hogyan oldotta meg ebben a nehéz időszakban a külső és belső egyensúlyi helyzet és a fizetőképesség fenntartását a felzárkózó visegrádi országcsoport? A válaszhoz először a külső egyensúlyi helyzet elemzésére van szükség. A kilencvenes években vissza nem térítendő támogatásként csak az uniós PHARE alap állt rendelkezésre, amely ezen időszakban makrogazdasági szinten nem jelentett lényeges összeget, a teljes PHARE költségvetés a tagjelölt országok részére 1993-ban érte el az évi 1 milliárd eurót, mely 1998-ra kúszott fel 1,3 milliárd euró fölé. (Magyarország közel évi 100 millió eurót tudott ebből átlagosan lehívni.⁵²) Ez akkor

---

52 Ld. IVÁN Gábor: Phare program. In: BALOGH A. – SZALAY L. et al. (szerk.) Európa Kislexikon, BKE Vezetőképző Intézet, 1999. pp. 270-275. Ezt a forrást technikai segítségnyújtásként adta a tagságra pályázó országoknak az EU, melyben később a tagsági felkészüléshez szükséges beruházás is megjelent. Szimbolikusan például ebből hozták létre a magyar-szlovén vasúti

sem jelentett akkora összeget, amelyből a folyó fizetési mérleg hiányát ellensúlyozni lehetett volna. Erre volt megfelelő a működő tőke beáramlás, hiszen ezt nemzetközileg is nem adósságot jelentő forrásként tartják számon, vagyis a nemzetközi pénzügyi világ és a minősítők is pozitívan kezelik.

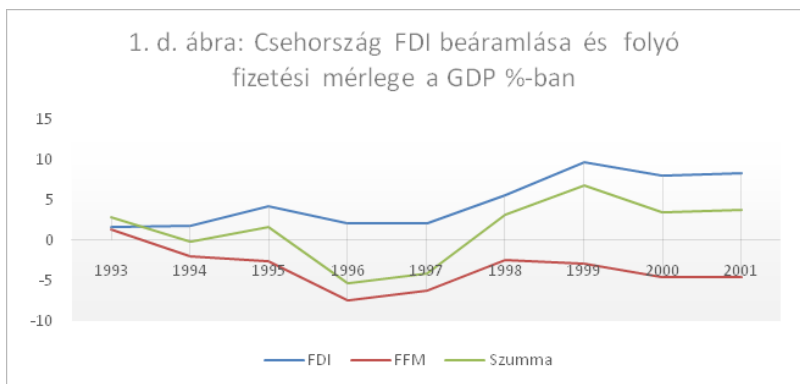
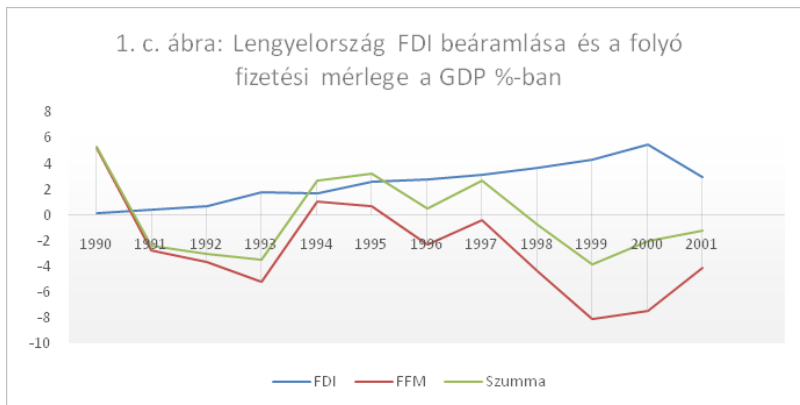
Az 1. a-d. ábrán megmutatjuk a folyó fizetési mérleg és a bejövő működő tőke viszonyát a kilencvenes évek folyamán a visegrádi országokban.

összeköttetést vagy fedezték nagyrészt az Esztergom és Párkány közötti Duna-Híd újjáépítését.

Forrás: (1. a-d ábra) Saját szerkesztés a World Integrated Trade Solution (WITS) adatai alapján, <https://wits.worldbank.org/>. (Csehország és Szlovákia esetében az adatok 1993-tól, a két ország szétválásától jelzettek.)

Az 1. ábrásor elemzéséből világosan kiderül, hogy a kilencvenes években a négy ország a külső fizetési képességét a befolyó működő tőke révén tudta biztosítani. (Ezt jelzi a Szumma vonal a két másik vonal közé ékelődve.) Ez a kényszerű folyamat a visegrádi országoknál – egyébként a térség más országainál is – nem a rendszerváltás első évében, hanem 1994-95-től bontakozott ki igazán, amikor az importliberalizáció, az EU (végleges vagy interim társulási megállapodások kifejtették hatásukat a kereskedelmi mérlegre. Nem azonos mértékben, de szinte mindegyik

visegrádi államnál ekkor billent meg súlyosan a fizetési mérleg, és a külső fizetési képességet, a devizatartalékok szükséges szintjét a működő tőke beáramlása tartotta fenn. A működő tőke által generált ún. transzformációs-modernizációsnak mondott importtöbblet maga is rontotta a külső mérleget, de a jelentős tőkebeáramlás segítette igazán annak az időszaknak a túlélését, mely a versenyképes termelésre való átállásra irányult, és ez egyidejűleg a hagyományos nagy feldolgozóipar, – mely azért korábban nemzeti exportalapot képzett – egy részének összeomlásával járt.

Jól látható az 1. ábrából a Bokros csomag mérlegjavító hatása, a cseh vezetés hezitálása a privatizáció és a működő tőke bevonására 1998-ig, a szlovákoknál az 1998-ban megvalósult nagy nyitási váltás hatása, de az is, hogy 1999-ben az új Dzurinda-kormány Szlovákiában Bokroséhoz hasonlóan ideiglenes 7%-os importvámot vetett ki. (A lengyelek és csehek – az ábra alapján érthetően – 1997-99 között agrár protekcionista intézkedéseket hoztak.) Ez jobb helyzet volt a visegrádi országokban, mint a szovjet utódállamok esetében – a baltiak kivételével –, ahol az EU tagságnak nem volt perspektívája, (hogy annak bekövetkezte után az EU nettó transzferjében bízva nyugodtan áramoljon ki és be a tőke).

A fizetéképtelenség régióinkban a külső finanszírozás oldaláról nem okozott gondot, legalábbis addig, amíg nem állt meg az FDI növekedése világszerte. (Márpedig ez 2007-ig folyamatosan nőtt, és a visegrádi országokban is ez a tendencia uralkodott. A gondok akkor keletkeztek, amikor később a profitkivonás mértéke meghaladta az új befektetéseket, de ez ekkor még nem volt érzékelhető.) Persze nyilvánvalóvá vált az is, hogy emellett kell egy jelentős egyensúlyjavulás az államháztartási folyamatokban, illetve a folyó fizetési mérlegben is, mert külföldi működő tőke beáramlással nem tartható fent a végtelenségig az országok fizetőképessége, – nem is ez a funkciója – és a lakossági belső megtakarítás e célra szerény és véges. Ebben az időszakban valósult meg a visegrádi térségben a nemzeti fizetőeszközök konvertibilitása is, legalábbis részlegesen már az évtized közepén lehetett a külkereskedelmi tranzakciókra vonatkozóan ezzel számolni. Ennek megfelelően megvalósult az IMF-től való függetlenedés is, vagyis joggal feltételezhettük, hogy az EU-tagságig ezzel a működő tőke beáramlással a külső fizetőképesség megvalósítható,

és majd utána ennek szerepét átvéve a nettó uniós transferek révén ezt a képességet tovább tudjuk vinni, míg a versenyképességünk a működő tőke révén folyamatosan javul. Eredmény oldalon azért meg kell jegyezni, hogy a veszélyes időszak nem is annyira a rendszerváltás első éveiben jelentkezett, hanem az 1995-98 közötti időkből a folyó fizetési mérleg szempontjából. Ekkor részben a nagyobb reformok és kormányváltások után kibontakozó strukturális reformok révén sikerült a helyzetet stabilizálni. Az IMF azonnali fizetési mérleg hitelekre fokozatosan nem volt ekkor már szükség, az országok finanszírozás terén visszatértek a piacra.⁵³ Az is látszik az 1. ábrából, hogy Csehország nagyon stabil külső pozíciókkal rendelkezett, lényegében csak 1996-97-ben volt az 1. d. ábra szerinti kumulált mérlege negatív, utána a pozitív mérleget tartani tudta, míg a lengyelek is hamar elhagyták a veszélyes zónát, de Magyarország és Szlovákia is egészséges szerkezetben fejlődött 1996, illetve 1998 után ebben a külgazdasági-pénzügyi metszetben.

Természetesen ekkor még alacsony volt a külföldi közvetlen beruházás profítívonása országainkból, hiszen befektetési időszakban voltak. A folyó fizetési mérleg lényeges része ekkor a kereskedelmi mérleg volt, azon belül is az áruforgalmi egyenleg, vagyis ez kifejezi, hogy milyen versenyképességi helyzetben voltunk.⁵⁴ A konkrét számok előtt azonban nézzük meg a cserearány alakulását, mivel ebből látszik, hogy sikerült-e

53 Hiteltörlesztések az IMF-nek a kilencvenes években:

	Utolsó hitelfelvétel	Utolsó hiteltörlesztés
Magyarország	1993	1998
Lengyelország	1994	2000
Csehország	1993	1994
Szlovákia	1994	2000

Forrás: IMF - Transactions with the Fund – hitelfelvétel az egyes országok esetében. Megjegyzés: Magyarország még később, 2008-2010-ben vett fel jelentős fizetési célból pénzt, amit 2013-ra törlesztett is, (az EU felé 2016-ra), de ez a 2008-as pénzügyi válság következménye volt. https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrans1.aspx?memberKey1=415&endDate=2009-12-31&finposition_flag=YES

54 A fizetési képességet meghatározó másik fontos elem az országok kamattörlesztése volt a kereskedelmi mérleg mellett, mivel a hazai megtakarítások ebben az időben nem voltak magasak.

export révén javítani az import fedezetét, vagyis meg tudtuk-e valósítani az adott importot úgy, hogy annak egy részét pótlólagos export révén megkerestük, így nőtt a jövedelmünk.⁵⁵

4. táblázat: Az áruforgalmi cserearány változása (%) a visegrádi országokban a kilencvenes években

	1996-2000	2001-05
Magyarország	-0,8	-0,7
Csehország	0,6	0,6
Szlovákia	-0,8	-0,2
Lengyelország	-1,5	0,4

Forrás: EU Bizottság, Gazdasági előrejelzés, 2015 ősz, (Autumn 2015 economic forecast)⁵⁶

Láthatjuk a 4. táblázatból, hogy hazánk végig negatív cserearányspirálba került annak ellenére, hogy nálunk volt a legjelentősebb a működő tőke beáramlása, vagyis az általa kiváltott export-import esetében sem garancia az, hogy a nemzetközi piac összességében az árakban pozitívan fogja értékelni a globális értékláncokba való bekapcsolódásunk jelentős mértékét. A másik három országnál azonban a trend pozitív volt a második öt évben az elsőhöz viszonyítva, ami hozzánk képest kiegyensúlyozottabb helyzetben segítette a felzárkózást, főleg a cseh mutató volt ekkor nagyon segítő és versenyképességet tükröző jellegű.

55 Oblath Gábor nagyszerű dolgozatában tárta fel azt, hogy az ún. kereskedelmi árnyereségnek vagy veszteségnek mekkora hatása van – különösen régióinkban – a rendelkezésre álló jövedelem viszonylatában, nem is beszélve a fizetési képesség javításáról vagy romlásáról – ld. OBLATH Gábor: *Külkereskedelmi cserearányok, bruttó hazai reáljövedelem és bruttó hazai termék: változások és szintek nemzetközi összehasonlításban: Az Európai Unió tagországainak tapasztalatai 1995 és 2017 között – magyarországi tanulmányokkal*. Műhelytanulmányok = Discussion Papers (MT-DP – 2019/17).

56 https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/autumn-2015-economic-forecast_en#economic-forecast-documents

I.5. Gazdasági integráció: a CEFTA megalakulása

Mielőtt azonban a kereskedelmi mérlegeket, mint a folyó fizetési mérlegek legfontosabb komponensét megvizsgálánk, nézzük meg ennek háttéréként a visegrádi országok gazdasági integrációs tevékenységét a kilencvenes években.

Országaink 1995-ben alapítói voltak a WTO szervezetének, ami nemcsak az árukereskedelem liberalizációs egyezményeit és különböző szabályait foglalta magába, hanem a korábbi GATS-egyezményt is, vagyis a szolgáltatások kereskedelmét érintő alapvető nemzetközi normákat is tető alá hozta. 1995-96-ban három ország – Szlovákia kivételével, mely 2000-ben vált tagjává – csatlakozott az OECD-hez, ami nem csak az elit klubok jellegzetességeit hordozta magában, hanem olyan konkrét kötelezettségeket is jelentett, mint a kódexeken keresztüli pénzügyi műveletek átláthatósága, garantálása – ez is gyorsította a konvertibilitást – vagy a visszaélések elleni együttműködési kötelezettségek. Preferenciális megállapodásaink között szerepelt még két nagy terület: az egyik az EU-val életbe lépett társulási jogviszony, ahol ideiglenesen – kereskedelmi és kereskedelmi jellegű ügyeket érintően – már 1992-93-ban elindult a liberalizáció. A másik ezzel párhuzamos lépés az volt – és ezt, mint korábban említettük, az EU is szorgalmazta – hogy a vele ilyen viszonyba lépett országok egymással is hasonló preferenciális kapcsolatba lépjenek. Erre született meg visegrádi vonatkozásban a CEFTA egyezmény, melyet 1992-ben írtak alá, és lényegében 1993-ban lépett életbe csaknem egyidejűleg a csehszlovák szétválással.⁵⁷

Az EU támogatása mellett a közös gondolkodás és célok eredményeinek

---

57 A csehek és szlovákok a szétválás (1993. január 1.) után is vámunióban maradtak egymással, míg a többiek viszonylatában szimmetrikus kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodások jöttek létre, ezzel alapozták meg a CEFTA felállítását (MOSTETSCHNIG, 2011). De nem maradtak a szlovákok és a csehek valutaunióban, hiszen a két országrész nemzetközi fejlettsége és versenyképessége annyira különböző volt, hogy eltérő árfolyampolitikát vonzott magával. A szétválás után 1996-ban 1,1, 1999-ben már 1,22 szlovák koronát kellett adni egy cseh koronáért. (Az elméleti – Szlovákia 2009 óta az eurózóna tagja – árfolyam 1,21). Forrás: Szlovák Nemzeti Bank, <https://www.nbs.sk/en/statistics/exchange-rates/en-kurzovy-listok>

egyik jelentős megnyilvánulása volt a visegrádi csoport tagjainak gazdasági integrációja, a *Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás* létrejötte. A megállapodás a Visegrádi közösség története, működése első szakaszának eredménye, akárcsak az Európai Megállapodások, társulási egyezmények aláírása is az Európai Közösség és a résztvevő országok között.⁵⁸

A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement – CEFTA) megszületésének kettős ösztönzője volt: mindenképpen hatott a régióra az Európai Közösséggel kibontakozó szabadkereskedelem és a Közösség is szorgalmazta, másrészt pedig a kelet-közép-európai régión belüli kereskedelem további visszaesését is el szeretnék volna kerülni.⁵⁹ Mindamellett, hogy a CEFTA megnövelte az egymás közötti kereskedelmet, és gyarapította a csoport tapasztalatát a multilaterális együttműködések és alkufolyamatok terén,⁶⁰ bővítette az integrációhoz kapcsolódó témaköröket (pl. versenypolitika, eredetmegjelölésre vonatkozó szabályok), fejlesztette a szolgáltatások kereskedelmét és utat nyitott a tőke liberalizálása felé.⁶¹

Az 1992. december 21-én aláírt és 1993. március 1-én életbe lépő CEFTA szerződés fontos célként tűzte ki az aláíró országok közötti kereskedelem elé háruló akadályok fokozatos leépítését a GATT szabályok figyelembevételével, de a résztvevő országok egyben meggyőződésüket is kifejezték a tekintetben, hogy a gazdasági együttműködésnek ez a formája az Európai Unióba való integrálódás folyamatához is hozzá fog járulni.⁶² A CEFTA példája is jól mutatja, hogy néha egyes államok egy

---

58 NYUSZTAY László: Regionális együttműködés Kelet-Közép-Europában: a Visegrádi Négyek első évtizedének néhány tapasztalata. In: Tudományos Évkönyv 2002: Híd kelet és nyugat között. Budapesti Gazdasági Főiskola, pp. 101-111.

59 RÉTI 2003.

60 DUNAY 2003.

61 MAJOROS Pál. The Role of the CEFTA in Member States' EU Integration Efforts. In: Szakmai (Külkereskedelmi Főiskolai) Füzetek 7. szám, 1997. pp. 31-40.

62 Central European Free Trade Agreement Concluded by the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland, and the Slovak Republic. In: Russian & East European Finance and Trade, Jan. - Feb., 1994, Vol. 30, No. 1, Free Trade in Central Europe (Jan. - Feb., 1994), pp. 53-68.

már meglévő szervezetbe való belépési folyamat egyik lépcsőfokaként is értelmezhető új nemzetközi szervezetet hoznak létre.⁶³

A szerződés az ipari és a mezőgazdasági termékekre egyaránt kiter, viszont a szabadkereskedelmet alapvetően az iparra koncentrálták, az agrárium esetében szelektív liberalizálást terveztek, csak egyes termékekre és a meglévő korlátok egy részének leépítése mentén (alapvetően olyan termékek esetében, amelyek esetében valamely országban hiány volt). A termékeket három csoportba osztották: az első csoportba tartozók esetében az egyezmény a hatályba lépés után életbe lép,⁶⁴ a másodikba tartozók esetében a vámok kivezetését 1995-től tervezték évente a vámtételek harmadával, 1997-re érve el a nulla százalékot. A harmadik csoportba tartozó termékek esetében⁶⁵ a vámok eltörlését egy hosszabb folyamat eredményeként tervezték, így a liberalizáció mértéke minden évben fokozatos csökkentéssel 2001-re tervezte eltörlölni a vámokat.⁶⁶

A CEFTA-t és a rendszerváltó országok között létrejött hasonló regionális együttműködések a szakirodalom az új regionalizmus megnyilvánulási formájának is nevezi, amely a 90-es években jellemezte a térséget, a közös politikai gondolkodás, a szabadkereskedelem kiterjesztésének, a nyugat-orientált kereskedelemnek és a CEFTA esetében az EU integráció támogatása mentén.⁶⁷ Ugyanakkor fontos figyelembe venni, – ahogyan ennek egyes részleteire már kitértünk –, hogy a CEFTA megalakulása egy, minden alapító országot érintő, nehéz

---

63 POAST, Paul – URPELAINEN, Johannes. Fit and Feasible: Why Democratizing States Form, not Join, International Organizations. In: *International Studies Quarterly*, December 2013, Vol. 57, No. 4 (December 2013), pp. 831-841.

64 Az első csoportba tartoztak a vegyipari termékek, köztes gyógyszeripari termékek, valamint néhány gépipari termék

65 Ebbe a csoportba a szenzitív termékek tartoztak: vasipari, autóipari és elektronikai termékek

66 BISKUP, József: Central European Free Trade Area. In: *Eastern European Economics*, Sep. - Oct., 1994, Vol. 32, No. 5 (Sep. - Oct., 1994), pp. 65-71.

67 UVALIC, Milica: Regional Cooperation and the Enlargement of the European Union: Lessons Learned? In: *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, Jul., 2002, Vol. 23, No. 3, Enlarging the European Union: Challenges to and from Central and Eastern Europe. *L'élargissement de l'Union européenne* (Jul., 2002), pp. 319- 333

gazdasági helyzetben történt: a termelés és a foglalkoztatás visszaesett, valamint hosszas és fájdalmas strukturális átalakulás folyamata zajlott az érintett államokban.⁶⁸

Ennek a gazdasági integrációnak a létrejötte egybecsengett azzal a brüsszeli kívánalommal, mely szerint az EU-val párhuzamosan legyen egy olyan szerződés, mely visszatükrözi egymás között is azt a liberalizációt, amelyet Brüsszellel külön-külön is megvalósítottak. Ez volt az oka annak is, hogy 1996 után, a csatlakozási tárgyalások megkezdésének kilátásba helyezésével párhuzamosan azon országok számára is megnyitottuk a CEFTA együttműködést, melyek nem voltak visegrádi országok. (A visegrádi együttműködés ugyanakkor a mai napig megmaradt négy ország együttműködésének, bár ún. Visegrád+ formációk révén más térségekhez is adottak a kapcsolódások.)

2004-es EU bővítés és a visegrádiak belépése után a CEFTA lényegében új szervezetként – CEFTA 2006 – megújulva, de az eredeti logikát megtartva lett olyan országok szervezete, melyek társulási, és többnyire szabadkereskedelmi viszonyban vannak az EU-val, és szeretnének tagjává válni. Számos tanulmány született az utóbbi 15-20 évben arra vonatkozólag, hogy miként tudnák a balkáni országok felhasználni ezt az öröklött keretet egy jobb felkészülésre ahhoz, hogy az EU belső piac nyomását, de akár a jelenlegi helyzetben a versenyt is el tudják viselni.⁶⁹ A visegrádiak 1995-ben döntöttek a CEFTA bővítésről, ennek megfelelően Szlovéniával (1996-ban), Romániával (1997-ben), illetve Bulgáriával (1999-ben) kötöttek tagsági szerződést. A jelenlegi tagállamok közül 2003-ban csatlakozott még Horvátország, majd a balkáni tagok és Moldova 2006-ban és 2007-ben.⁷⁰ Fontos diplomáciai szempont volt, hogy miközben az EU

---

68 RUDKA, A. – MIZSEI, K: The Fall of Trade in East-Central Europe: Is CEFTA the Right Solution? In: Russian & East European Finance and Trade, Jan. - Feb., 1994, Vol. 30, No. 1, Free Trade in Central Europe (Jan. - Feb., 1994), pp. 6-31.

69 Ld. pl. ADAM, A. – KOSMA, Th. – MCHUGH, J. 2003, vagy MOSTETSCHNIG 2011.

70 1995-ben a CEFTA eredeti tagjai határozatot hoztak, hogy az az állam lehet a szervezet tagja, amely WTO-tag, van szabadkereskedelmi szerződése (Európai Megállapodása - vagyis tagsági ígérete) az EU-val, valamint kétoldalú szabadkereskedelmi viszonya a többi CEFTA taggal. A 2004-es EU tagsággal természetesen megszűnt a visegrádiak CEFTA tagsága, – gya-

a Stabilitási Egyezmény révén erőltette azt, hogy a horvátok és a szlovénok szabadkereskedelmi viszonyt létesítsenek a többi nyugat-balkáni állammal, a CEFTA tagság ennek a két országnak menekülési útvonalat is jelentett ahhoz, hogy ne ragadjon bele egy olyan helyzetbe, ahol egy nyugat-balkáni preferenciális rendszerben meg kell várniuk a lassabban fejlődő régiós tagokat az EU tagsággal. Ez a CEFTA forma nyújtott igazi fogódzót számukra ahhoz, hogy kitörhessenek ennek fogságából, és lényegében a visegrádiakkal azonos bővítési körben tudjanak csatlakozni a többi balkáni aspiránstól függetlenül az EU-hoz.

Érdekesség még, hogy a balti államok nem léptek be a kilencvenes években a CEFTA-ba, ellentétben a balkáni, EU-tagságra aspiráló országokkal, hanem maguk alapították meg a Balti Szabadkereskedelmi Övezetet.⁷¹ Ennek következménye az lett, hogy a CEFTA és a balti szerződések tagjai között nem jött létre 2004-et – mindkét csoport EU belépését – megelőzően olyan szoros kereskedelmi kapcsolat, mint a két csoport tagjai esetében egymás között vagy az egyes országok és az EU között, ez csak 2004 után az EU-n belül fejtette ki hatását. (Ez lett az EU-n belüli keleti nyitás egyik pillére.⁷²)

Ugyanakkor ezek a szabadkereskedelmi szerződések sok hasonlóságot mutattak egymással. Az Európai Megállapodások terén a lényeg a tagsági ígervény volt a preambulumban, és kereskedelmi tartalmát tekintve egy ún. interim és egy vegyes (tagállami kompetenciákat is tartalmazó) megállapodást alkottak. Az elsőt hamarabb életbe léptették egymás között – ennek előfeltétele az EU-nál a társult partner WTO tagsága volt

---

korlatilag Horvátország egyedül maradt –, és 2006-ban megújult a CEFTA szervezet, melybe a balkáni országok, valamint a posztsovjet Moldova léptek be. A CEFTA 2006 formációban már az EU viszonyról puhított tagsági feltételeket határoztak meg – EU preferenciális szerződés – tagsági ígérettel rendelkező szerződés helyett.

- 71 A Balti Szabadkereskedelmi Övezet (BAFTA) 1994-ben jött létre és 2004-ben a három tagállam EU tagságával meg is szűnt. Fennállása alatt közös vízumövezetként is működött.
- 72 BECSEY Zsolt: A keleti nyitás súlya a magyar külgazdaságban. Polgári Szemle, 2014/1-2. <https://polgariszemle.hu/archivum/87-2014-marcius-10-ev-folyam-1-2-szam/tudomanyos-muhelyek/594-a-keleti-nyitas-sulya-a-magyar-kuelgazdasagban>

–, ezért például a fejlettebb szlovénoknál ez lassabban haladt, mint a visegrádiaknál vagy a román-bolgár kettősnél. A tagállami hatásköröket érintő teljes megállapodásokat az EU tagállamoknak is ratifikálniuk kellett, ami hosszabb időt vett igénybe. A gazdasági integrációt illetően legfontosabb eredmény az volt, hogy országaink megkapták a preferenciális státuszt úgy, hogy piacgazdasági – és nem állami kereskedési – minősítés alá estek, így mentesültek sok diszkriminatív és szelektív piacvédelemi eljárástól az EU piacán. Az EU a piaci erőkülönbséget kompenzálására az ipari termékek kereskedelménél egy fokozatos, de a partnerek számára előnyösebb aszimmetrikus piacnyitást engedélyezett, lényegében a visegrádiak 2000-re szabad ipari piacra jutást kaptak. Minimális volt a piaczavarással kapcsolatos beavatkozás lehetősége a feleknél – a társultak éltek is bizonyos általános védelmi intézkedésekkel – de lehetőséget nyújtott a preferenciális elbánásra a szolgáltatások, valamint a munkaerő-áramlás területén is. Az áruforgalmi kérdéseken belül a mezőgazdasági termékeknél szintén a tagjelöltek számára kedvező aszimmetriával zajlottak a preferenciális piacnyitási lépések, de a 2004-es első tagsági belépésekig még nem minden esetben valósult ez meg, lényegében a tagsággal vált teljessé az uniós piacra való betagozódás.

A CEFTA megállapodás sajátossága, hogy itt kétoldalú megállapodások, szimmetrikus preferenciális elbánások léteznek. Három szakaszban és az érzékenységektől függően történt meg az ipari termékek áramlása előtti akadályok lebontása (ld. részletesebben korábban) – a folyamat a kétezres évek elejére lezajlott –, és már a kilencvenes évek végére 90%-os liberalizációhoz vezetett. Ugyanakkor a tagállamok a mezőgazdasági termékek egymás iránti kereskedelmében sokkal óvatosabb eljárást folytattak, hasonlóan az EU viszonylathoz. Bár a 2000-es évek elején – mikor látszott, hogy egy-két éven belül mindenki tagja lesz a közös agrárpiacnak – volt egy javaslat a teljes agrárpiaci megnyitásra, ez végül a tagság előtt nem valósult meg teljes mértékben, de a termékek 80%-át érintette valamilyen könnyítés, ami sokat lendített a kölcsönös piaci orientációban. (Az irodalomban a kilencvenes évek közepén a visegrádiak kapcsolatának lehülését szakaszolták,⁷³ ekkor jelent meg egy éles magyar-lengyel konfliktus 1997-ben az akkor versenyképesebb magyar

---

73 Ld. NYUSZTAY 2002.

gabonaexport lengyelországi megjelenésével kapcsolatban.) 1997-ben érkezünk el oda, hogy a mezőgazdaságban hiába határozták meg a kölcsönös liberalizáció végrehajtását, ezt nem lehetett megvalósítani a tagállamok eltérő érzékenysége – versenyképessége – miatt. (Pont azok a lengyelek voltak akkor a legnagyobb kerékkötői az agrárliberalizációnak a CEFTA-n belül, akiknek a többiekkel szemben negatív volt az agrármérlegük, és akik az EU tagság után nagyon is versenyképesé váltak, több mint 10 milliárd eurós teljes agráraktívumot elérvén 2010-es évek végére.)

Kiemelkedően fontos volt az a pillanat, amikor 1997 januárjától az Európai Megállapodással rendelkező országok – tehát a CEFTA és BAFTA-kör – az EU-val és az EFTA-val kötött egy ún. páneurópai kumulációs megállapodást, amely azt jelentette, hogy nemcsak az EU felé, hanem egymás viszonylatában is vám- és kontingens mentesen lehetett beszámolni a beépített alkatrészeket, hozzáadott értéket adó részeket. Ez értelemszerűen megnövelte a CEFTA-országok és a baltiak, valamint az EFTA-tagok, főleg a svájciak közötti kereskedelem lehetőségét is, kiemelten az ún. intraindusztriális (félkész termékeket, komponenseket jelentő) jellegű kereskedelmet.

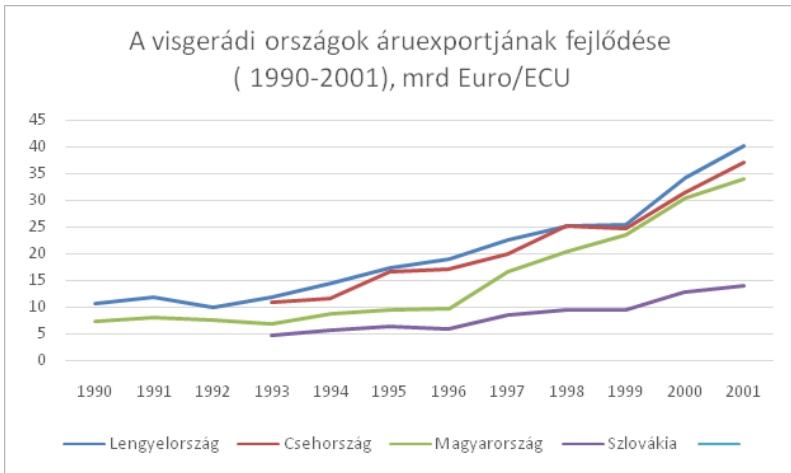
II. A CEFTA eredeti tagjainak kereskedelmi integrációja egymás és az EU irányába

1991-92-ben a KGST összeomlása után az addigi preferenciális viszony helyett az egymás piacaira való bejutás lehetősége lényegében a WTO (1995-ig GATT) megkövetelte szintre – a legnagyobb kedvezmény elve mentén – esett vissza, ráadásul az EU 1992-től ennél már kedvezményesebb helyzetbe is került.⁷⁴ A többi térségbeli országnak és a posztsovjet köztársaságoknak a helyzete még rosszabb is volt, tekintve, hogy a GATT/ WTO tagságuk is lassan valósult meg. Ráadásul mindez egy hatalmas gazdasági visszaeséssel párosult szinte minden visegrádi országban legalább 1993-94-ig. Közben a CEFTA országokban a csőd-törvények, új árrendszerek kiépítései, az állami szubvenciók mérséklése és piacgazdasági szintre emelése zajlott.

---

74 RÉTI 2000.

2. ábra: A visegrádi országok áruforgalmának fejlődése a kilencvenes években

Forrás: Megújuló Európa 15 +10. Statisztikai adattár. 1990-2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2003.

Az átalakulás és a közvetlen külgazdasági környezet (KGST megszűnése, teljes külkereskedelem átállítása szabadpiaci deviza fizetésre, az EU és CEFTA liberalizáció beindítása 1992-93-tól, de főleg a hazai exportkapacitások átalakulása (megszűnés, árfelszabadítás) hatalmas kihívás elé állította a négy országot és annak külkereskedelmét. Mégis az évtized elején elsősorban az export stabilizálásán volt a hangsúly, nem volt e téren a GDP-hez hasonló sokkszerű visszaesés. 1994-től mindegyik országban megindult az export dinamikus fejlődése – párhuzamosan a külföldi működő tőke beáramlás ütemével együtt –, hiszen kb. 2 év csúszással az FDI üzemei elkezdtek termelni és főleg az EU felé – ez a piac nyílt meg – eladni. Amikor nagyobb reformok iránt elkötelezett kormányok kerültek hatalomra a visegrádiak országokban és jelentős FDI kezdett beáramlani, vagy más liberalizációs jellegű szabályozás érkezett, akkor az export is megnőtt. Jellemző ez az 1998 utáni helyzetre. Közben még 1995-ben a legnagyobb partnerünk, az EU bővült, többek között a szomszéd Ausztriával, a CEFTA pedig, mint azt már

korábban említettük, Szlovénia után Romániával és Bulgáriával.⁷⁵

1997-től megindult az előbbieken jelzett EU vezérelte páneurópai kumuláció. A nemzeti kézben lévő termékexport felfutása nem volt ilyen kiemelkedő, de az FDI vezérelte viszont igen. Lengyelország kivételével a másik három országnál meghaladta a GDP-növekedés (2-2,5-szeres) ütemét az export emelkedési (3-4-szeres) üteme.⁷⁶ Mindez jelezte, hogy a nagyméretű belső piaccal és így lehetséges versenyképes hazai partneri kapcsolattal rendelkező lengyeleken kívül a többi ország rendkívül nyitottá vált, elsősorban a liberalizált szerződéseik és a közvetlen külföldi beruházások révén, hiszen azok elsősorban a jó ár-érték arányú munkaerő és logisztikai adottság mellett a szabad kereskedelmet – export és hozzá az import – keresték a költségeket és a piacokat is a legkedvezőbbekre optimalizálva. Nem elsősorban a magas helyi beszállítói hányadokat, amire számítottunk, vagy a jelentősen fizetőképes nemzeti terepet keresték. Sokat számított ebben az is, hogy 1994-től életbe léptek az EU integrációt célul meghatározó Európai Megállapodások, illetve 1997 nyarán már eldőlt az is, hogy a következő évben a négy ország közül hárommal – Szlovákia 1999 végén csatlakozott hozzájuk – a csatlakozási tárgyalások elkezdődnek, és reális volt, hogy néhány éven belüli – akkor munkahipotézisként 2002. évi – befejezéssel kecsegtettek.⁷⁷ (1997 nyarán tartották a NATO madridi csúcstalálkozója, ahol a három nagy visegrádi ország csatlakozási tárgyalásokra való meghívására sor került. Szlovákia néhány év múlva követte őket, és a két szervezetbe

---

75 Ld. erről még MENYES 2019.

76 Ld. Megújuló Európa, KSH, 2003.

77 Az ún. Agenda 2000 nevű dokumentumban (Agenda 2000. For a stronger and wider Europe. 15 July 1997. Bulletin of the European Union, Supplement, 5/97 <http://aei.pitt.edu/3137/1/3137.pdf>) nemcsak pozitív EU Bizottsági vélemény született (Szlovákia kivételével) a visegrádi országok csatlakozási tárgyalásainak megkezdéséről, de a dokumentumban kivitelezhetőnek tűnt belátható idejű átmenettel a belső piaci integráció is, a többi együttműködési formával együtt. Ehhez olyan költségvetési javaslat született, amely ezt reálisan úgy látta kivitelezhetőnek, hogy a tárgyalások révén az átmeneti rezsimok után teljes jogú tagság a jelentős EU transzferekkel együtt elérhető távolságba került. Ld. AVERY – CAMERON 1998.; HARGITA Árpádné: Vissza Európába - röögös úton. Gondolat Kiadó, 2012.

mind a négy ország belépett 2004-ben.⁷⁸⁾

Ez volt eddig az integráció kereskedelmi szempontból pozitív oldala. Ugyanakkor az már látszott, hogy az FDI nemcsak az exportpiacot nyitja meg, hanem importot is igényelni fog – még ha a termelés itthon az EU belépésig például jórészt vámszabadterületen⁷⁹ folyt –, ami nem fogja javítani az ország saját tőkeképzési helyzetét a jövőben, és a hazai fogyasztási importigényeket sem lehet a hazai tulajdonban maradt vállalkozások exportteljesítményével fedezni. Ráadásul az első szakaszban is már csalódást jelentő módon az FDI nem integrálta megfelelően a beszállítói rendszert, kiváltandó ezzel az importigények egy részét, és lehetővé téve, hogy kisebb importkomponenssel rendelkező hazai cégek itt felfussanak, és saját tőkét képezzenek.⁸⁰ Az akkor még csak kibontakozó szolgáltatási export – méreténél fogva – nem volt képes arra, hogy a folyó fizetési mérlegben jelentősen kiségitse az áruforgalom negatív mérlegét, ezért volt döntő az, hogy milyen mérlege volt a visegrádi országok – és a többi kelet-közép-európai rendszerváltó ország – árukereskedelmének.

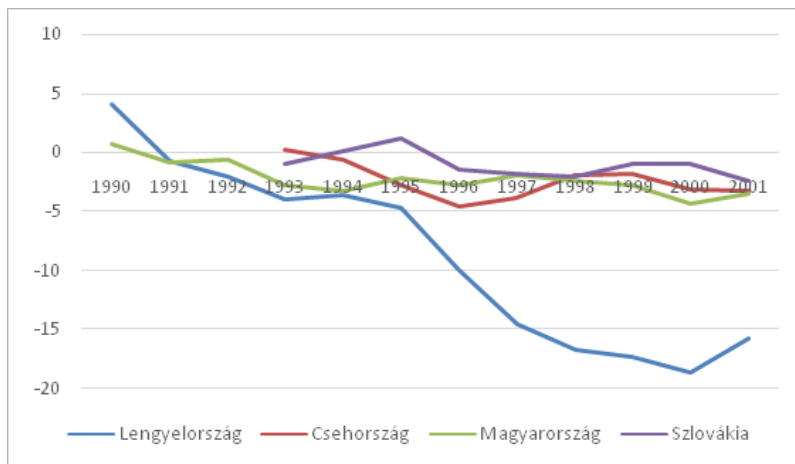
---

78 Az első körös közép-európai bővítés sok vitát váltott ki, hiszen Szlovákia mellett Lettország, Litvánia, de Románia és Bulgária sem került a felvételi tárgyalásra érettek csoportjába, de talán a legizgalmasabb színpalak mögötti vita az volt, hogy lehet-e Lengyelország nélkül első körös bővítés. Ennek oka a mérete, a közös agrárpiacra és az uniós költségvetésre gyakorolt feszítő hatása, és a relatív fejletlensége miatti konvergencia igény. Végül Kohl kancellár, valamint a NATO bővítése – melynek politikai súlyát pontosan Lengyelország adta – választ adott erre a dilemmára.

79 A bejövő importkomponensek nem kerültek be az ország vámterületére, és ha garantáltan a be- vagy feldolgozás után elhagyták az országot, akkor nem maradt fent vámfizetési kötelezettség utánuk. Értelemszerűen az EU tagsággal ezt meg kellett szüntetni.

80 2003-ra, az időszak végére az FDI állománya a szlovák GDP 64, a magyar 57, a cseh 45, és lengyel 26%-át tették ki, ami a devizatartalék erősítésével nagyszerűen segítette az országok fizetőképességét, (ezzel 2008-ig a térségünkben nem is volt gond), de Lengyelország kivételével nagyfokú FDI-kitettséget jelent, ami azóta is jellemzi gazdaságainkat. Forrás: World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/>. Ld. még POGÁTSZA Zoltán: Magyarország politikai gazdaságtana. Osiris, 2016.

3. ábra: A visegrádi országok árukereskedelmi többlete(+) / hiánya(-), (Mrd USD)

Forrás: World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/>

A 3. ábrából az is látszik, hogy az integráció és a gazdasági felzárkózás előrehaladásával nem tudtuk tartani a külső egyensúlyt – általában a belsőt sem igazán, de ez nem tanulmányunk témája –, ami gyakran a nem fenntartható növekedés egyik fontos szimptomája. Különösen fájdalmas ez 1995 után Lengyelország esetében, bár méretarányosan nem kirívó a többiekhez képest, de Magyarország, Csehország vagy Szlovákia kapcsán is hasonló gondok jelentek meg. Méretarányosan főleg Szlovákiában volt aggasztó az áruforgalmi hiány mértéke az időszak folyamán. Az elemzők mégis úgy ítélték meg, hogy a működő tőke későbbi visszafektetése, a szolgáltatás-kereskedelem – főleg az idegenforgalom –, valamint a kivándorló munkások hazautalása révén a külső egyensúly hosszú távon biztosítható. A kereskedelmi mérleg tehát ekkor csökkentette a visegrádiak GDP-jét felhasználási oldalon, de ugyanakkor az FDI beruházásai pedig növelték azt.

Nézzük meg a visegrádi országok ebben az időszakban lebonyolított külkereskedelmének – exportjának – szerkezetét, a fő relációs és árufőcsoport formációjában.

II. 1. Viszonylati (relációs) kérdések

A négy ország abban közös jegyet mutat (lásd 4. ábrásor), hogy a Németországgal folytatott kereskedelem abszolút domináns 30% fölötti aránnyal, és főleg a kilencvenes évek második felében volt ennek nagy a szerepe. Ausztria súlya a rendszerváltás után volt jelentős, de lassan visszaszorult szomszédos országainál az 5% közelébe, míg a lengyelek esetében szerepe szinte marginális volt. (Mindez visszatükrözte a tanulmány elején jelzett tradicionális germán dominanciát.) Az oroszok szerepe a rendszerváltás legelején volt jelentős az öröklött piacok és a nemzeti csődtörvények lassabb életbeléptetése miatt, főleg Magyarországon, de idővel szerepe megkopott, hiszen nem vettek részt semmilyen preferenciális szerződéses rendszerben az európai régióban, a WTO-hoz is csak később, 2012-ben csatlakoztak. Öröklött szerepe ellenére a visegrádi országoknál a későbbiekben is visszaesett az ország fontossága, és nemcsak a 2014-es EU embargó miatt. (Általában elmondható, hogy szerkezeti okok mellett sokkolóan hatott a kereskedelmi és gazdasági együttműködésre a fejezet elején vázolt diszpreferenciális úr, ahova KGST megszűnése után azonnal eljutottak ezek az országok.⁸¹)

A lényeg az, hogy mekkora súlyt képviselnek a visegrádi országok az egymás közötti kereskedelemben. A korszak elején nagyon magas volt a mutató a csehszlovák utódállamok egymás felé számolt értékeiben, hiszen előtte egy országot alkottak. A szétválás után azonnal vámunióra léptek egymással (de nem azonnal történt meg a valuták piaci jellegű szétválása). Elkezdett működni a CEFTA-szerződés is, ezért a legkisebb, lengyel mutató (a többi CEFTA-tag súlya a kivitelben) is a végén 11% fölé emelkedett, de a magyaroknál és a cseheknel is ennél magasabb arányban stabilizálódott az egymás súlyát mérő szám. A legmagasabb, a visegrádi partnerekhez irányuló relatív export azonban – az egyoldalúan erősebb cseh függés miatt – 20% fölötti aránnyal még mindig Szlovákiánál

---

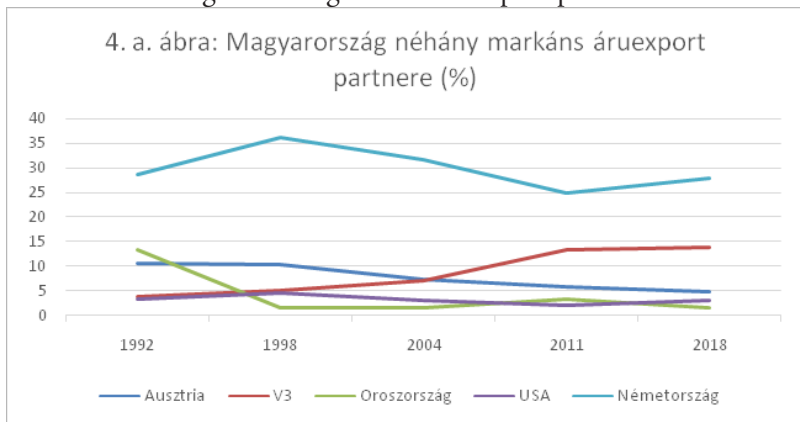
81 Ld. RÉTI 2000., KÖVES 2003. Meglepő, de pl. Szlovénia csak 1995-ben, Bulgária 1996-ban rendezte a WTO tagsági kérdést, amikor már az EU ideiglenes megállapodásaik életbeléptetése és CEFTA tagságuk is napirendre került. (Az egyébként később regionális élvonalas Észtország is pl. csak 1999-re oldotta meg a tagságát.)

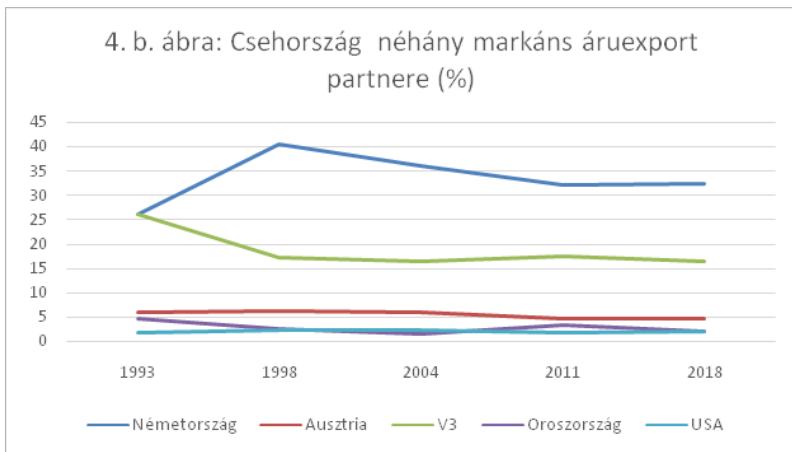
mutatható ki. A legnagyobb robbanás – a mesterségesen alacsony helyzet után – a kilencvenes évek közepén történt természetes felzárkózással, de utána is lassan emelkedett egymás aránya az exporton belül.

Ez természetesen nemcsak azzal függ össze, hogy a visegrádi országokban az EU átlagot meghaladó a gazdasági növekedés – ezáltal a fogyasztás és a beruházás importigénye is magasabb volt, mint az európai átlag –, hanem a multinacionális cégek „keresztshállításai” mellett a nemzeti tulajdonú cégek is kezdik megtalálni egymást, még ha a befektetésekkel vonzott kereskedelmi kapcsolatok szerepe még mindig gyenge. De az arányok növekednek, és az is megállapítható, hogy a kezdetekhez képest minden országnál – a lengyeleknél és a magyaroknál is – a visegrádi egység Németország után a második legfontosabb exportpartnerre nőtte ki magát (ld. 4. ábrásor). Látszik az is, hogy a németek eleinte domináns súlya 1998 után mérséklődött, a visegrádi partnereké a növekedési periódus után pedig legalább stabilizálódott a németek mögött, míg Oroszország, USA és Ausztria a kezdeti különleges átmeneti szerep után alacsonyabb szinten ugyancsak stabilizálódott.

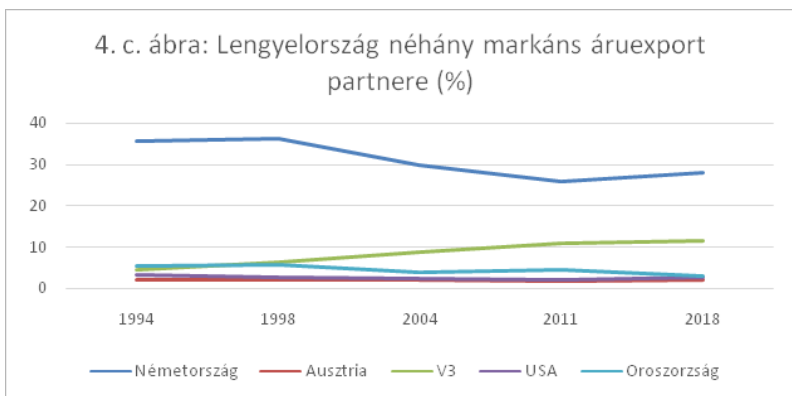
4. ábrásor: A visegrádi országok főbb áruexport partnerei

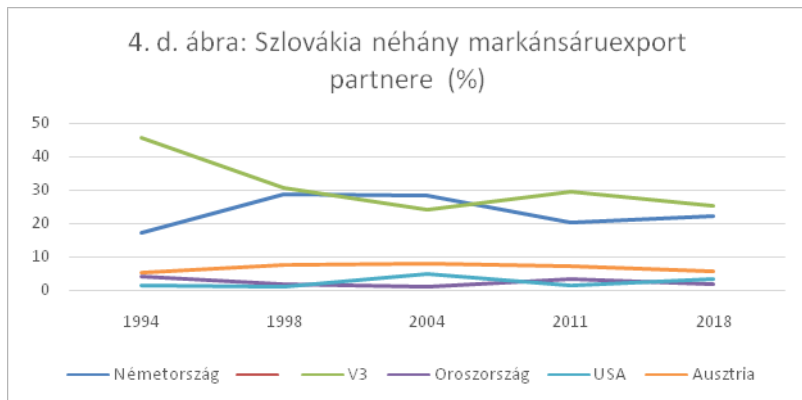
Forrás: Saját számítás (V3) a World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/> alapján

Forrás: Saját számítás (V3) a World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/> alapján

Forrás: Saját számítás (V3) a World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/> alapján

Forrás: Saját számítás (V3) a World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/> alapján

II. 2. Mérleg és áruszerkezet

Sokatmondó az is, hogy milyen méreleggel, majd milyen áru-főcsoportokban zajlott a kereskedelem a visegrádi országokban általában és egymás irányába ezekben az években. Az 5. táblázat a kölcsönös mérlegeket tartalmazza.

5. táblázat: A visegrádi országok kétoldalú kereskedelmi mérlegeinek változása 1994-2018 (Millió USD)

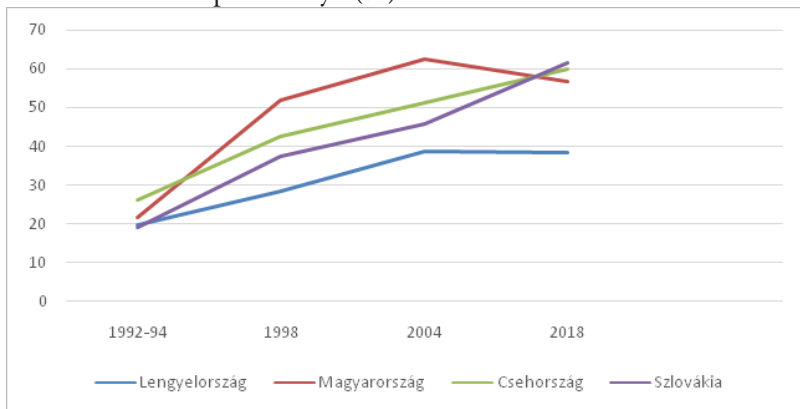
	1994	1998	2004	2018
PL-SK	-16,5	252,3	-135,6	2012,0
PL-CZ	-45,1	-439,6	0,4	2675,7
PL-HU	-3787,5	-123,0	230,3	2675,7
SK-CZ	543,8	-222,5	-203,2	1,4
SK-HUN	255,0	150,1	433,3	1270,0
HUN-CZ	-149,8	-139,5	-400,0	-423,6

Forrás: World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/>

Mivel az információkat a portálok a tagállami statisztikai hivatalok révén kapják meg, ezért eltérések, különbözőségek nem kizártak, itt az elől álló országok szempontjából jelenítettük meg az adatokat.

A statisztikai rendszer tükrörendszerének bizonytalanságai ellenére azért látható, hogy milyen a kétoldalú trend: a visegrádi országok egymás közötti árukereskedelmében a legnagyobb javulást Lengyelország érte el már az EU belépés előtti időszakban. (Mindez aztán a belépés után még karakteresebben folytatódott, mind a három társországgal szemben 2 milliárd dollárnál is nagyobb aktívummal.) A szlovák-cseh viszony a nagyon magas forgalom ellenére kiegyensúlyozottnak mondható, míg a szlovák-magyar reláció is a CEFTA korszak alatt szintén ezt a képet mutatta, némi szlovák fölényvel. A magyar-cseh kereskedelmi forgalom, mely szintén nagyon ígéretesen futott fel, alapvetően cseh többletet hozott, de ez nem volt milliárdos nagyságrendű, tehát közel kiegyensúlyozottnak mondható.

5. a. ábra: A visegrádi országok exportján belül a gépek és közlekedési eszközök árufőcsoport aránya (%)

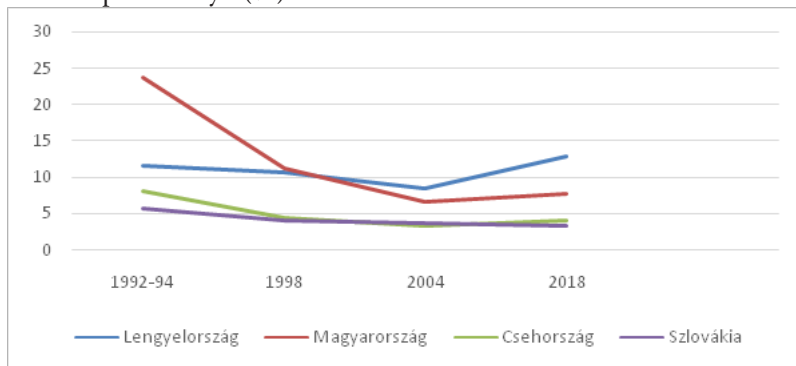

Forrás: World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/>

Ha az áruszerkezetet illetően megnézzük, hogy az egyes országok exportjában a működő tőke beáramlással együtt hogyan változott meg a gépek és közlekedési eszközök árufőcsoport aránya (5. a. ábra), akkor az összefüggés nagyon tisztán látható: míg a kilencvenes évek elején

mindenkinél – még az iparosodott cseheknél is – bőven 30% alatt volt ennek aránya, az FDI motiválta export gyors felfutásával a három kisebb ország esetében bőven 50% fölé emelkedett. Ez volt akkor a siker kulcsa a gyors felzárkózáshoz, hiszen a klasszikus elméletek szerint is, minél magasabb a magas hozzáadott értékű és feldolgozottságú termékek arány az exportban, annál fejlettebb az adott ország világgazdasági bekapcsolódási struktúrája, és így lehetséges a saját tőkeképzése. Csakhogy ez az elmélet itt nem tisztán alkalmazható, mivel mindez, ha csak az összeszerelés jellegű és külföldi tulajdonú cégeknek köszönhető, akkor torzít a statisztika. A nagy belső piaccal és relatíve kisebb külföldi működő tőke beáramlással rendelkező Lengyelország esetében ez az árufőcsoporti dominancia és függés kisebb, a mai pedig már a külső konjunktúrákat illetően is kisebb. Ezért a későbbi fejlemények ábrázolása érdekében az 5. ábrában felvázoltuk a 2018-as állapotot is, melynél látszik, hogy Lengyelország a tagság után is 40% alatt tartotta ezt az exportcsoportját, amivel jóval diverzifikáltabb exportstruktúra irányába vette az irányt. (Ez a kiegyensúlyozott lengyel helyzet eredményezte azt, hogy a válságok időszakában – 2008-09 vagy 2020 – gazdasága nem szenvedett jelentős visszaesést a többiekhez képest.)

5. b. ábra: A visegrádi országok exportjában az élelmiszertermékek árufőcsoport aránya (%)

Forrás: World Integrated Trade Solutions, Világbank <https://wits.worldbank.org/>

Ha megnézzük az élelmiszerek-agrártermékek arányát a kivitelben (5. b. ábra), akkor pedig világosan láthatjuk, hogy Lengyelország szinte végig, az EU-ba való belépés előtt is a CEFTA-tagsággal stabilizálni tudta a mezőgazdasághoz kapcsolódó tevékenységből származó eredményeit – ebből a bruttó exportja szinte végig 10% fölötti a teljes kivitelén belül –, akárcsak hazánkban, ahol egy erős csökkenés után 7% körüli aránnyal szerepel ez a fontos termékcsoport. Csehország és Szlovákia vonatkozásában ugyanakkor a mai napig nettó élelmiszerimportőr országokkal állunk szemben. Az élelmiszerek fogyasztása lassabban nő, de a válságok idején is rugalmatlan keresletű a magas technológiai kategóriába eső fogyasztási végtermékekhez képest, ezért főleg Szlovákia a magas nyitottság mellett konjunktúra-érzékenyebb orszaggá alakult. Mindezek már a 2000-es évek elején előrevetítették, hogy Lengyelországhoz képest a másik három ország felzárkózási esélyei külgazdasági szerkezeti oldalról problémásabbak lesznek, amit igazolt is a későbbi, 2010 utáni időszak.

Nem véletlen az, hogy a visegrádi országok 2004-ig tartó együttműködésében a CEFTA keretében az élelmiszeriparnak nagyobb szerepe volt, mint általában, például 1994-ben Lengyelország magyarországi exportjának 8,2, cseh kivitelének 4,9, míg szlovákiai szállításának 5,4% át tette ki. De ez a szám a 2004-es évre 10,8, majd 10,6, illetve 8,9%-ra nőtt, és a trend a tagság után is folytatódott. (Mivel Lengyelországban is az agrárium javarészt nemzeti kézben van, ez segítette a belső tőkeképződést.⁸²)

Összefoglaló megjegyzések

1. A visegrádi országok nagyrészt a versenyképtelennek minősített országok traumájával léptek ki a szocializmusból és a KGST-együttműködésből. Ugyanakkor a nyugati tanácsadók és a hazai elitek azt gondolták, hogy ebből a helyzetből is viszonylag gyorsan be lehet tagozódni a nyugati – elsősorban európai – gazdasági rendbe, a reintegráció pedig viszonylag

---

82 Bővebben a CEFTA tagok akkori belső kereskedelméről ld. KISS Judit: Agrárkereskedelmünk a CEFTA-val MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások 131. szám, 2000. augusztus.

gyorsan eredményez majd felzárkózást. Ezért szigorú reformokkal felszámolták saját, köztük az exportra is működő kapacitásaik nagy részét. (Magyarországban ebben sajnos volt viszonylag friss devizatechnológiai vásárlásokkal erősített feldolgozóipari kapacitás, vagy pl. a dunai vízerőmű leállítása, ami súlyosbította gazdasági szempontból a helyzetet.) Az igazi mélypont ezekben az országokban nem is feltétlenül az 1990-92-es időszakban érkezett, hanem a belső szerkezetben történt tömeges csődhelyzetek és a privatizáció (utána esetleges bezárások) elindulásával, a működő tőke kezdeti beáramlásával elsősorban 1993-98 között. Ez a lakosság rendszerváltásba vetett gyakran illuzórikus hitének megingásával is járt.⁸³ Nem véletlenül jegyezték fel sokan – pl. Kolodko lengyel exminiszter⁸⁴, de utalt rá többször Kádár Béla is –, hogy a neoliberális eszme azonnali, szinte sokszerű átvétele nem volt racionális, hiszen a kelletténél is hamarabb tettük országunkat – pozitív versenyképességi hatások mellett – a külső mérlegben az FDI kiszolgáltatottjává. Egyrészt erre volt szükség a fizetőképességünkhöz, másrészt az exportot és főleg a nettó exportot ennek segítségével reméltük – a víz felett maradásunk érdekében – elindítani. (Ráadásul mindez egybeesett a külső fizetési kényszerekkel jelentő adóssághmenedzsmet kérdésével, mely főleg Magyarországon jelentett súlyos terhet, részben a devizahányad, részben a lakosság gyenge megtakarítási képessége miatt.⁸⁵)

Ebben a helyzetben az egyetlen lényeges piacunk az EU lett, 1992-

- 83 Az adott időszakban, a visegrádi országokban a lakossági mélyebb kilátásokat jól mutató termékenységi ráta – egy szülőképes nőre jutó gyermekáldások átlaga – az adott időszakban az alábbiak szerint alakult:

	1990	1995	2000	2005
Magyarország	1,87	1,70	1,76	1,63
Szlovákia	2,09	1,52	1,30	1,27
Lengyelország	2,06	1,62	1,37	1,24
Csehország	1,90	1,28	1,15	1,29

Forrás: KSH, nemzetközi adattár

- 84 KOLODKO, Grzegorz W.: A poszt szocialista átalakulás tíz éve - a gazdaságpolitikai reformokkal kapcsolatos tanulságok. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. március. pp. 197-214.
- 85 A visegrádi országok kamatfizetési kötelezettségei a GDP %-ában:

ben egy preferenciális szerződéssel támogatva, ahol csak az évtized második felében bontakozott ki az EU-15 irányába a külkereskedelmi aktívumunk, de országainak összességében alapvetően nagy nettó importőrökké váltak a lassú modernizációs áttérés és az FDI magas külkereskedelmi jellege miatt. Ebben a helyzetben jelent meg a visegrádi országok együttműködésének folyamányaként az a szándék, hogy egy szabadkereskedelmi megállapodással létesítsünk egy párhuzamosan mélyülő rendszert (CEFTA) az EU-hoz csatlakozó sugaras szerkezet – ismerős a KGST-ből – oldására, amelyből az elején versenyképesség szerint Magyarország, majd fokozatosan Lengyelország húzott jelentős kereskedelmi hasznot. A rendszer életbe is lépett, és a V4-kapcsolódás szerepe mind a három ország esetében az évtized végére megnőtt. Jellegzetessége, hogy a tradicionális/nemzeti tulajdonú agrárkereskedelem hangsúlyosabb szerepet töltött be a régióban, mint általában Európában. Kezdetekben, politikai értelemben is fenntartás volt tapasztalható a CEFTA-val kapcsolatban, hiszen legtöbb ország külgazdasági elítje a gyors nyugati felzárkózás és reintegráció kapcsán mellékvágányt is gyanított, és csak az 1997-es páneurópai kumuláció, az EU csatlakozási folyamat beindulása 1995 végén, a CEFTA „bővítési siker” (Szlovénia majd Románia és Bulgária és később Horvátország belépése) oldotta fel ezeket az ellenérzéseket.⁸⁶ A CEFTA sikere is hozzájárult ahhoz, hogy a

	1996-2000	2001-2005
Magyarország	7,3	4,2
Csehország	1,0	1,0
Lengyelország	3,8	2,8
Szlovákia	2,9	2,7

Forrás: az EU Bizottság gazdasági előrejelzése, 2015, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/autumn-2015-economic-forecast_en#economic-forecast-documents

86 JESZENSZKY Géza: Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Osiris, 2016. – Jeszenszky Géza 2016-os, az Antall-kormány külpolitikáját központba állító elemző-leíró könyvében is kitért arra, hogy 1992-ben a magyar Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma is fenntartásait hangsúlyozta a kérdésben, amely annyiból érthető volt, hogy számtalan, sokszor jóindulatú javaslat született meg azzal kapcsolatban, hogy regionális kis KGST integrációt

2004-es bővülés után, immár a teljes integrációs menetrend birtokában, megmaradt a visegrádi együttműködés nem csak politikai, de külön EU szakpolitikai ügyekben is.)

2. A liberalizáció logikája követte az EU-megállapodásokat, vagyis, az ipari termékekre három fázisban létre is jött a szabadkereskedelmi rendszer, de a mezőgazdasági termékeknél csak a folyamatos preferenciális mélyítésig jutottunk, vagyis a teljes piacnyitás egymás felé – főleg a lengyel magatartás miatt – csak az EU-belépéssel valósult meg. A visegrádi együttműködéssel szemben a CEFTA kész volt a bővítésre, lényegében a térségbeli rendszerváltó és későbbi EU-tagok beléptek 2004-ig (a baltiak kivételével), ami növelte a térség és a Visegrádi csoport presztízsét, különösen Szlovénia korai CEFTA-csatlakozásával és a NATO 1999-es bővítésével. És miközben a visegrádi országok CEFTA-tagsága véget ért az EU-ba való belépés után, addig a V4-formáció fennmaradt,⁸⁷ habár a CEFTA megalakulása után a Visegrádi együttműködést 1994-ben egyesek temették, mondván, a politikai együttműködés nem elégséges, a gazdasági integráció fenntarthatóbb.⁸⁸

3. A kölcsönös belső piaci jellegű viszony megnyitotta a visegrádiak között az FDI saját láncain belüli keresztkereskedéseket, de az is látszik, hogy ebben szerencsére nagyobb szerepe volt a nagyobb nemzeti

---

vagy EFTA tagságot valósítsunk meg a gazdaságilag egyenlőtlen EU társulás helyett a sikeresebb felkészülés érdekében. 1997-ban lengyel gazdák hegesztették le a magyar gabonaszállítmányok vagonkerekeit az akkor még tehetetlen dühükben. Klaus pedig Csehországban végig a Nyugat részeként tekintett az együttműködésre. Mečiarnak pedig politikailag volt kellemetlen a szomszédjaival szembeni versenyképességi helyzet, utódja importvámot vezetett be.

87 DUNAY 2003. és TÖRŐ, Cs. – BUTTLER, E. – GRÜBER K. 2013.

88 HORVÁTH Jenő: Contributions to the History of Regional Co-operation in the Eastern and Central European Region (1989-1997). In: Társadalom és gazdaság Közép- és Kelet-Európában / Society and Economy in Central and Eastern Europe, 1998, Vol. 20, No. 1, The End of a Millennium: The Dynamics of External and Internal Politics in Central and Eastern Europe: Part I (1998), pp. 58-74.

kézben lévő gazdasági ágaknak, mint az élelmiszeripar, könnyűipar stb., bár az igazi felfutás csak a későbbiekben valósult meg és az EU-n belül fejeződött be.⁸⁹ Nem véletlen, hogy az ún. nemzeti bajnokok későbbi határon átnyúló terjeszkedése (MOL, OTP, CEZ, CCC stb.) is a volt vagy jelenlegi CEFTA-államokban kezdődött el és nem az EU 15-ben.

4. A CEFTA sikerét jól tükrözi az is, hogy az EU által a regionális kereskedelmi és gazdasági partnerség iránt motivált országok a CEFTA-ban látták meg azt a keretet, amellyel nem a volt jugoszláv vagy szovjet kis KGST-típusú reinkarnáció valósult meg, hiszen 1996-tól egészen 2007-ig Szlovénián, Koszovón keresztül Moldováig számos ország belépett a szervezetbe, jelezve ezzel az EU-orientációjukat is. A folyamatos EU-bővítés révén azt tapasztalhatják (eddig a BAFTA-mellett csak CEFTA-tagok léptek be), hogy a CEFTA-tagság inkább előszoba, mint „lekanyarodás”. Nem véletlen, hogy a legutóbbi időszak geostratégiai írásai egyrészt a jelenlegi tagok számára a meglévő CEFTA 2006 szerződést az együttműködés bővítésére ajánlják. Másrészt az európai posztsovjet államok számára tanácsolják a CEFTA-tagságot hosszú távú céljaik elérése érdekében, azoknak az országoknak, amelyek nem az oroszok vezetete gazdasági integráció felé léptek, hanem az EU-t tekintik továbbra is orientációs és integrációs pontnak a NATO mellett (például Ukrajna, Georgia).⁹⁰

---

89 BECSEY 2014.

90 ŠILJAK, Dženita: Challenges and Opportunities for the CEFTA Countries. KKI Policy Brief 2019. https://kki.hu/assets/upload/09_KKI-Policy-Brief_CEFТА_Siljak_20190206.pdf; MOSTETSCHNIG 2011.; KIRIA, Beka: CEFTA – EU enlargement safeboat for Georgia and Ukraine in the wake of an illiberal order. Gagra Institute, February 2019. <https://gagrainstitute.org/cefta-eu-enlargement-safeboat-for-georgia-and-ukraine-in-the-wake-of-an-illiberal-order/>

Krisztián Manzinger¹

A SENSITIVE ANNIVERSARY – THE CENTENARY OF TRIANON IN HUNGARY, SLOVAKIA AND ROMANIA

Abstract

The centenary of the Treaty of Trianon was commemorated in three separate ways in the three countries of the Carpathian Basin for which Trianon has a crucial historical role, Hungary, Slovakia and Romania. While Hungary obviously focused on the loss and emphasized the need for strong regional cooperation to overcome historical grievances, in Slovakia important segments of the academic sphere showed an openness to understand the Hungarian position on the treaty, and the Slovak prime minister even publicly declared that he can accept the fact that Trianon is painful for Hungarians. Romania, on the contrary, showed no such openness at all from either the academic, or the politic sphere; and alongside propagating nationalistic messages, a law was also adopted by the Parliament declaring June 4, the day of Trianon, a national remembrance day, projecting thus another embarrassment for Romanian-Hungarian relations, both within Romania and on a bilateral level. The conclusion of the article coincides with some messages on the centenary: Trianon could only become a relic of the past if, by creating self-governance, the legal equality of the Hungarian communities in the respective states can be ensured.

---

1 Senior lecturer at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Law; assistant research fellow at the National University of Public Service, Institute of Strategic Studies.

The Treaty of Trianon, signed on 4 June 1920, ended WWI for Hungary. A century has passed since then, yet the word ‘Trianon’ is still part of everyday life, not only in Hungary, but also in some of the neighbouring countries. Although the word ‘Trianon’ historically refers to the borders created and the injustices Hungary suffered a century ago,² today it reflects more on the situation of the Hungarian communities living in the neighbouring countries. The treaty not only separated minority populated areas from Hungary, but for strategic reasons, resulted in the creation of Hungarian minorities millions-strong. These Hungarian communities still exist in the neighbouring communities, mostly forming a regional majority where they reside, and do not enjoy the collective rights they feel are necessary to provide the appropriate framework for preserving and developing their communities.

This is why Trianon is still sensitive, not only for Hungary, but for several successor states as well, and why Trianon is not only a relic of the past. In this article, we will not examine the legal situation or the endeavours of the Hungarian communities, nor the position of the neighbouring states or Hungary in relation to these demands; our goal is to present how the centenary was remembered in Hungary, and the homes of the two most numerous Hungarian communities, Romania and Slovakia. Although it would be very interesting to study the contemporary evaluation of Trianon in Romanian and Slovakian historiography,³ since they create the milieu for political discourse in

---

2 Despite aiming at the ‘liberation’ of national minorities, the newly created Hungarian minorities’ wishes were not taken into account and the borders of Czechoslovakia, Romania, and the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia after 1929) were determined according to geopolitical principles, to weaken Hungary and to provide as many strategic positions and as much infrastructure to these countries as possible.

3 In connection to the centenary, such research has brought the first fruits, yet only in Hungarian: ZAHORÁN, Csaba, *Trianon párhuzamos emlékezetei – a történelmi Magyarország felbomlása a rendszerváltás utáni szlovák és román történetírásban* (Parallel Memories of Trianon – The Breakdown of Historical Hungary in Slovak and Romanian Historiography after 1989), *Magyar Tudomány* 181(2020)6, 774–785, https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=-matud202006_f42752_i1, BAJCSI, Ildikó, *Szlovák történészek Trianon értelmezései*

the respective state, we will not go into detail, and will only focus on the political events connected with the centenary in these countries.

What is to be stressed here, is that while ‘Trianon’ has been the most important date for Hungarians and Hungary, it has traditionally had a smaller role in the historical consciousness of the majority populations of the neighbouring states. They praise other events higher; most of all the respective day in 1918 when their leaders announced their intention to secede from Hungary or incorporate those parts of it where they were the majority society. In some states, especially in Romania, that day has an important role as being the most important national holiday, while in other states, like in Slovakia, it has no special importance. June 4, however, is a day of grief for Hungarians wherever they live in the Carpathian Basin. Thus, as we will see below, any attempts to erect monuments or to adopt a law praising Trianon is not for the members of the majority nation, but against the Hungarians, showing how respective state regards the Hungarian community forming part of its citizenry.

Commemorations in Hungary

In Hungary, Act XLV of 2010 declared 4 June the day of National Belonging, giving a rather positive meaning to one of the most traumatic days of Hungarian history. In 2020, Hungary was the only country commemorating the anniversary of the treaty in a state-organised way, despite even the COVID-19 pandemic. This meant there was no single mass commemoration, but several events and publications, many being planned and compiled after years of research. Obviously, the pandemic rewrote the plans and the commemoration in general was more modest. There were two significant events connected to the centenary of Trianon to be presented here: Prime Minister Viktor Orbán’s speech at Sátoraljaújhely, and the unveiling of the National Cohesion Memorial (Nemzeti Összetartozás Emlékhelye) in Kossuth Lajos square, Budapest.

The Prime Minister’s speech took place on 6 June at the Hungarian Calvary, built in 1936, a historical monument remembering the lost

---

– historiográfiai áttekintés (1989–2019), *CLIO Műhelytanulmányok* 2020/4. https://docs.wixstatic.com/ugd/198ec4_7e28d8bc49a845a6944def9724085a6e.pdf

towns of Greater Hungary, accompanied with the unveiling of 9-metre-tall statue of a Turul, a mythological bird of prey, a national symbol of the Hungarians, built from public donations. In his speech, the Prime Minister pointed out that the Hungarians had been the only Eurasian nomadic people who managed to settle in Europe and survive the waves of history encircled by Latin, German and Slavic peoples. He attributed the fall of Greater Hungary in 1918 and 1919 to “a conspiracy in Budapest,” which gave the territory of the state to its enemies and the government to the Bolsheviks. He emphasized that “the West” left the Hungarians isolated in 1919 and 1920 by redrawing the borders of Central Europe, as they did in Africa and the Middle East, and in 1945 the whole region was left to the Communists. He pointed up that although there is no longer any French or British Empire that committed these acts, and there is no Czechoslovakia, Yugoslavia or Soviet Union, Hungary still exists, as do the Hungarian communities on their ancestral land. He called for strong Central European cooperation based on mutual understanding and respect. He stressed that the era of Hungary’s hundred years of solitude had ended since Hungary has allies and good neighbours.⁴

The other main event, the inauguration of the National Cohesion Memorial, or Trianon Memorial, was also led by Prime Minister Viktor Orbán, on 20 August 2020, the national day of Hungary. In that speech, he declared that, after the fall of Czechoslovakia, Yugoslavia and the Soviet Union, Hungary had become the most populous state in the Carpathian Basin, and it also possessed the biggest economy there. He talked about a Hungary “*breaking free of the 100-year-long captivity of Trianon, finding the taste and path of old greatness, and leaving the miserable habits of defeatism and subservience*”, and expressed his government’s will to cooperate with the Central European states for a better future. According to him, the unveiled Memorial symbolises that Hungarians are the heirs to everything the Hungarian ancestors have built in the Carpathian Basin and all the contribution Hungarians have given to humanity in culture, science, the economy, and sport.⁵

---

4 The text of the speech is accessible at *Orbán Viktor ünnepi beszéde 2020. június 6. Sátoraljújibely*, <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-unnepi-beszede-4/>

5 *Orbán Viktor beszéde az Összefartozás emlékhely avatásán, 2020. augusztus 20.*

The Trianon Memorial is not an ordinary monument; it is a 100-meter-long, 4-meter-wide ramp sloping down from Kossuth Square, the nation's main square. On the two side walls of the promenade, some 12,500 cities and villages of Greater Hungary were engraved on individual granite bricks, where the three different brick sizes reflect the population of the settlements. At the centre of the hard granite Monument of National Solidarity is an eternal flame.⁶

The main criticism concerning the memorial is connected with place names carved into the bricks on the wall, since many of them were artificially created during the era of Magyarization at the end of the 19th century. The unification of the place names of Greater Hungary was ordered by Act IV of 1898, which ordered every settlement to have only one official name determined by a special committee. The work of the committee resulted in creating exclusively Hungarian official denominations for remote villages lacking ethnic Hungarian inhabitants and thus no previous Hungarian name either. Obviously, the minorities felt that to be intrusive.⁷ Nevertheless, after 1919, the successor states started to apply this very same policy and still use it: today, in all the neighbouring countries (with the exception of Slovenia), each settlement has only one official name, often an artificially created Slovakian or Romanian name for villages and towns with only a Hungarian population or where Hungarians form a majority.⁸

Budapest, <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-az-osszetartozas-emlekhely-avatasan/>

- 6 Monument of National Solidarity Budapest - Trianon Memorial, <https://bookinbudapest.com/trianon-memorial-budapest>
- 7 The 'unification' was stopped by prime minister István Tisza in 1913; by then the place names of 59 counties were magyarized, with the exception of the completely Slovak and Romanian-inhabited counties of Árva (Orava), Liptó (Liptov), and Fogaras (Făgăraș) and Hunyad (Hunedoara), and the counties of Croatia that were also part of the Hungarian Kingdom at that time.
- 8 For instance, even such towns like Bratislava, Timișoara, Satu Mare and Târgu Mureș took their current official names in Slovak and Romanian only after 1919. Furthermore, many towns and villages with Hungarian majority even today, such as Csíkszereda (today Miercurea Ciuc, Romania) and Párkány (today Štúrovo, Slovakia), had no Slovakian or Romanian name

From the practical point of view, the solution of using the place-names of 1913 is optimal: the law intended to cease uncertainties arising from several settlements having different names, not only in different languages, but sometimes also in Hungarian, or caused by numerous settlements using the same name without a distinctive, for instance regional or ethnic marker.

However, the Trianon Memorial in its current shape creates the false impression that historical Hungary was the exclusive nation-state of the Hungarian people, where every remote village had an apparently Hungarian name. This is why the place names used have been criticized as projecting a false vision of the Hungarian nation being dominant in every corner of the Carpathian Basin since the foundation of the respective settlements,⁹ being a monument to a multilingual state imagined to be monolingual.¹⁰

It is also to be added, that, between 1939 and 1944, when today's Transcarpathia (Ukraine) formed part of Hungary and enjoyed a special bilingual administrative status, the Hungarian government not only did not reinstate the magyarized place names there, but also required the parallel Latin-Cyrillic use of the Rusyn¹¹-type place names.¹² There would have been a possibility, at least for these settlements, to return to the names used during that period, yet the Memorial uses the magyarized names, which is a clear set-back in this regard.

---

before 1919 at all, and they were 'named' by the successor states in a similar manner to what happened in Hungary between 1898 and 1913.

9 Valló, Andor, „Ezernyi szegényfolt”: tényleg történelemhamisítást idéző Trianon-emlékművet lepleznek le augusztus 20-án (14 August 2020) <https://www.valaszonline.hu/2020/08/14/trianon-emlekmu-alkotmany-utca-helynevek-kritika/>

10 Szarka, László, *Soknyelvű ország – egynyelvű álmom és emlékmű* (31 May 2020) <https://uj szo.com/panorama/soknyelvu-oroszag-egynyelvu-alom-es-emlekmu>

11 The autochthonous Slavic population of Transcarpathia, recognized today as a minority in Hungary, Slovakia and Romania, but not in Ukraine where they are considered to be Ukrainians.

12 MÍKÓ, Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár 1944, 393.

A wind of change in Bratislava?

Until recently, the question of Trianon was not an important issue for Slovak society or the political elite. The main date has been 30 October 1918, when the declaration of independence and union with Czechoslovakia was adopted in the then northern Hungarian town of Túrócszentmárton (today Martin, Slovakia). However, Trianon's centenary brought some change: the Slovak state made a call for research and events to be organized, and a research group was created at the Pavol Jozef Šafárik University in Košice in partnership with Hungarian and Polish universities to examine the question of Trianon. Books from Slovak authors, reaching far beyond former stereotypes, were also published about Trianon and public debates were held in the country presenting both the Slovak and the Hungarian interpretations.¹³ It was also 2020 when the National Council of the Slovak Republic declared 28 October, day of proclaiming Czechoslovakia's independence, a remembrance day, yet not a public holiday.

This was, however, not always the case. Ten years ago, on 3 June 2010, the far-right Slovak National Party (SNS), then a member of the government, unveiled a plaque commemorating the 90th anniversary of the treaty in the name of the 'grateful Slovak nation', while the then party leader Ján Slota argued that the continued fulfilment of the treaty provides the best tool for Slovakia's existence.¹⁴ The event took place in an over-heated political atmosphere, when Slovak-Hungarian bilateral relations were extremely cold due to the Slovak government's harsh approach towards the country's Hungarian minority, accounting for 10 percent of the population, and the political campaign before the Slovakian parliamentary elections on 12 June 2010.

The next day, on 4 June 2010, the SNS leadership unveiled an illegal monument in the ethnic Hungarian-majority border town of Komárno/Észak-Komárom, too. The town was then the site of a symbolic struggle

---

13 Szeghy-Gayer, Veronika: *Szlovák Trianon-újdonságok* (15 October 2020) <https://trianon100.hu/blog-cikk/szlovak-trianon-ujdontsagok>

14 *Pamätnú tabuľu Trianonu odhalil Slota spoločne s Hlinom* (2010. június 3.) <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/166426-pamaetnu-tabulu-trianonu-odhalil-slota-spolocne-s-hlinom/>

between the local Hungarian majority and Slovak nationalists from elsewhere, who were trying to transform Komárno/Észak-Komárom into a visually Slovak town. In May 2010, the statue of the Christian missionaries Cyril and Methodius, symbolizing their crossing over the Danube to the Slavic lands, was inaugurated, followed by a commemorative column for the 90th anniversary of Trianon on 4 June.

The two monuments were deliberate insults to both the local Hungarian majority population and Hungary on the other side of the Danube, and intended to contribute to Slovak nation-building in the most populous town in Slovakia with an ethnic Hungarian majority.¹⁵ The unveiling of the column in 2010 was organized together with a conference on Trianon for a Slovak audience transported to Komárno/Észak-Komárom from other parts of Slovakia. To highlight this, the local Hungarians protesting against the event showed banners with the inscription of “Slovak tourists, welcome in our town”.¹⁶ Since the Hungarian community considered the column a serious offence and not even the local Slovak minority supported it, it was vandalized twice during the years it stood, despite placing it by a road with constant international traffic; the first event happened just 8 days after the inauguration.

The centenary in 2020 had a very different scenario. On 16 April 2020, on the orders of the Slovak Road Administration (SCC), the Trianon column was quietly removed by road workers constructing roundabouts. At that time, the SCC was under the control of the Ministry of Transport led by a member of the Slovak-Hungarian Most-Híd (Bridge) party, while in 2010 the minister belonged to the SNS.¹⁷

---

15 On parallel nation-building processes connected to the 90th anniversary of Trianon in Komárno/Észak-Komárom see BERTA, Erika, Párhuzamos nemzetépítés Révkomáromban, *Valóság* Vol. 60, No. 2, (January 2017) 92–99. On the parallel nation-building in Komárno/Észak-Komárom in general, see MANNOVÁ, Elena, Nemzeti hősoktól az Európa térig – A kollektív emlékezet jelenetei Komáromban, a szlovák–magyar határon. *Regio* Vol. 13, No. 3, (2002), 26–45.

16 Így néz ki a komáromi Trianon-emlékoszlop *ma* (2010. július 6.) <https://felvidek.ma/2010/07/igy-nez-ki-a-komaromi-trianon-emlekoszlop-ma/>

17 *Eltűnt Slotáék komoly indulatokat kiváltó, komáromi Trianon-emlékoszlop, és nem is helyezik vissza* (2020. április 17.) <https://ma7.sk/tajaink/eltunt-slotaeak-komoly-indulatokat-kivalto-komaromi-trianon-emle->

The most important event related to Trianon in Slovakia in 2020 was held by Slovak prime minister Igor Matovič. On 2 June 2020, he hosted an event at Bratislava Castle, a renovated museum and a former seat of the Hungarian kings. The Prime Minister's Office invited 100 representatives of the Hungarian community of Slovakia, representing political parties, educational institutions, churches, cultural organizations, and the media, among others, to the event. The reception itself was unique in Slovakian history, but there were previous occasions when Slovak public dignitaries openly talked about injustices committed against the Hungarians of Slovakia: in 2003 Pavol Hrušovský and in 2005 František Mikloško, then acting speakers of the National Council of the Slovak Republic, apologized for the injustices committed against the Hungarians during the lawless years between 1945 and 1948. However, Igor Matovič became the first Slovakian prime minister to talk in openly about Trianon.

First, the prime minister expressed his gratitude for accepting his invitation on the occasion of both the centenary of the signing of the treaty and the Day of [Hungarian] National Belonging (Összetartozás Napja).¹⁸ This latter, as mentioned earlier, has been introduced by the Hungarian Parliament by Act XLV of 2010 to give a new meaning to the day of June 4, and has been criticized by majority politicians in the neighbouring countries. Matovič's speech is therefore a milestone, recognizing the legitimacy of the interpretation introduced by the Hungarian Parliament, and shared by the members of the Hungarian nation.

Mr Matovič emphasized that his role as a prime minister was not to analyze history but to strive for a common vision for a better Slovakia, a stronger V4¹⁹ and Europe. He reiterated his willingness to build a corruption-free, just, and successful Slovakia, respecting its richness provided, among

---

koszlopa-es-nem-helyezik?fbclid=IwAR2Jb_1DXoSiWIakFQ3Kitwp9xktZ-W1IGkVd6ypb8BbLWVYnleo1mb4DVZg&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202005

18 Igor Matovič's speech is accessible (in Hungarian) at *Igor Matovič trianoni beszéde – Előszőr magyar fordításban a Körképben* (3 June 2020) <https://korkep.sk/cikkek/szemle/igor-matovic-trianoni-beszede-eloszor-magyar-forditasban-a-korkepen/>

19 Visegrad 4, the regional cooperation of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia.

others, by the existence of the Hungarian community and to act together with the Hungarian community to resolve matters of common interest. After praising common history, he stated that the “*Hungarian state*²⁰ *before Trianon was ours (i.e. Slovaks’) as well*”, “*in which you, Hungarians formed the majority, and we, Slovaks, a minority*”. Mr. Matovič also expressed his will to discuss sensitive matters related to historical traumas or harms caused by unsolved issues, to find common ground and a resulting and mutually acceptable solution. He stressed that Slovakia is the home of all and it does not regard Hungarians as second-class citizens.

He praised the Hungarian language, culture and gastronomy, all which enrich Slovakia without entering into another country and called for the preservation and development of these values. He expressly accentuated his will “*to allow mothers to teach their children their mother tongues without fear*”. He also stated that a solution must be found for the enhancement of the instruction of the Slovak language in schools with a Hungarian language of instruction to provide pupils with better chances in the labour markets of Slovakia, Hungary and even Czechia – due to the closeness of the Slovakian and Czech languages. He called for infrastructural developments in Southern Slovakia and the creation of a more enterprise-friendly environment to upgrade living standards in the regions populated by Hungarians, Slovaks, Roma and others.

From the side of the Hungarian community, József Berényi, the former chairman of the Hungarian ethnic party of SMK (currently Party of the Hungarian Community), Mr Matovič’s advisor on Hungarian issues and the vice-chairman of the Trnava self-governing region of Slovakia answered. He emphasized the symbolic importance of such an event and praised the openness of the prime minister to debate sensitive issues of common interest.²¹ He called for the strengthening of the legal, institutional and economic positions of the Hungarian

---

20 In Slovakian, there are two denominations for Hungary, Uhorsko, before 1920, and Maďarsko after Trianon. The first reflects the multi-ethnic state of the common country, while the latter describes the predominantly ethnic Hungarian state within its present borders.

21 *Matovič: Építésiük közösen Szlovákiát* (3 June 2020) <https://uj szo.com/kozelet/matovic-epitsuk-kozosen-szlovakiat>

community to decrease and reverse the tendencies of assimilation and exodus, and to settle the unsolved issue of collective guilt.²² Berényi also expressed the importance of a Slovakian prime minister declaring that “*he understands that Trianon is painful for the Hungarians,*” since that was the first time ever it happened.²³

The gesture of the Slovakian prime minister was exceptional, yet it also allowed ethnic Hungarian politicians from Slovakia to list some issues they find it essential to resolve to create a better understanding within Slovakia. One such example was the interim leadership of the SMK’s handing a Memorandum,²⁴ without the knowledge of the Mr Berényi, to Mr Matovič. Yet, the prime minister handed the document without reading it to József Berényi asking him to refer to him on its content. Later Mr Matovič made

---

22 The Beneš Decrees, adopted after WWII, declared the collective responsibility of ethnic German and Hungarian Czechoslovak citizens for the dissolution of Czechoslovakia in 1938-1939. The decrees deprived them of their citizenship, fundamental rights and property. Since her independence, Slovakia has been arguing that the Beneš Decrees are obsolete, and they no longer create legal relationships. However, the 19 May 2020 ruling of the European Court of Human Rights in the *Bosits v. Slovakia* case (Application no. 75041/17) showed that this argument is false. Furthermore, during the spring of 2020, Slovakian state institutions officially insisted on the application of the Beneš Decrees to confiscate lands by the D4 highway under construction to minimize expenses.

23 *Igor Matovič vendégeként* (3 June 2020) <https://felvidek.ma/2020/06/igor-matovic-vendegekent/>

24 The document resembled the Memorandum of 1861, in which the leaders of the Slovak minority advocated for, among others, the recognition of the Slovak political nation within Hungary (at that time Slovakia belonged to Hungary under Habsburg rule) and its language as an official language, the creation of an ethnic Slovak-majority region in Upper Hungary, and the establishment of a Slovakian cultural institution. The Memorandum handed over by the interim leadership of the SMK asked for, among others, an administrative reorganization respecting geographical regions, a legal framework providing self-governance for the Hungarian community, co-official status for the Hungarian in the bilingual area, the free use of national symbols, the abolition of the Beneš Decrees and the modification of the law on citizenship to allow obtaining foreign citizenship without losing the Slovak one.

clear his disapproval, saying that “*he intended to give a hand while he was almost spat upon*”.²⁵ The memorandum itself became a disputed issue in the ethnic Hungarian political sphere of Slovakia, not because of its content, but because many argued that the timing was extremely poor. However, the organizers argued that after words there was a need for action, and that they wanted to provide guidelines to that for the prime minister.

The Most-Híd Slovak-Hungarian inter-ethnic party, which lost its place in Parliament after the February 2020 election, called for the revision of the preamble to the Constitution—replacing the current term of “We, the Slovak nation” with the “We, the citizens of the Slovak Republic” to base the self-identification of the state on a civic and not an ethnic foundation—and the modification of the law on citizenship that prohibits plural citizenship. They also asked for the adoption of a comprehensive law on minority communities and the development of the ethnically mixed regions of Slovakia.²⁶ Party leader László Sólymos disapproved of how the Slovak prime minister had been vague about the event toward the Slovak language media and society, and argued that Matovič targeted the Hungarian-speaking electorate instead of intending to resolve sensitive issues.²⁷ He was not alone in stating this; many argued that the intent of the prime minister was not honest and that Mr Matovič thinks, as does the overwhelming majority of Slovakian society, that the state of the Hungary community’s minority rights is well above the European average.²⁸

---

25 *Trianon: ahogy azt Igor Matovič látja* (4 June 2020) https://patria.rtvv.sk/clanky/koz-ugy-vec-verejna/226461/trianon-ahogy-azt-igor-matovic-lat-ja?fbclid=IwAR3JZQ9rH_VWIXPSHnrzi54jx-DIs4eMzBr1EG5-OAy-FGSrwVcqIUKf9hZ4

26 *A Híd és a Magyar Fórum az alkotmány preambulúmanak módosítását szorgalmazza* (3 June 2020) <https://ujso.com/kozelet/a-hid-es-az-magyar-forum-az-alkotmany-preambulumanak-modositasat-szorgalmazza>

27 “*Sikerült belepílni a memorandummal a homokozóba*” – Öry-Sólymos-Mózes-vita a Pátriában (6 June 2020) <https://korkep.sk/cikkek/belfold/2020/06/06/sikerult-belepisilni-a-memorandummal-a-homokozoba-ory-solymos-mozes-vita-a-patriaban/>

28 *Miért akadt ki a baráti jobbot nyújtó szlovák kormányfő a magyar kéréseket tartalmazó memorandumon?* (5 June 2020) https://azonnali.hu/cikk/20200605_miert-akadt-ki-szlovak-kormanyfo-az-mkp-magyar-etnikai-kereseket-tar

Nevertheless, the gesture of the Slovak prime minister received a warm welcome in Hungary, and contributed to the warming of the climate of the high-level meetings in early June 2020. On 5 June, at the Vámoszabadi-Medvedov/Medve border station, Igor Matovič and Hungarian deputy-prime minister Zsolt Semjén officially reopened the border after significantly reducing its permeability earlier in 2020 to prevent the spread of COVID-19. Mr Semjén honoured Matovič's words at Bratislava Castle, arguing that his gesture helps the two governments to build a common future.²⁹

The event at Bratislava also positively influenced the prime ministers' meeting on 12 June in Budapest, where Mr Matovič again reiterated his firm will to create a fearless atmosphere for Hungarians to use their language in Slovakia.³⁰ Hungarian prime minister Viktor Orbán also expressed his determination to leave the past behind and build a future, while asking his counterpart to further support Hungarian-Slovak ties and maintain his good intentions towards the Hungarian community in Slovakia.³¹

Other Slovak politicians mostly remained silent, yet some openly disapproved of the SMK memorandum and argued against the 'reopening' of the question of Trianon. The content of the memorandum gives a clear clarification why such argumentation is false: discussing unresolved sensitive issues is not 'the reopening of the question of Trianon' but an intention to turn Trianon into a real relic of history by creating a proper legal and socio-economic framework for the communities of the Hungarian minority in Slovakia. Other events of local interest were organized by the nationalist organization of *Matica slovenská* to

---

talmazo-memorandumán

- 29 *Matovič és Semjén pénteken reggel 8.00 órától feloldotta a korlátozásokat a szlovák–magyar határon* (5 June 2020) <https://korkep.sk/cikkek/belfold/2020/06/05/matovic-es-semjen-penteken-reggel-8-00-oratol-feloldotta-a-korlatozasokat-a-szlovak-magyar-hataron/>
- 30 *EU representatives saddened by the Vrutky attack, Matovič visits Budapest* (12 June 2020) <https://spectator.sme.sk/c/22424963/eu-representatives-saddened-by-the-vrutky-attack-matovic-visits-budapest-news-digest.html>
- 31 *PM Orbán after Talks with PM Matovič: Hungary and Slovakia Seeking Success Together* (12 June 2020) <https://hungarytoday.hu/pm-orban-after-talks-with-pm-matovic-hungary-and-slovakia-seeking-success-together/>

celebrate 4 June, for instance in the half-Hungarian populated town of Rimavská Sobota/Rimaszombat, yet the declaration of the organization's national presidency on that occasion, despite its historical and factual 'mistakes', called for mutual understanding and respect and taking the wishes of the Hungarians living in Southern Slovakia into consideration as well, showing a clear step forward from former statements.³²

Nothing improves in Bucharest?

The question of Trianon is always present in Romania, since it is strongly connected to the envisaged, but – according to our evaluation – only fictional nation-stateness of the country.³³ The attempts of the Hungarian-speaking majority in the Székely Lands, a territory more or less definable by the counties of Covasna/Kovászna, Harghita/Hargita, and Mureș/Maros, to obtain an autonomous status within Romania have long caused political turbulences, since they call that nation-stateness into question. This is why, in Romania, Trianon has not become a historical event, but remained a hotly debated political issue. However, there is an enormous lack of knowledge on the Romanian side, which repeats false nationalist myths on nation-stateness or historical justice when the question of Trianon arises, creating thus a fertile ground for ethnic tensions and even Russian disinformation activity.³⁴

In spring 2020, in the unprecedented situation created by the COVID-19 pandemic, the Romanian political class lost ground and, in need of finding a topic to prove their ability to 'defend' the country, they

---

32 *Sté výročie Trianonu je príležitosťou na vzájomné pochopenie* (4 June 2020), <https://matica.sk/ste-vyrocie-trianonu-je-prilezitostou-na-vzajomne-pochopenie/>

33 On the issue see Manzinger, Krisztián, *Nation-stateness Carved in the Constitution—The Question of Székely Land's Territorial Autonomy in Romania* in: Osztovits, András (ed.), *Károli Mundus I*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2021, 131-153.

34 On popular perceptions and the consequences rooted in disinformation see ZAMFIR, Rufin and IAVIȚĂ, Vlad, *The Great Unification and Disinformation, Revealing Russian disinformation networks and active measures fuelling secessionism and border revisionism in Romania*, Political Capital, 2020, <https://www.global-focus.eu/wp-content/uploads/2020/12/Revisionism-Report.pdf>

turned to anti-Hungarian sentiment. The opportunity came on 23 April 2020, with the tacit approval³⁵ of a draft on the territorial autonomy of the Székely Land in the Chamber of Deputies. The scandal arose in a very complicated situation, when the Romanian elite was not only hopelessly struggling with the pandemic but also receiving criticism on sensitive issues: circles from the then Moldavian President attacked Romania for its ineffective help in fighting the pandemic, pointing out that Hungary's help had been far more useful.³⁶ At the same period, the Minority SafePack Initiative, aiming at the creation of an EU national minority protection framework – seen as a threat by Romania³⁷ – was submitted to the European Commission; and Hungary was also preparing for the commemoration of the centenary of the Treaty of Trianon.

-
- 35 When the Chamber of Deputies is the first house to approve a draft, it has 45 days to do that – 60 days for complex drafts and 30 days for drafts in an urgent procedure. If the Chamber fails to decide within the term, the drafts is considered adopted and transferred to the Senate for final approval. *Organizarea și funcționarea Camerei Deputaților – Procedura legislativă*, <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=introcd1-i> (9 June 2020)
- 36 *Batjocura unui deputat din R. Moldova la adresa României, după ce Bucureștiul a oferit un ajutor umanitar: Au trimis două lăzi cu măști când se termină carantina și după ce ne-a ajutat Ungaria* (1 May 2020) https://adevarul.ro/moldova/politica/batjocura-unui-deputat-r-moldova-adresa-romaniei-bucurestiul-oferit-ajutor-umanitar-trimis-doua-lazi-masti-termina-carantina-ne-a-ajutat-ungaria-1_5eabf4d05163ec427151547e/index.html?utm_source=widget&utm_medium=website&utm_campaign=topdesktop (9 June 2020), and *Nou atac la adresa României din partea oamenilor lui Dodon: Nu aveți nici măcar potențialul Ungariei. Ajutoarele să le păstrați pentru spitalele din București* (1 May 2020) https://adevarul.ro/moldova/politica/nou-atac-adresa-romanici-partea-oamenilor-dodon-nu-macar-potentialul-ungarici-ajutoarele-pastrati-spitalele-bucuresti-1_5eac37b15163ec42715380a7/index.html (9 June 2020)
- 37 The organisers of the Minority SafePack submitted a textual draft to the European Council in January 2020. In 2017, after the General Court had ruled that the European Commission must re-examine the European Citizens' Initiative Minority SafePack, Romania attacked the decision; however, it lost the case in 2019. Case T-391/17 (ECLI:EU:T:2019:672). Romania appealed the decision and the case is ongoing.

The leading role in the scandal of April 2020 was played by the Saxon – ethnic German –Romanian president, Klaus Iohannis, who has already started to build a political future for after his second and last presidential term ends in 2024. He blamed his political opponents, the Social Democratic Party (PSD), possessing then the greatest number of seats in Parliament, for helping the Democratic Alliance of Hungarians in Romania (UDMR) to “*provide autonomy with broad competences for the Székely Land while the [Romanian] government and other authorities are fighting for Romanian lives*” and for “*giving Transylvania to Hungary*”.³⁸ His words were so harsh that it was internationally described as a “strong nationalist message”,³⁹ and even the German press, always favourable towards Iohannis, criticised him for using language not heard since the collapse of the national-communist regime of Ceaușescu in 1989.⁴⁰

For Romanian politicians, another spark was Viktor Orbán’s message to the graduating high school students in Hungary before their history exam in early May, in which the Hungarian prime minister posted a picture of a globe from his office showing Europe in 1862, with the clear contours of Greater Hungary within the Habsburg Empire. The opportunity was used by the then Romanian prime minister, Ludovic Orban, born to an ethnic Hungarian father, who criticized the image, raising the issue at bilateral level in an already overheated political climate.⁴¹

---

38 *Declarația de presă susținută de Președintele României, domnul Klaus Iohannis* (29 April 2020) <https://www.presidency.ro/ro/media/declaratia-de-presa-sustinuta-de-presedintele-romaniei-domnul-klaus-iohannis1588152968>

39 *Romanian president causes diplomatic spat with Hungary* (4 May 2020) https://www.euractiv.com/section/all/short_news/romanian-president-causes-diplomatic-spat-with-hungary/?fbclid=IwAR1xWCf5FuoI5voi3B-ZYULHN-ZYzU71E707avwc4joV7e_ZXDT60fgty4TE

40 *Rumäniens Präsident Klaus Iohannis – Ein Hetzer als Karlspreisträger* (4 May 2020) https://www.spiegel.de/politik/ausland/rumaenien-praesident-klaus-johannis-ein-hetzer-als-karlspreistraeger-a-de417ba1-64aa-4c44-ba42-21a687f88154?fbclid=IwAR2Uy0BbxXpP_m3ZhZYRdQMqsA5N91o-aXhnUxqwcKF0-BErQnD-wtsHoc40

41 *Orban, despre harta postată de premierul ungar: Vrăbia mălai visează* (6 May 2020) <https://www.agerpres.ro/politica/2020/05/06/video-orban-despre-harta-postata-de-premierul-ungar-vrabia-malai-viseaza--500427>

June 4, the day of the Treaty of Trianon, has a strong connection with the above-mentioned autonomy aspirations, and so it plays a sensitive political role. In 2015, there were two drafts aiming to declare that date a national remembrance day; the first one was withdrawn by the initiators,⁴² while the second one was rejected by the Houses.⁴³ Nevertheless, during the turbulences in the spring of 2020, a third draft was adopted by the Romanian Parliament.⁴⁴ One of the initiators was the former minister of foreign affairs, senator Titus Corlăţean, long known for his willingness to gain popular support by promoting an anti-Hungarian approach. The adoption of the law and thus declaring June 4 a national remembrance day was condemned by the leaders of the Hungarian community, arguing that Romania should acknowledge that, by signing the Treaty of Trianon, it not only received territory but also more than a million ethnic Hungarians toward whom Romania has unfulfilled obligations.⁴⁵

After the Romanian Parliament adopted the law, instead of promulgating it, President Iohannis sent the law to the Constitutional Court (CCR) for examination in order not to worsen the prospects of the upcoming visit of Hungarian minister of foreign affairs and trade, Péter Szijjártó. The CCR, in its decision of 15 July 2020, by a majority vote, declared the law constitutional.⁴⁶ The most examined questions during

---

42 L253/2015 *Propunere legislativă pentru declararea zilei de 4 iunie Ziua Tratatului de la Trianon*, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L253&an_cls=2015 (9 June 2020)

43 L480/2015 *Propunere legislativă privind declararea Zilei de 4 Iunie Ziua Trăncăriei și a luptei împotriva asupririi maghiare*, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L480&an_cls=2015 (9 June 2020)

44 L459/2019 *Propunere legislativă pentru declararea zilei de 4 iunie Ziua Tratatului de la Trianon*, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L459&an_cls=2019 (9 June 2020)

45 *Magyarország sértegetése közepette szavazta meg a román parlament a Trianon-törvényt, ünnepnap lebet a diktátum évfordulója* (13 May 2020), https://kronikaonline.ro/belfold/kelemen-a-trianon-torvenyrol-buntudat-nelkuli-tobbseg-soha-nem-fitogtatja-a-hatalmat?fbclid=IwAR3jK6M0JouUVtn7xkG5hb4Dw7Hl2ZFH_PoOLgByD2OOI1ZN93sdK2MPsdl (9 June 2020)

46 CCR Decision 592/2020, Official Monitor No 824 of 8 September 2020,

the revision were if the law was adopted in a legally correct manner and whether its content was clear enough for implementation.

However, due to its symbolic importance, in our inquiry we focus on the law's meaning and its possible consequences. In its decision, the CCR outlined that the Treaty of Trianon is an important event (point 29), and the Romanian Parliament intended to contribute to presenting its role for the Romanian people (31). At the same section, they even called it a positive obligation to cultivate respect for the nation's history. The CCR also pointed out that the Parliament had adopted several laws marking important dates for national (i.e. Romanian) identity, or for national or ethnic minorities, geographic regions, etc., showing Romania's commitment to promote and defend fundamental rights and freedoms, democratic values, the rule of law, and Romanian historical traditions (33). In terms of the role of Romanian Television (TVR) and Radio (SRR), the CCR argued that the obligation set in the law to transmit local events on 4 June is in line with the TVR's and SRR's responsibility regulated in law 41/1994 to inform in an impartial way on socio-political events, and to promote, among other matters, the values of national minorities (39).

Although the CCR tried to present itself as impartial, they did not examine the very possible consequences of the law. It would probably, not have been their duty either but, knowing Romania, it is presumable that the law will be used again to force the Romanian nationalist interpretation of Trianon on the Hungarian minority, countering the arguments listed by the judges in their opinions. Referring back to the words of the Slovak prime minister, this Romanian Trianon law clearly shows how Romania is still denying and struggling with the recognition of the existence of other interpretations of history and contemporary issues. After the CCR's decision, the Romanian Parliament again adopted the law and it was promulgated in November 2020.

This extremely one-sided approach is deeply rooted not only among politicians, but also academics and the population, providing a useful tool for Russian disinformation. National myths play a crucial role in Romania, and some Romanian historians and journalists have tra-

---

https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/09/Decizie_592_2020.pdf

ditionally been extremely attentive to Trianon. One such example is Ioan-Aurel Pop, the sitting president of the Romanian Academy, the former rector of the multilingual Babeş-Bolyai University of Cluj, a historian of the nationalist-communist type from the Ceauşescu era.⁴⁷ In 2017, he had already criticised the creation of the Hungarian Trianon100 research group and, on 4 June 2020, publicly oversimplified the question of Trianon as the international recognition of the ‘people’s voice expressed in 1918’,⁴⁸ failing to mention either that Transylvanian Hungarians fiercely objected the annexation of their homeland to Romania, and that Transylvanian Romanians promised autonomy for them at Gyulafehérvár (today Alba Iulia, Romania) when proclaiming the Union with Romania; a promise never respected by Bucharest.

Despite our intention not to focus on local events connected to Trianon, we shall make an exception with Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, the ethnic Hungarian-majority capital city of Covasna/Kovászna county. For a longer period of time, the town has been the site of provocative, anti-Hungarian festivities; the situation was no different in 2020. On 4 June, the organization Centrul European de Studii Covasna-Harghita, functioning under the Romanian Academy, held a symposium in the town titled ‘*Trianon 100. A century since the international recognition of the Great Union*’ with the participation of Mr Pop, the President of the Romanian Academy.⁴⁹ The same day, another offensive Romanian event praising Trianon was held in the town, parallel with the ‘Hungarian’ commemoration organized by the

---

47 *Ki támadja Romániából a Trianon-kutató csoportot?* (6 October 2017) <https://figyelo.hu/matrix/ki-tamadja-romaniabol-a-trianon-kutato-csoportot-4271/>

48 *Ioan-Aurel Pop, despre Trianon: Orice discuție nostalgică despre vechi imperii și state multinaționale devine caducă* (5 June 2020), <https://www.agerpres.ro/cultura/2020/06/05/ioan-aurel-pop-despre-trianon-orice-discutie-nostalgica-despre-vechi-imperii-si-state-multinationale-devine-caduca--518112>

49 *Simpozion cu tema „Trianon 100. Un secol de la recunoașterea internațională a Marii Uniri”* (4 June 2020) <https://covasnamedia.ro/cultura-actualitate/simpozion-cu-tema-trianon-100.-un-secol-de-la-recunoasterea-internationala-a-marii-uniri>

city hall,⁵⁰ by the chauvinist association of Calea Neamului,⁵¹ with the participation of some hundred Romanian nationalists brought in from other counties.⁵²

Conclusion

Peace treaties are always sensitive issues, especially if they still have an impact on everyday life. Despite being signed a century ago, the Treaty of Trianon still has an influence on the societies and the politics of the states within the Carpathian Basin. As such, the centenary in 2020 was a sensitive question in certain countries; among them, in this paper, we examined three; Hungary, Slovakia and Romania.

In these states, the commemoration of the centenary was very different. While Hungary had generally inward-looking events and focused on the loss, her prime minister however also expressed his will to strengthen regional cooperation for a better Central Europe, the situation of the Slovakia and Romania were different, not only from Hungary, but when compared to each other. This is true, despite the fact that both countries were on the winning side after WWI and gained territory from Hungary with significant Hungarian communities that – due to the unresolved problems of social integration and communal equality (not addressed in this article) – still represent a ‘threat’ to the envisaged nation-stateness of Romania and Slovakia. However, Slovakia – due to the personal commitment of the prime minister – was, albeit only in words so far, mostly open to cross existing mental barriers and extend

---

50 *Între dezbinare și armonie, după 100 de ani de la Trianon* (5 June 2020) <https://covasnamedia.ro/actualitate/zi-de-sarbatoare-si-de-doliu-la-sfantu-gheorghe>

51 For years, the association has been organizing open-air events with strong anti-Hungarian messages in Székely towns, mostly in Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy. They also played an important role in the attacks on the military cemetery in Valea Uzului/Úzvölgye in 2019 and 2020.

52 *Jöttek, trianonoztak, elvonultak* (4 June 2020) <https://www.3szek.ro/load/cikk/133398/jottek-trianonoztak-elvonultak> *Visszafogottan sovinszta román Trianon-ünneplést tartottak Sepsiszentgyörgyön* (4 June 2020) <https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/visszafogottan-sovinszta-roman-rendezveny-sepsiszentgyorgyon>

a hand to the Hungarian community. Romania, on the contrary, even in terms of legal regulation, continued insulting the Hungarian community and created a new legal tool to impose the official nationalist approach to Trianon on the Hungarian minority who see the treaty of 1920 in a completely different way.

This article notwithstanding focused on the celebration of the centenary without going into detail on the unresolved problems of the Hungarian communities; the challenge created by the existence of these communities is completely linked to the question of Trianon which, as we have seen, is not yet part of the history. The way for Trianon to become a relic would be to settle the unresolved problems and communal equality of the Hungarians living in these countries as minorities, and that would require institutional solutions, the creation of some kind of self-governance, autonomy, providing appropriate measures for the elected leaders of the community to preserve and develop their identity and create a prosperous life in their homeland. The description of the exact content of such an institutional framework is way beyond the limits of this article, yet such a change made by the neighbouring states, the countries where the Hungarian communities reside, seems to be unavoidable in order to overcome the traumas rooted in Trianon and to turn the peace treaty of 1920 into a true relic of history.

Ferenc Szilágyi¹

THE POPULATION CHANGE IN THE SETTLEMENTS OF HISTORICAL BIHAR BETWEEN 1900 AND 2011

Abstract:

My study examines the population geographic parameters in the territory of historical Bihar county before Trianon. My main goal is to type the more than 500 settlements of historical Bihar and to present the territorial connection related to this. The study is displayed in a database that contains 559 settlements and 26 indicators. I examined the characteristics of the settlements and the layout types one by one analyzing the satellite images using *Google Earth Professional*. The examination of the territorial connections was done by making and analyzing 59 map sheets degraded to settlements. The outcome of the current study represents a part of this bigger research.

At the time of Trianon, the territorial changes split Bihar into half. Romania received three quarters of the territory (7989 km²), meanwhile Hungary remained with 2766 km²s.² Between the two world wars Bihar (Bihar)³ county existed in Romania and Hungary in parallel. During World War II the situation was the same; most part of Bihar belonged to Hungary after the Second Vienna Award and Romania only possessed the southern parts of the county with Belényes (Beiuș) as the centre.⁴ The reorganisation after World War II didn't

---

1 Associate professor, Partium Christian University; ferenc.szilagyi@partium.ro

2 PALOTÁS, Zoltán. *A trianoni határok*. Budapest: Interedition Kiadó, 1990.

3 I used the Hungarian names for all geographic terms, but I also mentioned their currently official Romanian versions in brackets when I first introduce them.

4 SZILÁGYI, Ferenc. *Közigazgatás a Partiumban: A bonfoglalástól napjainkig*. Nagyvárád: Partium Kiadó, 2013.

last on either side. In 1950, the Hungarian Bihar stopped existing; its settlements were attached to Hajdú-Bihar (2170 km²) and Békés (596 km²) counties.⁵ On the Romanian side, counties ceased to exist and were replaced by provinces. Between 1950 and 1968, the Nagyvárad (Oradea)-based province went through a territorial modification three times and broadened significantly compared to Bihar (with territories from Arad and Szilágy (Sălaj) counties). Its name changed as well; first it was called Bihar (Regiunea Bihor), then Nagyvárad (Regiunea Oradea), lastly Körösvidéki Region (Regiunea Crișana). In 1968, the Socialist Republic of Romania formed a new county system. The territory was given back the name 'Bihor' back and was reconfigured, close to its original borders.⁶

Population change between 1900 and 2011

The population change in this 111-year-long period can be examined in 491 settlements (Map 1.), 58 of which did not exist in 1900. Some settlements later became independent and earned village status, while the rest arose as new settlements in the 20th century. The information from the censuses between 1900 and 2002 appear in Varga E. Árpád's database.⁷

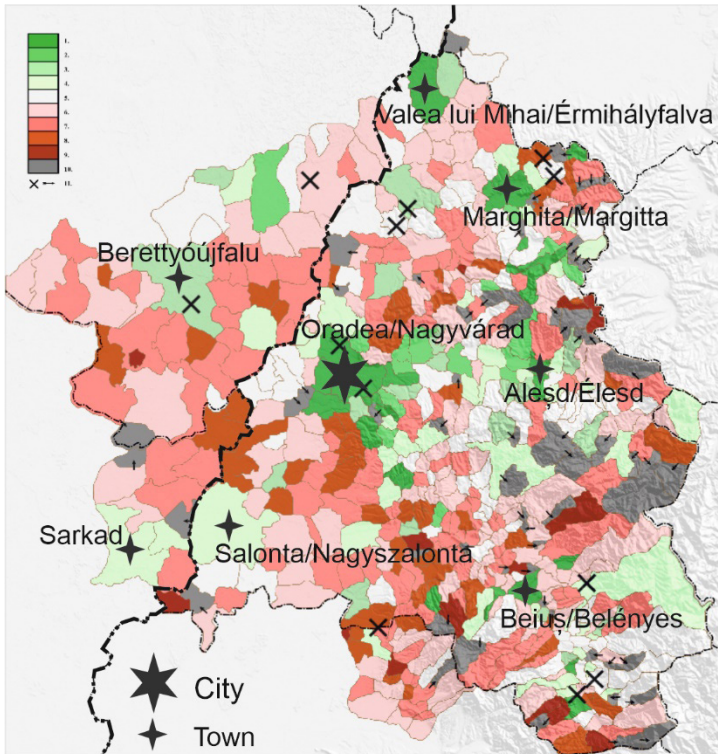
---

5 See the historical-executive map sequence of Bihar: SZÁLKAI, Tamás – SZIKLA, Gergő – SZILÁGYI, Ferenc. *Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története (1552-2013) elektronikus kiadvány*. Debrecen: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, 2014.

6 SZILÁGYI, Ferenc. *A Partium közigazgatási földrajza*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.

7 VARGA E., ÁRPÁD. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, A Kulturális és Innovációs Alapítvány Könyvtára, 2007 <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>, (Accessed on 15/05/2020)

Map 1: Population change 1900-2011

Source: SZILÁGYI 2017⁸. (Green-increasing population, red-decreasing population: above 70%, 50-70, 30-50, 10-30; white-static population -10-10%; X - discontinued settlement)

Between the two categories, the difference is significant: in the second case the population change of the head settlement isn't influenced statistically. In the first case, the data of the settlements from the 1900s appear at the head settlement and their emancipation affects the head settlement's 111-year-old scale in a negative way. However, 16 settlements disappear during the examined period. Some of these

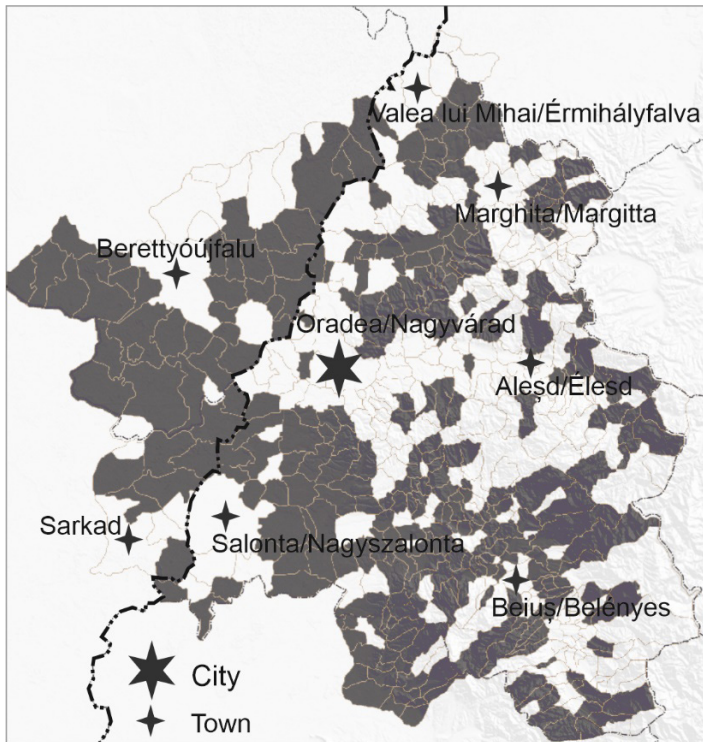
8 SZILÁGYI, Ferenc. *Partium településföldrajza és agráriuma*. Nagyvárad: Partium Kiadó, 2017.

joined bigger settlements, probably affecting the scale positively. In other cases, when both settlements were equal, they had similar magnitudes and they merged into each other (e.g. Nagyléta and Vértes = Létavértes). We have information about the population of 490 settlements, both at the initial and final phases, but we must not forget about the executive diversity I mentioned above. In most of the settlements of historical Bihar, in 353 settlements, the population decreased between 1900 and 2011. Although settlements with decreasing population are all over the county, they form smaller or bigger cohesive territories (Map 2.). Disregarding the smaller islands, we can name two bigger and three smaller connected territories. We can say that most of South Bihar has a decreasing population at the moment, along with the settlements of Bihar attached to Arad County. The parts of Bihar that have remained in Hungary join this situation, with the exception of towns and the suburban Debrecen.⁹ The settlements on the Hungarian side of the border from the time of Trianon all belong to this group.

---

9 SZILÁGYI, Ferenc 2017.

Map 2: settlements of Bihar that went through a decrease in population bigger than 10% between 1900 and 2011

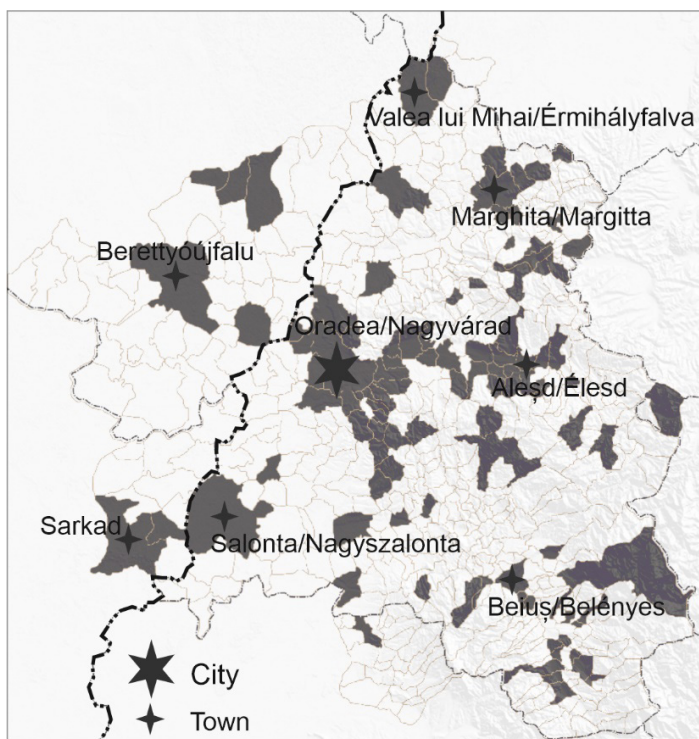
Source: SZILÁGYI 2017.

The Slovak villages of the Réz (Plopiș) Mountains can be mentioned as well, because of the intensity of their depopulation. We can talk about a loss bigger than 50% in 70 settlements. The record holders with rates higher than 80% are located on the southern part of the county: Gyanta (Ginta) with its Hungarian population (-85%), its demographic composition was destroyed in the fighting during WW2 and the emigration of young Hungarians¹⁰. Ant, which has the same

10 GÁBOR, Ferenc. *Írmagja se maradjon, Gyanta, 1944 szeptember 24.* Budapest: 2017. <https://targafe.wordpress.com/2017/02/19/irmagja-se-maradjon-ii/> (Accessed on 15/05/2020.)

rate of decline as Gyanta, became a Hungarian dead-end village because of the Trianon border. Bántolmács (Tálmaci), Boklya (Bochia) and Gyepüsolymos (Şoimuş) were all affected by losses higher than 80%. In the last case, the loss was caused by the detachment of Solymspétrász (Petreasa). Out of all the settlements in Hungary, Vekerd with a 76% population loss was the most significant. From the Slovak villages of the Réz Mountains we have to mention Almaszeghuta (Huta), with 73%, Hármaspatak (Valea Târnei), with 71% and Forduló (Socet) with 60%.

Map 3: settlements of Bihar that went through an increase higher than 10% between 1900 and 2011

Source: SZILÁGYI 2017.

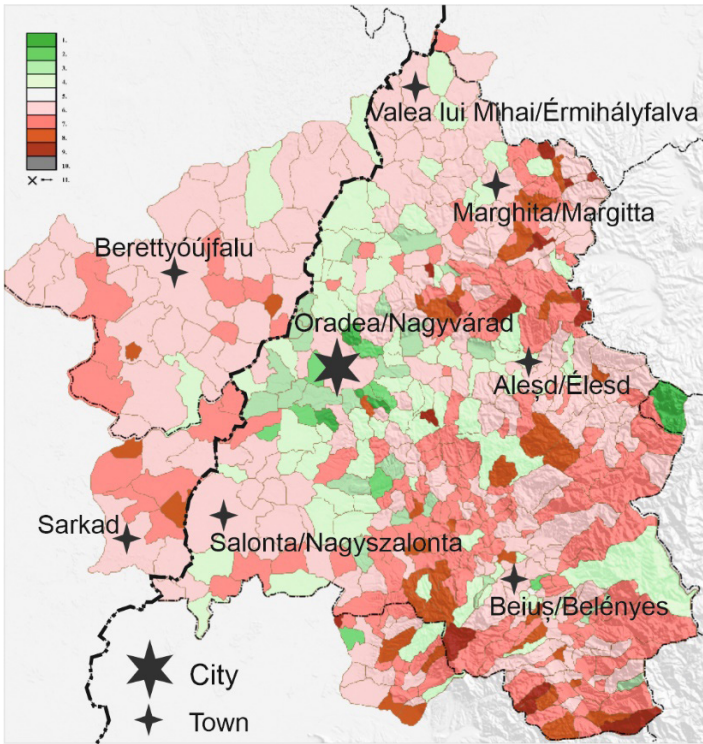
We notice an increase in 137 settlements in the same interval (Map 3.). The intensity of the increase is higher, though. However, the settlements with an increasing population do not form big, cohesive zones because of their small numbers. One bigger and a few smaller groups can be mentioned. The only significant group lies in the Sebes-Körös (Crişul Repede) valley from Tötös (Groşi) to the Hungarian border, broadening around Nagyvárad. Smaller groups can be found at the northern side of the Réz Mountains: Papfalva (Popeşti), Berettyószéplak (Suplacul de Barcău), around Margitta (Marghita), Debrecen, Nagyszalonta (Salonta) and Sarkad. Apart from these, there are a few islands consisting of one or two settlements. Speaking of settlements with increasing population, 43 of them exceeded 50%, of which in 16 the population more than doubled.¹¹ On the 111-year-old scale, the socialist industrial town of Vaskohsziklás (Ştei) is the record holder with a 1466% increase. The increase in Váradszentmárton (Sântandrei, 1375%) is still continuing to this day. Váradszentmárton is followed by some industrialising mining towns and suburban villages: Nagyvárad (291%), Élesd (Aleşd, 274%), Bozsaly (Bogei, 224%), Papfalva (208%), Belényes (184%), Margitta (172%), Esküllő (Aştileu, 169%), Biharszentandrás (Sântandrei, 168%), Hájó (Haieu, 163%), etc.

---

11 SZILÁGYI, Ferenc 2017.

Map 4: Population change between 2001/02 and 2011

Source: SZILÁGYI 2017. (Green-increasing population, red-decreasing population: above 30%, 20-30, 10-20, 0-10;)

For the examination of the current processes we can use the data of the last two population censuses¹². During this short period, no settlements melted into each other, and only Félixfürdő (Felix) and

12 *Népszámlálás*. 2001. <http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/index.html>, Accessed on 15/05/2020.; *Népszámlálás*. 2011. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak, Accessed on 15/05/2020.; *Recensământului Populației și al Locuințelor*. 2011. <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>, Accessed on 15/05/2020.; *Recensământul populației și locuințelor*. 2002. http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index_rpl2002.htm, Accessed on 15/05/2020.

Păcălești¹³ became independent. We can map the population change of 548 settlements. The proportion of settlements with decreasing population is much bigger than over the 111-year-old interval. The population of 423 settlements can be considered decreasing and these cover the territory of historical Bihar coherently (Map 4.). With three exceptions (Hosszúpályi, Bagamér and Magyarhomorog), most settlements in Hungary belong in this group. Considering the intensity of the decrease, the definition of coherent territories is easier. The most significant decrease can be found in the settlements around the Béli (Codru-Moma) and Réz Mountains and in the southern settlements of the Belényes (Beiuș) Basin and the Királyerdő (Pădurea Craiului) Mountains. In the 9/10-year-long period, the most significant losses could be found in the tiny villages with a small population, that had come into existence in the 20th century, with many 20-60% losses among them. The statistical record holder is Iharostanya (Pădureni), which lost both inhabitants in this period, while Papkútfüredő (Brusturi) lost 6 out of 10, Hutatelepe (Huta) 5 out of 10, Loránta (Loranta) 51 out of 101, etc. Some historical villages surprisingly went through such losses, too. The 60% decrease in Cigányosd (Țigănești de Beiuș) was generated by the slough off of Păcălești, but numerous others can be mentioned where the decrease was higher than 30%, including Sebesújfalú (Bistra, -47%), Bántolmács, Szarkó (Sarcău), Kolafalva (Colești) and Hármaspatak. Looking at the settlements in Hungary, we find that the newly formed Körösújfalú with its 29% decline is the most significant, followed by Vekerd, Bedő, and Újszalonta with their rates higher than 20%. Although the decrease in the settlements of Hungary is not as significant as in the uplands of Bihar, the contrast between the two sides of the Trianon border is remarkable. Hungary's side – with one exception – is dominated by villages with a decreasing population, meanwhile on Romania's side, mainly within 40 km of Nagyvárad, there are settlements with increasing population.

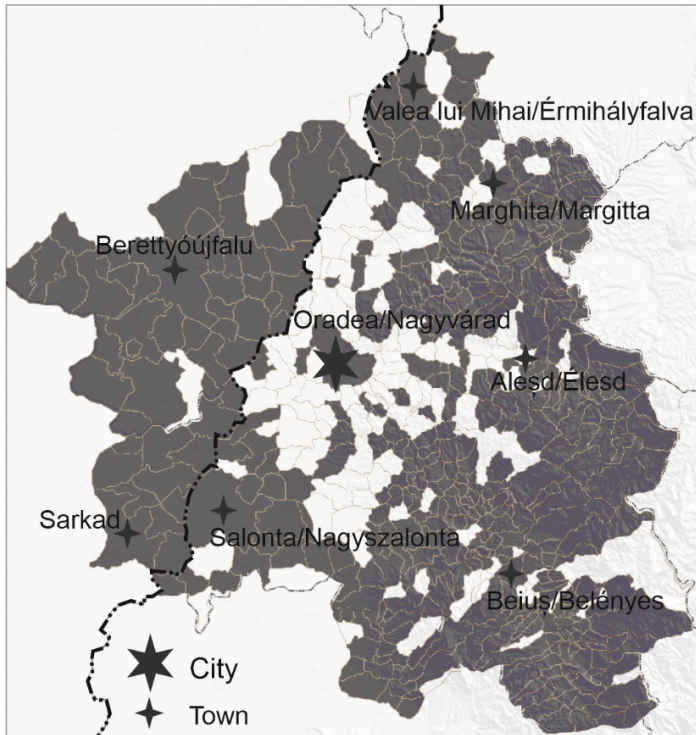
Positive changes were registered in 116 cases between 2002 and 2011. The settlements with an increasing population form one coher-

---

13 *LEGE nr.181 din 13 octombrie 2008*. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act?ida=8258, (Accesssed on 15/05/2020.)

ent territory in the central and western parts of Bihar. The generator of the process is Nagyvárad, from where the increase radiates along the main roads for a distance of 40-50 kms. The most intensively increasing (10-20%) settlements are located directly in the neighborhood of Nagyvárad. The territorial coherence of this zone with increasing population is broken by Nagyvárad, itself with its 5% drop. The increase of 14 settlements exceeded the 20% threshold, out of which 10 are located around Nagyvárad. The biggest increase is showing in the Hungarian-inhabited Hegyközpályi (Paleu) with 135%. Váradszentmárton, Hájó and Kisürög (Chişirid) increased by more than 30%, Hegyköszáldobágy (Săldăbagiu de Munte), Biharszentandrás, Rontó (Rontău), Alkér (Cheriu) and Váradles (Leş) with more than 20%. Farther from Nagyvárad, an outstanding increase is found in Körösfeketető (Negreni, 35%), Oláhgyepes (Gepiş) and Bélkaroly (Coroi) from Arad County.

Map 5: Settlements with decreasing population 2001/2002-2011

Source: SZILÁGYI 2017.

The maximum population of the settlements of Bihar

The date of the maximum is necessary in a demographic examination. Regular population censuses have been held here since 1869, therefore the demographic maximum of certain settlements can be assessed within this 1869-2011 interval. Apparently, the settlements that reached their maximum later than others, are in a more favourable position. The date of the maximum depends on different factors: the demographic parameters, migration and administrative changes (the emancipation and merger of settlements), but a few indirect reasons can be mentioned, as well: infrastructural development or the lack

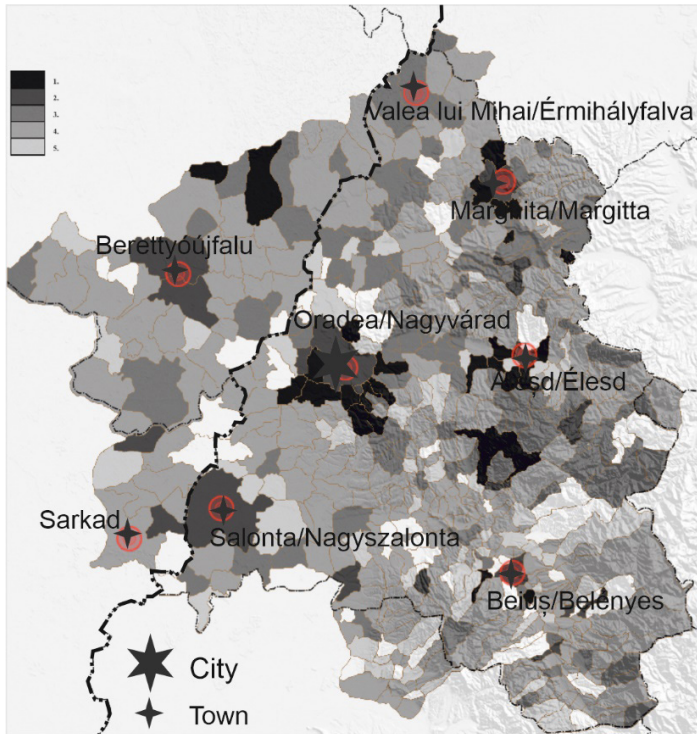
of this, isolation because of land-use (dead-end villages), local ethnic relations and demographic features (e.g. the presence of the Romany, which generates a significant growth in population, but at the same time it can cause migration amongst the non-Romany), natural resources, raw materials, historical changes (e.g. isolation of settlements caused by the new border, losses during the world wars, migration, etc.). During the examination of the results, we can conclude that the recent internal migratory processes and mainly suburbanisation play an important role in the increase of settlements.¹⁴

Eighty-four settlements of the county had their peaks earlier than 1920, 12 of which stopped existing in the 20th century. In most cases, some external factors negatively affected their development (e.g. the emancipation of new settlements: Sóllyomköpöste (Peştiş), Gyanta, Nyüved (Niüved), Csarnóháza (Bulz) or the appearance of the border and the release of peripheral inhabited places such as Geszt. In numerous cases, the border is responsible for the existence of lowland dead-end villages and for irreversible demographic processes, e.g. in the cases of Ant, Kötegyán, Geszt and Körösnagyharsány. Dead-end villages can evolve because of natural factors; however most of the time these did not become declining settlements. Most emptying highland dead-end villages are located around the Béli Mountains.

---

14 SZILÁGYI, Ferenc. *Partium: Reintegráció a magyar-román határvidéken*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2019.

Map 6: The population maximum of the settlements from Bihar with regard to the year of the maximum (1869-2011).

Source: SZILÁGYI 2017. (Shades: white-grey-black (before 1920, 1920-39, 1940-59, 1960-79, 1980-1999, after 2000;))

Fifty-two settlements reached their peaks between the two world wars, however most of them (277) did so between 1940 and 1956. This is the period of the big demographic wave after WW2 in Romania and Hungary, meanwhile the forced development of the cities had barely started yet. Later, the labor force of the rural settlements was needed in the cities and in the 60s there was a break in population growth. Out of the settlements with a maximum between 1940 and 1956, 37 are located in Hungary, where most settlements belong in this group, too.

Only 114 settlements reached their demographical peaks between 1960 and 1980. The attempts to increase the birth rate occurred in both countries, in Romania by restrictive methods (ban on abortion); at the same time, migration towards the cities generated a loss of population and with the departure of young men and women, there was a drastic fall in growth. During this period, those rural settlements, that had industrialised or pursued mining activities reached their peaks – these probably had a good transport-geographic position and were municipality seats. On Romania's side, it was mainly the settlements of central and northern Bihar that belonged to this group: the big settlements from the valley of Sebes-Körös, from Érmellék (Valea Ierului) and the mining villages of Réz Mountains. Of the Hungarian settlements that also belong here, 9 are from Hajdú-Bihar and 2 are from Békés county.

Less than 10% of settlements reached their maximum after the regime change. These can be separated into two groups. The date of the regime change is the most important population peak of the urban settlements: Nagyvárad, Nagyszalonta (Salonta), Margitta, Élesd (Aleşd) and Belényes were the most populous at the time of the 1992 population census, while Berettyóújfalu at the 1990 Hungarian census. Some mining villages can be listed in this group e.g., Almaszeg (Voivozi), Vársonkolyos (Şuncuiuş) and a few small highland villages. The settlements with a maximum after 2000 form a specific, well-defined group. In their cases, the suburbanising processes are notable. In the neighborhood of Nagyvárad, 11 settlements of the sort can be found, around Élesd 6, near Margitta 4, around Debrecen 2 and Belényes 2. In some settlements, the maximum occurred because of a big influx of Romany after 2000, e.g., Bozsaly (Bogei), Bihardobrosd (Dobreşti) and probably in Mezőtelki (Telechiu), Magyar-kéc (Cheţ) and Körös-jánosfalva (Ioaniş) too.

In conclusion, we can state that the settlement system of historical Bihar has polarized over the last 110 years. The development of these settlements was significantly influenced by their spatial structural position, as well as by the infrastructure and their relation with the gravitational centre. We can observe the regrouping of the population.

The homogeneous settlement system turned into a heterogeneous system, where the few prosperous settlements increased in population number, meanwhile all the others decreased. In addition, the disaggregating aspect of the system is obvious, mainly because of the strong administrative borders and the presence of the Trianon border. If Romania joins the Schengen Area, the inner connections of the historical settlement system can be strengthened again.

THE EMERGENCE OF FRONTIERS IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC³

Abstract

In 1918, the new Central European state, Czechoslovakia emerged as a consequence of the collapse of Austria-Hungary by the national unity of the Czech and the Slovak nations. Despite the Entente called for national freedom of subjugated people, the delimitation of the boundaries of the new state followed strategic rationality. In west, the historical boundaries of the Czech lands became the frontiers of the state with minor exemptions. This made that part of the state more defendable, but resulted in creating a three-million-strong German minority. In the east, the southern border with Hungary was set on the Danube and Ipoly rivers, and again, due to strategic reasons resulted in the creation of a strong Hungarian minority. Czechoslovakia was also awarded with Subcarpathia, a mostly Rusyn inhabited area providing geographic connection between Czechoslovakia and Romania. The most tensions emerged with Poland, another victorious state, also aspiring to former Austrian-Hungarian territories.

The existence of multi-ethnic state normally creates problems in their territory. If in a given nation-state acts toward minorities as if it

---

1 doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD., university lecturer – associate professor, UPJŠ In Košice – Faculty of Law, Department of History of the State and Law, e-mail: erik.stenpien@upjs.sk

2 JUDr. Lucia Pištejová, internal doctoral student, UPJŠ In Košice – Faculty of Law, Department of History of the State and Law, e-mail: lucia.pistejova@student.upjs.sk

3 This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419

is state-building, it may sooner or later lead to an explosive reaction by the other nationality. Their state in the Central European geographical area was the Austro-Hungarian Monarchy. Initially relatively peaceful between nationalities in the centre of Europe under the domination of Hungarian kings, it changed to a more or less strained relationship after the emergence of the Habsburg Empire. Germanization under the rule of Enlightenment monarchs and subsequently events in the Spring of Nations caused a reaction by the Hungarian nation, which later led to the reaction of other nations in the monarchy. The First World War brought about the end of this multi-ethnic monarchy; on the other hand, the emergence of new successor states provoked an essentially understandable reaction, resentment in the newly constituted Austria and Hungary. It was not just about a simple loss of territory. It is necessary to recognise that Slovakia, as an autonomous country previously never existed. It had been regarded as Upper Hungary. The union of Slovakia with the historic Bohemia into a common state could therefore quite understandably be perceived as a betrayal. But history is always written by the winners...⁴

The process of setting the borders of Czechoslovakia can therefore be described as the most important role of Czechoslovak representatives at the Paris Peace Conference. Based on their own plans and proposals, they tried to convince other delegations of the need to appropriate territory. The process of demarcating the borders itself was a challenging task and had to be approached critically and objectively. As the successor states of the monarchies were severely affected by these changes, they sought to keep as much territory as possible. The demarcation of borders was therefore deliberated for a relatively long time and in a complicated way. The Czechoslovak delegation to the Paris Peace conference endeavoured to defend the strategic interests of the country as well. The specific form of the borders was in fact and legally enshrined in the signed peace treaties with the states surrounding Czechoslovakia.

---

4 RYCHLÍK, Jan: *Vítězi a poražení. Mírové zmluvy z roků 1919 – 1920 a problém ich vnímání*. In: *Historická revue* č. 6/2020, 6-11.

On 5 February 1919, our delegation presented their requirements at the Paris Peace conference. Within them, Edvard Beneš demanded confirmation of the historical borders in connection with the frontier with Germany.⁵ In his report, which Beneš sent in February 1919 from the ongoing conference to the Foreign Affairs Committee of the Revolutionary National Assembly, he informed them of the course of the conference as follows: *“The question of the Czech Germans will not cause any difficulties at all.”*⁶ A month later, in his next report on the course of the negotiations, he wrote to the National Assembly: *“The issue of Czech Germans was resolved definitively in our favour - the whole commission spoke unanimously in favour of the principle of Czech Germans joining the Czechs.”*⁷

Representatives of the Czechoslovak Republic at the conference in Paris took the view from the beginning that the border of the Czechoslovak Republic with Germany should be formed by geographical as well as historically-determined borders from the times of the countries of the former Czech Crown. From the strategic point of view mentioned, in the process of setting borders it was also important that the borders should lead through mountainous territories. This was to strengthen the very defensive nature of the border and at the same time make it more difficult for a possible German attack on at least some sections. The delegation defended its arguments regarding the border with Germany, stating that any border repairs were not offensive, but purely defensive.⁸

---

5 DEJMEK, Jindřich a kol., *Československo: dějiny státu*, Praha: Libri2018, 102.

6 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920, svazek I*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 215, dokument č. 115, Zpráva ministra zahraničních věcí E. Beneše zahraničnímu výboru Revolučního Národního shromáždění o průběhu jednání mírové konference

7 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920, svazek I*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 246, dokument č. 140, Zpráva ministra zahraničních věcí E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění o jednání mírové konference o otázkách týkajících se Československa

8 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové*

Although the representatives of the Czechoslovak Republic at the Paris Peace Conference demanded attention be paid to the historical borders with Germany, they themselves realised that the number of national minority members in the border area could pose a security problem. The data they presented estimated one and a half million Germans living in this area. As stated by historian Margaret Macmillan, the Germans living in this border area did not want to join Germany at the time because they realised that their businesses would have to compete with players in a stronger German economy. At the same time, representatives of the Czechoslovak Republic emphasized that the new state would be heavily economically dependent on numerous plants located on the border, such as sugar factories, glassworks, smelters and breweries. On April 4, 1919, the Council of Four, which at that time set the conditions for a peace agreement with Germany, agreed that the boundaries between the Czechoslovak Republic and Germany would adhere to the historic borders and thus approve the borders in their existing form.⁹ In a telegraphic report dated May 7, 1919, Beneš informed President Masaryk about the decisions of the peace conference thus far regarding the borders of the Czechoslovak Republic with Germany. In the report, Beneš confirmed the fact that no territory would be ceded to Germany from the Czech lands.

The Treaty of Versailles determined the borders of Germany with Czechoslovakia.¹⁰ These were considered not only from a historical perspective, but also from economic and geographical point of view. Within the historical borders, the former borders of the Czech Crown countries formed the basis. They were also based on the Peace of Berlin in 1742, on the basis of which the Czech state lost a large

---

ékonferenci 1918–1920, svazek I, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 172, 173, 177, dokument č. 76, Rozklad československé delegace na pařížské mírové konferenci o hranicích Československa z hlediskavojsensko – strategických potřeb

9 MACMILLAN, Margaret, *Mírotvorci: pařížská konference 1919*, Praha: Academia 2004, 241, 242

10 ZACHAR, Ondrej, *Pařížská mírová konference roku 1919 a formování hranic Československa*. Bachelor thesis. Brno: Masarykova univerzita 2019, 31

part of Silesia and Kłodzko to Prussia. The peace treaty with Germany, concluded on 28 June 1919, additionally recognised part of the Hlučín region as part of the Czechoslovak Republic.¹¹

Art. 27 of Part II of the Treaty of Versailles with Germany defined the border with Czechoslovakia. These formed the border of August 3, 1914, between Germany and Austria, which separated Bohemia and Upper Austria and led to the northern tip of the former Austrian Silesia. Furthermore, the peace treaty mentioned the borders between Germany and the Czechoslovak Republic in Part III. Article 81 provided that Germany recognises the full independence of Czechoslovakia and would also cede to the Czechoslovak Republic the territory of Subcarpathian Russia with the autonomy of the Ruthenians. By signing the peace treaty, Germany also agreed to Article 82, which states that the border between Germany and the Czechoslovak Republic would be based on the old border between Austria-Hungary and the German Empire on August 3 1914.¹² The Versailles Peace Treaty was therefore important not only from the point of view of Germany's recognition of the borders of the Czechoslovak Republic, but also from the establishment of proper mutual diplomatic relations, on which attempts at cooperation and coexistence could be built. Nevertheless, from the point of view of the Czechoslovak Republic, Germany continued to be considered a state that could violate the set borders in the longer term and thus endanger the existence of the new republic.¹³

Relations between the Czechoslovak Republic and Austria were quite tense in the beginnings. Austria, immediately after its establishment (11th November 1918), made an effort to unite with Germany. Otto Bauer, a supporter of the "Great German" unification, became

---

11 ČAPKA, František, *Dokumenty a materiály k národním dějinám: 1918-1945*, Brno: Masarykova univerzita 1998, 14

12 BEVANS, Charles I., *Treaties and other international agreements of the United States of America 1776–1949, Volume 2: Multilateral 1918-1930*, [online]. Washington: U.S. Government Printing Office 1969, 59, 87 [cit. 2020-07-01]. Look at: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>

13 DEJMEK, Jindřich, KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 10

the then Austrian Foreign Minister. The aim of this unification was to annex the German-speaking countries and areas of the former monarchy to Germany. In response to the fulfilment of this initiative, after the establishment of the Czechoslovak Republic in October 1918, the Czech Germans, who also acted as German deputies, began to establish four German provinces in the Czech lands (Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren and Böhmerwaldgau). After their inception, the Austrian government of Karel Renner began to report to these provinces directly and to support them through Wilson's motto on the right of nations to self-determination. In reality, however, it can be said that the Austrian government sought to question the historical borders and unity of the Czechoslovak state, because a large German-speaking population lived in the territories of the created provinces, commonly known as the Sudetenland.¹⁴

Although the diplomats from the Entente Powers recognised the historical borders of the Czech Crown at the end of 1918 and the beginning of 1919, the Austrian government continued to try to resolve the issue of Czech Germans living in the Czechoslovak Republic. When occupying the border within the historic borders by Czech troops, the local government "Deutschböhmen" directly approached the American president Wilson, referring to one of his points to complain that the right of self-determination for two and a half million Germans living in the border areas was not granted. In addition, in the process of occupying the Czechoslovak border and liquidating the established German provinces, Austria also complained to the Entente Powers. Renner's cabinet sought to achieve a plebiscite or arbitration in areas predominantly inhabited by Germans. However, the Austrian efforts were gradually rejected by the French, British and eventually Italian governments. The Council of Four subsequently approved on 23 April 1919 the delimitation of the border between the Czechoslovak Republic and Austria within the historical borders of the Czech Kingdom.¹⁵

---

14 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 7

15 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 8

On May 27, 1919, Edvard Beneš informed the Foreign Affairs Committee of the National Assembly of the ongoing negotiations with Austria regarding the peace treaty. The most important part of his report was also information on the final settlement of the territorial issue against Austria. Beneš stated that territorial issues had been resolved to the detriment of Austria, even in the case of disputes with Yugoslavia¹⁶ and Italy, and therefore took the view that Austria was not investigated from the point of view of territorial issues. On the contrary, economic and financial issues should have been investigated. As Beneš himself further explained, Austria was also examined in the light of the Agreement on economic and financial matters in order for it not to apply to join Germany.¹⁷

At the beginning of May 1919, the Austrian delegation was invited to the Paris Peace Conference. However, it was not to take part in the peace negotiations itself, but only to adopt the agreement reached. On 2 June, the Austrian delegation received a preliminary draft of the peace treaty from the states of the Agreement. It denied the principle of dividing the empire on a national basis and thus the effort of Austria to define the borders on a similar principle in the border area with the Czechoslovak Republic. In this treaty, the Austrian border was largely defined by the Alps.¹⁸ Beneš also informed the National Assembly of the handover of the draft peace treaty to Austria. He admitted in his report that conditions were not mild at all and Austria would react very badly. Proposals were granted in favour of the Czechoslovak Republic on matters of territory, communication, the economy and minorities.¹⁹

---

16 At that time was official named of Yugoslavia the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

17 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920, svazek I*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 331, 332, dokument č. 212, Zpráva ministra zahraničních věcí ČSR E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění o soudobém stavu jednání mírové konference o mírové smlouvě s Rakouskem.

18 PROCHÁZKA, Rudolf, *Likvidace války 1919*, Praha: Orbis 1935, 180, 181

19 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920, svazek I*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 341,

Perhaps this is one of the reasons why the Austrian government responded to the peace treaty with a memorandum in which it used several arguments, including the following: “*German Austria cannot be considered at all as the direct successor of the former monarchy and is no more responsible for it than the other heirs*” and further added he argument that German Austria “makes a claim to all the territories of the former monarchy inhabited by Germans.”²⁰ Thus, for the first time since its session, the Paris Peace Conference was officially asked that Czech Germans living in the Czech Republic and Moravia should not be included in Czechoslovakia.²¹ However, the Allies agreed at the peace conference that Austria, as one of the representative states of the monarchy, had no right to acquire the German population of the defunct monarchy in the territory of the Czechoslovak Republic.

In formulating a peace treaty with Austria, “The Big Four” – French Prime Minister Georges Clemenceau, British Prime Minister David Lloyd George, Italian Prime Minister Vittorio Emanuele Orlando, and US President Woodrow Wilson – had to deal *inter alia* with the question of the historical borders of the Czech lands. At the Paris Peace Conference, Karl Renner again tried to change the borders of the Czechoslovak Socialist Republic on the basis of an ethnic definition or on the basis of a plebiscite. However, Renner’s argument for acquiring areas inhabited by Czech Germans had a fundamental shortcoming. Although a large group of Germans lived in the Czech lands, they did not comprise a unified community, settled only on the border area. On the contrary, many of them were concentrated in places far from the border and were surrounded by Czech nationals. As such, these ethnic regions did not form any geographical, economic or even administrative unit.²² In this case, it was not possible to

---

342, 343, Zpráva ministra zahraničích věcí E. Beneše zahraničnímu výboru Národního shromáždění o předání návrhu podmínek mírové smlouvy Rakousku.

20 PROCHÁZKA, Rudolf, *Likvidace války 1919*, Praha: Orbis 1935, 180, 181

21 PERMAN, David, *The shaping of the Czechoslovak state*, Netherlands: Leiden 1962, 199, PROCHÁZKA, Rudolf, *Likvidace války 1919*, Praha: Orbis 1935, 180, 181

22 PERMAN, David, *The shaping of the Czechoslovak state*, Netherlands: Leiden 1962, 200

apply national law, because the territory of the Czechoslovak Republic or Austria would be divided.

As the Entente States sought not only to create a stable state (Czechoslovakia) but also to alleviate the overall tension in Central Europe, they again rejected any attempts by Austria to acquire the disputed territories. Negotiations with Austria ended on September 2, when the historical borders of the Czech Kingdom were confirmed. The territorial decisions were confirmed by the signing of the peace treaty of Saint Germain with Austria on September 10, 1919.²³

Article 27 (6) of part II of the Peace Agreement specifically sets the borders for the Czechoslovak state.²⁴ According to this provision, they were to match the old borders of 1867, which were located between Austria and Hungary, about 2.5 km northeast of Berg. There was a border crossing the road from Kittsee to Bratislava about 2 km north of Kittsee. From there, a borderline was drawn north to the Danube riverbank about 4.5 km upstream from the Bratislava Bridge. At this point, the borderline of the historical frontier of 1867 was to be kept again. From there, the border was bounded west to the flowing point of the Morava River to the Danube.

Subsequently, the border led through the river Thaya to the point where the road from Raňšpurk to Poštorná passed by the railway leading to Břeclav. The border was demarcated to the north-west along the historic border between Lower Austria and Moravia. Subsequently, the border followed the historical border of Lower Austria with Bohemia, with the exception of the railway station of Gmünd that fell to Czechoslovakia. From there, the border of the historic administrative border between Upper Austria and Bohemia led to the border with Germany. In Article 54, part III states that Austria waives its rights and legal titles in favour of the Czechoslovak Republic to all former Austro-Hungarian territories beyond the borders of Austria as defined in Article 27. An interesting condition in the peace treaty with Austria

---

23 DEJMEK, Jindřich, KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 9

24 ZACHAR, Ondrej, *Pařížska mierová konferencia roku 1919 a formovanie hraníc Československa*. Bachelor thesis. Brno: Masarykova univerzita 2019, 36

is the provision of Article 56, according to which The Czechoslovak Republic undertakes not to build any military facilities on the right bank of the Danube south of Bratislava.²⁵

The peace treaty with Austria was therefore important for Czechoslovakia in several respects. By signing the treaty, Austria recognized the independence and also the territorial inviolability of the territory of the Czechoslovak Republic agreed during the Paris Peace Conference. Last but not least, it was important for the Czechoslovak Republic that the peace treaty with Austria precluded the union of Austria with Germany.²⁶ The St. Germain Peace Treaty entered into force on August 9, 1920 and created space for relatively rapidly improving Czechoslovak-Austrian relations.²⁷

Even before signing the peace treaty with Hungary, many parts of the former Hungary found themselves in the hands of the Czechoslovak Republic, Romania and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes as part of the demarcation. As Hungary was considered to be the successor state of the Kingdom of Hungary, it was not willing to give up the territory that it understandably considered its own. Moreover, there were no historical borders between Hungary and Slovakia before then, which, together with the geographical nature of the country and the large Hungarian population in the territory required by the Czechoslovak Republic, greatly complicated the agreement. This is one of the reasons that the determination of the border with Hungary can be assessed as the most problematic.

This is also evidenced by several historical events. Immediately after the signing of the peace that ended the First World War, the Hungarian government tried to maintain its own administration in Slovakia. The de facto integration of Slovakia after the proclamation

---

25 *Treaty of peace between the principal allied and associated powers and Austria, forost. ungarisches-institut.de*, 8,9,[online]. In: [cit. 2020-06-25]. Look at: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19190910-1.pdf>

26 ČAPKA, František, *Dokumenty a materiály k národním dějinám: 1918-1945*, Brno: Masarykova univerzita 1998, 17

27 DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2001, 9

of the Czechoslovak Republic was initially carried out thanks to diplomatic efforts and appeals by Edvard Beneš to the states of the Paris Agreement. At that time, the Czechoslovak army had a small number of divisions that could effectively occupy the designated areas without the help of the Agreement. Therefore, the states of the Agreement, through orders to Hungary, exerted pressure to leave the territory of Slovakia within the required limits. French and Italian military missions also helped to gain power in Slovakia.²⁸

In the spring of 1919, by order of the Agreement on the Change of the Demarcation Line and the subsequent action of the Czechoslovak army, there was conflict with the Hungarians.²⁹ The situation regarding the acquisition of Slovakia under the administration of the Czechoslovak Republic was complicated in March 1919, when the Bolshevik revolution took place in Hungary and the communist government of Béla Kun came to power. This affected the situation not only at national but also at international level. In addition to the territorial disputes between the Czechoslovak Republic and Hungary, the Entente Powers began to address the fear of Bolshevik power in Central Europe and the effort to stop these manifestations.

At the end of March 1919, the governments of France, Czechoslovakia and Romania negotiated a joint coordinated attack on Hungary. The Czechoslovak army reacted similarly to the Romanian army and militarily invaded Hungary. The Hungarians went on the counterattack and pushed the Czechoslovak army out of the positions gained in Hungary. Subsequently, in June, the Hungarians reached the border with Poland by occupying eastern Slovakia. In Prešov, on June 16, 1919, the Slovak Soviet Republic was proclaimed, which, however, ceased to exist after three weeks. The then supreme commander of the Czechoslovak Armed Forces, French General Maurice Pellé, occupied again the territories abandoned by the Hungarian Red Army in Czechoslovakia.³⁰

---

28 KAČÍREK, Luboš: *Slovensko na pravom brehu Dunaja. Obsadenie Petržalky 14. augusta 1919*. In: *Historická revue* No. 6/2020, 26 – 29.

29 DEJMEK, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmocive XX. století (1918 až 1992)*, Praha: CEP 2002, 198

30 KALVODA, Josef: *Genese Československa*, Praha: Panevropa1998, 413, 414, 416

Subsequently, the regulation of the border between Hungary and the Czechoslovak Republic, which was decided by the Supreme Council of the Allies on 12 June 1919, was to be respected. The decision states that the southern borders should be formed by the flow of the rivers Danube and Ipel'. Subsequently, around the Šahy a boundary angle would be created, in which the Čata-Lučenec railway line would fully be incorporated into the Czechoslovak Republic.³¹ As the decision listed specific places, rivers, railways and cities, it can be said that, in fact, borders had already been created. These borders were purely strategic ones: they did not take into account the ethnic borders and resulted in creating an 800-900,000 people strong Hungarian minority in Czechoslovakia when the whole population of Slovakia was around 3 million.

On June 15, an ultimatum was sent to the Hungarian government by the Supreme Council, on the basis of which Hungary was to leave the future Czechoslovak territory to the established line. The ultimatum was to last until June 18 until 1 p.m. Until then, if the Hungarians refused to withdraw from the demarcated borders, the representatives of the Entente Powers were willing to launch an offensive against Hungary using all Allied armies, while the Czechoslovak army was to attack Budapest.³² The Supreme Council also requested the opinion of the Czechoslovak delegation regarding the requirements. In it, the commission, headed by Kramář, rejected the connection of Petržalka to Bratislava and agreed to repair the borders at the confluence of the Danube and Ipel'. On June 14, the Supreme Council announced the borders of Hungary with Romania and the Czechoslovak Republic. Subsequently, on August 11, 1919, the borders were shifted again, when the peace conference ceded the bridgehead in Petržalka to the Czechoslovak Republic as well.

---

31 Diplomatický archív MZVEZ SR, fond Parížská mierová konferencia, Delimitácia hraníc, ČSR – Maďarsko, processed by D. Kuzmík, carton No. 9, Zpráva o rozhodnutí Nejvyšší Rady Spojenců ze dne 12. června 1919 o úpravě hranic mezi Uherskem a státem Československým

32 KUTHAN, Pavel: *V těžkých dobách. Boje na Slovensku 1918–1919*, Praha: Corona 2010, 149

The commander of the Czechoslovak Armed Forces, General Maurice Pelesa, mainly for strategic reasons, also sought to change and move the borders of the Czechoslovak Republic in the area of southern Slovakia. His aim was to draw the borders to include crests or ridges between the Bodrog, Hornád, Sajó rivers, and Bükk and Mátra mountains. Pellé also considered the forest massif between Ipel' and the Danube to be strategically important. Yet, no further adjustment of the borders by the Supreme Council took place in this context.³³ However, the set limits were not sufficiently respected by the Hungarian side until 4 June 1920, when the Treaty of Trianon was signed with Hungary.

Before the arrival of the Hungarian delegation to the peace conference in 1920 and the signing of the peace treaty itself with Hungary, the delegations of the Czechoslovak Republic, Romania and Yugoslavia began to be more active at the conference in order to campaign for their own claims against Hungary. In his negotiations with the ambassadors of the Entente Powers, Beneš proceeded on the assumption that these countries would determine the southern border of the Czechoslovak Republic as early as June 1919. He confirmed his arguments with the words: *"The Czechoslovak government bases its conditions on a legal basis and considers it absolutely impossible to discuss any possible territories during the peace talks with the Hungarians in Paris. ... The Czechoslovak government also considers allied governments to be bound."*³⁴

The Czechoslovak delegation proceeded with these statements against the Entente Powers jointly with Yugoslavia. It sought to persuade Western countries not to renegotiate decisions on the border with Hungary, as this could jeopardize the results of Treaty of Saint Germain with Austria. The representatives of the Czechoslovak Republic spoke against Hungary in line with Romania.³⁵ Thus, already at the Paris Peace Conference, we can see signs of cooperation between these states, which later led to the creation of a more comprehensive allied system known as the Little Entente. The common position of the countries of the

---

33 DEJMEK, Jindřich: *Zrod nové Evropy*. Praha: Historický ústav 2011, 38

34 DEJMEK, Jindřich: *Zrod nové Evropy*, Praha: Historický ústav 2011, 46

35 DEJMEK, Jindřich: *Zrod nové Evropy*, Praha: Historický ústav 2011, 46

nascent Little Entente continued to be applied during the negotiations on the final form of the peace agreement with Hungary. They jointly signed comments on this agreement or submitted joint notes.³⁶

On March 3, 1920, a meeting of the Supreme Council was held in London to address the issue of Hungary. The meeting was important for the Czechoslovak Republic in defining the borders. All the more important, however, was the decision of the French representative, Philipp Berthelot, who strongly opposed the renewed effort to open up the question of the border with Hungary. David Lloyd George, together with the Italian delegate Nitti, wanted this effort, especially from an ethnic point of view. Finally, thanks largely to Berthelot's view, the meeting concluded that the Hungarian borders, apart from some points of detail, would change no further and remain in the same form as set out in June 1919. Even the Conference of Ambassadors of March 1920 did not reach a different conclusion.

The final text of the peace treaty was handed over to the Hungarian delegation on May 6, 1920. Despite the Hungarian government's opposition and reluctance to sign, Hungarian officials finally decided they had no alternative.³⁷ The Treaty of Trianon, which, among other things, guarantying Hungary's border with Czechoslovakia, was signed on June 4, 1920 at the Grand Trianon Palace in Versailles.³⁸

However, the Treaty of Trianon had only a declaratory significance for the Czechoslovak Republic in terms of its borders. This was due to the fact that the borders with Hungary had been determined earlier, specifically on June 12, 1919 and thus the peace treaty more or less only took over these borders. Nevertheless, with the signing of the peace treaty, they gained the set limits on legal binding force. As the Treaty of Trianon did not specify a precise boundary line in many places, a special border commission was established on June 27, 1921, composed of representatives of the Agreement, the Czechoslovak Republic and Hun-

---

36 ZACHAR, Ondrej, *Parížska mierová konferencia roku 1919 a formovanie hraníc Československa*. Bachelor thesis. Brno: Masarykova univerzita 2019, 42

37 ZEIDLER, Miklós: *Trpký mier. Trianonská mierová zmluva a Maďarsko*. In: *Historická revue* No 6/2020, 38–43.

38 DEJMEK, Jindřich: *Zrod nové Evropy*, Praha: Historický ústav 2011, 50, 52, 53

gary. Hungary initially sought to revise the borders set out in the Treaty of Trianon during the border process. However, these efforts were unsuccessful. The Border Commission clarified and approved the borders set out in the peace treaty, but the area near Salgótarján remained problematic and sparked a dispute between the two parties.³⁹

The dispute over the precise demarcation of the borders in the Salgótarján area has been going on for quite some time since the signing of the Treaty of Trianon. The background to the dispute was the Moravian-Silesian Bank in Brno and the Rimamurány-Salgótarjáni Iron Works Company in Budapest. These two entities were not willing to adhere to the Trianon borders, because, according to them, the mines of the Moravian-Silesian Bank around Somoskőújfalu were to remain in Hungary and, conversely, the mines and mining areas of the Rimamurány-Salgótarjáni Iron Works Company around Somoskő were to become part of the Czechoslovak Republic.⁴⁰

The dispute was not only a matter for these entities. The governments of Czechoslovakia and Hungary also expressed their positions and proposals at length. The Hungarian commissioner proposed that only the railway to Somoskőújfalu was to be left to the Czechoslovak Republic. According to him, Hungary should have kept access to the basalt quarries in the area. From the point of view of the Czechoslovak commissioner, the mines were accessible only from the northern side and therefore they were the state property of the Czechoslovak Republic. At the same time, the village of Somoskőújfalu itself had to be part of the Czechoslovak Republic so that it was not cut off from these mines, in which a large proportion of the local population works.⁴¹ From the arguments of both commissioners, the effort to obtain this area, rich in minerals, especially coal, is evident.⁴² However, as both parties were

---

39 ŽUDEĽ, Juraj: *Utváranie hraníc Slovenska*, Martin: Slovenská archvistika, 1995, 229

40 ŽUDEĽ, Juraj: *Utváranie hraníc Slovenska*, Martin: Slovenská archvistika, 1995, 229

41 DA MZVEZ SR, fond Parížská mierová konferencia, Delimitácia hraníc, Sporný úsek Šalgótarján, processed by D. Kuzmík, carton No. 10, Tableau du Trafic, 1921

42 DA MZVEZ SR, fond Parížská mierová konferencia, Delimitácia hraníc,

accused of misleading arguments, it was not possible to reach a settlement without a third party. Since the conciliation commissioners at the Paris Peace Conference did not agree on the presented proposals, the Czechoslovak commissioner suggested that the situation be reported to the Conference of Ambassadors and also that the Czechoslovak Republic and Hungary request arbitration from the League of Nations.⁴³ In 1923, the Council of the League of Nations decided to consider the process of delimitation on the Czechoslovak-Hungarian border in the area of Šalgótarján. The Czechoslovak Republic and Hungary committed themselves to respecting the decision.⁴⁴

On April 23, 1923, the Council of the League of Nations introduced the definitive demarcation of borders in this area. According to contemporary newspapers, it was decided in favour of Hungary. The Hungarians kept the possession of the villages of Somoskő and Somoskőújfalú together with the mines. Czechoslovakia, on the other hand, gained the local high ground. In this case, therefore, the desired result was not obtained by the Czechoslovak side. The periodicals claimed that this was also due to the compromise method that the Council of the League of Nations sought to apply in the disputed areas. The Rights of the People (*Právo lidu*) newspaper from 25 April 1923 stated that in this case a compromise was made in favour of Hungary, because Czechoslovakia had been granted large Hungarian-inhabited territories of the Hungary in the peace treaty.⁴⁵ This decision on the disputed section also completed the process of determining the border with Hungary.

Sporný úsek Šalgótarján, processed by D. Kuzmík, carton No. 10, League of Nations, Delimitation of the frontier between Czechoslovakia and Hungary in the district of Šalgótarján, 1923

43 TOMÁŠEK, Dušan, *Nevyhlášená válka. Boje o Slovensko 1918-1920*, Praha: Epocha 2012, 229

44 DA MZVEZ SR, fond Pařížská mierová konference, Delimitácia hraníc, Sporný úsek Šalgótarján, processed by D. Kuzmík, carton No. 10, League of Nations, Delimitation of the frontier between Czechoslovakia and Hungary in the district of Šalgo – tarján,

45 DA MZVEZ SR, fond Pařížská mierová konference, Delimitácia hraníc, Sporný úsek Šalgótarján, processed by D. Kuzmík, carton No. 10, *Právo Lidu*, 25.4.1923, Rozhodnutí o našich hranicích v šalgo – tarjanském území.

As the national aspirations of the Ruthenians were greatly suppressed by the Hungarians during the Austro-Hungarian period, their national leadership operated, as in the case of other oppressed nations, in the United States. It was here that Masaryk met a delegation of Ruthenians in Philadelphia in October 1918, where contacts were made. After the First World War, the Ruthenian National Council wanted to secede from Hungary and become part of Czechoslovakia.⁴⁶ Therefore, on November 12, 1918, the Ruthenian National Council in the American city of Scranton adopted a resolution on the basis of which it joined the Czechoslovak Republic. This resolution was later sent to the Paris Peace Conference.

Initial plans to determine the borders of Subcarpathian Russia concerned only the boundaries of Bereg, Máramaros, Ugocsa and Ung counties. However, these were not done.⁴⁷ During January 1919, the Czechoslovak army began to occupy the territory of Subcarpathia. Representatives at the Paris Peace Conference in February 1919 complied with the request of the Czechoslovak delegation to annex Subcarpathian Russia. Undoubtedly, the very willingness of the Ruthenian National Council to join the Czechoslovak Republic also contributed to the relatively short decision-making by the peace conference. Hungary's recognition was important for the annexation of Subcarpathian Russia to the Czechoslovak Republic. This was obtained by signing the Treaty of Trianon. Part IV of this Treaty, in particular Art. 48, stipulates that Hungary shall recognise the complete independence of Czechoslovakia, which includes the autonomous territory of the Ruthenians south of the Carpathians.⁴⁸ In order to confirm these obligations, Article 49 of the Treaty provides that Hungary shall waive, as far as it is concerned, all legal rights in the territory of the former Austro-Hungarian Monarchy outside Hungary, as provided for in Article 27 of Part II.⁴⁹

---

46 PROCHÁZKA, Rudolf, *Likvidace války 1919*, Praha: Orbis: 1935, 197

47 HOUDEK, Fedor, *Vzňik hraníc Slovenska*, Bratislava: Prúdy 1931, s.323, 324

48 ZACHAR, Ondrej, *Parížska mierová konferencia roku 1919 a formovanie hraníc Československa*. Bachelor thesis. Brno: Masarykova univerzita 2019, 47

49 *Treaty of Peace Between The Allied and Associated Powers and Hungary And Protocol and Declaration, Signed at Trianon June 4, 1920*, 12 [online] In: [cit. 2020-06-25].

On June 14, 1919 the Council of Ambassadors announced to the representatives of the Czechoslovak delegation the state of the southwestern borders of Subcarpathian Russia. It was therefore not only the definition of the liaison point between the Czechoslovak Republic, Romania and Hungary, but also the border with Hungary itself.⁵⁰ Subsequently, the Romanian-Czechoslovakian border was definitively determined by the Supreme Council on August 7, 1919.⁵¹ These, together with the northern and eastern borders of Subcarpathian Russia, were confirmed under the Sevres border treaty on August 10 1920.⁵² By signing the Treaty of Saint-Germain on September 10 1919, the annexation of Subcarpathian Russia to Czechoslovakia and at the same time its autonomy were internationally confirmed. The contract was important for another reason. It provided protection to national minorities in the Czechoslovak Republic as before in any other state. At that time, the defeated states were not subjected to similar conditions with regard to national minorities.⁵³

According to the decision of the peace conference, the border between the Czechoslovak Republic and Romania was formed by the river Tisza, which also gave Romania the town of Sighetu Marmatiei. Although the Czechoslovak government voluntarily renounced the town in favour of Romania, the Central Russian National Council (CRNR) did not agree with concessions. However, the Czechoslovak Republic did not enter into a conflict with Romania due to its alliance with Hungary.⁵⁴ Subsequently, however, in 1921 there were minor territorial adjustments on the border between the Czechoslovak Republic

---

Look at: <http://www.hungarianhistory.com/lib/trianon/trianon.pdf>

50 HOUDEK, Fedor, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava: Prúdy 1931, 325

51 DA MZVEZ SR, fond Pařížská mierová konference, Delimitácia hraníc, ČSR – Rumunsko, processed by D. Kuzmík, carton No. 8, Zpráva o rozhodnutí Nejvyšší rady mocností spojeneckých a sdružených ze dne 7. srpna 1919 o úpravě hranic mezi Rumunskem a státem Československým

52 HOUDEK, Fedor, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava: Prúdy 1931, 325

53 ČAPKA, František, *Dokumenty a materiály k národním dějinám: 1918-1945*, Brno: Masarykova univerzita 1998, 20

54 RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*, Praha: Vyšehrad 2016, 49, 50, 51

and Romania.⁵⁵ This completed the process of defining the Czechoslovak border in the region of Subcarpathian Russia. Subcarpathian Russia was granted the status of a “*special country with a guarantee of self-government*” within the Czechoslovak Republic,⁵⁶ yet it obtained its prescribed territorial autonomy only in late 1938, during the process of dissolution of the first Czechoslovakia.

Although the Czechoslovak Republic and Poland stood on the side of the victorious states of the Agreement after the First World War, there were several political disagreements between these newly formed republics. They also influenced the process of forming a common border. In the process of border formation, the most problematic areas were Tešín Silesia, Čadca and parts of Orava and Spiš counties.⁵⁷ Deviations from the historical borders mostly occurred in these areas during the process of demarcation.

In Tešín Silesia, the ethnically mixed population was the problem. In addition to the Czechs, there were numerous groups of Poles, but also Germans, Jews, and the nationally non-reserved population of the Silesians.⁵⁸ In the area of the Tešín region, Czech politicians, despite historical demands, anticipated possible concessions. However, over time, they were unacceptable to the Czechoslovak Republic from an economic and transport point of view to the extent requested by the Poles. In a decree from 22 November 1918, Józef Piłsudski ordered elections to the Constitutional Sejm in Poland. These were also to take place on the territory of Tešín Silesia, while the inhabitants living in Orava, Spiš and the surroundings of Čadca also received the right to vote. From the point of view of the Czechoslovak Republic, agreeing to this very provocative agenda would in practice mean recognising the division of the given territory.⁵⁹

---

55 HOUDEK, Fedor, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava: Prúdy 1931, 325

56 PROCHÁZKA, Rudolf, *Likvidace eváňky 1919*, Praha: Orbis 1935, 198

57 JELÍNEK, Petr, *Zabraniční – politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Opava: Matice slezská 2009, 16

58 FRIEDL, Jiří, *Prečo sme neboli spojencami? Československo a Poľsko v rokoch 1918-1939*, In: Historická revue No. 11/2018, 48-53 [cit. 2020-06-23]. Look at: http://www.historickarevue.com/clanok/icrs_ii-rp

59 JELÍNEK, Petr, *Zabraniční – politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Opava: Matice slezská 2009, 27,28

However, since no agreement was reached in the disputed territories of Tešín during 1918, the Czechoslovak government decided in January 1919 to begin a military occupation of the territory up to the Vistula River. With hindsight, this decision can be assessed as a fundamental mistake, because the Poles used the military incident at the Paris Peace Conference to complicate the position of the Czechoslovak Republic. In February 1919, the states of the Agreement of the Czechoslovak Republic were forced to agree to a temporary division of Tešín, which was absolutely unsatisfactory for the Czechoslovak representatives for economic and transport reasons.⁶⁰ From the transport point of view, the key railway connection was Košice-Bohumín. Poland sought control of the route mainly for strategic reasons, when it was to become the basic route for the connection with its supposed ally, Hungary.⁶¹ An expert commission was set up at the peace conference to deal with the disputed territory. In its deliberations, the Commission sought to take greater account of the economic importance of the territory for the State in question than of historical law. In April 1919, the Commission presented a new border proposal, which shifted the border line to the Vistula. On the contrary, the Poles did not agree, so the Entente Powers called on both parties to agree and resolve the dispute themselves.⁶²

In mutual negotiations, the Czechoslovak Republic continued to defend the Vistula as a border target, and Poland demanded a plebiscite as a decisive means in the disputed territories. Although the Supreme Council initially agreed to the plebiscite, it was abandoned due to the growing tension caused by agitation. As the negotiations did not lead to a clear outcome, the two actors agreed to submit to the arbitration of the Supreme Council. It resolved the dispute by a resolution on July 28 1920, when the disputed territory was divided between the two states. Czechoslovakia was granted the Košice-Bo-

---

60 DEJMEK, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*, Praha: CEP 2002, s. 136, 137

61 JELÍNEK, Petr, *Zabraničně – politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Opava: Maticeslezská 2009, 16

62 ZACHAR, Ondrej, *Parížska mierová konferencia roku 1919 a formovanie hraníc Československa*. Bachelor thesis. Brno: Masarykova univerzita 2019, 49

humín line and also local coal deposits.⁶³ Through their lobbying in Paris, large-scale interest groups also played a significant role in the specific demarcation of the borders in the Tešín Silesia region. In this case, Czechoslovakia received its main demands. However, there was more than a hundred thousand-strong Polish national minority in the Czechoslovak Republic, which was disappointed and therefore about 15,000 Poles moved to the Polish part of Tešín Silesia. Although Poland eventually accepted the Supreme Council's arbitration ruling on the division of territory, they felt guilty about the decision. The representative of the Polish government, Ignacy Paderewski, stated that this dispute and the perceived guilt had dug a deep gap between the two states, which would be difficult to fill.⁶⁴ The truth of these words was to be confirmed at the end of the Second World War.

In parallel with the dispute over Tešín Silesia, there was also a dispute with Poland over Orava and Spiš. The northern border of Slovakia was largely based on the historical borders of the Kingdom of Hungary. Unlike the southern border, the demarcation of the northern border, which already existed during the Kingdom of Hungary, was much clearer due to geographical points and natural formations. The natural border of Árva (Orava) county was formed by the Beskydy Mountains. Further east, the northern border was represented, for example, by the peaks of the Carpathians or the catchment area of the rivers Dunajec and Bílá voda. Despite the seemingly historically and geographically clear northern border with Poland in Slovakia, shortly after the end of First World War, the Poles sought to acquire some territories and villages in the Szepesség (Spiš) and Orava areas.⁶⁵

In Orava, they showed an interest in the Trstená and Námestovo Processus districts. At the beginning of 1919, they requested almost half of Spiš County, reaching as far as Poprad. At the Paris Peace Con-

---

63 HOUDEK, Fedor: *Vznik hraníc Slovenska*, Bratislava: Prúdy 1931, 314

64 FRIEDL, Jiří, *Prečo sme neboli spojencami? Československo a Poľsko v rokoch 1918-1939*, In: *Historická revue* No.11/2018, 48-53 [cit. 2020-06-23]. Look at: http://www.historickarevue.com/clanok/icrs_ii-rp

65 MELNÍKOVÁ, Marta – VRABCOVÁ, Eva, *Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí*, Martin: Slovenská archivistika, 1996, 17

ference, they then presented their claim to north-western Spiš.⁶⁶ Territorial claims to Spiš and Orava not only took place in parallel with the dispute over Tešín Silesia, but these territories were also highly dependent on each other. By acquiring the entire Tešín region, the Poles would also have the Košice-Bohumín line and thus also the areas located north of this important line, such as parts of Orava, Spiš and Čadca. During negotiations between the Czechoslovak Republic and Poland in July 1919 in Krakow, the Poles officially expressed territorial claims to parts of Orava and Spiš, while the demarcation of the borders was to come through a plebiscite. The Supreme Council of the Paris Peace Conference also agreed to the plebiscite proposal. However, before the plebiscite in selected districts of Orava and Spiš, there was a situation when the majority of the local population wanted to belong to Czechoslovakia (Somoskőújfalu).

Nevertheless, some Czechoslovak representatives attributed less economic importance to Orava and Spiš compared to Tešín. Representatives of the Czechoslovak Republic met with their Polish colleagues at the Paris Peace Conference and agreed to back away from the plebiscite. This decision caused considerable outrage among the inhabitants of Orava and Spiš. They believed that Beneš had sold them for the Tešín region and therefore demanded a plebiscite in which they could freely decide to which state they wanted to belong. However, on July 28, the Supreme Council of the Peace Conference decided on arbitration on the borders of the Czechoslovak Republic and Poland. Many Orava and Spiš villages found themselves on Polish territory. In Tešín Silesia, the Czechoslovak Republic was assigned the towns of Bohumín, Karviná, Tešín and Třinec.⁶⁷ However, Poland was not satisfied with the decision of the Supreme Council and asked for more territories. The Boundary Commission wanted to end the whole dispute, but both states did not agree with its proposal. The settlement of disputes and the establishment of common borders were thus

---

66 ŽUDEĽ, Juraj: *Utváranie hraníc Slovenska*, Martin: Slovenská archivistika, 1995, 230

67 MELNÍKOVÁ, Marta – VRABCOVÁ, Eva, *Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. Storočí*, Martin: Slovenská archivistika, 1996, 18 - 21

not completed until 12 March 1924 by a resolution of the Council of the League of Nations, on the basis of which Javorina fell to the Czechoslovak Republic.⁶⁸

What to say in conclusion? Indeed, many of these decisions still provoke disputes between Slovakia (or the Czech Republic) and their neighbouring countries. However, we have two global conflicts behind us, which have always ended in a revision and mutual confirmation of borders. Who now wants another revision, or a change of boundaries, who longs for a radical change of circumstances? I ask - is this the right attitude now, in the time of a unifying Europe? Let's throw off disputes, forgive each other's historical injustices and wrongs. And we live side by side as good neighbours. This is the only mission that makes sense today!

---

68 ŽUDEĽ, Juraj: *Utváranie hraníc Slovenska*, Martin: Slovenská archivistika, 1995, 230

Jarosław Jańczak¹

CROSS-BORDER COOPERATION BETWEEN THE VISEGRAD STATES AFTER 1989. BLOCK BUILDING, REGIONAL DE-BORDERING AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Regional cooperation has been of utmost importance after the Central European countries regained their freedom in 1989 and 1990. The Visegrad Four has been one of the strongest instrument in the region, yet transborder cooperation might be hampered even within this group. This article summarizes cross-border cooperation among the V4 states over the last three decades at four levels: European, state, regional and local. They show how the nature of the borders has changed over the last three decades. Frontier-like (re-)construction of trade flows, sec-

---

1 Prof. Jarosław Jańczak – political scientist, Europeanist, researcher of borders. Since 2016 an associate professor at the Department of International Relations at the Faculty of Political Science and Journalism at Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland, and also at the Department of European Studies at the Faculty of Social and Cultural Sciences at the European University Viadrina in Frankfurt (Oder), Germany. For many years been associated with the Polish-German research and teaching institute Collegium Polonicum. His academic interests focus around the themes of borders and border areas within the context of European integration processes. In particular, they cover the phenomena of debordering and rebordering, cross-border governance, European integration on the micro-scale, as well as cross-border cooperation in Europe. He is the author of over one hundred academic articles, have participated in a similar number of academic conferences and been a visiting lecturer at numerous European, American and Asian universities. More: www.jaroslawjanczak.eu

toral policies, interactions in cross-border communities, policies and elements of the sense of mutual belonging significantly distinguish the last three decades from the boundary-based previously dominant border environment.

1. Introduction

Regional cooperation in Europe has usually been supplemented by a cross-border component, resulting from (but also contributing to) stability, trust and good relations between neighboring states, regions, enterprises and people. One of the reasons for this situation is the very sensitive role played by borders in continental history. This is especially the case in the central part of Europe, where the legacy of border conflicts and border shifts seems to strongly influence perception of borders and the roles to which they are assigned. Sometimes today's cooperation is negatively influenced by the problematic border past; sometimes the efforts to overcome the problematic legacy led to an intensification of cross-border relations. The collaboration between the Visegrad states (V4) - Poland, Czechia, Slovakia and Hungary –exercised across their common borders can serve here as an interesting example.

Borders (difficult to be theorized because of their interdisciplinary nature²) are considered to be in perpetual motion; they “include concepts of border construction and reconstruction, exercise of power, equilibrium seeking, vacillating borders, spaces of flows, and uncertainty in transition space”.³ The perspective of borders being in motion can be interpreted in the context of three dimensions. First of all, there is *liminality*, concentrating on the state of “in-betweenness” and dealing with border areas' connections with both sides at the same time. Second, there is *permeability*, focusing on levels of border openness. Third is *durability*,

---

2 NEWMAN, David. “On borders and power: A Theoretical Framework”. *Journal of Borderland Studies* Vol. 18. Nr. 1. Year 2003. pages 13-25.

3 KONRAD, Victor. “Toward a Theory of Borders in Motion”. *Journal of Borderlands Studie*, Vol. 30. Nr. 1. Year 2015. pages 1-17. DOI: 10.1080/08865655.2015.1008387 p. 1.

paying attention to the continuity of roles played by borders.⁴

With regard to the liminality of the borders in the V4 region the key question is where and how it manifests itself. With regard to permeability, what actors have been involved in negotiating the openness of borders and how has it been decided? Finally, with regard to durability, what roles have been assigned to borders and how have they changed? Moreover, as Emmanuel Brunet-Jailly claims, every single border can be interpreted using four analytical lenses: trade flows and the market (linking economically opposite sides of a border), policies created within the context of multi-level governance (containing institutional dimension of interactions at state, regional and local levels), border communities' political clout (involving civil society and individuals) and their culture (including the sense of belonging and shared normative and cultural features).⁵ It means that the "in motion" nature of borders is visible in processes of constant bordering, de-bordering and re-bordering. They can take the form of frontiers (understood as open spaces where neighboring units' influences overlap) and boundaries (meaning strict lines delimiting exclusive sovereignty) – the former dominating in the pre-, the later in post-Westphalian order.⁶ However, it is the context of the European integration processes, entering the European Union and the Schengen zone, that lead to both de-bordering among the V4 states and gradual replacement of the boundary form of the borders with frontiers in the region.

The intention of this essay is not to answer all the above questions, but rather to flag the main arguments and perspectives that may lead to a deeper exploration of the field. The author decided to summarize cross-border cooperation in the V4 states over the last three decades

-
- 4 SCHIFFAUER, Werner – KOCH, Jochen – RECKWITZ, Andreas – SCHOOR, Kerstin – KRÄMER, Hannes. *Borders in Motion: Durabilität, Permeabilität, Liminalität*. Working Paper Series B/ORDERS IN MOTION Nr. 1, Frankfurt (Oder): Viadrina, Year 2018. doi:10.11584/B-ORDERS.1.
  - 5 BRUNET-JAILLY, Emmanuel. "Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective". *Geopolitics* Vol. 10. Year 2005. pages 633-649. p. 645.
  - 6 KRISTOF, Ladis K. D. "The Nature of Frontiers and Boundaries". *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 49. Nr. 3. Year 1959. Pages 269-282. pp. 270-271.

at four levels: European, state, regional and local. Consequently, the text consists of six sections. After the introductory remarks, a short overview of the V4 states as a region is followed by describing border legacies there. Cross-border cooperation is then tested at these four levels, leading to the formulation of conclusions.

2. Central Europe and the Visegrad states

The Visegrad Group has been often identified with Central Europe.

The latter concept has been widely debated in the literature with numerous meanings and interpretations and with different geographical scopes.⁷ Starting from the German concepts in the middle of nineteenth century, through the ideas of the federation of small states between the German and Russian empires, the region representing the interwar countries that (re)gained independence on the ruins of previously dominant empires, and concluding with the ideas of dissidents, considering the region as a part of the historical west under the control of the Soviet Union. However, as claimed by Johann P. Arnason, in the case of drawing regional boundaries, “the criteria and the more detailed models of division depend on analytical as well as historical contexts; changes to geopolitical or geo-cultural settings may impose new frames of reference.”⁸ Consequently, scholars and intellectuals have been looking for the regional characteristics of Central Europe in historical legacies, cultural proximity or geopolitical interest, still with an undefined territorial shape and the ongoing discussion of its nature being more a political idea or historical reality,⁹ or, alternatively,

---

7 JĄNCZAK, Jarosław. “Politische Verwerfungslinien als Phantomgrenzen in der Europäischen Union. Eine Neubetrachtung des Ost-West-Gegensatzes“. In ALDENHOFF-HÜBINGER, Rita – GOUSSEFF, Catherine – SERRIER, Thomas (eds), *Europa vertikal. Zur Ost-West-Gliederung im 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen: Wallstein Verlag, Year 2016, pages 211-227.

8 ARNASON, Johann P. “Introduction: Demarcating East Central Europe”. *European Journal of Social Theory* Vol. 8. Nr. 4. Year 2005. Pages 387–400. <https://doi.org/10.1177/1368431005056419> p. 387.

9 VODOPIVEC, Peter. “Central Europe: Political Idea and Historical Reality”. *Electronic Journal of Central European Studies in Japan*, Nr. 2. Year 2016, pages 1-14.

a geopolitical space.¹⁰ Some authors point out that, because of the lack of political continuity and spatial stability, talking about the borders of the region (and within the region) should be replaced by talking about its borderlands.¹¹ The author of this text tends to perceive the region from the perspective of political science and international relations. The similarity of political processes on the domestic and international stages shall be the key factor supplementing the previously signaled considerations here. The region of Central Europe would correspond with the area of the Eastern enlargement of the European Union in its 2004. It would be characterized by the presence of states having an Eastern camp legacy and introducing political and economic transformation (characterized by similar dynamics) that was successful enough to meet the criteria for entering the EU.

Within this group of states, four - Poland, Czechia, Slovakia and Hungary - tightened their cooperation, based on even more shared similarities in their political and economic situation, as well as a similar political aim before 2004 (joining the western structures) and after (customizing them to serve regional needs well). Successful transformation followed similar patterns in the four states and resulted in similar outcomes of an economic and political nature.¹² This resulted in institutionalization in the form of the Visegrad Group, as had been initiated in 1991. Formal cooperation reached its first peak in the pre-accession period and later weakened, but the states still co-acted in numerous fields within the EU.¹³ This included, *inter alia*, a similar

-
- 10 KUČEROVÁ, Irah. "Geopolitics of Central Europe – A Historical Perspective". *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* Vol. 19. Year 2015. pages 169-190. p. 190.
  - 11 MILLER, Alexci. "Central Europe: A Tool for Historians or a Political Concept?". *European Review of History: Revue européenne d'histoire* Vol. 6 Nr. 1. Year 1999. pages 85-89. DOI: 10.1080/13507489908568222 p. 85.
  - 12 HUDEC, Martin. "Development of the Visegrad Group in the Context of Efforts to Accelerate the Convergence Processes by Joining the European Union". *Studia commercialia Bratislavensia* Vol. 9. Nr. 33. Year 2016. pages 26-35. DOI: 10.1515/stcb-2016-0003
  - 13 DANGERFIELD, Martin. "Visegrad Group cooperation and "Europeanisation" of new EU member states". In GÓRA, Magdalena – ZIELIŃSKA, Katarzyna

vision about many of the key challenges the EU has been facing, support for structural policy and coordination of foreign policies within the framework of the Common Foreign and Security Policy, especially with regard to the Eastern Partnership or the immigration crisis,¹⁴ as well as energy security policy.¹⁵

It has been claimed in the academic literature that most of the V4 cooperation was originally (neo)functionally driven. The recent change has been initiated by the group's reaction to the immigration crisis, which strengthened both the common, more intergovernmental, vision on how to reform the European Union but also what the shared regional identity of the states is, adding a social constructivist flavor to the interpretation of cooperation.¹⁶

3. Borders and border legacy in the region

Having debated the nature of the V4 region, the context of cross-border cooperation will be discussed.

Borders do matter in international and domestic politics, and in the central part of the continent they matter even more, as the border legacy of the V4 states proves. Three of them used to be entirely a part of the Austro-Hungarian Empire; in the case of the fourth (Poland) one province belonged until the end of the First World War. Consequently, the states experienced – together with the end of this global conflict – (re-)bordering and transformation from imperial to national borders,¹⁷

(eds), *Democracy, State and Society*. Cracow: Jagiellonian University Press, Year 2014, pages 293-310.

14 ŚLUFIŃSKA, Monika – NITSZKE, Agnieszka. „Activities of the Visegrad Group in the Context of the CFSP of the EU”. *Historia i Polityka*, Vol. 29, Nr. 22. Year 2017. Pages 9 –27 DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2017.024>

15 *Cross-border energy cooperation in Central Europe Towards flexible, secure and sustainable regional energy markets*. Central Europe Energy Partners Policy Paper. Brussels, Year 2018. p. 9.

16 BRAUN, Mats. “Postfunctionalism, Identity and the Visegrad Group”. *JCMS: Journal of Common Market Studies* Vol. 58. Year 2020. pages 925– 940. <https://doi.org/10.1111/jcms.12994>.

17 JONES, Stephen B. “Boundary Concepts in the Setting of Place and Time”.

or more precisely, state building and state border setting. The borders between the current states of the region are deeply rooted in the Habsburg legacy in several ways:

First, many of them follow the administrative lines separating provinces by 1920. This refers to a high extent to the Polish-Slovak and Czech-Slovak borders. The Polish-Czech border mainly follows the line historically separating Austria-Hungary and Germany (Poland received the German territories only in 1945). The Hungarian-Slovak border resulted from the dismemberment of Hungary as the result of Treaty of Trianon.

Second, the border areas (has) had a multiethnic profile. This refers especially to the Hungarian minority living on the Slovak side and Polish over the Czech border (in the *Český Těšín* region). Additionally, some parts of the joint borders were historically inhabited by Germans (Polish-Czech border) or Ukrainians and Lemkos (Polish-Slovak), who were resettled and replaced with a new population.

Third, the multiethnic situation resulted in the interwar period in border tensions and territorial conflicts. The short part of the Polish-Czech border in the form of Duchy of Cieszyn was violently divided in military conflict between the two newly reborn states, created mistrust and again conflict in 1938. The Polish-Slovak (at that time Czechoslovak) border was relatively stable but some territorial disputes affected the interwar period as well.¹⁸ The (Czecho)Slovak-Hungarian border was a subject of tensions resulting from the Treaty of Trianon.

The post-1945 period was marked with territorial shifts (affecting Poland especially), population transfers, and the isolation of borderlanders, relieved by communist state regimes organizing official “friendship” cross-border relations. The borders themselves were physically closed for some periods of time, for others open. Many entities were deliberately disconnected (as proved by the non reconstruction of the Mária Valéria bridge between Hungary and Slovakia during the communist

---

Annals of the Association of American Geographers”, Vol. 49. Nr. 3. Year 1959. pages 241-255. P. 248.

18 LEWKOWICZ, Łukasz. *Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Year 2013. pp. 90-95.

period). Local people were often involved in maintaining unofficial connections, with the family ties, smuggling or exchanges of political material and speakers being the driving factors.

The collapse of communism resulted in the political freedom of the states, bordering tendencies – the establishment of the new border between the Czech Republic and Slovakia, but also de-bordering visible in border openness regimes on common borders. However, while the border developments after the First and Second World Wars resulted from the will of the conflict winners, the 1989 collapse of the communist system was not assisted by a new territorial-political order imposing power.¹⁹ This opened new possibilities for both regional cooperation and cross-border cooperation, in particular among the V4 states. If liminality was reduced to national minorities, permeability was high and durability meant waiting for a new approach at both central and local levels.

Slovakia has common borders with all the other V4 states, Poland and Czechia with two, Hungary with one. The Czech-Slovak border is 251 km long. Established in 1993 (with some corrections in 1997), it follows the administrative line separating the two republics within Czechoslovakia. The Polish-Slovak border is 541 km long. The border area is peripheral with regard to both states; it is highly mountainous, as it follows the Carpathians, and is characterized by low urbanization levels. The border areas are among the less developed in their national systems; tourism related to mountains and nature plays a significant role in the local economies.²⁰ The Slovak-Hungarian border is 676 km long. Its western part follows the River Danube, and the Hungarian side is much more developed economically. The Slovak borderland has an agricultural profile and suffers from its lack of links to national centers. The exception is Bratislava area, the capital area located directly on the state border and radiating to the Hungarian (and Austrian) side. Finally, the Polish-Czech border is 658 km long. Most of the border follows the Sudeten Mountains, separating both states, communities

---

19 O'DOWD, Liam – WILSON Thomas. "Frontiers of sovereignty in the new Europe". In ALKAN, Nail (ed), *Borders of Europe*. Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Year 2002.

20 LEWKOWICZ, Łukasz. *Euroregiony na pograniczu* ..., pp. 55-75.

and economic systems. The exception is in its eastern section, where the industrial region of Upper Silesia is located on both sides of the border.

This short overview shows the complicated border legacies in the region. The states also seem to be separated from each other by natural barriers (Sudeten, Carpathians, Danube). Moreover, the post 1989 border-related infrastructural developments corresponded with the western orientation and aspiration of the V4 states – most of the newly built or renovated transportation corridors followed the east-west axis, linking the states with their western neighbors. Similarly to goods and human flows, as well as the political focus, the common borders in the region were permeable but at the same time their role regarding north-south axis flows was not of primary importance.

4. Cross-border cooperation between the V4 states

Having described the border situation in the region, an overview of cross-border cooperation among the V4 states will be presented at four levels: supranational, national, regional and local.

4.1. Supranational level – the European Union and its contribution in stimulating cross-border cooperation

The European Union and its European Territorial Cooperation (ETC, formerly Interreg) seems to be the main source of financial support for the cross-border cooperation development in Europe and also in the V4 states.²¹ Already in the Phare program, offering pre-accession assistance to the newly democratic states of the former Soviet camp (originally to Poland and Hungary, later extended to many other states), the cross-border component was financing joint projects but also trained local and regional border actors, preparing them for the future absorption of structural funds. Currently, in the 2014-2020 multiannual financial framework, the V4 joint borders are covered by four operational prog-

---

21 CUCERESCU, Vasile. “EU Cross-Border Cooperation in Eastern Europe”. In TOCA, Constantin-Vasile (ed), *Evaluation of Cross-Border Cooperation in Europe*. Oradea: Oradea University Press, Year 2016.

rams.²² There have been 226.2 million euro allocated for cross-border projects within the framework of Interreg Czech Republic-Poland (with the focus on sustainable and quality employment), 178.6 million euro for Poland-Slovakia²³ (with the key priorities of environmental protection and resource efficiency, similar to the next two borders), 155.8 million euro for Slovakia-Hungary and 90.1 million euro for Slovakia-Czech Republic.²⁴ It is important to note that the ETC has been the key financial and procedural driver for joint activities in the region.

4.2. National level – V4 states and cross-border cooperation

Apart from the European Union, the V4 states also support cross-border cooperation. The pre-accession period was characterized by building good neighbor relations where cross-border cooperation was to serve as adequate proof of the maturity of the states to join the western structures. At the same time, however, the states were not of primary relevance to each other, as already stressed, and links with the western neighbors seemed to dominate. This approach was still later visible as well – a survey conducted in 2016 revealed that cross-border cooperation was not considered of primary relevance by citizens of the V4 states (only 27% of Czechs, 28% of Hungarians, 22% of Poles, and 36% of Slovaks saw it in this way), especially in comparison to economic cooperation (considered relevant by half to two thirds of respondents on average).²⁵ At the same time, the level of trust in the region was

---

22 PÁMER Zoltán. “How Governance Counts? Comparative Analysis of Activity and Funding Patterns of Central European Cross-Border Cooperation Programmes”. *Europa XXI* Vol. 35. Year 2018. Pages 111-126. <http://doi.org/10.7163/Eu21.2018.35.7>

23 SARMIENTO-MIRWALDT, Katja – ROMAN-KAMPHAUS Urszula. “Cross-border Cooperation in Central Europe: A Comparison of Culture and Policy Effectiveness in the Polish–German and Polish–Slovak Border Regions”. *Europe-Asia Studies* Vol. 65. Nr. 8. Year 2013. Pages 1621-1641.

24 European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/, Accessed on 15.07.2020.

25 GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – MESEŽNIKOV, Grigorij. *25 Years of the V4 as Seen by the Public*, Bratislava: Institute for Public Affairs, Year 2016. p. 13.

the highest between Czechs and Slovaks, as well as between Poles and Hungarians, and the lowest between Slovaks and Hungarians.²⁶

The economic success of the V4 states and revival of their close cooperation in recent years have resulted in stressing the necessity of infrastructural connections in the north-south axis, which materialized in several transportation projects linking the border communities (and the states). The M15 highway linking Bratislava with Hungary was completed in 2019. The North-South Gas Corridor aiming and connecting the states is under construction, similarly to the Via Carpathia highway (connecting Poland, Slovakia and Hungary), the S3-D11 highways (linking Poland and Czechia) and the S1-D3 highway (connecting Poland and Slovakia). The Oder-Danube canal has been under planning for years.

Additionally, the Visegrad Fund has been financing, among others, cross-border cooperation projects,²⁷ prepared by “at least 2 organizations from 2 neighboring V4 countries” and “taking place within a 40-km radius from the border.”²⁸

4.3. Regional level – Euroregions and EGTCs

The most visible forms of cross-border cooperation in the V4 region are however the Euroregions and European Groupings of Territorial Cooperation. Both merge the bottom-up logics of creating cross-border structures with supranational political, legal and/or financial frameworks. They aim at overcoming peripherality and underdevelopment of the border territorial units and creating links of a normative, cultural and political nature across borders.

The Euroregion seem to be the most popular form of creating cross-border projects and policies on borders in Europe. There are 16 of them (Table 1) involving partners from the V4 states (in two cases from three of them) as well as (in 3 other cases) from V4 members and the neighboring states (Germany, Austria, Romania and Ukraine).

---

26 ĎURIANOVÁ, Marta. “The future lies in cross-border partnership”. *The Slovak Spectator*. Vol. 14. Nr. 6, Year 2008.

27 ĎURIANOVÁ, Marta. “The future lies ...”

28 Visegrad Fund. <https://www.visegradfund.org>, Accessed on 10.07.2020.

The factor that seems to characterize Euroregional form of cross-border cooperation on V4 borders is its time dynamics. The first Euroregion appeared on the Polish-Czech border (with the German partners) already in 1991,²⁹ and the following decade resulted in proliferation of Euroregions, with the Slovak-Hungarian border being the last one with regard to their establishment time.

Table 1. Euroregions on borders between the V4 states

Border	Euroregion	Constitution	Comments
Polish-Czech	Neisse-Nisa-Nysa	1991	with partners from Germany
	Glacensis	1996	
	Praded	1997	
	Śląsk Cieszyński	1998	
	Silesia	1998	
Polish-Slovak	Tatry	1994	
Czech-Slovak	Pomoroavie	1999	with partners from Austria
	Bile–Biele Karpaty	2000	
Slovak-Hungarian	Wag–Dunaj–Ipel	1999	
	Ipel–Ipoly	1999	
	Neogradiensis	2000	
	Slana–Rimawa	2000	
	Podunajsky Troj-spolok	2001	
	Kras	2001	
Polish-Slovak-Hungarian	Carpathian Euroregion	1993	with partners from Romania and Ukraine
Polish-Czech-Slovak	Beskidy	2000	

Source: The author, based on Association of European Border Regions, www.aebr.eu Accessed on 13.07.2020.

Polish-Slovak Euroregions were also initiated by multilateral cooperation with Hungarian, Romanian and Ukrainian partners at the very beginning

29 FRANĚ, Luděk – KNY, Daniel – MULLER Karel B. – FLEISSNER Kamil. “Přeshraniční spolupráce v trilaterálních euroregionech Nisa a Šumava z perspektivy starostů a starostek”, *Geografie* Vol. 125. Nr. 2. Year 2020. Pages 243–269. <https://doi.org/10.37040/geografie2020125020243>

of the 1990's, with initial hesitance by the Slovak central authorities in the context of Hungarian minority status.³⁰ The Carpathian Euroregion was a test of a new form of cross-border cooperation for all the states involved and also created numerous controversies. At the same time, it faced real problems related to the great degree of economic underdevelopment of the participating territorial units in their national contexts, as well as the lack of transportation infrastructure. Similar fears related to territorial disintegration (and potential claims by the Hungarian minority in the south) assisted works on the second Euroregion, Tatry, established in 1994, and Beskidy³¹, created in 2000 together with Czech partners³². Beskidy was at the same time the very last of the Euroregions established on the Polish-Czech borderland, and led to the establishment of 6 Euroregions together³³. Political change in Slovakia in 1999 resulted not only in smoother cross-border cooperation with Poland but also its institutionalization, in the form of Euroregions with Czechia and Hungary in 2000's. The former materialized in three Euroregions³⁴; the latter in a booming Euroregional initiative densely covering the entire border³⁵.

The general tendency seems to be that local actors are the key ones in initiating Euroregional cooperation. Central actors revealed much a more skeptical approach; this has changed however, together with ongoing continental integration processes and political changes in the

-
- 30 NYSSÖNEN, Heino. "De-Bordering the State – Re-Bordering the Nation: Nation Policy in Hungary". In JAŃCZAK, Jaroslaw (ed), *De-bordering, Re-bordering and Symbols on the European Boundaries*. Berlin: Logos Verlag, Year 2011, pages 53-66.
- 31 DOŁZBŁASZ, Sylwia. "Cross-border co-operation in the Euroregions at the Polish-Czech and Polish-Slovak borders". *European Countryside* Vol. 2. Year 2013. Pages 102-114. DOI: 10.2478/euco-2013-0007
- 32 LEWKOWICZ, Łukasz: *Euroregiony na pograniczu ...*, pp. 117-132.
- 33 DOŁZBŁASZ, Sylwia – RACZYK. *Współpraca transgraniczna w Polsce po akcesji do UE*. Warszawa: OficynaWolters Kluwer, Year 2010.
- 34 RAJČAKOVÁ, Eva – ŠVECOVÁ, Angelika. "Cross-Border Cooperation in Slovak-Czech Border Region under EU Programmes". *European Countryside* Vol. 2. Year 2013. pages 133-145. DOI: 10.2478/euco-2013-0009
- 35 KOCSIS, Károly – VÁRADI, Monika Mária. "Borders and Neighbourhoods in the Carpatho-Pannonian Area". In WASTIL-WALTER, Doris (ed), *Companion to Border Studies*. Ashgate, Year 2011.

region. Slovakia was the least enthusiastic state for a decade, which was rooted in a conflict-ridden border legacy and fears against the Hungarian minority. As Hynek Böhm reveals in his research evaluating the role of Euroregions, “the most important precondition for implementation of cross-border co-operation is not any “default setting, characterized by minimal language barriers and a joint history, but a will to co-operate and the existence of institutions creating (CBC favorable) conditions” and that “Euroregional structures have been acting as co-operation drivers, mainly thanks to the EU funds they administer”.³⁶

Except for the Euroregions, the more advanced form of cross-border cooperation has been the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC)³⁷. It was introduced by EU Council Regulation 1082/2006 of 5 July 2006, offering several new tools, especially joint legal personality. They are mainly public authorities of local and regional level (alongside other actors) from member states that can consequently together deliver services, and no additional specific international agreement is required.

The V4 states have been very active in establishing EGTCs. Between 2008 and 2018 there have been 72 of them established in the EU,³⁸ six more were registered by the end of 2019.³⁹ Twenty (meaning almost one quarter) appeared on the borders between the V4 states, making it one

---

36 BÖHM, Hynek. “Czech-Polish Borders: Comparison of the EU Funds for Cross-Border Co-operation of Schools in Selected Euroregions”. *Cross-Border Review Yearbook* Year 2015. pages 59-73. p. 72.

37 KRZYMUSKI, Marcin – ULRICH, Peter. „Europejskie ugrupowanie współpracy terytorialnej (EUWT)”. In OPIŁOWSKA, Elżbieta – DEBICKI, Marcin – DOLINSKA, Kamila – KAJTA, Justyna – KURCZ, Zbigniew, MAKARO, Julita – NIEDZ-WIECKA-IWAŃCZAK, Natalia (eds), *Studia nad granicami i pograniczami Leksykon*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Year 2020, pages 93-104.

38 *List of European Groupings of Territorial Cooperation – EGTC whose establishment has been notified to the European Committee of the Regions of the European Union in accordance with Article 5 of Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and the Council, European Committee of the Regions*, Brussels, 3rd Of July 2018

39 ZILLMER, Sabine – HANS, Sebastian – LÜER, Christian – TOPTSIDOU, Maria. *Cohesion Policy and EU Budget EGTC monitoring report 2018-2019*. Brussels: European Union, Year 2020.

of the most dynamic European regions with regard to this innovative cross-border cooperation instrument (Table 2).

Table 2. EGTCs on borders between the V4 states

No	EGTC	Seat	Members	Constitution
1	Ister-Granum EGTC Ltd.	Esztergom, HU	HU/SK	12/11/2008
2	Ung-Tisza-Túr-Sajó (Hernád-Bódva-Szinva) EGTC Ltd.	Miskolc, HU	HU/SK	15/1/2009 (P)
3	Karst-Bodva EGTC Ltd.	Turňa nad Bodvou, SK	SK/HU	11/2/2009 (R)
4	ABAÚJ - ABAÚJBAN EGTC Ltd.	Miskolc, HU	HU/SK	11/6/2010 (R)
5	Pons Danubii EGTC	Komarno, SK	SK/HU	16/12/2010 (R)
6	Arrabona EGTC Ltd.	Győr, HU	HU/SK	7/6/2011 (R)
7	Rába-Duna-Vág EGTC Ltd.	Tatabánya, HU	HU/SK	10/12/2011 (R)
8	BODROGKÖZI EGTC Ltd.	Miskolc, HU	HU/SK	11/4/2012 (R)
9	Novohrad-Nógrád EGTC	Salgótarján, HU	HU/SK	21/12/2011 (R)
10	TRITIA EGTC Ltd.	Cieszyn, PL	PL/CZ/SK	25/2/2013 (R)
11	Sajó-Rima / Slaná-Rimava EGTC Ltd.	Putnok, HU	HU/SK	3/4/2013 (R)
12	Via Carpatia EGTC Ltd.	Košice SK	SK/HU	31/5/2013 (R)
13	EGTC TATRY Ltd.	Nowy Targ, PL	PL/SK	20/9/2013 (R)
14	Spoločný región EGTC Ltd.	Senica, SK	SK/CZ	22/5/2013 (R)
15	Torysa EGTC	Sárazsadány, HU	HU/SK	9/10/2013 (R)
16	Svinka EGTC	Tolcsva, HU	HU/SK	9/10/2013 (R)
17	Central European Transport Corridor EGTC Ltd.	Szczecin, PL	PL/HU/SV	24/3/2014 (R)
18	NOVUM EGTC Ltd.	Jelenia Góra, PL	PL/CZ	16/12/2015 (R)
19	PONTIBUS EGTC Ltd.	Budapest, HU	HU/SK	08/01/2016 (R)
20	Ipoly-völgye EGTC	Ludányhalászi/HU	HU/SK	31/01/2017

Source: The author, based on *List of European Groupings of Territorial Cooperation – EGTC whose establishment has been notified to the European Committee of the Regions of the European Union in accordance with Article 5 of Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and the Council, European Committee of the Regions, Brussels, 3rd Of July 2018.*

A more detailed examination again reveals another interesting set of tendencies. Three quarters (15 EGTCs) are located on the Slovak-Hungarian border, two groupings on the Polish-Czech border, one on the Polish-Slovak, and one on the Polish-Czech-Slovak. Moreover, most the Slovak-Hungarian EGTCs were established in the first years after the instrument was introduced and the groupings on their common border were among the forerunners in the EU. Local municipalities dominated among their founders.⁴⁰

4.4. Local level - border twin towns as laboratories of integration

As mentioned several times above, local level actors, especially towns and communities, play a very active role in stimulating cross-border cooperation in the regions. In this section a short overview of their special types will be provided. The borders between V4 states are marked with the presence of so-called border twin towns. They are urban units on both sides of the borderline and direct neighbors of each other⁴¹. Due to their location, they play the role of laboratories for mutual relations – spots where relations between neighbors are implemented and tested with numerous actors involved: central authorities, local authorities, business and local inhabitants in their individual and collective behaviors, also in the form of civil society contacts. In the context of the European integration also the EU is involved in border twin towns and is supportive with its instruments. But at the same time, their common history, being within walking distance, and current interrelations as well as shared challenges push them to cooperate.

There are three pairs on the internal borders of the region: Český Těšín-Cieszyn on the Czech-Polish border, as well as Komárno-Komárom and Štúrovo-Esztergom on the Slovak-Hungarian frontier. All three pairs appeared on the map of Europe as a result of the collapse of Austria-Hungary and the creation of the successor states following the First World War. Urban structures were cut into half alongside the

---

40 *Snapshot of EGTCs with Hungarian participation*. Budapest: CESCO, Year 2012. p. 5.

41 JĄNCZAK, Jarosław. *Border Twin Towns in Europe. Cross-border Cooperation at a Local Level*. Berlin: Logos Verlag, Year 2013. p. 27.

new border rivers, leaving national minorities on one of them, causing tensions in the interwar period and leading to reunification of towns during the Second World War. Interwar division was restored in 1945 and isolation was combined with the cooperation concessions during the communist period. Peripherality resulted in underdevelopment. The collapse of communism opened a new period in their cross-border cooperation, framed by the states' EU aspirations. Border twin towns became locations of symbolic⁴² and functional⁴³ tests of readiness and eagerness for cooperation. The environment was eagerly used by the local authorities, playing the role of "integration forerunners" – spaces that joined the integration project even before formal membership.⁴⁴ This situation was also used by local populations, re-constructing cross-border ties and economically benefiting from the liberalizing border regimes. Eventually the Schengen zone enlargement in December 2007 eliminated the physical border from the landscape of the towns. On the other hand, they lost the political attention of national centers and Brussels, as the formal aspect of EU enlargement was over.

Taking a more detailed look, Český Těšín-Cieszyn formed a single town on the historical Czech-Polish borderland for centuries. Its twentieth century division left the historic medieval center on the Polish side of the border, while most of the urban infrastructure was duplicated on the Czech side. The former is inhabited today by about 26,000 people (about 17% of them declaring to be Poles), the latter by 35,000 inhabitants. Moreover, many people there identify themselves with the local Silesian identity and speak – on both border sides – the

---

42 J AŃCZAK, Jarosław. "Central European Cross-border Towns: An Overview". In, Gerrard, John and Mikhailova, Ekaterina (eds.), *Twin Cities. Urban Communities, Borders and Relationships over Time*. London and New York: Routledge, Year 2018, pages 203-216. ISBN 978-1-138-09800-8

43 J AŃCZAK, Jarosław. "Cross-border Governance in Central European Border Twin Towns. Between De-bordering and Re-bordering". In J AŃCZAK, Jarosław (ed), *De-bordering, Re-bordering and Symbols on the European Boundaries*. Berlin: Logos Verlag, Year 2011, pages 37-52.

44 J AŃCZAK, Jarosław. "Integration De-scaled. Symbolic Manifestations of Cross-border and European Integration in „Border Twin Towns”. *Journal of Borderlands Studies*" Vol. 33. Issue 3. Year 2018. pages 393-413.

local dialect. The towns are located in the very strategic location – the main gateway linking northern and southern Europe in between the two mountain chains, the Sudeten and the Carpathians. Historically this fact let it benefit from trade; currently the main (and so far only) highway connections are located near them. Additionally, two town bridges link the towns as well as one railway bridge.⁴⁵ De-bordering resulted in close cooperation in the fields of education and culture, but also tourism and joint development.

Komárno and Komárom are located on the Danube and their common history dates back to the medieval Hungarian town of Komárom with its historic part located on the northern bank. Division in 1919 left the population of Komárom in Czechoslovakia (making it the main center of Hungarian minority there⁴⁶), and resulted in the development of the town on the southern bank. Today, despite post Second World War expulsions, in the Slovak town about 60% of the 34 thousand inhabitants declare Hungarian nationality, almost all of the 20 thousand dwellers of the Hungarian one are also Hungarians. The strategic position of the towns played a role during the Ottoman and Habsburg times, as reflected in the fortresses on both sides. The towns' centers are located within walking distance, despite the river between them and the industrial zones located on the river banks. The town bridge also serves transit purposes between both states (being one of the main north-south transportation corridors), similarly to the railway bridge. The agricultural profile of the northern bank of the border contrasts with the industrialized southern town, which translates into intensive daily commuter flows. Today's close cooperation is based on close economic links, as well as education and cultural proximity. The latter has been settled in the EU context, as the Europa Place in Komárno proves.

---

45 JANCZAK, Jaroslaw. "Revised boundaries and re-frontierization. Border twin towns in Central Europe". *Revue d'études comparatives Est-Ouest* Vol. 44. Issue 4. Year 2013a. pages 53-92.

46 BLAIVE, Muriel – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. "Komárno: A Flagship of Symbolic Politics at the Slovak-Hungarian Border". *Revue d'études comparatives Est-Ouest* Vol. 44 Issue 4. Year 2013. pages 93-121.

Štúrovo and Esztergom have very similar locations and share a very similar history of division to the previous pair. The historical center is located however in the latter (as represented by splendid basilica), being the religious and spiritual center of Hungary. The town bridge, destroyed in 1944, was only reconstructed in 2001, reconnecting the two towns in a physical sense. During the communist period it was decided not to reconstruct it. Esztergom has about 31,000 inhabitants, Štúrovo 11,000, 70% of whom are Hungarian speakers. Both towns have a touristic profile (historical attractions and thermal baths); industry plays a role in the southern one, again involving a cross-border labor force.

5. Conclusions

The four investigated levels of cross-border cooperation in the V4 states show how the nature of the borders has changed over the last three decades. Frontier-like (re-)construction of trade flows, sectoral policies, interactions in cross-border communities, policies and elements of the sense of mutual belonging significantly distinguish the last three decades from the boundary-based previously dominant border environment. Liminality has been the most noticeable at the local level. Permeability has been growing, especially because of the Schengen regulations but also due to infrastructural investments. Durability modified the role of the borders, making them meeting points and development engines.

It has been the recent pandemic that challenged cross-border cooperation in Europe between March and June 2020. Closing borders became one of the key instruments undertaken to prevent further proliferation of the virus. It also revealed in many places tensions between states, retaking exclusive control over territory with the security principle behind it, and local and regional actors, operating across borders and highly dependent on border permeability. On the other hand, the situation in the three critical months was very informative with regard to the quality and dynamics of the CBC between the V4 states.⁴⁷ As Hynek Boehm observes, “in a Czech-Polish context, we may

---

47 BÖHM, Hynek – KUROWSKA-PYSZ, Joanna (2020), *The Czech-Polish border in the*

expect the continuation of cooperation in the context of the divided town of Český Těšín/Cieszyn, as there seems to be a sufficient critical mass of borderlanders/regionauts and also cross-border commuters, which could also have been observed in the media discourse during the pandemic.”⁴⁸ He also claims that cooperation will continue in the regions with a high level of Polish cross-border commuters. This functional interdependence was manifested in joint pressure by local actors (commuters, enterprises but also Euroregions) on central authorities to soften border restrictions and allow higher level of permeability of the border. They were supplemented with symbolic manifestations of togetherness on both border sides. Similar developments have been observed on the Slovak-Hungarian border, where originally residents living within 30 km were however allowed to cross the border for work purposes. Further restrictions resulted, *inter alia*, in border municipalities in Slovakia petitioning the central government to relax restrictions, pointing at both economic and family reasons.⁴⁹

---

shadow of the pandemic, Borders in Motion Coronablog, May 22. <https://cor.europa.eu/de/engage/Pages/covid19-stories.aspx> Accessed on 13.07.2020.

48 BŮHM, Hynek. “Researching cross-border cooperation under the shadow of COVID 19 pandemic: scientific report from e-conferences and blog-reflections produced between 14 March and 21 June 2020”. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies* Vol. 8. Nr. 2. Year 2020. pages 81-86. <https://doi.org/10.25167/ppbs2099> p. 85.

49 VASS, Abraham, *Eleven Municipalities Near Border Ask Slovakian Gov't to Revise Border Closure*. “Hungary Today”. 2020.05.19.

ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM IURIDICO-POLITICARUM

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – PROF. DR. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

DR. SZUCHY RÓBERT – PROF. DR. DOMOKOS ANDREA

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law

Edited by: András Osztovits

II.

A Brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet

Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve

Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd

Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

Az új munka törvénykönyve dilemmái című tudományos konferencia utókiadványa

Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán – Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung

Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből

Szerkesztették: Miskolczy Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány
Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today
Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései
Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczi Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról
Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása
Szerkesztette: Domokos Andrea

XV.

Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai
Szerkesztette: Tóth András

XVI.

A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése
Szerkesztette: Domokos Andrea

XVII.

Brüsszeltől – Brüsszelig
Kengyel Miklós

XVIII.

Az üzleti jog egyes modern kihívásai
Szerkesztette: Szuchy Róbert

XIX.

Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra
Szerkesztette: Kun Attila

XX.

100 éves a magyar iszlámtörvény

Szerkesztették: Köbel Szilvia – Tóth J. Zoltán

XXI.

Sérelemdíj

Szalma József

XXII.

Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXIII.

5 éves a Büntető Törvénykönyv

Szerkesztette: Domokos Andrea

XXIV.

Alkotmánybíráskodás és népszuverenitás

Írták: Tóth J. Zoltán – Ouk Varinic

XXV.

Technológiai kihívások az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXVI.

Gazdaság és Jog

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Kun Attila – Boóc Ádám

XXVII.

Ipar 4.0

Szerkesztették: Homicskó Árpád Olivér – Lóth László – Kovács Róbert

XXVIII.

Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai

Szerkesztették: Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér

XXIX.

A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXX.

A jog többrétegűsége

Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XXXI.

Időszerű kérdések a büntetőeljárársban

Szerkesztették: Czine Ágnes – Lukács Krisztina

XXXII.

Herbert Spencer öröksége

Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XXXIII.

A szociális szolgáltatások és ellátások biztosíthatósága krízishelyzetekben

Szerkesztették: Czibere Károly – Homicskó Árpád Olivér

XXXIV.

Oktatók és hallgatók közös tanulmánykönete

Szerkesztette: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter

XXXV.

Szabályozáskomplexitás

Szerkesztette: Birher Nándor

XXXVI.

Modern technológiák a jog egyes részterületein

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér